Prof. Augustinas Janulaitis

Lietuvos Didysis Kunigaikštis

KĘSTUTIS

KARDAS 1998 VILNIUS

Lietuvos valstybės ir kariuomenės jubiliejiniai 1918—1998 metai

UDK 947.45.02:~~929~~
~~Ž~~a 431

Vyr. redaktorius Antanas MARTINIONIS
Viršelio dailininkas Antanas ŠAKALYS

ISBN 9986-636-24-8

Šios monografijos mecenatai
Gina ir Donatas SKUČAI (JAV)

Leidinio Nr. 26 Tiražas 700 egz.

JAV karinių oro pajėgų plk.
Donatas SKUČAS

Daktarė
Gina SKUČIENĖ

1a

Gerbiamas skaitytojau, Jūsų rankose monografija, kuri dėl užklupusių mūsų šalį nelaimių galėjo ir neišvysti dienos šviesos, galėjo neišlikti net dokumentų, liudijančių, kad ji buvo rašoma. Tačiau taip neatsitiko, ir ją ryžomės pateikti Jūsų teismui.

Lietuvos didysis kunigaikštis Kęstutis — vienas žymiausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų, pelnęs šlovę ir ainių pagarbą savo nesutaikinama kova su Kryžiuočių ordinu už Lietuvos laisvę ir jos klestėjimą, — buvo ir tebėra kario ir politiko etalonas, sektinas pavyzdys. Matyt, tai — vienas iš argumentų, kad 1935 m. gegužės 11 d. Lietuvos karininkų ramovės seniūnų taryba su profesoriumi A. Janulaičiu pasirašė sutartį, pagal kurią jis įsipareigojo parašyti monografiją apie Lietuvos didįjį kunigaikštį Kęstutį, o Karininkų ramovė — už darbą sumokėti 10 000 Lt.

Profesorius A. Janulaitis darbą užbaigė tik 1940 m., kai Lietuva jau buvo okupuota sovietų. Rankraštį Lietuvos Karininkų ramovės seniūnų taryba apsvarstė 1940 m. liepos 30 d. Seniūnų taryba (pirmininkas — brig. gen. A. Gustaitis, nariai — brig. gen. J. Barzda, brig. gen. J. Juodišius, brig. gen. V. Žilys, plk. P. Lesauskis ir ramovės šeimininkas mjr. J. Laucevičius) konstatavo, kad monografija parašyta, tačiau nusprendė, kad ją turi įvertinti istorikų komisija ir kad rankraštį reikėtų patvarkyti techniškai.

1940 m. rugpjūčio 16 d. seniūnų taryba, nerimaudama, kad dėl vis labiau įsigalinčio sovietinio režimo monografijos išleidimas gali komplikuotis, paragino prof. A. Janulaitį greičiau užbaigti tvarkyti jos tekstą. 1940 m. rugpjūčio 23 d. rankraštis buvo priimtas. Priėmimo aktą seniūnų taryba patvirtino 1940 m. rugpjūčio 30 d. Tačiau Karininkų ramovė šios monografijos išleisti jau nebegalėjo, nes ji buvo likviduojama. Dėl šios priežasties seniūnų taryba nusprendė pritarti Lietuvos istorikų draugijos siūlymui suteikti teisę monografiją išleisti šiai draugijai, perduoti jai visą monografijos medžiagą bei 7 500 Lt leidimo darbams.

Deja, monografijos neišleido ir Lietuvos istorikų draugija... Jos rankraštį kartu su kitais Karininkų ramovės dokumentais gana smarkiai rizikuodami išsaugojo paskutinis Lietuvos karininkų ramovės šeimininkas mjr. Jokūbas Dagys bei jo sūnus

Mjr. Jokūbas DAGYS, išsaugojęs A. Janulaičio monografiją „LDK Kęstutis“

Aleksandras Dagys, kuris 1993 m. viską perdavė Krašto apsaugos ministerijos archyvui.

Lietuvos Karininkų ramovės seniūnų tarybos iniciatyva, tęsiant tarpukario Lietuvos Karininkų ramovės kultūrinį-švietimo darbą, daktarei Ginai Skučienei ir plk. ltn. Donatui Skučui sutikus materialiai remti prof. A. Janulaičio monografijos „Lietuvos didysis kunigaikštis Kęstutis“ išleidimą, „Kardo“ leidyklai buvo pavesta tekstą paruošti spaudai, išsaugant rankraščio, kaip istorinės minties palikimą, autentiškumą. Skaitytojai, matyt, atleis, kad nekeisti kai kurie teiginiai, kuriuos šiandienos istorijos mokslas traktuoja kitaip, nes taip rašė autorius. Pakeitimai buvo padaryti tik atsižvelgiant į paties autoriaus ranka parašytas pastabas, kurias buvo galima perskaityti, visiškai išsaugant rankraščio autentiškumą.

Dr. Gintautas SURGAILIS

PRATARMĖ

Kai, dar būdamas mažas, pirmą sykį susipažinau su trumpa Lietuvos istorija, iš jos kunigaikščių vardų užsiliko atmintyje vienas — Kęstutis. Jis vienas žavėjo savo drąsa, narsumu ir skaistumu.

Vėliau, pradėjus skaityti mokslinę literatūrą apie Kęstutį, teko pastebėti, kad šitą šviesų vaizdą stengiamasi subjaurinti. Ir visoj literatūroj, iki dabartinių laikų, vis norima jame surasti tamsių bruožų.

Pagrindinė mintis, einanti per visą šitą istoriografiją, buvo tokia: Kęstutis buvo doras žmogus, gal net narsus kovotojas, bet kupinas tuščių neįvykdomų svajonių — siekęs nepriklausomos Lietuvos, taigi, veltui dirbęs norėdamas pasukti istorijos ratą. Suvokę šitą mintį kaip neginčijamą, pokariniai istorikai ėjo jau toliau: ir nebuvęs jis toks doras, buvęs maištininkas, norėjęs nešvariomis rankomis pražudyti Algirdą, Jogailą ir t.t.

Toks požiūris perėjo net į lietuvių istoriografiją.

Pradėjus savarankiškai tyrinėti, teko nustatyti, kad faktai, kuriais remiamos anos išvados, yra nepagrįsti ar jų visai nėra buvę. Kęstutis taip traktuojamas todėl, kad norima išaukštinti Algirdą ar Jogailą. Norint viską išsiaiškinti, reikėjo iš naujo perkratyti šaltinius ir literatūrą. Tam prireikė daug darbo ir laiko.

Karininkų ramovė suteikė man tinkamas sąlygas, kad būtų galima pasiryžti iš naujo nagrinėti Kęstučio gyvenimą ir darbus.

Naujų dokumentų neteko rasti nei Vienoj, nei Londone, nei Karaliaučiuje, nei Rygoje.

Nagrinėjant paskelbtus, kartais mažai žinomus raštus, iš naujo juos peržiūrint, atsisakius atmestų prielaidų, teko prieiti prie kitokių išvadų: Kęstutis — Vakarų žmogus, Lietuva — Vakarų, o ne Rytų kultūros šalis; ilgas Kęstučio gyvenimas buvo skirtas išlaikyti Lietuvą nepriklausomą.

Rašydamas šitą darbą, tekste vengiau ginčų ir polemikos, visą tai sudėjau į išnašas ir priedus.

Autorius

LIETUVOS VALSTYBĖS TAUTINĖ SUDĖTIS

XIII—XIV a. Lietuvos valstybėje buvo dvi tautybės — lietuvių ir gudų. Skyrėsi ir tikyba: gudai — krikščionys, lietuviai — pagonys, kurių buvo maždaug po lygiai. Teisybė, gudų žemių plotai buvo didesni, bet lietuviai tankiau gyveno, galėjo daugiau duoti karių[1].

Lietuvos kunigaikštijoj gudai daugumos nesudarė[2]. Ne visuomet galėjo, pareikalavus Lietuvai, jai padėti, nes dažnai buvo užimti savais reikalais, o kartais ir jiems reikėjo ateiti į pagalbą.

Brautis į rytus nebuvo sunku, nes nemaža gudų bajorų, lietuvių spaudžiami, traukėsi į rytus, į Maskvos pusę. Liaudis be jų negalėjo priešintis karingiems lietuviams; gudai buvo išsklaidyti, išblaškyti, o lietuviai vieningi, solidarūs (aukštaičiai — žemaičiai; Trakai — Vilnius).

Lietuviai dvasiškai buvo stipresni, agresyvūs, drąsūs, ištvermingi, norintys įgyti žemių. Dėl to svarbiausi yra aukštaičiai, daugiausia jų reikia paisyti, tai valstybės židinys. Ten žemės nelabai derlingos, o žmonių buvo pakankamai, todėl galėjo siųsti didelius jų spiečius į kitas žemes.

Su jais yra susiję žemaičiai, nuolatos kovojantys su Vokiečių ordinu, bet ginantys savo savitumą ir nuo aukštaičių

---

[1] XVI a. (1528 m.) lietuviai bajorai sudarė 60%, o rusai (gudai) apie 40% (Lowmiański, *Uwagi*. P. 34—36).

[2] Antonovič ir kitų nuomone.

pasikėsinimų. Žemaičiai — Lietuvos mūras nuo vokiečių, kaip Palenkė — nuo gudų.

Gudų bajorai neveiklūs, jie tokie pasirodė XIII amžiuje[3]. Pačių lietuvių bajorų daug nebuvo, tik energija suteikė jėgos[4].

Lietuviai, kuriantys valstybę, turėjo ir privilegijų, o gudai turėjo žemiau stovėti. Dėl to per visą savo ekspansiją Gediminas rėmėsi lietuviais. Teisybė, reikėjo skaitytis su rusais. Nuėję toli į rytus, atsidūrę svetimoj aplinkoj, lietuvių bajorai turėjo priimti vietos kalbą, persiimti jų interesais, neturėdami vilties grįžti namo. Jie ten — viešpačiai, bet priėmę savo valdomųjų kalbą ir tikybą.

Taigi nors Lietuva buvo užėmusi didelius rusų gyvenamus plotus, ji tebeliko lietuvių valstybė, jos jėga — tikroji Lietuva. Ji iš rusų gaudavo naudos. Žmonės davė duokles — pinigais ir daiktais, prireikus stodavo į karą.

Lietuva — artojų kraštas, žemės ūkis buvo stipriai išsivystęs. Guduose jis stovėjo žemiau, juo arčiau Lietuvos — tuo labiau jis kilo. Kijevo pusėje buvo užsilikęs dar pirmykštis ūkis. Dėl to energingieji, ištikimieji kunigaikščiai gyveno tikrojoje Lietuvoje.

Gyventojų skaičius įvairuoja: tankiau jų gyvenama tikrojoje Lietuvoje, skysta — rusuose. Todėl lengviau lietuviai galėjo nugalėti rusus, neorganizuotus, nustojusius vadovaujančio sluoksnio.

Lietuva savo ūkiu ir gyventojų skaičiumi buvo aukščiau už rusus. Dėl to nedidelė, bet kultūringesnė Lietuva galėjo turėti savo rankoje dideles gudų platybes[5].

---

[3] Łowmiański, *Uwagi.* P. 34—36.

[4] Tikrų skaičių neturime, galima tik spėlioti, kad jų galėjo būti per 120—150 tūkstančių. Taip teigia ir Łowmiański, *Studya*, p. 9; Puzyna, *Swidrigiełło*, p. 16—17

5 Jakubowski, *Opis*, p. 22—36.

Nors Lietuva susidėjo iš dviejų tautybių, ji nebuvo federalinė valstybė, susidedanti iš kelių lygiateisių dalių. Federalizmas — tai pirmykščių tautų tvarka, o Lietuva Gedimino laikais jau buvo tat peržengusi. Vidaus valdymo atžvilgiu būtų galima pavadinti patriarchaline — absoliutine monarchija. Savininkas yra šeimos tėvas; jis rūpinasi vaikų likimu, bet taip, kad galėtų stiprėti ir didėti jo valstybė. Lietuva buvo prieš didelio ūkio skaidymą, nes smulkios kunigaikštijos veda prie valstybės žlugimo ir šeimos nuvargimo, ją prarys stipresni. Dėl to vaikai, jeigu gaudavo dalį, tai tik pragyvenimui. Energingesniems tai padėdavo prasimušti ir sukurti savo stipresnę valstybę[6].

MILITARINĖ LIETUVOS MONARCHIJA

Gedimino sukurtoji Lietuvos kunigaikštija buvo stipri militarinė monarchija. Valdantysis sluoksnis buvo gerai organizuotas, jame valdantieji ir valdomieji susiklausė, buvo įsitikinimas, valia ir noras tą drausmę palaikyti. O viršuje buvo viena valia, turinti aiškius tikslus, suprantanti gyvenimo reikalavimus, į tai atsižvelgianti. Gediminas mokėjo organizuoti, mokėjo prie tikslo eiti, rasdavo užtektinai priemonių jam pasiekti.

Buvo tai ilgaamžių padermė: Gediminas pats, jo vaikai, anūkai ilgai gyveno, paveldėjo stiprią valią, darbštumą. Tiek Gediminas, tiek jo vaikai turėjo dideles šeimas, daugiausia buvo sūnūs, tad vaikai padėjo tėvui dirbti valstybės darbą.

Valstybei kurti, jai išlaikyti padėjo dar didelė bajorų — karių masė.

---

[6] Puzyna, *Swidrigiełło*, p. 15—20.

Valstybė sukurta karo priemonėmis.

Taigi šitoje Lietuvos organizacijoje yra svarbiausi: 1) kunigaikštis — vyriausiasis karo vadas ir žemės viešpats; 2) dinastija — kunigaikščio šeima, artimiausi jo padėjėjai; 3) bajorai — kariai, kunigaikščio draugė (rusų — družina, vokiečių — Gefolgschaft). Tie visi yra solidarūs, nes turi bendrus tikslus — gintis nuo priešų ir naudoti užkariautas sritis. Bajorai suinteresuoti šituo, jie — valstybės atrama, todėl jiems reikalinga stipri kunigaikščio valdžia, o patiems — drausmė. Taigi kunigaikščio valdžia nepriešinga bajorams, jo ir jų interesai sutampa. Kunigaikštis ir dinastija atstovauja visuomenei, bet jie atsikreipia prieš aną, jeigu ji nesugeba veikti.

Jeigu turtingas ir veiklus vadas, tai bus didelė ir jo draugė; jis mokės viskuo aprūpinti savo karius; tam jis ir turtus naudoja. Pats asmeniškai jis kuklus: vaišina kitus, sau — nieko. Duoda svaigalų kitiems, o pats neima. Kęstutis kitiems iškelia puotas, o sau — nieko, patenkintas, kad kitus vaišina[7].

KUNIGAIKŠČIO VALDŽIA

Didysis kunigaikštis skirstė valdas tarp savo giminaičių, bet jis žiūrėjo į juos kaip į savo vietininkus, nors teikė jiems kunigaikščio valdžią ir pajamas.

Paveldėjimo įvestų taisyklių nebuvo: nesant tėvo, ne vyriausias sūnus, ne vyriausias brolis užimdavo sostą, o laimėdavo stipriausias, nes jam padėdavo arba savieji kunigaikščiai, arba vietos gyventojai, arba pagaliau ateidavo pa-

---

[7] Łowmiański, *Uwagi*, p. 26, 39—40.

galba iš svetur. Vietos gyventojų rinkimas buvo svarbus veiksnys, jie kartais nulemdavo sosto klausimą.

Tuomet ėjo kova ne tik dėl viršenybės ar stipriausios kunigaikštijos, bet ir dėl vyriausios valdžios visoje Lietuvoje. Gedimino padermėje plačią valdžią turėjo tėvas, o jam mirus tokiomis pat teisėmis turėjo veikti vienas iš jo sūnų tarp savo brolių.

Taigi nebuvo valstybės dalybų; duodamos sūnums valdos ne visuomet paveldimos, be to, jos buvo nevienodo dydžio. Lietuvoje yra vienas vyriausiasis, didysis kunigaikštis, kiti kunigaikščiai — jo valioj, jo klauso. Jis skirstė žemes, kunigaikštijas keitė, kai kurias jų palikdamas savo vaikams. Jo visi klausė, nes jis visos žemės viešpats[8]. Taigi, didžiojo kunigaikščio valdžia buvo stipresnė negu tolimų kaimynų vakaruose ar čia pat už sienos rytuose.

Iš kur atsirado tokios valdžios stiprybė, valstybės vieningumas, iš kur atsirado šita mintis?

Kunigaikštija stiprėjo kovų laikais, visi ją puolė. Tik sustiprėjus viduje buvo galima išsilaikyti. Ypač ta vieningumo mintis yra stipri kunigaikščių šeimoje. Ir jeigu kam per ankšta buvo Lietuvos valstybėje, galėjo išeiti kitur, ten laimės ieškoti, bet neplėšyti Lietuvos. Kai kurie Gedimino ainiai buvo toli nuėję.

Kunigaikščiai valdė žemes, kol Lietuvos viešpats leido, prireikus galėjo jas atimti; kartais tam duodavo raštus. Teisybė, jau vėliau, sustiprėjus valstybei, jų valdos, matyt, mažutės, galėjo tapti nuosavybe.

Lietuva — politinis junginys, jo priešakyje — didysis kunigaikštis; kunigaikščiai valdo ten, kur vyresnysis paskyrė, privalėjo į karą stoti ten, kur jis nurodė[9].

---

[8] *S. R. Pr.*, I, p. 573—575, II, p. 586, 587.

[9] Liubavski, *O raspredelienii*, p. 74—93.

Lietuvos kunigaikštis buvo neribotas viešpats; tokiu jis dėjosi ir sakėsi, bet gyvenime turėjo atsirasti ribos; tai priklausė nuo jėgų, kurias jis turėjo: tai jo kariai (draugė), jo draugės vadai. Kunigaikščio valdžia buvo stipresnė negu Europos vakaruose: ten luomai buvo jau sustiprėję ar buvo atsiradę teritoriniai viešpačiai.

Kunigaikščiui priklausė visa Lietuva; jis ją skaidė ir dalijo sakydamas, jog Lietuva — jo nuosavybė. Žinoma, nepatenkintieji sakydavo, jog Lietuva priklausanti ne jam vienam, o visai padermei. Bajorams kariams nebuvo reikalo palaikyti jų pretenzijas: jie buvo už didesnį valdžios centralizavimą, už platesnę, vieningesnę Lietuvą.

Taigi ir viešpačiai, ir bajorai buvo prieš valstybės skaidymą. Jau nuo senų laikų ir ūkis, ir kunigaikštijos perleidžiami neskaidant vienam sūnui. Tik dar nebuvo nusistovėję katram. XIII—XIV a. viešpats palikdavo sostą savo nuožiūra tam, kuris, jo manymu, yra geresnis, tinkamesnis, nes valstybė buvo dar kuriama, vis plečiama. Yra pavojų, yra kovų, taigi reikia energingo, sumanaus vyro, kuris didintų palikimą. Praktiškai galėjo juo būti ir nebūtinai gabiausias: tėvui jis buvo mylimiausias, todėl jam atrodė, jog tam uždaviniui geriausiai tinka. Jeigu paskui pasirodydavo netinkamas, gabesnieji jį pašalindavo. Taip pasielgė su Jaunučiu Kęstutis, o prie jo prisidėjo Algirdas. Ir jų laikais per 40 metų Lietuvoj buvo pastovu[10].

Aplink kunigaikštį renkasi bajorai, atsiradę iš seniau buvusių padermėse kilniųjų, kuriems naudingiau buvo būti stipriojo kunigaikščio kariais. Jie kartais susėję į krivūles aptaria savo reikalus. Be jų, prie kunigaikščio spiečiasi taryba — kunigaikščio giminės, atskirų sričių vadai, svetimi specialistai. Esant plačiai valstybei, šitoji taryba stipri buvo. Iš

---

[10] Łowmiański, *Uwagi*, p. 13—14.

šalies žiūrint atrodė, jog ji tik pataria, o iš tikrųjų ji saistė kunigaikštį, jos nuomonė praktiškai tapo privaloma, nes be jos ar prieš ją ką nors didesnio nuveikti buvo neįmanoma. Taigi net galingas ir stiprus viešpats priklausė nuo savo visuomenės — tarybos ir bajorų.

Išsiplėtus valstybei, nusistovėjus bent centrui, pasikeitė ir bajorų būklė: jie nebuvo senoji draugė, pamažu pasidarė vasalais. Senovės gijos liko: bajorai prisiekdavo savo vadui, o dabar pasižadėdavo ginti savo viešpatį; jam mirus jie prisiekdavo naujam. Naujasis viešpats lyg būtų senovės padermės vadas, kuriam pridera draugė, ir dėl to jam prisiekė.

Kunigaikščio padermė užima centrinę vietą. Prie jos dera jaunesnieji savieji, artimiausi žmonės. Tai yra valstybės centras, todėl ji anam mirus renka įpėdinį. Mažesniųjų draugių vadai yra srityse, jie jungia sritį su centru[11].

BAJORAI

Naujai sudarytose kunigaikštijose buvo vienas centras, ten buvo stipri pilis, o aplink visame plote gyveno vasalai — bajorai, taip pat kunigaikščiai, turintys savo vasalus bajorus.

Šitie bajorai turėjo savo dvarus ir dubas; vieniems dirbo laukus jungvilkiai valstiečiai, kiti patys dirbo savo laukus.

Vieni bajorai saužemiai, žemės savininkai, kiti buvo gavę žemę lygtinai, už tarnybą. Jeigu aplink dvarą buvo valsčių apgyventų ūkininkų, tai administraciją ir ūkį prižiūrėjo tijūnai. Jie taip pat vykdė teismo darbą.

---

11 Ten pat, p. 18—24.

Dvarų ir kaimų gyventojai turėjo prievolių valstybei. Valstiečiai davė kinkinius, ėjo sargybą, stojo į karą, davė stotis (maitino žmones, šėrė arklius), taisė pilis, tiltus, davė dėklą — avižų, rugių ir šieno[12].

Bajorai privalėjo eiti į karą savo ginklais ir savo lėšomis. Priešui vyti šaukė visus vyrus, kurie tik galėjo pakelti ginklą. Visi turėjo statyti naujas pilis, taisyti senas.

Vasalų bajorų priedermė buvo į karą stoti. Gavę tam tikrą žemę, jie privalėjo pašaukti atvykti. O laukus dirbo arba jie, arba jų valstiečiai. Mirus bajorui, galėjo paveldėti tą dubą jo sūnus, jeigu perims tėvo pareigas. Duktė ar našlė gali paveldėti, jeigu jos vyras užkurys apsiims būti bajoru kariu, vykdyti visas priedermes.

Bajorai buvo įvairaus kilimo — vieni iš senovės padermių vadų, kiti — vyresnieji valdininkai. Buvo ir paprastųjų, bet pasižymėjusių karių, o tarp jų atsirasdavo ir valstiečių[13].

Bajorų dubos nedidelės, retkarčiais kunigaikščiai duodavo dubas Lietuvoje, šiaip dosnūs buvo — tik Guduose, kur buvo didelės žemės platybės. Dėl to Lietuvos bajorai traukdavo į Gudus, ten gaudavo dvarą.

Aukštaičiuose kunigaikštis žemes sau pasilikdavo: gaudavo iš jų stotis, maistą.

Bajorų turtai nedideli, nuosavos žemės (Vakarų Europos terminu — alodų) maža, daugiausia jų valdomoji buvo tarnybinė žemė, suteikta tam tikromis sąlygomis. Taigi tos žemės nevykdant apsiimtų sąlygų galėjo būti ir atimtos. Bajorai gi norėtų, kad suteiktoji žemė būtų jų nuosavoji, paveldima.

Bajorai kariai, įgiję žemės, pradėję joje šeimininkauti, sustiprėję, rūpinosi gauti imunitetą, tai yra, kad žemė būtų jų vienų, kad į jos valdymą ir naudojimą kunigaikštis nesi-

---

[12] Jakubowski, *Opis*, p. 38—39.

[13] Łowmiański, I, p. 324—329.

kištų. Jau tat matyti XIV a. viduryje. Ypač ėmė to reikalauti po 1360 m., kai Lietuva buvo baisiai ištuštinta.

Europoje plačiai vartojamos imunitetas įvairiais keliais pasiekė ir Lietuvą.

Militarinė monarchija Lietuvoje išgyveno krizę. Bajorai, ieškodami atlyginimo už patirtus vargus, reikalavo, kad jiems duotų plačias teises naudotis dvarais ir žemėmis[14]. Tai buvo jų įgytas imunitetas: bajoras savo dvare daro teismą, ima mokesčius, vykdo sprendimus.

Senųjų nepriklausomų padermių vadai, kartais kunigaikščiais vadinami, atskiri turtuoliai, pilių valdytojai, pasižymėję kare vadai, visi tie, kurie karo aplinkybių spiriami pripažino Lietuvos kunigaikščio viršenybę, pasidarė aristokratais.

Padermių vadai visiškai pasiduodavo tik tada, kai galėjo užtikrinti saugumą. O ten, kur reikėjo galvoti patiems, rūpintis apsigynimu, nelaukti iš kunigaikščio pagalbos, ten jie rodė daugiau savarankiškumo[15]. Taip buvo Žemaičiuose.

Būdamas stiprus savo turtu, patyrimu ir autoritetu, laikui bėgant, didėjant valstybei, centralizuojant valdžią, tas pats sluoksnis stengėsi sustiprėti ir centre. Šitai galėjo padaryti tik prisidėjęs prie Lietuvos kūrimo, kurį vykdė tikrosios Lietuvos kunigaikščiai, bajorai ir jų vadai.

Plečiant Lietuvos valstybę, teko kariauti su kitais Lietuvos kunigaikščiais: vieni jų pabėgdavo svetur, kiti pasiduodavo, ir tat būdavo dažniausiai. Vieni jų daugiau išlaikė savitumo, kiti mažiau. Jie turi padėti kare, tarnyboje. Kartais iš jų ar iš bajorų tarpo didysis kunigaikštis skiria vadą kariauti. Dažniausiai pats jis veda į karą.

Jie taip pat atlieka diplomatines misijas. Kartais, darydami taikos sutartį, prikabindavo prie raštų savo antspaudą

---

[14] Łowmiański. *Uwagi*, p. 50—52.

[15] Malinowski, d. II, sąs. I, p. 15—33.

greta kunigaikščio antspaudo. Kartais atrodė, jog jų prisidėjimas — tai laidas, kad sutartį vykdys.

Kunigaikščiai dalyvauja tarptautinėse komisijose ir suvažiavimuose. 1358 m. vedant sieną tarp Lietuvos ir Mozūrų, Kęstutis nuo Lietuvos paskyrė kunigaikščius ir bajorus. Jie turi dalyvauti taryboje, duoti didžiajam kunigaikščiui patarimų.

Bet vis labiau ir labiau nyksta senoji dinastija, iškyla iš bajorų ponai aristokratai. Jie ir kare vadovauja, ir diplomatai, jie laiduoja sudarant sutartis, bet vėliau apsiima nešti ir atsakomybę. Vykstant deryboms tarp viešpačių, jie dalyvauja.

Ponai ir bajorai padėjo kunigaikščiui administracijoje, užimdami įvairias centrines tarnybas.

Kada viešpats daro kokius raštus, jie yra liudininkai. Jie jį lydi visokiose iškilmėse, kelionėse, apsilankymuose[16].

XIV a. pradėjo veikti ir miestiečiai.

NELYGYBĖ IR NELAISVĖ

Jau XIV a. buvo turto ir laisvės nelygybė. Laisviausi — bajorai, turintys nuosavos ar suteiktos žemės; jie visų darbų nedirbo, nes svarbiausias jų darbas — kariauti. Bajorai — karių klasė. Žinoma, mažiau pasiturintieji patys turėjo dirbti, turtingesnieji apsiėjo be šito.

Dvare dirbo belaisviai, gal dar negausūs. Buvo jų pas kaimynus — Prūsuose ir Livonijoj, vokiečių užkariautose žemėse. Vokiečiai pajungė vietos gyventojus, didino jų skaičių belaisviais, iš Lietuvos paimtais, tą patį darė lietuviai. Būklė ta pati, pažiūros tos pačios. Užėjus taikos laikui, su-

[16] Ten pat, p. 15—65, Avižonis.

sitarus, apsiimdavo kits kitam žmonių nevilioti. Tik laisvi galėjo kraustytis, bet kumečiai buvo išduodami[17]. Žinoma, tai buvo taikos metais.

Žemaičiuose taip pat buvo belaisvių.

Nelaisvės pradžia — karas. Pagrobę žmones, vedė į nelaisvę. Iš pradžių suaugusiųjų vyrų į nelaisvę neėmė, visus išmušdavo, teimdavo tik moteris ir vaikus; vienas ėmė sau, kitas — parduodavo, o iš vaikų vėliau išaugdavo kumečiai — dvaro darbininkai. Vyrų neėmė, nes jų darbas dar buvo nereikalingas, o dar šie galėjo būti neramūs. Bet jau XIV a. juos pradėjo imti į nelaisvę: jie buvo darbininkai, tiko ūkiui, amatams ir t.t. Vaikus laikė dvare. Vėliau jiems užaugus, su jais dirbo savo laukus. Jie gyveno pono dvare, ėjo į karą su juo[18]. Vėliau didžiausias karo tikslas buvo gauti belaisvių laukų darbams.

Bajorų dvaruose dirbo ir laisvų žmonių. Jie atsirasdavo įvairiais būdais. Kas negalėjo išlaikyti savo ūkio, vargdavo dėl nederliaus (o tat dažnai būdavo), dėl bado, karo naikinimų, gaisrų ir t.t., turėjo kreiptis į dvarą ir prašyti pagalbos ir paskolos. Bajorai kartais galėjo skolinti, turėjo pinigų ir sidabro, kurių buvo įsigiję karuose.

Vieni skolininkai, atidirbdami dvare su giminėmis, grąžindavo skolą natūra, kiti nepajėgdavo to padaryti, likdavo už skolas. Buvo ir tokių aukštesniųjų, kurie dalyvaudavo bajoro organizuotuose karo žygiuose.

Gal tas skolininkas, kuris buvo visko nustojęs, apsigyvendavo bajoro dvare, ėmė iš jo inventorių[19], o jau vėliau nebegalėjo išeiti.

Kylant kultūrai, didėjant valstybės uždaviniams, nuolatos kariaujant vakaruose prieš vokiečius, tiksliau prieš visą

[17] Gedimino sutartis su Livonija 1323 m.

[18] Łowmiański, I, p. 301—302.

[19] Ten pat, p. 303—304.

Europą, o rytuose užkariaujant, plečiantis, socialiniai gyventojų skirtumai padidėjo: bajorai kariai turėję dažnai į karą joti, žiūrėti pilių, užsiimti administracijos darbu, o laukų darbus paliko valstiečiams.

Bet šitai davė stiprybės. Dėl to Lietuva galėjo kariauti ilgai, ji pakėlė šimtametį karą, buvo turtinga, gerai organizuota.

MATERIALINĖ LIETUVOS KULTŪRA XIV AMŽIUJE

Gediminas paveldėjo iš pirmtakų Lietuvą kaip žemės ūkio šalį, kur vyravo žemdirbystė; gyvulius augino ūkiui, kariams, vieni buvo naudojami darbui, kiti — maistui, treti — karui. Javai sudarė pagrindinę maisto dalį. Jų užtekdavo sau pramisti, bet išvežimui jų maža tebūdavo auginama, užtat buvo gerokai išvežama medžioklės gaminių — žvėrių kailių, miškų gaminių — ką buvo galima iš medžių gauti — vaško, medaus, šulų, dervos ir t.t.

Mokesčiai būdavo atiduodami javais. Jie eidavo įguloms išlaikyti. Maistui užtekdavo savo javų. Tik neužderėjus vienoj vietoj, negalint jų gauti iš kitos Lietuvos dalies, tekdavo pirkti iš kaimynų ir jiems mokėti metalu — sidabru ar kitomis brangenybėmis.

Nemaža dalykų, kuriuos duodavo žemės ūkis, turėjo eiti karo reikalams: javai, mėsa, lašiniai ir kitas maistas, atsargos įguloms išlaikyti, didelės arklių bandos, prižiūrimos tam tikrų arkliaganių.

Užpuolę kryžiuočiai grobdavo ūkio apyvoką, maistą, gyvulius, atsigabendavo maišus grobiui krauti.

Iš svetur reikėjo gauti, ko Lietuvoje buvo per maža: geležies, druskos, nes jų gaminamas per brangiai atsieidavo.

GEDIMINO PALIKIMAS

Gediminas paliko turtingą valstybę. Iždas turėjo pajamų iš kunigaikščio dvarų, gaudavo jų iš mokesčių ir muitų, pagaliau iš teismo darbų.

Laisvieji valstiečiai mokėjo piliai mokesčius kailiais, medum, vašku. Visą tat iždas parduodavo į užsienį, imdavo pinigais. Patys gyventojai kartais mokėdavo mokesčius ir pinigais[1]. Taigi ižde turėjo prisirinkti ir pinigų — iš valdinių daugiau negu iš karo žygių.

Gediminas paliko absoliutiškai valdomą centralizuotą valstybę: valdė jis vienas, luomai dar tik formavosi, ir reikšti bent kokias pretenzijas norint dalyvauti valdyme dar negalėjo.

Visa tikroji Lietuva buvo padalyta į atskiras kunigaikštijas, kurias valdė sūnūs, bet naujai sudaromi jų plotai, sienos didžiojo kunigaikščio nuožiūra būdavo keičiamos — žiūrint, kokie buvo gynimo reikalai. Taip pat nebebuvo paveldimų kunigaikštijų, nes viešpats galėjo nukelti kunigaikštį į kitą vietą, kur ras patogiau; jis tenai buvo tik valdytojas, o ne viešpats.

Tas pat liko ir jam mirus, valdant Lietuvą Kęstučiui ir Algirdui[2].

Plati ir stipri buvo Gedimino sukurtoji valstybė: di-

---

[1] Jakubowski, *Opis*, p. ... — 30.

[2] Ten pat.

plomatiniais gabumais, ginklu, mokėjimu valdyti svetimus, nelietuviškus kraštus. Tą darbą dirbti padėjo plati jo šeima, turėjusi gabių žmonių.

Esant nuolatiniam pavojui, Lietuva galėjo laikytis tik būdama vieninga, turėdama vieną stiprią valdžią.

Likimas lėmė Gediminui, ilgą laiką viešpatauti. Kai jis vienas ėmė valdyti, jau turėjo suaugusių sūnų, jie jam padėjo. Ne tik ginklu užimdavo naujų žemių, bet ir diplomatiniu, šeiminiu — vedybų būdu. Vaikai, gavę pasienyje, rytuose ar pietuose, žemės valdyti ir gyventi, galėjo praplėsti savo valdą. Dar tuo neišsiskyrė iš Lietuvos: žemė liko toj pačioj šeimoj, toj pačioj tėvo valdžioj; jie galėjo plėstis tik todėl, kad už jų stovėjo Gedimino galybė ir jėga. Be to, tinkamai buvo juos išauginęs, kad dirbtų bendram darbui.

Kiekvienas sūnus, įsigijęs naujų valdų, padėjo savo šeimai. O reikėjo plėstis, nes Lietuvą stūmė nuo jūros ir vakarų (Nemuno) vokiečiai. Turint didelį karių skaičių būtų galima atsispirti jų spaudimui, o puolė masės — ginkluota Europa.

Traukimas į rytus, į gudus, rusus vyko ir ramiai, ir kariaujant. Kiekvienoj srity buvo savų ypatybių, stipri Lietuva patraukdavo kitus, ji galėjo apginti ir tvarką palaikyti.

Pakraščiuose sėdėjo Gedimino broliai (Polocke — Vainas, Kijeve — Teodoras), sūnums teko kamienas, centras. Silpni buvo broliai, ramūs, neagresyvūs. Jų žemės vėliau atiteko Gedimino vaikams.

Plačiai buvo užsimota rytuose, bet daug ten liko nebaigta, pietuose nusileista lenkams.

Rytuose agresyvumas sumažėjo, ir tada visa našta teko vakarams ginti, ten buvo didžiausias Lietuvos rūpestis[3].

---

[3] Paszkiewicz, I, p. 256—257, 354—356.

GEDIMINO ŠEIMA

Gediminas turėjo dvi ar daugiau žmonų, iš jų priaugino didelę šeimą. Sulaukė 5 ar 6 dukterų ir gal 7 sūnų. Dukterys kone visos ištekėjo politiniais sumetimais[4], sūnūs įsitaisė ir pačioj Lietuvoj, ir jos pakraščiuose, užkariavę ar užkuriomis nuėję.

Gediminas, tapęs didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, turėjo po savim ne tik savo sūnus, bet ir brolius. Jisai broliams paskyrė mažas vietas — srityse, bent tuo laiku nedaug tereiškusias, vis dėlto atsakingas ir pavojingas.

Reikėjo plėsti Lietuvos valstybę svetur, gauti žemių vaikams ir anūkams.

LIETUVOS KUNIGAIKŠTIJOS VALDYMAS

Gediminas per ilgą savo viešpatavimą sudarė vieningą Lietuvos valstybę, kurios viršuje stovėjo didysis Lietuvos

---

[4] Spėjama, kad viena duktė nežinomu vardu bus ištekėjusi už geriausio Gedimino vado ir jo draugo Dovido. Tačiau tai tik spėjama. Taip pat neaišku, ar Gedimino, ar kieno kito duktė Augustė (apsikrikštijusi Anastazija) buvo nutekėjusi į Maskvą už kunigaikščio Simono. Pirmasis jos vardas turėjo būti lietuviškas.

Kitos neabejotinos Gedimino dukterys: Marė (lietuviškas vardas nežinomas) nutekėjo į Tverę, Aldona (Ona) — į Lenkus už Kazio, Daugmila (Daumila; Elzė) — už Plocko Vaclovo (į Mozūrus), Auka (Marė) į Mozūrus už Boleslovo.

Dėl Aukos vardo aiškinimo yra painumų; krikštijant ji priėmė Marės vardą. Taigi pirmas vardas turėjo būti lietuviškas. O jisai metraščiuose užrašytas Ofka; mokslininkai aiškina jį taip, kad esąs sutrumpintas Eufemija, taigi taip pat krikščioniškas. Atrodo, kad būtų nereikalingas. Jeigu tai lietuviškas vardas (o pirmasis tegalėjo būti lietuviškas), tai vardas skambėtų Auka ar kaip kitaip, tik ne Eufemija.

kunigaikštis, sėdįs Vilniuje. Taigi buvo vienas vyriausias asmuo, vienas vietos centras. Visą Lietuvos kunigaikštiją valdė Gedimino padermė, Lietuva — jų tėviškė. Padermėj buvo vienas vyriausias žmogus, be to, vienas didysis kunigaikštis. Vyriausias padermėj galėjo sutapti su vyriausiuoju kunigaikščiu, bet galėjo juo ir nebūti.

GEDIMINO SŪNŪS

Gediminas turėjo septynis sūnus[5]. Pagal amžių jie ėjo tokia eile: 1) Manvydas, 2) Narimantas, 3) Algirdas, 4) Jaunutis, 5) Kęstutis, 6) Karijotas, 7) Liubartas[6].

Kiekvienas iš jų paūgėjęs gavo iš tėvo dalį, kad priprastų savarankiškai veikti ir turėtų iš ko gyventi. O paskui, visiems atėjus į metus, baigdamas savo dienas, Gediminas galutinai paskirstė po tikrą, nuolatinę dalį.

Ar sudarė testamentą, ar paskyrė, kaip kas turi valdytis? Be abejo, jis turėjo tat padaryti, skirstymas turėjo būti pagal planą, nes be jo sunku būtų tokią plačią valstybę išlaikyti nedalomą ir netgi plečiamą. Skirstytos valdos pagal tam tikrą sistemą[7], atsižvelgta į sūnaus palinkimus, į skirstomos žemės savybes.

Lietuvos valstybėje buvo dviejų rūšių žemės: tikroji Lie-

[5] Literatūroje ginčijamasi, ar visi jie yra paminėti, ar buvo jų daugiau. Be to, ar visi, vienų laikomi Gedimino sūnumis, iš tikro jais buvo.

[6] Kai kurie, pvz., Puzyna, netgi abejoja, ar Manvydas apskritai yra buvęs. Būti tai buvo, bet anksti mirė.

[7] Žinoma, rašyto testamento neliko ir nebuvo, o gyvu žodžiu jis turėjo būti. Dėl to Paszkiewicz kalba apie Gedimino „testamentą". Apie jo turinį mokslininkai daro savo išvedžiojimus. Bet visa tas yra bandymai iš įvykusių faktų atspėti Gedimino mintis.

tuva ir sritys. Tikroji Lietuva — tai tėviškė, ką Gediminas buvo įgijęs ar pats prijungęs prie tikrosios Lietuvos. Ji sudarė valstybės kamieną, daugiausia lietuvių gyvenamą. Tai buvo plotai vidutinio bei žemutinio Nemuno ir Neries baseinuose. Aukštutiniame Nemune gyveno gudai. Lietuvių žemės — pagrindinės.

Sritys — tai rusų ir gudų gyvenamos žemės, įgytos Gedimino giminaičių, jo sūnums nukariavus ar vedybomis — nuėjus užkuriomis.

Jaunutis gavo didžiąją kunigaikštiją su Vilnium, lietuvių žemėse; Algirdas ir Kęstutis — dalį lietuvių, dalį rusų, visi kiti rusų žemių.

Algirdas, be to, turėjo Vitebską, kur buvo nuėjęs užkuriomis, Liubartas tuo pat būdu įgijo Volynę. Žinoma, reikėjo tuos įgijimus svetur apginti, turėjo ateiti pagalba iš tikrosios Lietuvos. Kiekvienam teko po Lietuvos kunigaikštijos gabalą.

Daugiausia gavo Algirdas ir Kęstutis, juodu buvo privilegijuoti.

Galbūt baigdamas savo dienas Gediminas aprūpino sūnus galutinai, gal prieš mirdamas šį tą pakeitė, ką pirmiau buvo paskirstęs.

1) Manvydas (Monividas) gavo išmėtytas valdas — Kernavę, Slonimą;

2) Karijotas gavo Lietuvos Naugardą;

3) Liubartas — žemes neseniai įgytoj Volynėj;

4) Narimantas — Pinską (o pirmiau turėjo Polocką);

5) Jaunutis — Vilnių;

6) Algirdas gavo Krėvą (tarp gudų ir lietuvių) ir tolimą Vitebską;

7) Kęstutis gavo Trakus, galbūt Žemaičius, bene Gardiną ir Palenkę[8].

---

[8] Neaišku, kada gavo Trakus: ar Gediminui mirus, ar prieš mirsiant. Taip pat neaišku apie Gardiną ir Palenkę.

Kiekvienas iš jų gavo ir priešą: Jaunutis — Livonijos ordiną; Algirdas — Rusų žiemius ir rytus (Pleskava, Naugardas, Tvėrė, Maskva); Karijotas — priešpiečius; Narimantas — pietus (totoriai); Liubartas — Lenkų karalių, Kęstutis — Mozūrus, Vokiečių ordiną Prūsuose.

JAUNUTIS

Jaunutis gavo Lietuvos sostinę Vilnių ir didesnę jo apylinkę[9]. Jisai iki tol niekuo nepasižymėjo. Tai kodėl jis gavo Vilnių? Ar jį mylėjo Gediminas labiau už kitus? Galbūt čionai veikė ir šeimos santykiai, žmonos įtaka. Jisai galėjo būti mylimas antros žmonos sūnus[10].

Jaunutis nebuvo nei stiprus, nei veiklus. Tai gal dėl to Gediminas jam davė Vilnių, kad nenorėjo palikti vienos stiprios rankos, kuri derintų stiprius su silpnaisiais? Šita neįmanoma. Pats sudaręs plačią valstybę, visur ją stiprinęs, negalėjo taip galvoti. Veikiausiai Gediminas tarė, kad ir po jo Lietuvoj viskas eis taip pat sklandžiai, kaip tai buvo jam, tėvui, dar gyvam esant. Gali būti, kad Vilnius buvo saugiausia ir ramiausia vieta, o rytuose ir vakaruose nuo kaimynų užpuolimo apgina energingi Kęstutis ir Algirdas.

Kuo Jaunutis buvo? Ar tik Vilniaus viešpats ir lygus brolis, ar visos Didžiosios Lietuvos kunigaikštijos viešpats, už juos vyresnis? Amžium nebuvo vyresnis, neviršijo protu ir patyrimu, jį aukštesniu padarė tik tėvo valia.

[9] Kokie miestai, be Vilniaus, buvo Jaunučio valdomi, tikrai nežinoma, tik spėjama; kai kurie mano, kad tai Ašmena, Breslava, Vilkmergė ir kt.

[10] Istoriografijoje vyksta ginčų, ar Jaunutis buvo pats mažasis, jauniausias sūnus, ar buvo už jį jaunesnių. Bene buvo už jį ir jaunesnių.

Gedimino laikais ir anksčiau Lietuva buvo viena valstybė, buvo bendrumo pajautimas, kits kitam padėdavo, tėvas derindavo bendrus interesus.

Sūnūs vykdavo pas tėvą pasitarti, gauti pagalbos ir nurodymų. Dabar visa tai išnyko, broliai nesirenka pas Jaunutį. O reikalų pasitaikė: tėvui mirus paaštrėjo kovos, pradėjo pulti kaimynai, reikėjo labiau rūpintis krašto saugumu. Kaimynai suprato, kad Lietuvoje nėra vienos valios, stipriai ją valdančios, kad nėra galingos rankos, laikančios kardą.

O jis turėjo būti didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, taip suprato ir broliai. Kas sėdi Vilniuje, tas turi būti vyriausias Lietuvos viešpats[11], tas turi rūpintis Lietuvos gynimu. Jeigu jis nesugeba to padaryti, turi užleisti vietą kitam.

---

[11] Kai kurie mokslininkai abejojo dėl šito. Pvz., Antonovič, sako, kad Jaunutis buvo tik Vilniaus kunigaikštis, lygus kitiems (cit. veik., p. 77—78), abejoja dėl šito Daškievič.

O vis dėlto yra medžiagos tam dalykui išaiškinti.

Kad Jaunutis tikrai buvo didysis kunigaikštis, sako Vytautas. Jis savo rašte prieš Jagėlą ir Skirgėlą 1390 m. pasakoja apie santykius, kurie susidarė Gediminui mirus. Ten jis sako, jog Gediminas davęs „grosse Herrschaft zu den wille Jaunuten, und Jogain fatir Algarden di Herrschaft czu Witawis und minem fatir Herczoge Kinstutte zu Traken". Tai reiškia, kad Jaunučiui davė „didžiąją valdžią", didžiąją kunigaikštiją Vilniuje, o Trakuose ir Vitebske tos „didžiosios" valdžios nėra (*S. R. Pr.* II, 712).

Kitoj kronikos vietoj, kur iš Vytauto paimtos žinios, lotyniškai sakoma: „locavit in Wilna in magnu ducati", o rusiškai: „a Jevnutja vsadi v Vilnie na velikoje kniaženije". (Lietuvos metr., p. 197, 285, 220 ir kt.).

Iš tolesnio Kęstučio ir Algirdo elgesio matyti, jog ir jiedu taip suprato Jaunučio paskyrimą, jog jis paskirtas didžiuoju kunigaikščiu. Jaunutis nors nesidėjo su Lietuvos priešais, bet buvo nerangus, neorganizavo visos Lietuvos krašto gynimo. Išvijęį Jaunutį, anuodu pastatė didįjį kunigaikštį, kuris turi būti Vilniuje, Lietuvos sostinėje. Jeigu kitaip būtų manę, tai ir perversmo nebūtų darę: juk Jaunučio asmeniškai valdomoji teritorija nebuvo didelė.

Esant Vilniuje Jaunučiui, pavojus grėsė Lietuvai iš rytų ir vakarų. Kaimynai pajuto, kad mirus Gediminui žuvo stiprioji ranka, jungusi Lietuvą, kuri laikė kardą Lietuvai ginti.

Jaunutis netiko toms kovoms: ramus, taikingas, nerangus. Jam esant Vilniuje, nebuvo nė vieno rimto karo žygio, kuriame jis būtų dalyvavęs. Ir jeigu kas Lietuvoj veikė, tai buvo girdėti tik apie Algirdą ir Kęstutį.

Algirdas, sėdėdamas daugiau Vitebske, veikė žiemiuose ir rytuose — prieš savo valdų kaimynus. 1341 m. puolė Možaiską, 1342 m. gynė Pleskuvą nuo Livonijos vokiečių. Teisybė, nuo 1338 m. 10 metų turėjo veikti paliaubos su Livonija, bet, matyt, Gedimino mirtis leido vokiečiams pulti Algirdo valdas: Algirdui teko gintis. Šitoje kovoje dėl Pleskuvos jam padėjo Kęstutis, atėjęs iš Trakų. Teisybė, Kęstučio nelietė anas Pleskuvos užpuolimas, bet jis padėjo savo broliui. 1342 ar 1343 m. abu buvo nužygiavę į Livoniją, taigi veikė išvien.

Vaino sūnus Liubka (Polocko kunigaikštis), Narimanto išvytas iš Pleskuvos, ėjo išvien su Algirdu ir Kęstučiu ir žuvo šitame kare[12].

Vokiečiai atkuto Prūsuose. Jau Gedimino laikais buvo tat jaučiama. Ordinas pastatė 3 pilis prie Nemuno, kad galėtų giliau įsiskverbti Lietuvon (Bavarpilis, Jurbarkas, Marienburgas). Imperatorius Liudvikas atidavė visą Lietuvą (su prideramomis žemėmis) Prūsų ordinui (1337.XI.15), pavedė jam įkurti arkivyskupiją (Bavarijos vardu)[13]. Ir nejuokinga buvo ta dovana: imperatorius galėjo dovanoti šitą žemę, nes ji — pagonių, niekam nepriklausanti, ji niekieno žemė (res nullus); o gavusysis tas sritis galėjo sušaukti vyčių būrius.

Ordinas galėjo dar pulti. Jis gavo iš lenkų Kazio 1343 m.

---

[12] Paszkiewicz, p. 370—373; Wolf, *Ród*, p. 6; Bonnell, p. 133.

[13] Strehlke, *Tabulae*, p. 201—203 (skyr. Privilegija).

Pamarį, Chelmo ir kitas žemes. Livonijos ordinas galutinai įgijo iš danų Estiją[14].

Lenkų karalius ir Ordinas tarp savęs susitardavo, kai norėdavo pulti Lietuvą. Taip paprastai ir darydavo. Ir tikrai jis veržėsi į Lietuvos valdas pietuose (Volynėj, Podolėj)[15].

PERVERSMAS

Reikėjo Lietuvą ginti, turėjo būti joje viena stipri ranka, norinti ir galinti kovoti. Galbūt Jaunučiui priminė visa tai broliai, ypač Kęstutis, kuriam grėsė lenkų ir vokiečių pavojus. Matyt, priminimai nebegelbėjo, tai reikėjo jį pašalinti, reikėjo turėti kitą kunigaikštį.

Kęstutis, susitaręs su Algirdu, 1344 m. vėlyvą rudenį ar net prasidėjus žiemai, jau pašalus, ėjo į Vilnių[16]. Algirdas iš atsargumo pavėlavo, neatėjo laiku, taigi Kęstučiui vienam teko daryti perversmą. Puolimas buvo netikėtas.

Jaunutis pabėgo, gal basas, o buvo žiema, atšaldė kojas. Vis dėlto jį pasiviję pagavo, uždarė kalėjime. Ten kurį laiką išbuvo, o paskui iš kalėjimo išspruko, per Smolenską nubėgo net į Maskvą, ten bent apsikrikštijo pagal graikų tikybą.

Kartu pabėgo iš Lietuvos ir Narimantas. Jis taip pat buvo nepatenkintas, nes jį buvo Algirdas nuskriaudęs (atėmė Polocką), dėl to palaikė Jaunutį.

Jaunutis buvo pabėgęs į Smolenską, ten jo nepalaikė, tai bėgo į Maskvą[17]. Narimantas net pasiekė totorius. Nei

---

[14] Bonnell, p. 134; Voigt, *Geschichte*, Preussens, V, p. 9.

[15] Stadnicki, *Olg. i K.*, p. 24—25.

[16] Data apytikrė; vokiečiai ir lenkai katri sau ruošėsi daryti didesnius žygius prieš Lietuvą. O tai buvo tuo laiku. Žiema buvus, nes kronika rašo, jog Jaunutis atšalo kojas.

[17] Kitomis žiniomis, bėgo: Pleskuva, Naugardas, Maskva.

vienas, nei kitas pagalbos nesulaukė. Ir abudu nusilenkė, grįžo Lietuvon, susitaikė: Jaunutis gavo Iziaslavlį (Zaslavlį), Narimantas — Pinską[18].

Po perversmo pamatė Lenkų Kazys, jog Lietuva sustiprėjo, ir ėmė taikytis 1345 m.

Kęstutis, padaręs Vilniuje perversmą, pranešė Algirdui, laukiančiam Krėvoj; pakvietė jį, kad eitų valdyti. Algirdas atvyko, sutikęs jį Kęstutis paskelbė, jog perleidžia jam valdymą.

Liubartas, nepasižymėjęs energija ir veiklumu, tuoj pripažino perversmą: ir jam gali būti naudinga, nes dabar galėjo laukti iš Lietuvos pagalbos. Manvydas vargu buvo dar gyvas. Liko dar vienas brolis — Karijotas, ir tas pripažino įvykusį perversmą, su Jaunučiu nėjo išvien.

Karijotas buvo per silpnas savo valdose. Stipri Lietuva galėjo jam padėti: nesusmulkinus, buvo galima ją stiprinti, tuomet visiems galėjo parūpinti valdų kitose, naujose žemėse.

Kaip minėta, Narimantas buvo priešinęsis, buvo pabėgęs, paskui grįžo, kaip ir Jaunutis.

Dabar du stipriausi kunigaikščiai, valdą kamieną, gali padėti kitiems broliams.

---

[18] Liet. metraščiai, p. 71, 154; Paszkewicz: Žiema 1344/5, *Jag. i K.* p. 370—375; Bonnel — 1345 m. po III; Prochaska — *Od Mendoga* — 1345 m. po VIII; Łowmiański, ne 1345, gal net 1343 (I, p. 388 išnašoj).

KĘSTUČIO IR ALGIRDO SANTYKIAI

Kai Kęstutis padarė perversmą, Algirdas laukė Krėvoj, nesiskubino į Vilnių. Gal tyčia delsė laukdamas, kas iš to išeis. O po to Kęstutis atvykusį Algirdą pripažino vyresniu, užleido jam valdžią. Kodėl tat padarė? Ne dėl to, kad Algirdas gabesnis ar vyresnis, o buvo stiprių politinių priežasčių — Kęstučiui grėsė pavojus iš vokiečių, Algirdas šito pavojaus neturėjo. Jisai galėjo padėti savo karo jėgomis. Taigi jųdviejų santarvė Lietuvai buvo reikalinga.

Matyt, juodu buvo toli matantys politikai, kits kitu pasitikintys, sugebėję išvien eiti: negirdėti, kad kas per ilgą jų gyvenimą būtų sudrumstęs jų santarvę[1]. Ir nebuvo atsitiki-

[1] Kołankowski savo knygoje „*Dzieje W. Ks. Litewskiego za Jagełłonów*, t. I, p. 7—8, teigia, jog apie 1350 m. prasidėjusios kovos tarp Algirdo ir Kęstučio dėl valdžios, kad Kęstutis net buvo suėmęs Algirdą ir t.t., kad teigimą apie santarvę prasimanęs Vytautas.

Kolankowskio tvirtinimas nėra tinkamai pagrįstas, nes negalima gi laikyti įrodymu tą aplinkybę, jog 1495 m. Lietuvos kviesliai Maskvoje turėjo pasakyti, kad Algirdas turėjo užleisti dalį žemių Maskvai, nes buvęs suimtas ir jį spyręs Kęstutis.

Kviesliai po šimto ir daugiau metų atsimins, o raštuose niekur nebus užsilikę?

Vytautas, sako, prasimanęs apie santarvę, rašydamas Ordinui.

Jeigu būtų ir taip buvę, kaip sako Kolankowskis, tai reikės padaryti priešingą išvadą, negu jis norėjo: Kęstutis buvo energingesnis ir akylesnis. Lietuvos kunigaikštijoj jis vyravo, jo, ne Algirdo, valia pirmavo.

Tikrovėj taip ir buvo. Tikrosios Lietuvos, ne sričių, interesai ten viską lėmė.

mų, nes būtų tuoj kaimynai tuo pasinaudoję[2]. Gali būti, kad net savo būdu kits kitą papildė.

Jiedu abu buvo stipriausi, turėjo daugiausia žemių, o kitų brolių valdos buvo per mažos, kad galėtų daug nusverti.

Liubartas buvo toli, Volynėj, be to, nepasižymįs nei energija, nei gabumais. Jis nuolatos turėjo prašyti Kęstučio pagalbos.

Jųdviejų rankose — tikroji Lietuva, kuri ir buvo visos galybės pagrindas.

Kęstutis susitarė su Algirdu dėl įgytų ir dar įsigysiamų valdų: „O jiedu šitaip sutarė: kas įsigys pilį ar valsčių, tai dalysis pusiau; o gyventi, kol bus gyvi, meilėje ir malonėje. Ir prisiekė kits kitam: pikto prieš kitą niekur, niekuomet neturėti. Ir taip buvo, kol buvo gyvi"[3].

Sostinės (Vilnius ir Trakai) taip buvo arti, Algirdas ir Kęstutis dažnai galėjo susieiti. Kartais vienam išėjus į karą, į vakarus ar į rytus, kitas arba ėjo kartu, arba namie tvarkos žiūrėjo. Jie pasidalijo Lietuvą pusiau, be to, dar kiekvienas turėjo savo žemių Rusuose. Šiaip kiekvienas jų buvo nepriklausomas savo valdose Lietuvoj ar Rusijoje. Kęstutis daugiau valdė tikrojoj Lietuvoj, Algirdas — Rusioj. Ne be reikalo juodu vokiečiai greta statė ar net dažniau minėdavo Kęstutį. Abu, jų žodžiais, buvo Lietuvos karaliai, jos viešpačiai, didieji kunigaikščiai; juk po savim jiedu turėjo dar kitų kunigaikščių. Rusinai, rašydami į Lietuvą, nežinojo, į kurį kreiptis, tai rašydavo į abu, ar į visus žymesniuosius.

Lietuvos vardu sutartis rašo abu kartu arba vienas iš jų, žiūrint kaip reikia, kartais pasirašo dar ir kiti kunigaikščiai, jeigu tat juos liečia.

---

[2] Puzyna, p. 18—19.

[3] Taip rašė Lietuvos metraščiai, p. 72. Ten pat, „Origo regis Jagyello at Wytholdi Ducum Lithuaniae" (p. 16, 220). Vytautas panašiai rašė beveik tais pačiais žodžiais ordinui (*S. R. Pr.*, II, p. 711).

Jiedu galėjo skirti ir išskirti iš savo valdų savo vaikams žemes, kurti naujus lenus. Kiekvienas tai darė savo dalyje. Vis dėlto tarptautinėse sutartyse, kur užtinkame Kęstučio ir Algirdo vardus, kur jie patys nustatė savo santykius ir titulus, Algirdas vadinamas didžiuoju kunigaikščiu[4].

Būdami vyresni ir stipresni, jie skirdavo ar atimdavo dalis broliams. Lietuvos Naugardo sritis buvo atitekusi Karijotui. Jam mirus ir palikus daug sūnų, plotas buvo per mažas jiems padalyti. Šitą sritį Algirdas ir Kęstutis pasidalijo tarp savęs, o Karijoto sūnūs išėjo kitur — jie įsitaisė pietuose, toliau už Liubarto — Podolėje.

Jaunutis gavo nedidelę dalį Lietuvos rytuose. Kai reikėdavo apsiimti susitarti su kaimynais visos Lietuvos vardu, tai pasirašydavo esamieji kunigaikščiai, tarp jų ir Jaunutis, bet jau nebevadinamas didžiuoju kunigaikščiu[5].

Manvydas, valdęs Kernavę, mirė gana anksti. Jo valdą pasiėmė Algirdas ir prijungė prie Vilniaus.

Kautynėse prie Strėvos upės (1348) žuvo Narimantas. Jo sūnūs gavo mažas valdas: vieni Guduose, kiti Volynėje.

Taigi tikrojoj Lietuvoj liko du broliu — Kęstutis ir Algirdas. Visi kiti iš tos padermės buvo rusų ar gudų žemėse, su mažomis valdomis. Jie pasidavė stipriųjų brolių valiai. Anuodu norėjo ir mokėjo ginti Lietuvą. Lietuva — jų kūrinys. Kas tai suprato, turėjo energijos, pasidavė jų vadovybei. Jų brolis Liubartas, gal buvo nuskriaustas, kiek labiau

[4] 1352 m. sutartyje: Jaunutis, Kęstutis ir kt. — kunigaikščiai, o Algirdas — didysis kunigaikštis (veliki kniaz). 1358 m. sutartyje: Algirdas — Supremus princeps, o kiti — dux, princeps, dominus.

[5] Užtinkame jo vardą Lietuvos sutartyje su lenkų karaliumi Kaziu 1352 m. (Žr. Priedą). Gal atsitiktinai jis parašytas pirmoj vietoj; asmeniškai Algirdas nebuvo „did. kunigaikštis", tai už jį kiti laidavo, parašų eilėje jis yra toliau. Nepritarčiau Paszkiewicziaus nuomonei, būk esą Jaunutis ypatingai buvo gerbiamas, nes pasirašė pirmojoj eilėj.

buvo suartėjęs su Kęstučiu, nes turėjo bendrą priešą. Kęstutis galėjo greičiau padėti, todėl laikė Liubartą savo įtakoje. Kęstutis padėjo jam plėstis Volynėje, o Liubartas savo ruožtu savo valstybe padėjo ginti Lietuvą iš pietų. Kol stiprus buvo Kęstutis, tol stipriai sėdėjo Liubartas Volynėje.

Algirdas labiau žiūrėjo rytų. Karijoto sūnus, jo pasiųstiems ir patekus iš pradžių į totorių, o paskui į Maskvos nelaisvę, turėjo Algirdas vaduoti.

Iš pradžių abu Lietuvos viešpačiai dar skaitėsi su giminaičiais, o paskui jau neminimi kiti kunigaikščiai iš Gedimino padermės: jie susmulkėjo, išnyko, be jų kalbama tarptautinėse sutartyse, veikia vienudu Algirdas ir Kęstutis[6]. 1367 m. su Livonija susitarė „abu karaliai" (Algirdas ir Kęstutis)[7], derantis su Maskva 1371 m., jiedu vieni susitarė, 1372 m. su Ordinu susitarė apsikeisti belaisviais tik jiedu[8]. Vakaruose kartais derėdavosi ir susitardavo vienas Kęstutis.

Formaliai Algirdas vadinamas vyresniu, didžiuoju kunigaikščiu arba kartais abu lygiai pastatomi[9].

Kęstučio vyresnieji sūnūs iš pradžių buvo tikrojoje Lietuvoje arba jos pasieniuose, bet pamažu ten pranyko, Patirgas — Gardine, Butautas — Dargukainy, Vaidotas (turbūt po Karijotu) — Naugarde, Vaišvila — Lohojake.

Ordinas ir Lietuvos Naugardas vėl grįžo Kęstučiui, į Didžiąją Trakų kunigaikštiją. Paskui vėl savaip paskyrė: Vytautas gavo Gardiną, o Tautvilai davė Lietuvos Naugardą[10].

---

[6] Paszkiewicz, *Krewo*, p. 36—37. *Apie kunigaikščių rūšis* — Avižonis, p. 128—129.

[7] Bunge, II, Nr. 1041, p. 772.

[8] Wartberge (*S. R. Pr.*, II, p. 103).

[9] Terminologija įvairuoja: pavyzdžiui, Jaunutis jau atstatytas, o vadinamas didžiuoju kunigaikščiu, Algirdo vasalas Smolensko kunigaikštis vadinamas didžiuoju kunigaikščiu, o Kęstutis — ne.

[10] Šitai paremta faktu: jeigu sėdėjo, tai buvo paskirtas (Prochaska, *Cod. Ep. Vitoldi*, Nr. 233).

Mirus Patirgui ir Vaidotui, pabėgus Butautui, Vytautas liko vyriausiasis sūnus. Jis — Trakų kunigaikštijos paveldėtojas, Gardiną galės užleisti Žygimantui.

Atrodė, jog po Trakų pagal reikšmę ėjo Gardinas[11].

Skiriant sūnų ar giminaitį į tą ar kitą kunigaikštiją, žiūrėdavo jo tinkamumo: ar sugebės valdyti. Bet visur klausydavo savo viešpaties.

Kai kurias pilis turėjo valdyti vadai — visai ne giminės, bet ištikimi ir nusimanantys. Netinkami net sūnūs nustodavo savo kunigaikštijos, o kiti nieko negaudavo[12].

Kęstučio ir Algirdo žemės skyrėsi vietos valdymu: Kęstučio valdose vyko didesnė centralizacija: į perkeltų ar pašalintų sūnų vietas jis skyrė pilyse vietininkus ir vaivadas.

Algirdo valdos rusų žemėse buvo platesnės, bet skysčiau gyvenamos, su savomis tradicijomis, su savo kunigaikščiais. Jose buvo įvairių laipsnių vasalinės kunigaikštijos (su savo vasalais ir be jų). Kęstučio valdose to nebuvo, jis neturėjo vasalų. Dėl to Kęstutis po 1364 m. galėjo labiau vienas tvarkyti tikrosios Lietuvos reikalus. Jis pajėgė tat daryti, nes jo dalis buvo labiau centralizuota ir turtingesnė.

Tikrojoje Lietuvoje — maždaug iki pat Dnepro pusės abu valdė savo žemes neribotai, tiesiogiai. Pilyse sėdėjo giminės — sūnūs ar svetimi — paskirtieji bajorai. Sūnūs ypatingų privilegijų neturėjo: kunigaikštis galėjo juos, gimines ir negimines atleisti savo nuožiūra. Tikrojoje Lietuvoje nebeliko stiprių, įtakingų vasalinių kunigaikščių.

---

[11] Koneczny, *Jag. i Witold*, p. 10—13.

[12] Pavyzdžiu gali būti Butautas ar Patirgas. Butautas turėjo mažą kunigaikštiją, greitai jos nustojo, o kadangi buvo labai ambicingas, pabėgo pas vokiečius ir jų padedamas norėjo nukariauti sau visos Lietuvos sostą. Patirgas valdė svarbią Gardino pilį. Paaiškėjus, kad ir jis ketina dėtis su vokiečiais, Kęstutis perkėlė jį toliau nuo sienos.

Kas kita už Dnepro upės, kur valdė Algirdas. Tenai buvo ištisa eilė rusų kunigaikščių, kurie siejosi su Lietuva kitais saitais: vieni buvo sąjungininkai, kiti — vasalai, vieni — svetimi, kiti — žentai. Ten vyko kova su stiprėjančia Maskva, kurią Algirdas norėjo apsupti.

Į kovą stojo Maskva su savo vasalais, o prieš ją — Algirdas su visa Lietuva ir savo vasalais Rusuose; buvo ir tokių rusų valstybių, kurios vengė kištis į tą susidūrimą: stovėjo nuošaliai, žiūrėjo, katras laimės. O siekė vasalai žentai gana toli: vienas jų buvo net prie Volgos, Žemutiniame Naugarde. Net ten turėjo būti Lietuvos metropolija. Mažesnieji kunigaikščiai — vasalai dažnai pereidavo tai į vieną, tai į kitą pusę: pripažindavo save tai Maskvos, tai Lietuvos vasalais. Apsupus Maskvą ir paskui ją nugalėjus, Volgos upė būtų Lietuvos rankose, ten atsirastų nauji prekybos keliai į rytus, tada iš ten būtų galima gauti dar daugiau karių Ordinui atmušti[13].

Lietuva tuomet turėjo du centrus: Vilnių ir Trakus. Vilniuje sėdėjo Algirdas, Trakuose — Kęstutis. Buvo netoli kits kito, vos per 3—4 mylias, galėjo dažnai prireikus susieiti, pasitarti, kartu apgalvoti.

Vilnius jau buvo senas miestas, žinomas dar Gedimino laikais. Jo pilis dabar paveldėjo sūnūs. Trakai — naujesnis miestas.

Kęstutis gavo Trakus: tenai buvo pilis, galbūt paties Gedimino pastatyta. Aplinkui upelis, pelkės.

Sustiprėjus kovoms su vokiečiais, šiems puldinėjant giliai į šalį, Trakų pilis atrodė nebepakankamai saugi, reikėjo ieškoti geresnės vietos. Apsistojo prie pusiasalio, išsikišusio į Galvės ežerą. Tenai pastatė stiprią mūro pilį.

---

[13] St. M. Kuszyski, *Antymoskiewska iniciatywa Litwy.*

Naujoji vieta prie Galvės ežero ėmė vadintis Naujieji Trakai, o ten buvo ir pirmesni — Senieji Trakai[14].

Kęstutis parsivedė Birutę į Senuosius Trakus. Ten gimė Vytautas.

Dar vėliau jis pastatė didesnę ir gražesnę pilį saloje, bet nebuvo užbaigta dar Kęstučiui gyvam esant. Plati, erdvi, graži, neprieinama, visa mūrinė[15].

Saugi buvo šita pusiasalio pilis.

Iš Trakų buvo galima pulti besiveržiančius iš vakarų vokiečius, o aniems atėjus, buvo galima pasislėpti. Vokiečiai nė sykio nebuvo Trakų pilies paėmę. Eidami į Vilniaus pusę, stengėsi aplenkti Trakus. Tik įgulai geruoju pasidavus buvo galima juos paimti[16].

Lietuva sudarė vieną valstybę, ko negalima pasakyti apie Lietuvos kaimynus — lenkus, rusus, kurie turėjo keletą valstybių, tarp savęs besivaržančių.

---

14 Apie tai, kas įkūrė Trakus, yra užsilikę keletas pasakų. Vieni sako, jog įkūręs juos rusų Jaroslavas XI amžiaus pradžioje — taip sako Narbutas. Kiti, — jog įkūrę skandinavai — taip sako T. Czackis. Pasirodo, kad Narbuto nuomonė buvo paremta nebuvusia rusų kronika (*Dzieje Nar. Lit.*, t. III, p. 227).

Czackis remiasi žiniomis, kurias buvo suteikęs Islandijos keliauninkas ir skaldas Snorro(i) Sturlesonas (Sturles sūnus) — kitur: Snorrason (Snorros sūnus). Jis buvęs apie Vilnių, Trakus ir Merkinę, ten net girdėjęs skandinavų kalbą. Taigi atrodytų, kad Trakus įkūrę normanai ir ten tebegyvenę. Kad keletas žmonių — Sturlesonų ar Snorresonų yra buvę, tas teisybė; jų buvę keletas, bet neįrodyta, kad būtų buvę Lietuvoje. Pagaliau svarbiausia — nėra atrasta nė viename jų veikale nurodytos vietos. Czackis tų raštų nebuvo matęs. Veikiausiai Czackio informatorius jį suklaidino, kaip suklaidino jį kitas žmogus su citata iš Rėmerio veikalo apie Kęstučio prekybos sutartį su anglais (*Wachowski, Zapiska Czackiego*; Kamieniecki, *Geneza pan. Lit.*).

15 Iš salos pilies liko tik griuvėsiai.

16 Turcevič, *Trokski zamok*, Vilnius, 1913; Zahorski, *Troki i zamek Trocki*, Vilnius, 1902.

Šitai pasireikšdavo ir tarptautiniuose santykiuose. Sutartyse kalbama apie Lietuvą, Lietuvos kunigaikštiją; jeigu minimi dalyvių vardai ir jų valdos, tai jie vadinami Lietuvos kunigaikščiais.

Lietuvoje buvo vartojami tie patys valstybės simboliai, turintys tą pačią prasmę, kaip ir Vakarų Europoj. Lietuva turėjo vieną visos valstybės herbą, vėliavą, kuriuos gerai žinojo kaimynai[17]. Lietuvos kunigaikščiai Kęstutis, o gal ir Algirdas kaldino pinigus su Lietuvos valstybės ženklais[18].

ALGIRDO CHARAKTERISTIKA

Geriems santykiams nustatyti ir palaikyti reikalingas atitinkamas žmogaus būdas, kad neįvyktų susikirtimų. O savo būdu Algirdas ir Kęstutis papildė kits kitą.

Algirdas nebuvo karingas, nedidelis vadas, neprilygo jis savo tėvui Gediminui, bet mokėjo pulti iš pasalų, iš netyčių, netikėtai, mažu būreliu[19].

Taip pat negalima pasakyti, kad Algirdas būtų turėjęs didelių politinių gabumų. Jis daugiausia rūpinosi rytais, bet, pareikalavus Kęstučiui, padėjo jam gintis nuo vokiečių — žiemiuose ir vakaruose.

Jis pats pagonis, jo žmona ir vaikai — krikščionys. Jam, pagoniui, teko rūpintis graikų metropolijos steigimu Lietuvoje, nes tai buvo reikalinga Lietuvai atsispirti prieš Maskvą.

Algirdas buvo pakantus, pripažino visas tikybas, kaip ir

[17] Smulkiau apie vėliavą — priede.

[18] Plačiau priede.

[19] Apie jį duoda daug žinių Vokiečių ordino kronikos. Šitai žinome ir iš mūsų metraščių.

jo tėvas. Vis dėlto priešai prisimanė įvairių dalykų apie jo žiaurumus. Iš tikrųjų gi nežinoma nė vieno atsitikimo, kad tai būtų buvę[20].

KĘSTUČIO CHARAKTERISTIKA

Kitaip apibūdinamas Kęstutis. Jisai karingas. Neretai sakoma, kad Kęstutis — Algirdo kardas. Kartais vokiečiai jį vadindavo Algirdo karo vadu ar maršalu.

Jo būdas priešingas Algirdui, todėl vakaruose jį gyrė. Jis ne krikščionis, bet anie laikė Kęstutį sau lygiu, dorovės pavyzdžiu, narsiu vyčiu, bebaimiu ir nepriekaištingu. Jis narsus karys, savo žodį tęsėdavo. Sykį nuėjęs į Prūsus, Kęstutis užėjo ant priešų. Jis narsiai gynėsi, sūnūs pabėgo, tėvo gelbėjimu nesirūpino.

Negirdėti apie kokius nors žiaurius Kęstučio darbus[21].

Net priešai jį giria kaip karį. Jis kariavo 40 metų, laikėsi duoto žodžio. Jeigu žadėdavo kariauti, tai ištesėdavo. Jis pats gerbė narsius vokiečius, net žiauriems vokiečiams patekus į nelaisvę nelaužydavo duotojo žodžio.

Kęstučio vardas kėlė baimę visoje Europoje. Jisai narsus, nenusimins ir sunkioj valandoj. Būdamas ramus, jis mokėdavo išsisukti iš painiavų.

Mokėjo išsprukti iš vengrų rankų, kurie, priešingai su-

---

[20] Visi tie pasakojimai apie tris Vilniaus kankinius, nužudytus pranciškonus — prasimanymai (žr. priedą). Kaip netikėtina pasaka, jog liepęs nužudyti vieną latvį, kuris siūlęs išvyti vokiečius.

[21] Kotzebue prasimanė tokį atsitikimą: 1355 m. Kęstutis nupjovęs ausis ir nosį Ordino pasiuntiniams, kam siūlę eiti prieš Algirdą (*Geschichte Preussens*, II, p. 193—194), nežino kronikos, nežino nė Voigtas (*Geschichte Preussens*, p. 112).

tarčiai, atidavė jį lenkams saugoti, paėmę apgaule iš po sargybos. Išspruko net iš stipriausios vokiečių pilies Marienburgo, kurioj buvo uždarytas, išsisukdavo iš spąstų, parinktų kautynėse.

Tai būtų lyg legenda. Tokia legenda buvo visas jo gyvenimas, kaip ir legenda apie Birutės ir Kęstučio meilę[22], o visa tat buvo tikrovė.

Jis rūpinosi savo kraštu, rūpinosi šeima, laikė tat savo prievole. To paties reikalavo iš savųjų — dirbti ir aukotis kitų labui. Buvo kietas tiems, kurie to nesuprato. Jis ne vieną sykį nusileisdavo Algirdui, nes reikėjo visų naudai derinti savus interesus. Nematyti, kad per ilgą gyvenimą būtų tarp Algirdo ir Kęstučio įvykę kovų, vaidų. Dėl to galima kalbėti apie vieningą Lietuvos valstybę <...>.

---

[22] Stadnicki, *Olg. i K.*, p. 10—19.

PREKYBOS KELIAI

Lietuvos valstybei pradėjus tvarkytis ir kilti, reikėjo užtikrinti ir apsaugoti savo kelius į šalis, su kuriomis vyko prekių mainai. Kai kur jau pasivėlino laiku tai padaryti: paskui svetimus pirklius buvo atėję jų tautybės bajorai kariai, todėl teko pakelti sunkias kovas. Buvo tat XIII amžiuje, nepasikeitė ir XIV amžiuje. Geopolitinės sąlygos liko tos pačios ir po Gedimino.

Dėl kiekvieno šito kelio ėjo atkaklios kovos.

DAUGUVOS PREKYBA

Dauguva — senas prekybos kelias: ja keliavo pirkliai nuo Volgos, ypač nuo Dnepro. Naudojosi juo arabai, ėję iš Azijos[1]. Čia iškilo Smolensko miestas, o pasukus nuo Dnepro prie Dauguvos — ir Vitebskas, ir Polockas. Ir jau XIII a. lietuvių kunigaikščiai labai veržėsi prie šito senojo saugaus prekybos kelio labiau negu prie Nemuno. Mat Nemuno kelias pasidarė visai nepatogus, kai prie jo įsigalėjo Vokiečių ordinas.

Suprantama, kodėl Smolenskas buvo toks svarbus lietuviams: per jį eina kelias nuo Dnepro prie Dauguvos. Dar

---

[1] Jakob, 1) *Der nord-balt.* Handel; 2) *Welche Handelsartikel.*

XIII a. bandė Smolenskas tiesiogiai tartis su vokiečiais, perleido jiems Dauguvą, nors jos nevaldė, nes prie jos brovėsi lietuviai ir galėjo perkirsti ją. Tuomet Smolenskas išvien ėjo su ordinu, kartu norėdami apsisaugoti[2] nuo lietuvių.

Bet šie jau įsitvirtino Vitebske, Polocke, Smolenskui irgi nebeteko skyrium derėtis su vokiečiais[3], nes lietuviai derasi[4]. Padneprės rusai dar manė gintis nuo lietuvių išvien eidami su vokiečiais, bet neištesėjo, todėl ir pasidavė Lietuvai.

Ir vokiečiai taip pat jau ėmė derėtis tiesiai su Lietuva, taip darė nuo XIII a., nuo Mindaugo laikų. Jam žuvus, vokiečiai vistiek negalėjo lietuvių aplenkti, todėl turėjo su jais susitarti: per stipriai sėdėjo lietuvių įgulos[5]. Vokiečiai tarėsi su Girdeniu, su Lietuvos karalium Mindaugu, po jo su Traideniu. Lietuviams teko saugoti prekybos kelius, kovoti su vokiečių išsišokimais, plėšimais, net užmušimais. O ramiems pirkliams buvo užtikrintas saugumas, daromi patogumai, pavyzdžiui, nemokantiems kalbos duodami vertėjai su vietos žmonėmis susitarti.

Dėl prekybos Dauguvos upe varžėsi Ryga ir pats Ordinas. Abeji prekiavo: Ordinas jau buvo užmiršęs savo senąjį tikslą plėsti krikščionybę, o tik varė prekybą ar grobė, netgi kartais parduodavo ginklų lietuviams. Ryga kartais sakydavusi norinti irgi platinti krikščionybę. Jai tai galėtų pasisekti, bet Ordinas trukdąs. Visur ji apie tat skelbė, taip pat Romoje.

Lietuva padėjo Rygai. Joje buvo Gedimino bankininkas, jo auksakalys. Ordinas taip pat turėjo nusileisti Lietu-

[2] Pagrindinė 1229 m. prekybos sutartis ir vėlesnė 1250 m. (Goetz, *D.-russ. Hand.-Gesch.*, p. 280—324).

[3] Ten pat, p. 452—453.

[4] Ten pat; Laguna, *Handel*, p. 1—38.

[5] Ten pat; Goetz.

vai, sudarė taiką (1323), 10 metų paliaubas (1338), smulkiai nustatinėjo prekybos sąlygas[6].

Ryga stengėsi tik sau turėti Dauguvos prekybą. Bet jai čia teko varžytis su Hanza, nes ji irgi norėjo čia prekiauti. Galų gale Ryga paėmė viršų, bet tuo laiku politiškai įsivyravo Ordinas, todėl jis (o ne Ryga) turėjo sudarinėti prekybos sutartis su lietuviais, pavyzdžiui, 1367 m. (XI.7)[7].

Dauguva iš Lietuvos ir rusų žemių keliavo vaškas, kailiai, o atgal į Lietuvą — gelumbė, silkės, druska ir t.t.

Teko dažnai sutartyse kovoti su prekių klastotojais[8].

PREKYBA NEMUNU

Nemuno upė — vienintelis tiesioginis Lietuvos vandens kelias į jūrą, kuriuo buvo galima susisiekti su užsieniu, su Vakarų Europa. Jis jungė į vieną lietuvių gimines. Ypač svarbios buvo Nemuno žiotys ir pajūrys dviem lietuvių dalims: žemaičiams ir sembams. Anie susisiekdavo per jį mariomis ar jūromis. Žemaičiai per sembus gaudavo ginklų,

---

[6] Schräder, *Handel*, p. 47—71.

[7] Goetz, *Russ.-deutsche Handelag.*, p. 464—465 („Pax latrunculorum, 1367"); Bonnel, p. 154; Bunge, II, Nr. 1041, p. 772—773.

[8] Prekybos keliai: Livonija turėjo tokius prekybos kelius, dauguma žemės keliai. Svetur buvo keli prekybos centrai:

1) Pernava — Fellin — Tartu — Embach — Peipus — Pleskuva, kurioje buvo vokiečių kontora;

2) Narva — Jamburg — Naugardas;

3) Tallin — Weissenstein — Naugardas;

4) Ryga — Pleskuva ar Naugardas;

5) Ryga — Dauguvos upe — Polockas — Vitebskas — Smolenskas — Naugardas.

Šitas paskutinis kelias buvo svarbiausias (*Schiemann*, II, p. 82).

druskos, drabužių, kits kitam padėdavo prieš užpuolikus vokiečius. Todėl sembams atskirti nuo žemaičių vokiečiai pastatė Klaipėdos pilį, ten, kur pirmiau buvo žemaičių pilis. Kadangi Žemaičiai skyrė Kuršą nuo Prūsų, tai, norint įsitvirtinti pajūryje, reikėjo paimti Žemaičius. Juos bandė imti tiesiogiai puldami, bet šitaip nukariauti neįstengė, tai pasirinko kitą kelią — paimti Nemuną ir ten sustiprėjus apsupti Žemaičius iš šonų. Kovojant dėl Nemuno rūpėjo ne tiek prekyba juo, kiek noras užimti naujų žemių. Kovos dėl Nemuno retai kada buvo pertraukiamos: 1349—1350 m. buvo ištikęs maras, tai tada liovėsi kariauti. Ir 1358—1359 m. buvo ramus paliaubų laikas. Tik tuomet galėjo vykti rami prekyba Nemunu[9].

Vyko prekyba su Prūsais, atrodo, nedidelė, žemės keliais. Žemėje Prūsus skyrė nuo Lietuvos didelės nepereinamos girios. Bet šita stoka kelių kenkė patiems vokiečiams, jų planams nukariauti Lietuvą, todėl 1341 m. Ordinas nutiesė tris karo kelius iš Prūsų į Lietuvą[10]. Šitais pačiais keliais galėjo vykti, bet dėl kovų nevyko prekyba[11].

Didysis magistras W. v. Kniprode per visą ilgą gyvenimą norėjo ir stengėsi įsigalėti prie Nemuno, norėdamas paimti visą Lietuvą. Labai daug pastangų padėjo, bet jos buvo tuščios, visą darbą sutrukdė Kęstutis. Lietuva tuo laiku buvo stipriausia ir didžiausia Europos valstybė, karingi gyventojai. Negalėdamas visos Lietuvos paimti, bandė bent dalį jos gauti — įsigyti Žemaičius. Ir čia Kniprode apsivylė[12].

[9] Remeika, *Der Handel an der Memel*, p. 388—397.

[10] Wigand, (*S. R. Pr.* II, p. 497).

[11] Vienas kelias ėjo iš Karaliaučiaus pajūrio kopomis, per Klaipėdą, Kretingą, Šventąją į Kuršą. Antras, pietų kelias — per Rastenburgą į Gardino pusę. Trečias, centrinis — per Ragainę, palei Nemuną į Kauno — Vilniaus pusę (Forstreutter, p. 26—27).

[12] Ten pat, p. 14—15.

Taigi maža prekių ėjo Nemunu. Kovos dėl jo — tai buvo grumtynės mažiausiai dėl Žemaičių.

PREKYBOS KELIAI IŠ PRŪSŲ Į RUSIĄ

Iš Šlezijos ir Prūsų ėjo prekės į Rusią (Volynę ir Podolę), iš ten keliavo į pietus ir rytus — į totorių valdomus kraštus. Šlezijoje stipriausias prekybos miestas buvo Breslava, Prūsuose — Torūnė. Pirkliai su prekėmis į Rusią keliavo per lenkų Krokuvą. Per ten grįždavo namo su rytų prekėmis.

Lenkų Kazys, eidamas į Rusią jos nukariauti, turėjo galvoje ne tik jos derlingus laukus, bet ir gerus prekybos kelius į totorius.

Jis galės dalyti savo bajorams žemes, o iš pravažiuojančių pirklių ims muitus, taigi turės daug pajamų, kurios pataisys jo pašlijusius finansus. Krokuva, jo valdomoji, pasidarys tos prekybos centru. Savi ir svetimi pirkliai jam mokės už leidimą pravežti prekes.

Rusioje buvo du dideli prekybos miestai — Lvovas ir Valdimėras.

Kazys jau 1340 m. pradėjo vykdyti savo planus, bet nesisekė taip, kaip jis norėjo.

Torūnės pirkliai, turėdami sunkumų su lenkais, bandė patys gauti teisę prekiauti Lietuvoje, per jos valdas eiti į Rusią, o iš ten — į totorių žemes.

1341 m. Kęstutis nustatė ir leido Torūnės pirkliams keliauti iš Torūnės į Lucką. Tas kelias ėjo per Dargukainą, Melniką, Brastą į Lucką[13]. Nepastovus kelias, kovos ėjo dėl Volynės, todėl prekyba buvo neįmanoma.

---

[13] Kęstučio ir Liubarto privilegija Torunės pirkliams.

Galbūt Kazys buvo įvedęs naujus muitus svetimiems pirkliams, kad įvyko susidūrimas su Breslavos miestu. Jie kreipėsi į savo viešpatį imperatorių Karolį IV prašydami, kad jisai, susitaręs su Kaziu, geruoju pašalintų sunkumus.

Breslavos pirkliai pakartojo tą savo skundą 1349 m., bet ir dabar nieko negelbėjo. Karolis IV 1349 m. leido Breslavai atsigriebti ant esančių pas jį lenkų pirklių (1350 ir 1352 m.)[14].

Per tą laiką Kazys sustiprėjo Rusioje ir 1353 m. uždarė kelią į ją pirkliams ne lenkams. Šitai pajuto Breslavos pirkliai, prie jų skundais prisidėjo Prūsų pirkliai iš Torūnės. Jie prašė atšaukti šitą draudimą, bet Kazys griežtai atmetė. Tada Breslavos pirkliai 1354 m. paprašė Prūsų vyriausybės ir savo imperatoriaus Karolio IV pagalbos, kad jie savo žemėse paspautų lenkų pirklius.

Iki šiol kelias iš Šlezijos į Rusią ėjo per Krokuvą, kito kelio nebuvo. Taigi dabar prekės į Lenkiją galėjo eiti, o į Rusią — ne.

Kazys palaikė Krokuvą, norėjo užtikrinti jai prekybos monopolį į rytus: Krokuvoj būtų „sandėlis" ir iš jo, jeigu nori, gali imti prekių Breslavos pirkliai.

1354 m. Kazys davė Krokuvai naują privilegiją: svečiai su svečiais Krokuvoj negali prekiauti; svečiai tegali imti prekes iš Krokuvos pirklių.

Kazys taip pat apsunkino prekybą į Vengriją: visi ten vykstantys pirkliai turėję vykti per Krokuvą ir tik iš jos galėjo imti prekes.

Prūsų miestai, ypač Torūnė, dėl to susirūpino, jie sugalvojo ieškoti kelių į Rusią per Lietuvą. Juk sykį Torūnė buvo turėjusi šitokią teisę.

Breslavos pirkliai prašė imperatoriaus tuo reikalu padėti pranešdami, jog Ordinui pavyko susitarti su Lietuva, kad

---

[14] Korn, Nr. 208, p. 154 (1352.II.22 raštas).

dabar prekės gali eiti be muitų[15] į rusus aplenkdamos lenkus[16].

Kazys išsigando. Jis skubiai pasiskundė popiežiui, kad Ordinas statąs tiltus priešams, perkėlęs prekybos kelius į totorių ordas, kad dabar pirkliai neina per lenkus, dėl to patirta nuostolių jis ir Lenkijos gyventojai[17]. Greitai viskas nutilo. Pirkliai ėjo senuoju keliu, ne per Lietuvą. Nepasikeitė tas kelias ir vėliau.

Rusioje iškilo Lvovas ir nugalėjo Valdemarą.

Karijoto Aleksandras leido Krokuvai ir Breslavai eiti per Lvovą į Podolę senuoju totorių keliu (1375)[19].

LIETUVA IR DIDYSIS NAUGARDAS

Lietuvą viliojo Naugardo prekyba, galėjimas pro ten išeiti į vakarus. Jau Mindaugas traukė į Naugardą. To paties siekė Gediminas, jo sūnūs nuolat veikė tenai, iš ten išstumdavo Maskvos šalininkus.

Lietuva ten rėmėsi pirkliais — turtingąja partija. Ji palaikė jų prekybą, o Maskva trukdė. Dėl to paties Lietuva stengėsi atskirti Naugardo bažnyčią nuo Maskvos. O ši rūpinosi išardyti Naugardo galybę, prekybą, paimti turtus, kovoje šaukdamiesi į liaudį, remdamasis demagoginėmis priemonėmis[20].

---

[15] Gali būti, kad su Lietuva vyko derybos, o gal tik buvo paleista gandų Kazui paveikti, kad jis nusileistų. Ordinas su Lietuva nebuvo tiek suartėjęs.

[16] Korn, Nr. 189, p. 171—172 (1355.XI.20 laiškas).

[17] Theiner, I, Nr. 746, p. 747, 748.

[18] Ten pat, Nr. 769 (1356 m. raštas).

[19] Remeika, p. 396—397; Caro, II, p. 312—313, 355; Kutrzeba, *Handel*, p. 72—80, 106—109.

[20] Rožkov, *Političeskije partiji*, p. 58—66.

Lietuvos vyravimas buvo naudingas Naugardui: ji apgindavo Naugardą kariškai ir politiškai; jam buvo ir ekonominė nauda: jo pirkliai lankėsi Lietuvoje, ir atvirkščiai.

Kol Lietuva buvo stipri, klestėjo Naugardas, o jai nusilpus, nusmuko Naugardo gerovė.

Lietuvos įsigalėjimas Pleskuvoj turėjo didelę reikšmę ir Lietuvai: vyko prekyba Baltosios jūros linkui, per Pleskuvą keliavo prekės į vakarus — į Rygą, Palangą, Klaipėdą[21].

PREKYBA SU ANGLIJA

Lietuva atkirsta nuo jūros, dėl to, ten neturėdama uostų, negalėjo turėti tiesioginių ryšių su Vakarų Europa, taigi jų neturėjo nė su Anglija[22], palaikė juos tik per vokiečių Hanzos pirklius.

---

[21] Nikitski, *Istorija ekon. byta*, p. 91, 94, 107, 202—204.

[22] Literatūroje iki šiol įsigalėjusi nuomonė, jog prekyba su anglais buvo. Tai nuomonei paremti nurodydavo Rėmerio išleistus aktus, kuriuose esą 1342 m. padarytoji Kęstučio sutartis su anglais. Pagal šitą sutartį be jokių sunkenybių buvo leidžiama atvažiuoti anglams į Lietuvą, o lietuviams į Angliją.

Pirmasis, kuris nurodė į tą šaltinį, buvo Czacki (*O polskich i litewskich prawach*), o iš jo šita žinia ėjo iš knygos į knygą niekieno nepatikrinta.

Teko man pasidomėti šita sutartimi.

Rėmeris 1704 m. pradėjo leisti *Acta manuscriptorum Britanniae.* Išėjo daug tomų. Šitame rinkinyje to Kęstučio akto nėra.

Toliau teko pasiteirauti Londono archyvuose, ar nėra juose tos sutarties. Ir ten, pasirodo, jos nebuvo. Taigi Czackis, matyt, iš kur nors bus girdėjęs, pacitavo iš galvos neskaitęs Rėmerio rinkinio, todėl ir nenurodė nei tomo, nei skaičiaus.

Tikėjo Czackio citatos tikrumu šiaip kritiškas J. Danilovičius (*Skarbiec Dyplomatów*, t. I, Nr. 368). Juo sekė mokslininkai — Antonovič ir kiti. Bet jau Prochaska (*Dzieje Witolda*, p. 342) patikrino pas Rėmerį tą Czackio žinią ir, jos neradęs, atmetė ją kaip neteisingą.

KOVOS SU VOKIEČIŲ ORDINU

Nemuno ir Dauguvos žiotys buvo Vokiečių ordino rankose. Jis, kildamas upėmis aukštyn, turėjo susidurti su Lietuva. Be to, norint tvirtai savo rankose tas upes laikyti, reikėjo užimti ir žemes, buvusias tarp tų dviejų upių. Dalį tų žemių, kuršių gyvenamų, greitai nukariavo. Liko neužimti plotai į pietus, gyvenami žemaičių, todėl stengėsi jiems tą patį padaryti, bet čia sulaukė netikėto atkaklaus organizuoto pasipriešinimo, be to, į tas kovas įsikišo Lietuvos valstybė, neleidusi užimti Žemaičių. Prasidėjo dėl jų, dėl Nemuno ir Dauguvos ilgos ir atkaklios kovos, varomos plačiu mastu, vokiečiams — kovos dėl užgrobimo, lietuviams — kovos savo žemei apginti.

ŽEMAIČIAI

Siekdami jūros, žemaičiai kadaise turėjo prekybos ryšių su Roma, su gotais, su Skandinavija, todėl, kai vėliau atsirado jų pašonėje vokiečiai, įsitaisę Latvijoje ir Prūsuose, rodo kultūringesnius už Aukštaičius.

Jie buvo bepradedą organizuotis, dėtis į vieną politinį kūną, kaip buvo bandę Prūsų sembai, bet netikėtos kliūtys — vokiečių užplūdimas — šitai sutrukdė. Jiems, kaip negausiems, teko be paliovos gintis, o jie tada dar buvo iš-

sibarstę. Kai užplūdo juos ginkluotoji Europa iš vakarų ir žiemių, kurią turėjo atremti, gindami, kovodami už visus lietuvius, kol tie organizuosis.

Ten jau buvo daug kunigaikščių dinastų ar ponų, kurie turėjo savo dvarus, prie jų stovėjo pilys, iš ten vyko jų apylinkės gynimas. O reikėjo jų daug.

Reikalaujant iš gyventojų krašto gynimo, Žemaičiuose buvo mažesni skirtumai, mažesnė nelygybė negu kur kitur.

Paprastai statė pilis prie vandens, tarp balų, ant aukštumos stačiais šonais, kad sunku būtų ginkluotam užkopti. Iš pilių leido rąstus, ridino akmenis.

Pilis aptverta tvora — iš rąstų, ar akmenų, mūro, kai kur žemės darbams naudojo rąstus[1]. Tokie pylimai darėsi neišardomi.

Būdavo pilių, kurios gamtos aplinkybių buvo atskirtos: pusiasaliuose prie balų, upių vingiuose, tarp dviejų upių. Lengva tokią pilį padirbti: atkerta aukštumos dalį, išlygina šonus, iškasa griovį, supila pylimą. Kartais tat daro nuošaliai, užkampiuose, nepastebimoje vietoje, o paimti buvo taip sunku.

Aplink pilį rinkdavosi gyventojai; kartais jie supildavo žemių ir statydavosi namus, įsitaisydavo arti vandenų, bet aukščiau už esamą apylinkę. Kartais tarp balų ramiau negu tarp miškų ir ant kalnų.

Pilyje nuolatos stovėdavo įgula. Ji saugojo apylinkę, ypač naktį. Jeigu įgula sumigdavo ar išduodavo kas, tai pilį galėdavo paimti, o šiaip ji būdavo neprieinama. O išduodavo kartais iš vokiečių apsikrikštiję žemaičiai.

Sargyba gyveno ir čia pat, ir ateidavo iš toliau. Išbuvę paskirtą laiką, eidavo namo, jų vietoj ateidavo kiti. Kunigaikštis ar kitas tos apylinkės ponas paskirdavo žmones sar-

---

[1] Tas matyti Apuolėje (gen. Nagio ir kitų tyrinėjimai).

gybai saugoti savaitę, kartais mėnesį. Įgulos skaičius įvairuodavo. Tai priklausydavo nuo to, ar gausiai gyvenama apylinkė, ar didelė pilis.

Bent pasienių pilys turėjo įgulas, kurios keisdavosi. Greta ar kiek toliau nuo pilies buvo nedidelis aukštas sargų kalnas (apžvalginė, sargutė, sarvietė). Pasirodžius netoliese priešui, ten perspėdavo kaimynus, uždegdavo kartis ir taip duodavo žinią apylinkei. Tuomet subėgdavo slėptis į pilį visi aplinkiniai.

Turbūt įgulos viršininkas nuolatos buvo pilyje.

Netoli buvo šventovės, kapų vietos — alkos kalnai.

Piliakalnį aptverdavo tvora. Ant kalno turėjo būti tvirtovė, mediniai namai, medinis bokštas, ten galėjo gyventi apylinkės viršininkas, padermės vadas. Galbūt kur nors čia pat įsitaisydavo ir įgula.

Užpuolus priešams, moterys slėpdavosi miškų tankumynuose ar balose, vyrai bėgdavo į pilį, o viršuje uždegdavo kartis ir duodavo žinią apie pavojų apylinkei ir kitoms pilims.

Čia buvo sudarytas šitų sargų kalnų tinklas. Pilis stovėjo ten, kur patogu buvo gintis, o sargų kalnai aukštumoj — taip, kad galėtų duoti kits kitam žinią.

Ir ėjo tas tinklas Lietuvos gilumon nuo sienos į rytus, galėjo net siekti patį Vilnių. Daugiau pilių buvo ten, kur buvo tankiau apgyvendintos vietos, nes ten dažniau ir užpuldinėdavo. Pilys traukėsi pasieniais nuo Prūsų, Panemunėmis, Padubysiais.

Pilys buvo sujungtos keliais. Jeigu ėjo jie per balas ar upes, darydavo kulgrindas — tiltus per balas, nesiekiančius viršaus, po vandeniu[2]. Tas pat buvo daroma per upes. Ke-

[2] Europoje tokie buvo vieninteliai; juos darė Prūsai. Tokių pat užtiko mokslininkai Airijos saloje.

liai būdavo nematomi, apaugę, tiltai — po vandeniu. Kad neiširtų, akmenis laikė palės (basliukai). Keliai būdavo netiesūs, vingiuoti, klaidiną priešą. Gal saviesiems stovėjo gairės, kurios rodė kelią ne karo, ramiu laiku.

Kai kur ėjo tokios kūlgrindos per mažus ežerus, balas.

Vykstant sistemingam krašto puolimui ir naikinimui, teko taip pat išbandyti visokius krašto gynimo būdus.

Vokiečiai tyrinėjo kelius, rinko žinias apie žmones. Žemaičiai turėjo būti atsargūs.

Kai atėjo vokiečiai prie žemaičių, aukštaičiai jau turėjo karinį ir politinį patyrimą su lenkais, rusais. Žemaičiai dar anksčiau buvo susidūrę su normanais, juos išviję.

Kiekviena padermė turėjo savo pilį, jau jos turėjo savo vardus.

Ilgainiui atsirado pilių ne kokiai vienai padermei ginti, o didesniam jų skaičiui, jau plačiai sienai ginti[3].

KODĖL ORDINAS PUOLĖ?

Žemaičiai buvo perskyrę dvi Ordino valdomas dalis — Livoniją ir Prūsus. Dėl to jis ir stengėsi Žemaičius paimti. Pasirodė, kad Ordinas, tiesiu frontu puldamas, paimti jų negalėjo net ir tuomet, kai Lietuvos viešpačiai, aplinkybių spiriami, jų išsižadėdavo, juos apleisdavo.

Vokiečių veržimasis į Žemaičius sulaukdavo jų pasipriešinimo, tuojau į kovas įsikišdavo kitos Lietuvos giminės. Be to, Žemaičių buvo aukštesnė kultūra, didesnis gyventojų skaičius leisdavo ilgiau gintis. Nesudarydami vienos valstybės, o kurdami laikinas, bet stiprias sąjungas, sugebėjo ilgai kovoti.

---

[3] L. Krzywicki, *Žmudz strarožytna*. Pilkalnie na Litwie.

Vokiečiai rengdavo žygius į Žemaičių gilumą, ieškodami turto, grobė mantą ir žmones, o ko nepaimdavo, sudegindavo ar išžudydavo. Jų kelius žymėjo gaisrų pašvaistės.

Prisigrobę gyvo ar negyvo turto, skubiai traukdavo namo, kad neatimtų besiveją lietuviai. Parsigabenę grobį, namie sau pasilikdavo ar parduodavo. Dalis prūsų gyventojų ir jų turto yra įsigytasis kaip grobis Žemaičiuose.

Lietuva, net eidama Žemaičiams pagalbon, ne visuomet galėjo atsakyti puolimais, pastatyti pilis, apgyvendinti juose įgulas, nes išsiplėtusi rytuose ir pietryčiuose, galėjo būti užimta. Tenai vyko dideli užkariavimai — pietuose: Volynė ir Podolė, rytuose: sritys prie Dnepro ir už jo. Tose vietose teko susiremti ir su lenkais, ir su Maskva.

Vokiečiai šitai žinojo, todėl stengėsi išnaudoti tą laiką, kai lietuviai būdavo kitur užimti, ir skverbėsi gilyn. Jie matė, kad dviem frotais Lietuva kariauti negalės, todėl bandė su anais Lietuvos priešais susitarti ar net kartu puldavo nesusitarę.

Negaudami tinkamos pagalbos, Žemaičiai arba išsikeldavo toliau nuo Nemuno, apleisdami net savo senas pilis, arba ieškodavo tarp kalnų ir balų apsigynimo, statydami ten vėl naujas pilis.

Dėl to juosta nuo vakarų pagal Nemuną turėjo tuštėti, gyventojai kėlėsi į žiemius, į pusiauryčius. Ten pasidarydavo dykuma, tuštuma. Laikui bėgant senose gyvenamose vietose vėl išaugdavo miškai ir girios. Jos sunkindavo puolimą.

Vokiečiai besipriešinančius, nepasiduodančius gyventojus naikindavo, bet, žinoma, tegalėjo dalį išnaikinti[4].

Vokiečiai ėjo į tas vietas, kur gyventojų buvo tankiau. Dažnai jie traukdavo į Varnių pusę, kur buvo daug pilių ir

---

[4] Salys, p. 74—79.

pilelių, ten ėjo daug kelių, kuriuos vokiečiai buvo ištyrę, pasižymėję ir puolę.

Ištuštėjus vietoms ir žmonėms į jas nebegrįžus, jau ir vokiečiai ten nebeeidavo, nes nebuvo ko plėšti, kol priaugdavo ar atvykdavo naujų žmonių.

Vokiečių elgesys su žemaičiais nebuvo vienodas. Kartais, įsitikinę, kad jų staiga neužkariaus, kad reikia ne tuščio krašto, o žmonių gyvenamo, liaudavosi žudę. Bijodami, kad Žemaičiai nesusijungtų su Lietuva, stengėsi čia sukiršinti su ja, čia geruoju gyventi, palikdami tą pačią socialinę santvarką, bajorų (aristokratų) įsigalėjimą, tik reikalavo, kad pripažintų Ordino viršenybę ir mokėtų čyžes. Juk taip vokiečiai buvo darę Prūsuose. Ir tikrai kurį laiką nutildavo kovos, ramiai sugyvendavo. Taip elgdamiesi Žemaičių šalyje, vokiečiai rasdavo ne vieną šalininką. Bet šitai būdavo neilgam, po to ėmė elgtis kaip ir Prūsuose — spaudė žmones, stengėsi valdyti smurtu. Žemaičiai tat pajuto, atlyžo, suprato, kad jų laukia Prūsų likimas, ėmė gintis, priešintis, gilumoj statė savo pilis, artinosi prie Lietuvos.

Vokiečiai šito susijungimo nenorėjo; kurstė juos, net kiršino juos prieš Gediminą, sakydami, kad jis norįs išsižadėti savo dievų, ketinąs apsikrikštyti.

Bendras pavojus siejo aukštaičius ir žemaičius. Tai vieni, tai kartu su aukštaičiais darydavo žygius į Prūsus.

Vokiečiai statė pilis Žemaičiams pulti ar jų puolimui į Prūsus sulaikyti. Pastatė Ragainę (1289 m.). Kadangi ji per toli, tai prie Nemuno pastatė Skirsnemunę (Christmemel, 1303 m.). Naujos pilys atsirasdavo greta žemaičių pilių arba vietoj jų.

Kitas pilis apleisdavo, jeigu jos būdavo netinkamoje vietoje. Jurbarką pastatė anksčiau (1259 m.), bet turėjo apleisti dėl Žemaičių puolimo.

Jie statė savo pilis, o griovė gretimas Žemaičių, tačiau

nevisuomet pavykdavo: ėmė Bisenos pilį iš Skirsnemunės (1313), bet nepaėmė; iš Ragainės išėję, atplaukę Nemunu, puolė Junigedą, bet buvo atmušti.

Savo ruožtu Žemaičiai stengėsi išstumti vokiečius, griovė jų pastatytas pilis pagal Nemuną: jie puolė Ragainę, apėjo Tilžę (Skalvių pilį), grįžta prie Skirsnemunės; vokiečiai stengiasi jas apginti.

Sunaikinti sritims, iš kurių ateina kariai, jie rengė naikinimo ir plėšimo žygius dažnai į Medininkus (Varnius), rečiau į Pagraudę ir kt. Žinomas buvo Pagraudės vadas Sudargas.

Puldami Žemaičių pilis, išnaikindavo visus paimtus į nelaisvę vyrus, net degindavo vadus — toks buvo puolikų įnirtimas.

Vilniaus viešpačiai matė, jog žemaičiai nepasiduodami ir kovodami gina ne tik save, nes tai lietuvių tautos dalis. Todėl Gediminas, 1323 m. darydamas paliaubas su Vokiečių ordinu, įrašė, jog jos apima ir Žemaičius. Ordinui per daug rūpėjo Žemaičius įgyti, kad išlaikytų taiką, todėl ją sulaužė.

Kad būtų lengviau pulti Žemaičius, Livonija perleido Prūsų ordinui Klaipėdą (1328). Dėl Žemaičių puolimo tuo pat laiku vokiečiai išsižadėjo Skirsnemunės.

Žemaičius buvo svarbu paimti. Juos dažnai puldinėjo Ordinas, bet būdavo pertraukų, kai Ordinas pats būdavo užimtas kartu kur kitur.

Tarpusavio kovos Livonijoj buvo naudingos Žemaičiams: susitaikę galėjo pulti juos, abi Ordino šakas (Prūsų ir Livonijos).

1331—1335 m. Prūsų ordinas buvo užimtas kovose su lenkais, todėl Žemaičius galėjo pulti viena Livonija, o susitarus su lenkais, galėjo ateiti vokiečiai iš Prūsų.

Atsitraukę nuo sienos, prisiglaudę arčiau lietuvių, Žemaičiai ėjo su jais iš vien. Susilieti negalėjo, nes kartais Vil-

niaus viešpačiai jų apginti nepajėgė, kartais net perleisdavo kitiems. Žemaičiai jokiu būdu nenorėjo būti perleisti, kaip tat buvo pirmiau, bijojo to paties ir dabar.

Kildami Nemunu aukštyn, vokiečiai kartais nutardavo esą laimėję, esą jau reikia tik raštais užtikrinti būsimus įgijimus. 1337 m. jie manė įkursią savo naują vyskupiją.

Lietuvos viešpačiai nutarė, kad gali Žemaičių nustoti, tad visa Lietuva turėjo eiti jų ginti.

BAVARIJOS VYSKUPIJA ŽEMAIČIUOSE

Norėdami gauti Žemaičius, vokiečiai turėjo kariauti su visa Lietuvos valstybe, dėl to nesitenkino vien anais, rengė kaskart gilesnius žygius į Lietuvos svarbesnius centrus. Pamaži kilo aukštyn Nemunu.

1337.XI.15 įkūrė Bavarijos miestą, dalyvaujant daugeliui svečių iš Vakarų Europos: Jonui — čekų karaliui, Indrikui — bavarų kunigaikščiui ir t.t. Bavarų kunigaikštis davė tam miestui savo vardą, vėliavą ir herbą. Turėjo būti ten katedra, metropolitas. Naujoji Bavarijos arkivyskupija turėjo apimti Lietuvą, Rusiją, Žemaičius, Karšuvą.

Kiek vėliau (1337.XII.17) Vokietijos imperatoriai nustatė teises: atidavė Ordino nuosavybėn visą Lietuvą su priklausiniais.

Einant gylin, Ordinui rūpėjo užsitikrinti, kad visa, ką jie nukariaus, bus jo, — taigi visa Lietuva, net Rusija. Tik reikia paimti, o tuo neabejojo. Ten bus nauja Lietuvos sostinė, metropolitas ir t.t.[5].

---

[5] Dėl vietos eina ginčas: sakoma, kad ji perkelta į Jurbarko vietą, kitų — dar kitur (Wigand, p. 23, 30; Salys, p. 34—39; Voigt, IV, p. 544—546, 554—559.

Šitą pilį pastatė priešais Veliuonos pilį. Pasirodė, nelengva buvo atlaikyti ją prieš Žemaičius, todėl sugriovė 1344 m. ir pastatė naują, viena mylia žemiau[6].

Tačiau ramybę Ordinas nuo Lietuvos įgijo pasistatęs 2 naujas stiprias pilis prie Nemuno.

Žemaičiai, gindami savo kraštą, parodė didžiausią atsparumą, tai buvo lietuviškiausia tautos šaka. Be abejo, turėdami tik vieną priešą, rūpindamiesi tik savęs išsaugojimu, nepritardami lietuvių ėjimui į rytus, į svetimas žemes, turėjo varyti savo politiką anų nepripažindami: kartais derėjosi, darė paliaubas su Vokiečių ordinu, likdavo neutralūs Vil-

[6] Šita privilegija rašyta Münchene. Ją davė Ordinui Bavarų Liudvikas. Paskelbė Strehlke *Tabulae ordinis Teutonici*, p. 201—203. Yra du jo raštai: 1337.XI.15 ir XII.7. Leidžiami buvo ir skyrium. Šita įteikimo scena yra pačioj privilegijoj, nupiešta Marienburgo pilyje (Prūsuose).

Literatūroje kilo ginčų, ar šita privilegija tikra. Bavarijos miestas gavo Bavarų herbą, antspaudą ir vėliavą. Pasirodo, kad jis pats tuo nesinaudojo. Ir po to <...> kare nešė šv. Jurgio vėliavą, esant didžiajam magistrui, jo vėliavą arba didžiąją Ordino vėliavą, o bavarų nenešiojo. Taip pat Ordinas to diplomo netvirtino. Tiktai vėliau, kovoje prieš lenkus, iškeldavo visas teises į Lietuvą. Ordinas prisiminė šitą privilegiją, be to, vyskupijos įsteigimas buvo naudingas prieš Rygą. Dėl to kai kurie sako (pvz., Lohmeyer, p. 246), kad tai falsifikatas, netikra privilegija. Bet yra tokių, kurie visai pagrįstai pripažįsta tą privilegiją esant tikrą. Vienas iš pakutinių, kuris rašė tuo reikalu, buvo Alb. Werminghoff. Jis sako, kad galiojant šitai privilegijai, Ordinas pasidarytų naujoje teritorijoje nepriklausomu viešpačiu, ne imperatoriaus vasalu. Kas kita, kokia nauda iš tos privilegijos <...>. Tuo tarpu jokios naudos nebuvo. Lietuva neketino pasiduoti, netgi atrėmė vokiečius. Visą Lietuvą gauti liko tik ordino svajonė (Albrecht Warminghof, *Die Urkunden Ludwigs des Bayerns für den Hochmeister des deutschen Ordens vom Jahre 1337*). Tokią reikšmę turėjo ir Lietuvos kitos privilegijos.

Ordinas savo archyve turėjo daug raštų tikrų ir netikrų savo prigamintų Lietuvai užimti, bet maža kas tegaliojo: jis turėjo tik tą, ką buvo nukariavęs ir laikęs ginklu.

niaus Viešpaties kovoje su vokiečiais, nes žinojo, jog jie pirmieji nukentės, o jų neapgins[7].

Tik Kęstučiui užtikrinus Žemaičiams saugumą, pastačius pilis, davus joms žmonių įgulas, žemaičiai įsitikino, jog jie tikrai ginami, dėl to laikėsi Kęstučio ir nepasitikėjo kitais.

---

[7] Dėl to neteks sutikti su priešinga Kamienieckio nuomone, kuri nėra pagrįsta (*Wpływy*).

KOVOS SU VOKIEČIŲ ORDINU PRŪSUOSE

ŽYGIAI

Vokiečių ordinas, sustiprėjęs Prūsuose ir Livonijoj, stengėsi įsigalėti tame lietuvių iškyšulyje, kuris skyrė anas žemes — Žemaičiuose. Jis darė tatai XIII amžiuje, bet nesėkmingai: žemaičiai atsilaikė, be to, ne sykį padėdavo jų užnugaryje susikūrusi stipri Lietuvos valstybė.

Vokiečių puolimas sustiprėjo XIV amžiuje. Norėdami išlaikyti visą pajūrį, turėjo būtinai paimti Žemaičius. Nepajėgdami paimti iš fronto, vokiečiai stengėsi apsupti iš užnugario, kildami Nemunu aukštyn ir statydami jo pakraščiuose ištisą eilę pilių.

Gediminas suprato, kad Žemaičiai sudaro pylimą, kuris apgina Lietuvos valstybę nuo vokiečių antplūdžio, todėl gindamas save, kovodavo su vokiečiais ir ėjo išvien su žemaičiais. Bet nuolatos to daryti negalėjo, nes turėjo rūpesčių rytuose, žiemiuose ir pietuose. Jais užsiėmė, ėmė juos ginti, jais rėmėsi Gedimino sūnus Kęstutis.

Vokiečiai, norėdami nukariauti Žemaičius ir to vienu žygiu atlikti nepajėgdami, turėjo tą darbą daryti pamažu, dalimis. Laikui bėgant, susidarė tam tikra sistema lietuviams pulti, nes Lietuvai sustiprėjus jau reikėjo turėti reikalą su visa Lietuva, ne tik su vienais Žemaičiais.

Organizuojamieji žygiai į Lietuvą įgijo savotišką vardą — vokiškai reizos, lietuviškai — žygiai.

Buvo didieji (nepaprasti) ir mažieji (paprasti) žygiai. Tik pirmieji buvo tikri karo žygiai. Iš anksto juos paruošdavo, pranešdavo dalyviams, apsirūpindavo maistu ilgesniam laikui, 3—5 savaitėms. Vedė arba pats didysis magistras, arba maršalas. Susirinkdavo ne tik pavieniai komtūrai ir Ordino broliai, bet ir bajorai bei miestų žmonės, privalantys į karą eiti. Būdavo tuomet ir svečių, pagaliau atsirado ir algininkų. Paskui karius važiavo didelės gurguolės. Kadangi sunku buvo gabenti siaurais neišvažinėtais keliais, per miškus ir pelkes, tai stengėsi dažniau plaukti upėmis. Žiemą gi naudojosi rogėmis.

Žinoma, karių kartais būdavo labai daug, bet negalėjo būti nei 60 000 žmonių, nei 80 000 arklių, kaip vieną sykį perdėdamas rašė vienas magistras popiežiui arba rašydavo vokiečių kronikos.

Nepaprastojo žygio tikslai buvo didesni — ar savo pilį pastatyti pasienyje, ar užkariauti lietuvių pilį, be to, visuomet apiplėšti žmones ar naikinti turtą. Neretai pranešdavo apie rengiamą žygį per šauklius vokiečių žemėje. Žinoma, visaip viliodavo dalyvius: vienus — atlaidais, kitus — garbe, trečius — žadamomis puotomis. Šitos puotos būdavo tik Prūsų ordino įvestos; per jas pagerbdavo pasižymėjusius ir kilniuosius. Tas puotas keldavo prieš eidami į žygį — paprastai Karaliaučiuje, rečiau svetimoje šalyje — Lietuvoje. Kuo didesni buvo svečiai, tuo didesnės ir puošnesnės buvo iškilmės.

Prisirinkdavo visokių svečių: imperatorius, karaliai, karalaičiai, kunigaikščiai, didesni ir mažesni ponai. Atvykdavo su palydovais ir tarnais, atsiveždavo turtų, juos čia praleisdavo. Prasidėdavo lėbavimas ir puotos. Ordinas juos vaišindavo, nemaža tų turtų tekdavo Ordinui. Ūžė tuomet nuo aukštųjų svečių Karaliaučius, kur buvo maršalas, matė tų

linksmybių ir Marienburgas — didžiojo magistro būstinė. Po to išeidavo į žygį.

Labai dažnai šitie didieji žygiai neturėjo kokios nors ypatingos reikšmės, nors ir daug lėšų į juos būdavo įdėta. Jie buvo rengiami lėšoms gauti, pinigams išvilioti iš svečių, pasirodyti prieš Europą.

Tie žygiai dažnai buvo karo pramogos. Bajorai, sudeginę kokį sodelį, kokį žmogų sumedžioję, galėjo įgyti riterių pentinus.

Ne visuomet sklandžiai praeidavo toks žygis, nes reikėjo rūpintis aukštų svečių saugumu, įsileisti į rimtą kovą nebuvo noro. Tai lietuviai atkakliai priešinosi, tai keliai blogi ar jų visai nebuvo, tai atlydys apsunkindavo ar sutrukdydavo visą kelionę ar pagaliau sulaikydavo pavojus nuskęsti einant per upes, ežerus ar balas.

Kas kita — mažieji žygiai, dažnai rengiami, pradedami be triukšmo ir iškilmių, savo jėgomis. Juos rengdavo pasienio komtūrai, pvz. Ragainės, Balgos ir kt., su mažesniu karių skaičiumi — su keliomis dešimtimis ar šimtais žmonių. Rengdavo tuos žygius ir mažesnių pilelių viršininkai, pvz., Įsručio ir kt.

Mažieji pasienio žygiai buvo gera karo mokykla. Pasižymėjusieji čionai vėliau galėjo iškilti Ordino hierarchijoj.

Kadangi pasieniuose kits kitą naikindavo, pamažu iš abiejų pusių sienos gyventojų skaičius nyko.

Tarp Žemaičių ir Prūsų savaime susidarė dykuma, atsirado plačios negyvenamos girios, kur galėjo slėptis tik maži plėšikų būreliai. O gyventojai traukėsi atgal, ėjo į savo girias, kur buvo balų, upių ir upelių, paprastais laikais nepereinamų, o dar ir prie kelių darydavo užtvarą puolantiems sulaikyti ir paskui pasislėpti tankumynuose. Todėl žygiai buvo daromi žiemai baigiantis, kai užšaldavo balos ir upės, o didieji šalčiai buvo praėję, arba vasarą, kai jos išdžiūdavo.

Paprastai (nors ne visuomet) didieji žygiai buvo daromi vasarą — kai tekdavo gabentis per daug krovinio ir karo medžiagos. Nuo XIV a. vidurio, didžiojo magistro Kniprodės laikų, buvo kasmet surengiamas bent vienas didelis karo žygis[1].

Mažieji pasienio žygiai buvo daromi žiemą. Tenai degindavo trobas, užmušinėjo žmones, ardė pilis, grobė arklius ir galvijus, ėmė į nelaisvę moteris ir vaikus — toks buvo jų tikslas. Šitokie žygiai galėjo pavykti tik netikėtai gyventojus užklupus.

Tai buvo žiauri žmonių medžioklė. Tie žygiai nustojo karinės reikšmės, neturėjo ir moralinės vertybės, tik gamino žiaurius plėšikus. Ir suprantama, kad šitai turėjo sukelti mirtiną lietuvių neapykantą. Ar būdavo svečių, ar ne, žiaurumas ir ištvirkavimas buvo tas pats. Kryžnešiai darė tat prisidengdami kryžiumi ir Krsitaus tikybos platinimu.

Riteriai pas vokiečius nyko, tuštybė, iškilmės buvo svarbiausias jų darbas — plėšimai ir žmogžudystės. Ir ne vienas svečias ar maldininkas visa šita matydamas, bjaurėdavosi tais kryžeivių karo žygiais, piktinosi ištvirkavimu. Juk šitam

---

[1] Kai kurie suskaičiavo, kiek buvo žygių ir kiek taikos metų:

1330—1350	m. buvo tik	2 metai taikos
1350—1360	„	1 „
1360—1370	„	2 „
1380—1394	„	2 „

Kiti apskaičiavo, kiek kas padarė žygių nuo 1345 iki 1382 m.:
Ordinas į Lietuvą — 66,
Lietuva į Prūsus — 31
Livonijos ordinas į Lietuvą — 30
Lietuva į Livoniją — 11.

Paprastai iš 3 sumanytų kryžiuočių karų 2 neįvykdavo. Iš pradžių paprastai darydavo 2 žygius per metus, paskui darė dažniau: 4—6 sykius (1367, 1375, 1377—1379, 1381) (Apskaičiavo Bujack, Katowski, Stadnicki ir kt.)

žygiui namie spausdami kitus gaudavo lėšų, o čia visa tat praūždavo.

Tie, kurie buvo pasipiktinę kryžeivių betiksliais žiaurumais, grįžę namo pasakodavo, kaip tie kryžių karai atrodo, dainuodavo dainas, pašiepiančias tuos žygius.

Vienas tokių poetų ėmė skleisti tokias mintis: užuot traukus už jūrų į Prūsus, į Lietuvą kariauti su netikėliais, reikia krikštyti pagonis namie, o pavargėliams žmoneliams duoti ramybę. Nes, sako, pagonis yra kiekvienas, kas skriaudžia artimam kūną ir turtą. Prieš tokį reikia eiti, čionai namie reikia juos išnaikinti, o tik paskui eiti prieš laukinius lietuvius[2].

Jau dažnai tolimuose kraštuose buvo galima išgirsti kalbų apie nekrikščioniškus Ordino darbus, jų žiaurumus, kad jis kenkė krikščionybei[3].

Jau buvo matyti valstybės, visuomenės, ūkio ir doros gyvenimo irimas, moralės išsigimimas: daugelis tvirtų vyrų ėjo išlieti savo nesuvaldomos energijos pertekliaus, kovodami su beginkliais vyrais, moterimis ir vaikais, naikindami trobas, ūkius, tardami, jog darą gerą darbą ir Dievui tinkamą, bažnyčios visaip apdovanojamą. Kadangi šitie žygiai kartais būdavo pavojingi, ne visuomet vyko lengvai ir sklandžiai, tai sakė esą dėl to ypatingai nusipelnę.

Tokia visuomenės nuotaika atsiliepdavo Ordino padėčiai. Dori, geri, įsitikinę žmonės, kurie taip praverstų Ordinui, neidavo, ėjo tik laimės ieškotojai.

O jie kartais buvo žalingi: Ordino manymu, jam buvo naudingi dideli ponai tik paliktais čia pinigais, o likę na-

[2] Šitas poetas — Heinrich Teichner, veikęs Kęstučio laikais (1350—1377) *S. R. Pr.*, II, p. 169—173).

[3] Taip rašė savo kronikoje vienuolis Jonas iš Winterturo. (*S. R. Pr.*, II, p. 737—741).

mie — raginimais eiti į Prūsus. Šiaip reikėjo galvoti apie savo jėgas, savo lėšas.

Ordinui norint išlaikyti Livoniją, reikėjo būtinai užkariauti Žemaičius, padaryti, kaip buvo padaryta su Prūsais — nukariauti ar išnaikinti.

Nemuno žiotis Ordinas jau turėjo, bet jam buvo svarbiau pats Nemunas. Ir pradėjo jo nukariavimą. Tam tikslui jo pakraščiais statė pilis ir vis ėjo aukštyn. Iš pradžių pilys buvo kairiajame Nemuno krante, kol laukė Žemaičių puolimo, o perėjus į jų žemę, norėdamas juos apsupti, pradėjo jau statyti ir dešiniajame.

Prūsuose pilys padėdavo suvaldyti vietinius gyventojus, o prie Nemuno naujai pastatytosios — į žygius eiti. Ten buvo patalpos žmonėms pasislėpti, maistui sudėti, ten buvo sukrauta maistas, ginklai, mašinos. Jas saugojo įgulos.

Iš pradžių nei lietuviai, nei vokiečiai pilių neimdavo, jos buvo neįveikiamos, todėl eidami į žygį jas aplenkdavo. O jeigu nepatogu buvo palikti savo užnugaryje priešo įgulą, tai arba ją saugodavo, arba bent netoli pastatydavo savo pilį. Kadangi pilį paimti labai brangiai atsieidavo, tai statydavo savo. Jai statyti naujoje vietoje užgaišdavo ilgiau, negu karo žygyje — kokias 4—8 savaites.

Anų laikų karas — trumpas žygis, kurio tikslas — nekliudomai apiplėšti, sunaikinti priešą, ir taip pat greitai su grobiu pabėgti. Įėję į svetimą žemę, vengė susitikti su priešo karo jėgomis, pamatę jie traukėsi atgal. Kartais būdavo susidūrimų grįžtant su grobiu. Tada gelbstint save reikėjo stoti į kovą, laimėję ar pralaimėję kautynes grįždavo namo.

Iš pradžių eidami į Žemaičius ar Aukštaičius dar neturėjo tikslo užimti ar pajungti svetimą žemę, nebuvo jėgų joms išlaikyti, tenkinosi mažesniu plotu. Jeigu ėjo, tai norėjo išardyti priešo moralias ir materialias jėgas, sunaikinti tur-

tą, socialinius junginius, o namo parsigabenti darbo jėgos — žmonių, arklių, visokio turto[4].

ŽVALGYBA IR KELIAI Į LIETUVĄ

Nuolatos kovojant su Lietuva, nuolatos braunantis į jos žemes, geresnei kločiai pasiekti reikėjo žinoti kelius į Lietuvą. Vokiečiai tam tikslui buvo gerai suorganizavę žvalgybą ir stropiai tyrinėjo kelius[5].

Paprastai pasienio komtūrai ir pareigūnai rinkdavo žinias iš ateivių, siųsdavo šnipus į Lietuvą, gautas žinias perduodavo Ordino maršalui į Karaliaučių.

Žinių teikdavo Lietuvos bėgūnai. Rūpimos žinios buvo — apie vasaros ir žiemos kelius, sustojimus, nakvynes, pašarą, vandenį. Kur galima saplėšikauti, o kur ne. Jie nustatinėjo atstumą, nurodydavo, kur yra per upes tiltai ar brastos. Vokiečių valdininkai užrašydavo ir tai, kas tas žinias suteikė. Kartais siųsdami maršalui gautąją žinią, pasakydavo, kas žygiuojant gali būti vadovu į tą ar kitą vietą.

Žiemą galėjo eiti per ežerus, per balas, pelkes[6].

Vokiečiai visur stengėsi turėti žvalgų, buvo ištisas jų tinklas, netgi jie veikė kunigaikščio kieme.

Žvalgai dirbo už atlyginimą, o kartais per prievartą: Or-

---

[4] Prutz, *Rechnungs.* IX—XIX; Hecht, p. 34—37.

[5] T. Babendererde, p. 37—39 (*S. R. Pr.*, I, p. 663—708).

[6] Tekstai yra išspausdinti *Scr. R. Pruss.* II, p. 662—707. Dar ne visi punktai nustatyti teisingai. Ypač vokiečiams ar lenkams dėl kalbos nemokėjimo būdavo painumų. Kad be kalbos mokėjimo ir krašto pažinimo negalima atstatyti kelių, įrodė savo studijoje V. Biržiška. *Apie kryžeivių kelius.*

dinas paimdavo kokio žmogaus šeimą į nelaisvę, laikydavo ją įkaitu, kad vyras pranešinėtų apie saviškius.

Žvalgybos darbas būdavo pavojingas.

Kartais vokiečiai, ruošdamiesi eiti į Lietuvą, pasiimdavo žvalgus ištirti kelių. Lietuviai juos gaudydavo[7], vargu ar sveikus palikdavo.

Lietuviai taip pat ruošdavosi, jie taip pat turėjo žvalgų. Neužsiliko jų pranešimų, todėl nežinoma smulkmenų. Pareidavę vokiečiai, lietuviai suteikdavo žinių, vitingai kartais teikdavo.

ORDINO KARO JĖGOS

Ordino kariai — tai jo nariai, jų valdiniai privalą į karą stoti: bajorai, laisvieji.

Mažos buvo jėgos. Dideli žygiai būdavo, kai atvykdavo maldininkai svečiai, kartais gana gausiai, ypač visokie karaliai ir kunigaikščiai. Jie atvykdavo su savo vasalais ar net su algininkais.

Sumažėjus karinei svečių reikšmei, Ordinas pradėjo ir pats samdyti algininkus. Pinigų gauti jam buvo lengviau negu atsidavusių karių: tikintieji aukodavo nemaža pinigų, bažnyčia tam paragindavo, juk žmonės už tai gaudavo atlaidus. Žinoma, pinigai pakeliui užkliūdavo, tad Ordinas rūpinosi, kad jie visi juos pasiektų, o neištirptų kur pakeliui. Be to, Ordinas prisiplėšdavo kare, turėjo pajamų iš verslų, mokesčių, iš prekybos.

Ir kuo toliau, tuo dažniau naudojo algininkus. Pasirodo, kad ir jie nepatogūs: per brangiai atsieina ir neduodavo

---

[7] Wigand, p. 69 (*S. R. Pr.*, II, p. 557).

laukiamos naudos, nes algininkai už algą neketindavo padėti savo galvos[8].

PLĖŠIKAI (LATRUNCULI)

Į karą ėjo organizuotos kariuomenės, bet buvo mažų būrelių, kurie versdavosi karu, užsiimdavo nuolatiniu kariavimu ir plėšikavimu. Jų turėjo abi pusės, tik reikalaudavo, kad savo grobimo ir kariavimo norus išlietų pas kaimynus. Jie turėjo ir atskirą vardą: kelių plėšikai, lotyniškai — latrunculi, vokiškai — Struter.

Tie būreliai buvo nedideli, po keliolika ar keliasdešimt žmonių, gyveno paprastai pasieny, girioje, neužeinamojoje vietoje. Jie plėšdavo savo naudai.

Buvo tai lietuviai, prūsai, lyviai, vokiečiai. Prūsuose naudojos jais Ordinas prieš Lietuvą: negalėdamas to neramaus gaivalo pajungti, nepajėgdamas jų pasiekti, leido varyti savo amatą — plėšikauti tik pas lietuvius. Ordinui tokie plėšikai buvo naudingi, kartais net jų suorganizuoti.

Kartais tos plėšikų gaujos darydavo žalos ir saviesiems, savo globėjams, darėsi nepatogūs, todėl ieškodavo būdų, kaip juos paimti tikresnėn savo žinion, ir kiek galint juos suvaldyti.

Kartais rasdavo reikalą susitarti ir neleisti jiems veikti. Susitars dėl prekybos, reikia prekes gauti, o čia pastoja kelią jų pačių pastatyti plėšikai. Ir tarpvalstybine sutartimi susitardavo neleisti jiems veikti. Matyt, taip buvo artimi, jog galėjo savo pažadus ištesėti: juos suvaldydavo. Pavyz-

[8] Kutowski, *Zur Geschichte*; Weber, *Preussen vor 500 Jahren.*

džiu gali būti sutartis tarp Livonijos ir Kęstučio bei kitų 1368 m.[9]

NEVYKĘS ORDINO ŽYGIS 1345 M.

Ordinui pravarti buvo Gedimino mirtis. Lietuvoje nebuvo vienos stiprios rankos, todėl buvo galima tikėtis, jog Žemaičius bus galima greičiau nukariauti.

Sėdįs Vilniuje Jaunutis nerodė jokio veiklumo, jam svetimi buvo visos Lietuvos interesai. Ordinas šitai matė ir dėl to sumanė organizuoti didelį žygį. Jis ruošėsi iš anksto. Su kaimynais tarėsi, darė sutartis, iš Europos kvietėsi talkininkų.

Kališe Ordinas (1343.VII.23) susitarė su Lenkijos Kaziu: Ordinas gavo Pamarį, kurio išsižadėjo Kazys: dabar išėjus į karą prieš Lietuvą, Kazys nepuls.

Livonijoj taip pat buvo galima tikėtis ramybės. Jos Ordinas buvo pagavęs į nelaisvę Liubką. Gedimino brolio Vytenio sūnų ir užmušė jį (taigi ne kovoje).

Matė šitai, juto iš pasirengiamų darbų Kęstutis. Jis nurodė Algirdui, o Jaunutis, nors ir įspėtas, nieko nedarė, nerodė jokios iniciatyvos kraštui ginti.

Dėl to Kęstutis ir Algirdas pašalino Jaunutį, ypač kad tuo pat laiku buvo mirusi jo motina, Jaunė.

1344 m. baigiantis, Ordinas ruošėsi į didelį kryžiaus karą, kuris galėtų pavykti, jeigu lietuviai nepajustų, būtų užklupti netikėtai.

Gruodžio mėn. pradėjo rinktis garbingi svečiai: atvyko į Prūsus čekų karalius Jonas, vengrų karalius Liudvikas, če-

---

[9] Bunge, II, Nr. 772—773, p. 1041; Łowmiański, I, p. 436—439.

kų karaliaus sūnus, olandų kunigaikštis Vilimas IV, įvairių ponų, su jais daugybė palydovų; prie abiejų karalių buvo apie 200 karių ir palydovų.

Šiek tiek užgaišo svečiai, kol susitvarkė, ir bene sausio pradžioj (1345) išėjo į karą prieš Lietuvą. Atsidūrę Lietuvoje, buvo beketiną apgulti kokią pasienio lietuvių pilį. Pakeliui išgirdo iš vienos moteriškės gandus, jog lietuvių „karalius" rengiąs didelę kariuomenę ir ketinąs pulti Sembą. Didysis magistras patikėjo šituo, pasikvietė svečius ir savo vadovybę tartis, ką daryti. Visus apėmė baimė ir vienu balsu nutarė grįžti iš Lietuvos bei skubintis į Prūsus gelbėti savo valdas. O tuo tarpu lietuviai, išgirdę, kad vokiečiai išėjo namo, nuskubėjo į Livoniją ir ją ištuštino[10].

Vokiečiai, grįžę į Prūsus, pamatė, jog patys apsigavo, ir dar taip menkai, nes patikėjo „bobos" kalbomis.

Visi užsipuolė didįjį magistrą (Ludolf Kunig). Jis ėmė sielotis ir save kaltinti, nes iš visų pusių jam priekaištavo: svečiai — kad tuščiomis grįžo, be pentinų, nepaplėšikavę, be jokių prietykių; Ordino viršininkai — kad narsieji broliai taip apsijuokė; Livonijos ordinas — kad juos didysis magistras stačiai pražudė: juk jis buvo pranešęs, kad eina į Lietuvą, taigi Livonijai nereikėjo bijoti lietuvių užpuolimo. Todėl jie ramiai buvo išėję malšinti estų Saro saloje, tuo tarpu lietuviai juos baisiai apnaikino.

Didysis magistras pamišo, ėmė jam visur vaidentis visokie išsišokimai, lietuvių puolimai. Ordino vadai, jį gelbėdami, davė jam sargą, kad saugotų ir blogo nepasidarytų. Bet tas sargas taip uoliai saugojo didįjį magistrą, taip išerzino jį, neduodamas nė valandėlės ramybės, jog ligonis puolė sargą su peiliu ir sužeidė. Didysis magistras susirgo ne-

[10] Žr. apie tai kitoje vietoje.

pagydomai, ligonis buvo pavojingas, taigi, magistru būti jis nebegalėjo.

O kaip jį atstatyti? Tai pirmas toks atsitikimas Ordino istorijoje. Šiek tiek jam nurimus, įtikino jį, kad pats atsisakytų, nurodytų kitą savo įpėdinį. Jis pasitraukė iš Marienburgo, užėmė ramioj apylinkėj komtūro vietą[11].

---

[11] Visa tai paremta Ordino kronikininko Wigando žodžiais, kitų smulkesnių šaltinių apie tą žygį nebuvo. Šitas šaltinis sulaukė visokio vertinimo; tai priklausė nuo autorių nusistatymo.

Senieji rašytojai, kaip Schütz ir jį sekantys, tvirtina, jog tos moteriškės žinios buvo tikros, lietuviai tikrai puolė Sembą (Prūsų žemę), o iš ten, pajutę grįžtant vokiečius, skubiai nuvykę į Livoniją jos niokoti. Taigi didysis magistras nebuvo moteriškės apgautas, neapsijuokė, tik gaila jam buvo išnaikintos Sembos ir Livonijos, o ėjęs į Lietuvą svečių spiriamas.

XIX a. istorikai ėmė kitaip ir dar gudriau aiškinti nemalonų Ordinui epizodą. Kai kurie ėmė abejoti didžiojo magistro liga, ypač kad tokių abejotojų buvo ir jo bendraamžių. Jie ėmė sakyti, kad Ordino vadai, norėdami pasiteisinti prieš pasaulį ir svečius, paaukojo didįjį magistrą, inscenizavo proto ligą.

Kodėl įvyko toks skaudus smūgis? Rado dar nemalonesnį Ordinui aiškinimą: didysis magistras buvo susitaręs su lietuviais. Vieniems lieka paslaptis, kam tat daręs, kitiems ir čia yra aišku, išgalvojo nebūtą dalyką: sako, jis buvo susitaręs su lietuviais, nes norėjęs susilpninti Ordino Livonijos šaką. Taip tvirtina Stadnicki (*Olg. i K.*, p. 28—29). Visa ta teorija paremta prielaida, jog Ordinas ir svečiai negalėjo tikėti „bobos" kalbomis.

Ordinui jau buvo žinoma apie įvykusį Lietuvoje perversmą, kad viršūnėje atsisėdo Kęstutis ir Algirdas, kad jiedu ruošėsi į karą su Ordinu. Žinoma, niekam nesakė, kada ir kur puls. Taigi tuo laiku „bobos" išsiplepėjimas atrodė tikėtinas. Juk žinoma iš kasdieninio gyvenimo, kad net vaikas ar net menkos galvos žmogus gali suklaidinti ir apgauti net išmintingiausią, jeigu jo žodžiai panašūs į teisybę, jeigu jis bijo.

Taigi taip didžiojo magistro apsigavimą ir jo atsiradusią ligą aiškinti negalima.

Voigt (*Geschichte*, V, p. 25—37), rašydamas apie tą įvykį, supainiojo datas ir metus, tai ir neteks prie jo dėstymo apsistoti.

IŠPŪSTAS LAIMĖJIMAS KAUTYNĖSE PRIE STRĖVOS 1348 M.

Minėtieji 1345 m. įvykiai nusilpnino Ordiną: dideli nuostoliai, besidedantys narsiais karžygiais apsijuokė. Ordinas ėmė nepasitikėti savimi. Iš šalies ėmė į jį skersomis žiūrėti, nenugalimo Ordino aureolė nubluko.

O Lietuva tuo laiku sustiprėjo. Nors ją valdė dviese — Algirdas ir Kęstutis, bet ėjo išvien, nekovojo tarp savęs. Dėl jų energijos ir santarvės Lietuva pasidarė pavojinga Ordinui: jis ginas, o ne puola, jo žygiai Lietuvon — tai tik Prūsams apsiginti. Negalint pulti apgintų centrinių sričių, abi pusės eina į priešo žemę iš užnugario.

Ordinas, suprantamas dalykas, stengėsi atsigauti ir Lietuvai neduoti iškilti.

Naujasis didysis magistras (Heinrich Dusmer v. Arffberg), senas karys, daug metų veikęs prieš Lietuvą, nušalinęs pamišusį senąjį magistrą Ludolfą, ėmė atitaisinėti jo klaidas ir apsileidimus, o silpnas vietas nurodė lietuvių puolimai.

1345 m. lietuviai per Užnemunę traukė į neapgintas pietų sritis, buvo pasiekę Rastenburgą[12], jį sudegino ir išnaikino apylinkę.

Po to vokiečiai Galindos girioje prie Pisos upės pastatė naują pilį ir pavadino ją Jono pilim (Johannesburg).

Ir tik nedidelį žygį tegalėjo surengti į Žemaičius. Ėjo iš Prūsų ir Livonijos, priėjo iki Aukaimio, paskui į Germedijos sritį. Sutarė lietuviams pagąsdinti surengti ne daugiau kaip du žygius.

1346 m. lietuviai tylėjo, nejudino Prūsų, buvo užimti Rusuose. Bet nepuolė ir vokiečiai, galbūt laukė anų ateinant.

---

[12] Wigand, p. 35 (1345.XI.3) (*S. R. Pr.*, II, p. 508).

1347 m. Lietuviai vėl puolė Prūsus. Vėl užpuolė Rastenburgo apylinkę, pasuko į Bartų žemę, nuėjo iki Gerdavos, toliau skriejo į Leunenburgą.

Naikinimas buvo didelis, vokiečiai išsigando ir apsiginti negalėjo, pamatė, jog ir ateityje negalės. Todėl gyventojai bėgo, nenorėjo vietoje likti.

Įsibėgėję lietuviai ruošėsi pulti ir Sembą, pasuko tenai. Buvo toks netikėtas ir stiprus puolimas, o ir Ordinas neturėjo surinkęs kariuomenės. Tik išgirdę, jog lietuviai eina į Sembą, vokiečiai surinko kariuomenę, kuri turėjo pulti grįžtančius su grobiu. Bet lietuviai tuo keliu negrįžo, kur jų laukė, vokiečiai nepasivijo, grobio neatėmė.

Kitas žygis buvo rudenį — į Ragainės, Įsručio sritį, pasuko į Veliavą. Bandė vokiečiai priešintis, daug jų išklojo.

Aptuštėjo Įsručio apylinkė, gyventojai išnyko. Ordino viršūnės panaikino konventą, paliko mažą pilaitę su maža įgula[13].

Ordinas susirūpino, ką daryti. Vasarą (1347 m. birželio mėn.) sušauktoje kapituloje svarstė esamą padėtį, turbūt kalbėjo apie tai, kaip kovoti su Lietuva[14].

Griebėsi senųjų, išbandytų būdų, nutarė surengti didelį žygį, pasikvietus iš Vakarų Europos daugybę svečių. Išsiuntinėjo kvieslius ir šauklius, kurie turėjo išaiškinti kovų reikšmę, paskutinio žygio nepasisekimo priežastį ir t.t. Bet daug nesulaukė. Atvyko nedaug anglų ir prancūzų, daugiau vokiečių. Taigi reikėjo remtis savo jėgomis[15].

Susirinko, išėjo į karą, bet toliau Įsručio nenuėjo.

---

[13] Wigand, p. 35—38; Voigt, V. p. 39—60; Krumbholtz, p. 68—69.

[14] Ten pat.

[15] Kronikininkai mini apie 40 000 karių. Žinoma, perdėta, be to, painioja su kitu žiemos žygiu.

Kitoks buvo žygis 1348 m. pradžioje[16]. Jis davė progos išpūsti be didelių nuostolių grįžimą namo kaip didžiausią laimėjimą.

Buvo tai 1348 m. pradžioje. Didelis vokiečių būrys, kurį vedė maršalas Danfeldas ir didysis komtūras W. v. Kniprodė, įžengė į Aukštaičius.

Turbūt apie tą laiką lietuviai buvo surinkę geroką skaičių lietuvių bei gudų ir ketino pulti Prūsus. Vokiečiai paskubėjo pirmieji įeiti. Įnirtingai žudė senus ir jaunus, degino, plėšė per dienas ir jau traukė atgal, galbūt pajutę, jog lietuviai vejasi. Grįždami bene bus pasidaliję į dvi dalis: viena traukė į Veliuonos pusę, kita, apie 800 karių, — Žiežmarių link. Vedė tą dalį maršalas.

Ties Strėvos upe pasivijo lietuviai, kuriuos vedė Algirdas, Kęstutis, Narimantas.

Upė balota, miškais ir krūmais apaugusi.

Lietuviai pasekė juos jau perėję ledu upę. Vokiečiai bene bus išlipę į krantą. Pastebėjo, jog lietuviai yra apačioje, slėnyje, o jie įkalniau, taigi yra geresnėje pozicijoje. Buvo, matyt, išsigandę, panikos apimti, drausmė jau pairusi, kai kurie vadai susigriebė, šiaip taip sulaikė savuosius; vieni puolė į pakalnę, įvyko karštos muštynės. Kitas būrelis puolė netikėtai kitoj vietoj iš šono, nusileidęs į pakalnę.

Lietuviai turėjo trauktis stumiami į upę. Gal jau dabar toje vietoje, į kurią stūmė, ledas buvo plonesnis, upė buvo atsileidusi ar šaltiniai veržėsi, ledas lūžo, sukrito į vandenį, kiti stumiami vis traukėsi atgal, taigi kai kas prigėrė.

Atstūmę lietuvius, vokiečiai skubėjo grįžti namo, bijodami vijimosi.

Abiejų pusių buvo dideli nuostoliai: iš vokiečių žuvo:

---

[16] Wigand, p. 38.

du didesnieji vadai, šeši Ordino nariai, apie 50 karių, susispietusių apie vėliavą, dėl kurios taip atkakliai kovota.

Lietuvių pusėje žuvo Narimantas. Vargu daug žuvo, upė nedidelė, negili.

Vokiečiai, atmušę puolimą, laimingai išsprukę, paskubėjo grįžti namo. Dabar jie ėmė pasakoti, kad tai buvę jų laimėjimas, kad pavyko išsprukti. Iš bėgusių baimės apimtų padarė karžygius.

Kronikos užrašė didelius skaičius dalyvių ir begales žuvusių. Vienur minima, kad žuvę 6000 lietuvių, kitur — 10 000, trečiur — 14 000 ar net 18 000. Tiek daug prigėrę, jog vokiečiai ėję saūsi per prigėrusiųjų lavonus. Ir sutalpino tokią daugybę žmonių į kelių ar keliolikos metrų pločio upę, žiemą, vasario 2 dieną.

Teisybė, ir vokiečiai buvo daug nustoję: vieni pasakojo kitiems kronikininkams, jog žuvę 4000 karių vokiečių.

Be abejo, turint tiek daug karių, pripažįstant savo narsumą, laimėjimas būtų nedidelis, todėl reikia, kad būtų ir ypatinga Dievo pagalba. Ir ją gavo tiek nekaltų ir beginklių žmonių užmušę.

Ypač buvo matyti Švč. Panelės pagalba: lietuvių strėlės išsmaigė visą jos atvaizdą vėliavoje, daug jos gynėjų žuvo, o paėmė viršų drausmei iširus. Tik jos padedami atmušė puolimą, daug priešų išžudė.

Ėmė savo skaičių mažinti, jau priėjo iki 800, tik priešų, žinoma, padidino.

Turėjo būti stebuklas ar net keli. Ledas lūžo po lietuviais, o po vokiečiais atlaikė, vokiečiai sausi ėjo per paskendusiųjų ir užmuštųjų kūnus.

Kaip laimėjo — ir patys nežino. Ir įvyko tatai Grabnyčios dieną.

Apie tą stebuklą išsiuntinėjo žinias į Europą, o čia pasta-

tė du vienuolynus: Karaliaučiuje — moterims, Veliavoj — vyrams[17].

Ordino magistras buvo nutaręs savaip paminėti tą dieną — per Grabnyčias negerti vandens, juk jie išspruko iš katastrofos Strėvos upėje, ten nenprigėrė[18]. Taigi norėjo prisiminti iš katastrofos buvo išsisukę.

NAUJI SMŪGIAI ORDINUI

Sunki kova prie Strėvos, tik laimingai išvengta katastrofos, nesuteikė Ordinui drąsos. Jis tegalėjo daryti mažus žygius, atsiremdamas į netolimas pilis, pagalbos iš šalies nesulaukdamas. Ypač tuo laiku sunku buvo pagalbos gauti iš Vokietijos, kuri pati turėjo didelių vidaus kovų.

Tuo laiku varžėsi dėl pirmenybės popiežius ir imperatorius. Vieną jų, Liudviką Bavarą, popiežius buvo prakeikęs (1346 m.), atleidęs nuo ištikimybės priesaikos jo valdinius ir kunigaikščius, prisakė išsirinkti kitą imperatorių. Ir tikrai vieni kunigaikščiai išrinko Karolį IV, kiti vėliau — kitą

---

[17] Žinios apie tas Strėvos kautynes yra tik vokiečių šaltiniuose (*S. R. Pr.*, I, 794, II, p. 510—513, III, p. 77, ir kituose, iš ten imtuose); Voigt (V. p. 64—65) tiki jomis. *S. R. Pr.* — skeptiškiau žiūri į skaičius. Stadnicki (*Olg. i K.* 48—55) kritiškiau žiūri. Deja, ir vėlesni tiki vokiečių laimėjimu (Paszkiewicz).

18 Taip rašo vienas vokiečių kronikininkas Possilge (*S. R. Pr.*, III, p. 77). Nutarimuose niekur nebuvo užrašyta, vėliau neprisiminta. Ar buvo toks įsakymas? Galbūt. Netrukus po to buvo kitas magistras — W. v. Knirode, dalyvavęs šitame žygyje, vedęs atskyrusią būrio dalį, kuri nedalyvavo kovoje prie Strėvos. Gal jis ir nerado reikalo prisiminti nebuvusio stebuklo, prie kurio galėtų savo vardą prisegti. Raštuose, didžiojo magistro prisakymuose nebuvo draudimo gerti vandens.

(1349). Šitas Liudvikas buvo didelis Ordino užtarėjas ir palaikytojas, jis pats dalyvavo kovose su Lietuva.

Matyt, ne vienas Liudvikas yra buvęs Lietuvoje, jo priešai taip pat buvo pasirodę. Dabar tas Liudvikas staiga mirė. Šitai buvo nemažas smūgis Ordinui. Juk mirė jo draugas; teisybė, jis mirė popiežiaus prakeiktas, prieš jį kovojęs, bet ir popiežius buvo taip pat reikalingas Ordinui.

Visur Ordinas atjautė tą sunkų įvykį. Net tos kronikos, kurios nesekė Vokietijos gyvenimo, o žiūrėjo tik vietos reikalų, pažymėjo Liudviko mirtį[19].

Dabar, esant tokiai padėčiai pačioje Vokietijoje, sunku buvo laukti iš jo pagalbos. Išgyvenimai prie Strėvos, stoka pagalbos iš vokiečių neleido daryti didelių, plačių žygių, reikėjo pagal seną įprotį tenkintis keletu mažučių puolimų į Žemaičius.

Neilgai trukus po to atėjo į Prūsus dar baisesnis dalykas: 1350 m. prasidėjo maras. Jis buvo prarijęs nemaža žmonių Europoj, ir čia pagavo nemaža aukų.

Baimė apėmė gyventojus, prasidėjo suirutė. Buvo ieškoma tų nelaimių kaltininkų visur — danguje ir žemėje. Gyventojai išbėgiojo iš apkrėstų vietų į maro nepaliestas. Kai kurie sodžiai ir miestai ištuštėjo, išmirė ir pačių Ordino riterių, gal 117.

Kiekvieną naują nelaimę, pvz., Olyvos vienuolyno gaisrą, laikė Dievo rūstybės reiškiniu[20].

Prasidėjo Ordino sutemos. Didysis magistras nuvargo ir 1351 m. pats atsisakė savo vietos. Jo pirmtakas pamišęs, įpėdinis — Kniprodė, išvengęs Strėvos katastrofos, turėjo taisyti, kas galima.

Išpūstas laimėjimas prie Strėvos, gyrimaisi apie jį Va-

---

19 Wigand, p. 41 (*S. R. Pr.*, II, p. 515).

20 Voigt, V. p. 80—83. Krinta į akis tai, kad nežinojo apie šitą marą Sahm, kuris buvo marui Prūsuose paskyręs atskirą monografiją.

karuose, nurodymas į įvykusius stebuklus turėjo pasisekimą: buvo atvykę keletas svečių iš vokiečių ir anglų. Iš anglų minimas Thomas iš Offorto.

Bet didelių žygių Ordinas nepadarė, ištisus 1348 m. vyko maži žygiai, menki naikinimai. Paprastai išbūdavo kelias dienas, retai kur 6 dienas ir naktis. Tik ten pavykdavo plėšti, kur užpuldavo netikėtai, kur žmonės nespėdavo pasprukti į kirtimus. Minimi vokiečių žygiuose Pernarava, Ariogala ir kt. Taigi Ragainės įgula plėšikavo palei Nemuną, pagautus žmones apgyvendindavo Semboje.

Lietuviai savo ruožtu darė sunkenybių vokiečių įguloms pilyse prie Nemuno: Skirsnemunėje, Marienburge[21].

Abi pusės veiklumo nerodė, vieni nuvargę, kiti (lietuviai) buvo nukreipę savo dėmesį į kitą pusę.

Tuo tarpu lietuvių dėmesį patraukė lenkai. Lenkų Kazys, perleidęs žemių vokiečiams, ėmė brautis į pavakarius, kur buvo įsitaisę lietuviai, būtent lenkai veržėsi į Volynę, taip svarbią Lietuvai kariniu ir ekonominiu žvilgsniu.

Tada (1349) buvo iškilęs Lietuvos krikšto klausimas, reikėjo kai kur nusileisti Kaziui[22], o čia ruošėsi pulti Prūsus.

Prūsuose, kaip minėta, įvyko permainų. Didysis magistras Heinrich Dasemer v. Arffberg, neilgai pabuvęs (1345—1351) atsisakė (1351.IX.14). Į jo vietą išrinko kitą, energingą Winrichą v. Kniprodę (1351—1382). Jis pažinojo Lietuvą: juk jis dalyvavo tame žygyje, kuris pasibaigė kautynėmis ties Strėva, tik buvo kitame būryje, kuris jose nedalyvavo.

Kniprode perėmė Ordino vadovybę rimtaisiais laikais. Jam visko teko matyti, parodė savo gabumus ne tik karo, bet ir ūkio srityje, greitai kopė į viršų tarnyboje[23]. Dabar

[21] Wigand, p. 39—40.

[22] Apie tai plačiau kitoje vietoje.

[23] Jis buvo 1338 m. komtūru Danzige (Gedonyse), 1342 m. — komtūru Balgoje, 1342 m. — didžiuoju maršalu, 1346 m. — didžiuoju komtūru, 1351 m. — didžiuoju magistru (Voigt, *Namencodex*).

reikėjo tvarkyti apirusį gyvenimą Prūsuose, o šitai buvo labai sunku. Maras siautė šiais ir kitais metais. Ypač esant drėgnai žiemai mirštančiųjų skaičius nesumažėjo. Sustojo darbai miestuose, dorinis pakrikimas padidėjo. Vakarų Europoje siautė tas pats maras. Tenai žmonės rūpinosi visokiais būdais permaldauti Dievo rūstybę: vienur meldėsi, kitur darė gerus darbus, trečiur rengė žydų skerdynes, o dar kitur galvojo apie kryžiaus karą.

Pasakos, plačiai paskleistos apie Strėvos stebuklą, kurį Dievas padaręs Ordinui, padėdamas prieš lietuvius, Dievo rūstybė, rodoma vokiečiams vakaruose, pritraukė į Prūsus gerokai svečių vokiečių. Bene tada buvo atvykęs į Prūsus ir anglų karalaitis Indrikas, galbūt jis pavėlavo, nespėjo laiku atvykti[24]. Kniprode nelabai jais apsidžiaugė: jam reikėjo daugiau pinigų ir darbo žmonių, o čia turėjo pats vesti svečius į karą. Jis buvo įsitikinęs, kad tas žygis bus nepavojingas, nes Kęstutis esąs užimtas Volynėje su lenkais, negalės spirtis, todėl ramiai rengėsi į karo žygį. Vokiečiai pasiskubino pulti pirmieji, norėdami sustabdyti lietuvius. Įsibrovė prieš Užgavėnes į Žemaičius, aptuštino Ariogalos, Raseinių apylinkes, siekė Viduklę, žudė žmones, degino trobas, grobė turtą, niekas nekliudė.

Netikėtai prasidėjo atlydys, užėjo didelis lietus, reikėjo skubiai trauktis namo, ėjo Ragainės link. Skubiai traukdamiesi, turėjo pamesti belaisvius ir visą grobį; dalis žirgų žuvo dėl pašaro stokos, kiti prigėrė upėse, nes neišturėjo ledas, taigi žuvo nuo bado ar upėje. Vienas kitas karys irgi prigėrė ar žuvo nuo bado.

Be abejo, vietos gyventojai, mažais būreliais susitelkę, įsidrąsinę naikino juos[25].

---

[24] *S. R. Pr.*, II, p. 792—794.

[25] Wigand, p. 43 (*S. R. Pr.*, II, p. 516); Voigt, V, p. 92.

Liūdni grįžo vokiečių kariuomenės likučiai.

Kniprodei nepavyko žygis, pradėjus jam būti didžiuoju magistru. Tuoj pat ėjo kitas smūgis. O čia lietuviai vijosi iš paskos.

Matyt, buvo pasirengę, buvo surinkę daug kariuomenės. Dalyvavo Kęstutis, Algirdas, kiti giminės, puolė Prūsų žiemių pusę. Pasidaliję į penkis būrius, skraidė aplink. Ištuštino Sembą, buvo apie Labguvą, prie Marių, apie Šakius, Pavandenį, Kaimą, skraidė išilgai Deimos.

Vokiečiai nesigynė išsigandę, tik vienoje vietoje rodė šiek tiek drąsos Ragainės komtūras Hehning Schinderkoft. Jis atvyko į Labguvą, kuri buvo jo žinioje. Tuomet šitas būrys pasuko prie Marių. Čionai lietuviams traukiantis per balas, dalis paskendo, kiti pasuko prie Deimos. Jos plonas, trapus ledas neišlaikė, įlūžo, kai kas prigėrė, kai ką paėmė į nelaisvę[26].

Vėliavoje lietuviai užtiko vokiečių išniekintą vieno bajoro kūną, tai jį čia iškilmingai sudegino.

Lietuviai grįžo atgal. Kęstutis kiek pabuvo Kaime, Algirdas — Labguvoj, o iš ten be kliūčių grįžo namo, su dideliu grobiu, su daugybe belaisvių — vyrų, moterų ir vaikų[27].

Sunkus buvo tas smūgis Kniprodei.

Lietuviai puolė Prūsus ir 1353, ir 1354 m.

1353 m. žiemai baigiantis, Algirdas ir Kęstutis pasiekė Röselį (Varmėje), ten paėmė didelį grobį, jau ėmė į nelaisvę ir vyrus — sau baudžiauninkus. Keli Ordino broliai pabandė vytis, bet juos pačius pagavo[28].

---

[26] Wigand pasakoja, kad buvo paimtas į nelaisvę Algirdo sūnus. Komtūras jį ištraukė ir atidavė Kęstučiui. Neatrodo, kad tai būtų daręs pasižymėjęs žiaurumu Schinderkoft, ypač užpuolimo metu.

[27] Ten pat (*S. R. Pr.*, III, p. 516—529); Voigt, V, p. 93—95.

[28] Wigand, p. 44—45 (S. R. Pr., II, p. 520); Schütz, rašydamas apie

1354 m. lietuviai puolė kitoje vietoje: siekė Gunelaukių (Galindų pusiaužiemių dalis, dešinėje Alos pusėje), užkliudė Vartenburgo pilį. Čia grobė, degino, ėmė į nelaisvę. Ir vėl Ordinas tylėjo. Tik 1355 m. Ordinas suskato pulti Žemaičius paties popiežiaus paragintas.

Žiemai baigiantis (vasario mėn.) ir vasarą puolė maršalas Žemaičių naikinti: užklupo Medininkus, 5 dienas sukiojosi, iš ten pasuko link Ariogalos, Vaikių ir kt.

Metų pabaigoje, žiemai prasidėjus, norėjo padaryti tą patį, bet Ragainės pilis sudegė du sykius: žiemą Kalėdoms ir po Velykų 1356 m. Reikėjo trečią sykį ją statyti. Šitai turėjo padaryti greitai, nes bijojo lietuvių puolimo. Lietuviai puolė tikrai tais pačiais metais sausio mėn., tik kitoje vietoje.

Ordinas atstatė netoli esančią ir lietuvių sugriautą Skalvių pilį (prie Tilžės).

Čia vėl ištiko nelaimė, susižeidė didysis magistras; sulaužė dešiniosios kojos blauzdą.

Ordinas buvo parodęs kiek gyvumo, bet ir vėl tylėjo[29].

Kaip buvo minėta, 1356 m. sausio mėn. lietuviai puolė Prūsus. Įsibrovė Kęstutis, Algirdas ir Patirgas (iš Gardino). Dabar pasirinko kitą vietą, puolė Allenšteiną, jo apylinkę,

---

tuos įvykius, giria vokiečių brolius, kurie vijosi ir, žinoma, pridarė daug blogo lietuviams. Šaltinis jam buvo paprastai tas pats Wigand.

Ir Voigt, ir S. R. Pr., II, leidėjas tiki, jog žinios yra buvusios pas pirmąjį Wigandą, tik vertėjas jas praleidęs. Nėra reikalo šitai tikėti. Schütz visą tai prasimanė ir nuo savęs pridėjo, kaip pridėjo paaiškinimą, kodėl magistras nepuolė: sako, buvę drėgna visą vasarą ir rudenį. Nepuolė lietuvių Ordinas ir 1354 m., o lietuviai naikino Prūsus, lietus jiems netrukdęs.

Raczynski savo Wigand kronikos leidime negalėjo pritarti senajai Voigto nuomonei (Wigand, p. 97).

[29] Wigand, p. 46—47 (*S. R. Pr.*, II, p. 520—522).

sugriovė 17 sodžių, pasuko į Gustenstado miesto pusę, Varmėje prie Alos upės, aptuštinę grįžo namo niekieno nekliudomi[30].

LENKŲ KURSTOMOS VOKIEČIŲ KOVOS

Kazys, norėdamas išsiplėsti lietuvių valdomose žemėse, reikalavo, kad kaimynai pultų lietuvius ir juos nusilpninę bei nuvarginę, sudarytų galimybę lenkams laimėti.

1356 m. Kazys, pats ruošdamasis lietuvius pulti, apskundė Vokiečių ordiną popiežiui ir kai kuriems svarbesniems kaimynų viešpačiams, kad jis padedąs lietuviams, laikąs atvirus kelius, o į Lenkiją juos uždarąs, netgi davęs lietuviams pagalbos, todėl prašė popiežiaus Ordiną sudrausti.

Popiežius nepatikėjo, bet dėl visa ko Ordiną įspėjo, kad jeigu tat būtų teisybė, tai šito daryti negalima[31].

Vokiečių ordinas grasinimo pabūgo ir 1357 m. nenoromis pradėjo karą. Karai jį vargino, ardė ūkį, nedavė ramybės, o daug ko laimėti neturėjo vilties. Iš visų pusių kurstomas, sulaukęs piniginės paramos, susirinkus daug svečių iš vokiečių, prancūzų, anglų ir škotų, išėjo su didele kariuomene į karą prieš Žemaičius. Kariuomenę vedė pats Ordino maršalas Dahenfeldt. Elgėsi kaip paprastai — grobė turtą ir žmones, degino trobas. Pasiekę Raseinius, vokiečiai išsisklaidė aplinkui plėšikauti. Stovyklą įsitaisė Veliuonoje, kur laikė visą savo grobį. Jam saugoti pastatė sargybą iš 150

[30] Ten pat, p. 49. Schütz tą žinią paėmė iš Wigando, bet sumažino 1 sodžiumi, parašė 16. (Schütz pasižymi tuo, kad stengiasi sumažinti lietuvių padarytus darbus, jeigu daug negali, tai nors truputį.

[31] Theiner, I, Nr. 769, p. 577 (rašyta 1356.IX.17); Voigt, V, p. 124—25 (Smulkiau kitoje vietoje).

žmonių. Staiga atsirado lietuviai, užpuolė stovyklą, išmušė sargybą, atsiėmė grobį, maišus, roges, karo įrankius. Likę gyvi vokiečiai pasileido bėgti netekę maisto, paragino bėgti ir kitus.

Tai buvo paskutinis žygis, kurį surengė Ordino maršalas į lietuvių žemę. Prieš keletą metų jis turėjo sunkią kovą ties Strėva, išgelbėjo stebuklas, o dabar jo nebuvo.

Keletą metų vokiečiai turėjo vėl tylėti ir ramiai sėdėti.

Ordinui reikėjo susirūpinti. Jo kaimynas Kazys atrodė, jog rengiasi eiti prieš Ordiną: 1357 m. jis suderėjo su Lietuva: ten jų kovų nebus, galės čia atsigręžti. Bet Kazys suderėjo su totoriais, jog mokės duoklę, kad nepultų Galičinos.

Kurija, apie tai išgirdusi, rūpinosi sutaikyti lenkus su Ordinu. Tuo pat laiku lietuviai per imperatorių Karolį pradėjo rūpintis apsikrikštyti, o tat padarius, Ordinas būtų visai nereikalingas[32].

Taigi Ordino padėtis sunkėjo. Jis turėjo tiek sustiprėti Prūsuose, kad Lietuvos krikštas nepakeistų jo būklės.

ORDINO AKTYVUMAS (1359—1360)

Ordinas turėjo atkusti ir būti aktyvus, kad gautų paramos iš Vakarų Europos. Tam tikslui jis rūpinosi pirmiausia gauti dangaus pagalbą. Šitai atsiėjo ne taip brangiai, o paskui lengviau ateis materialinė pagalba — pinigai ir žmonės iš kitų kraštų. Taigi gali net vietoje pakilti nuotaika.

Kniprode atstatė sudegusį Olyvos vienuolyną, išpuošė jį, pasirūpino gauti Prūsams naujų šventenybių: Kristaus kryžiaus ir karsto relikvijų, Kalvarijos kalno žemės, degan-

[32] Wigand, 49 (*S. R. Pr.*, II, p. 523 — 524).

čio Mozės krūmo šakelę, Panelės Švč. Marijos rūbų dalelę, Septynių apaštalų, šv. Adalberto ir Šv. Stanislovo relikvijų, Marijos Magdalenos dantį, be to, daug šventųjų (iš viso 21) relikvijų. Kas jas lankė, gaudavo atlaidų. Aplankė jas ir didysis magistras Kniprode.

Relikvijų skaičių jis didino ir vėliau. Jam pavyko gauti iš Paderborno vyskupo šv. Laborijaus relikvijų. Vyskupas jas atsiuntė grynai kariniais tikslais prieš Lietuvą. Jis sakė, kad Paderborne įvykę tų relikvijų stebuklų, tai dabar jis padėsiąs Ordinui kovose su tikybos priešais saracėnais (lietuviais)[33].

Dabar įsitikinus, kad Ordinas turi dangaus pagalbą, buvo galima pulti lietuvius.

Buvo ir kitas akstinas karui pradėti. Nutilęs maras 1361 m. vėl ėmė siautėti Prūsuose ir pas kaimynus, taigi reikėjo dangų permaldauti, atstumti jo rykštę gerais darbais — karu su Lietuva.

Atsirado naujų žmonių, kurie troško šito karo, naujas maršalas Henning Schindekopf, žiaurus žmogus, mėgstąs beginklius žudyti ir kankinti. Atėję apie tą laiką svečiai iš Vokietijos, pabėgę iš namų nuo maro, reikalavo karo, norėdami išpirkti nuodėmes. 1360 m. surengė jiems žygį, atrodo, nedidelį, pasiekė Veliuoną, paplėšikavo ir grįžo.

Kalbėdami apie žygius į Lietuvą, turėjo galvoje kitą tikslą — apsaugoti Prūsus nuo lietuvių puolimų, kurie jau keletas metų buvo labai pavojingi. Puldinėdami Lietuvą, grasindami jai, galės ramiai apsaugoti savo sieną pristatydami naujų pilių.

Didysis maršalas, su didele kariuomene išėjęs neva prieš Lietuvą, apsistojęs statė šalia Tilžės (Skalvių žemėje)

---

[33] Voigt, V, p. 131—132.

dar vieną pilį (Neuhaus vardu). Grįžęs iš karo prie Nemuno žočių, sustiprino pilį prie Ventės rago (Windenburg).

Tuo laiku netikėtai sudegė medinė Klaipėdos pilis. Dėl to dalį tos pačios kariuomenės pasiuntė į Klaipėdą: darbininkai statė pilį, kariai saugojo.

Ordinas sustiprino Nemuno liniją. Kniprode taip pat rūpinosi sustiprinimais. Esant jam prie Nemuno (arti Ragainės), atėjo žinia, jog ir kaimynai daro tą patį: stato pilį pietuose nuo vokiečių gintis. Šia proga išgirdo dar baisesnį dalyką, jog tą pilį statą susitarę lietuviai ir lenkai. Kalba ėjo apie statomą Raigardo pilį prie sienos, bet toje žemėje, kurią Ordinas savinosi.

Žinios buvo teisingos. Kęstutis, nusiraminęs pietų pusėje, susitarė su Lenkijos Kaziu pastatyti bendrą pilį. Ji gintų Mozūrų žiemius, Lietuvoje — Gardino sritį. Galima būtų sulaikyti vokiečių veržimąsi į Mozūrus. Taigi turėjo statyti lenkų darbininkai, bet ja domėjosi Kęstučio Patirgas. Galbūt lankėsi ir Kęstutis.

Didysis magistras išsigando, pasiuntė į Raigardą vyr. valdininkus su geroka kariuomene. Atvykę į vietą jie įsitikino, kad žinios buvo teisingos. Rado darbininkus dirbant su vienu pristavu. Vokiečiai ėmė klausinėti žmonių, bet jokio aiškaus atsakymo negavo: sako, karalius liepęs, tegul su juo ir kalbasi. O vokiečiai primygtinai reikalavo pilies nebestatyti ir iš čia pasitraukti. Juk žemė esanti Ordino, jis ją krauju atėmęs iš pagonių. O tie atsakė: mes negalime tikrinti raštų nei žinoti, kieno žemė; karalius liepęs.

Pristavas siūlė vokiečiams atsiklausti netolimoje Viznoje viršininko, o tie varė savo: jie esą lenkų draugai, tik lietuviai priešai. Vis teiravosi: girdėjęs, kad buvo lietuviai, ar tai tiesa, ar buvęs Kęstutis? Pristavas ir kiti žmonės atsakė, jog buvęs Patirgas, o apie Kęstutį negirdėję.

Vokiečiai pagaliau varu ėmė veržtis, pareikalavo, kad

eitų iš statybos pasitarti ir duotų atsakymą, o jie seksią paskui. Darbininkai išėjo, vokiečiai sekė paskui, gal nuėjo. Lenkų darbininkai išbėgiojo, grįžę nerado nieko. Vokiečiai išardė pilį, o kas buvo iš medžio, sudegino.

Maršalas grįžo namo[34]. Kęstutis pamatė, kad Kaziu labai pasitikėti nebuvo galima. Kazys tylėjo, nieko nesakė dėl savo sąjungininko Ordino puolimo.

Didysis magistras pastebėjo, kad sugriautai piliai vieta pasirinkta gera, per ją lengva įsibrauti į jo žemes, ten visai neapgintas. Todėl tais pačiais metais pastatė dvi pilis: vieną (Grebinas) savo žemėms saugoti, kitą (Rungebrasta) Gardinui pulti[35].

Ordinui atrodė, jog taip pasirengę galėsią geriau pulti. Betgi visokių kliūčių atsirado: dar vis bandė vokiečius dangaus rykštė maras, vis dar mirė daug žmonių. Net audros buvo pridariusios žalos, o kare su lietuviais geresnės kloties nematyti.

Kaip ir anksčiau, 1360—1361 m. Ordinas galėjo puldinėti lietuvius nedideliais būriais, netikėtai, tik ten jiems tesiklodavo, o bandymai paimti pilį (pvz., Veliuonos) nepavykdavo, nors ir žmonių turėjo, ir svečių iš svetur ateidavo. Dėl to patogiau buvo pulti iš Ragainės, nes buvo galima užklupti netikėtai, esant netoliese.

Kaip ir pirmiau, šitie maži žygiai tebebuvo tie patys plėšikavimai. Kartais išėjęs į žygį būrys suskildavo ir prireikus kovodavo ar slapstydavosi, kol rasdavo kelią namo. Taip elgėsi vienas būrys, kuriame veikė bene anglas Tomas Sprentzer.

---

[34] Ten pat, p. 134—137; Wigand, p. 50 (*S. R. Pr.*, V, p. 524—525; Voigt, *Cod. Dipl. Pr.*, III, p. 113—117.

[35] Ziesemer, p. 406; Töppen, *Hist. Comparative Geographie*, p. 206—207.

Pulti Gardiną nepavyko, lietuvių sargybos neleido persikelti per Nemuną.

Tą patį darė ir lietuviai, puldami Ordino pilis ir jų apylinkes[36].

Per vieną mažą susidūrimą pasienyje vokiečiams pavyko didelis laimikis — paimti į nelaisvę Kęstutį. Atsirado nepaprastai daug didelių vilčių.

KĘSTUTIS VOKIEČIŲ NELAISVĖJE IR JO PABĖGIMAS IŠ TEN

1361 m. pavasarį, kaip ir paprastai, Ordinas ir Kęstutis kits kitą puldinėjo.

Vokiečiai, nesisekant eiti į Žemaičius, bandė eiti į krikščionių žemes — į Palenkę, kur lietuviai negalėjo vokiečių tikėtis. Gamta pati sutrukdė: ankstyvi pavasario potvyniai sudarė kliūtį, turėjo grįžti atgal.

Bet tuo laiku, galbūt ne pirmą sykį, ir Kęstutis traukė į mažiau apgyventą ir ne taip saugajamą kadaise jotvingių gyvenamą ežerų šalį — apie Spirdingo ežerą[37].

Nemažas buvo lietuvių būrys. Su Kęstučiu buvo ir jo sūnus Patirgas. O čia netoli buvo keli vokiečių būriai, susirinkę iš kelių pilių. Buvę žygyje svečiai galėjo pulti atėjusius lietuvius. Anų buvo daugiau, po karšto kruvino mūšio lietuvius nugalėjo, Patirgas pabėgo, Kęstutis gynėsi iki paskutinio, nukrito nuo žirgo, gal net buvo sužeistas. Paėmė jį

---

[36] Wigand, p. 51 (*S. R. Pr.*, II, p. 526—527); Woigt, V, p. 141—142.

[37] Galbūt, dėl tų žygių viena upelio brasta, einanti iš Did. Šaimo į Spirdingo ežerą, turi Kęstučio Brastos vardą (Gerullis, Maczkowski, p. 29—40).

į nelaisvę. Kęstutis tik vieną šį sykį buvo paimtas į nelaisvę[38].

Paėmę Kęstutį į nelaisvę, vokiečiai apsidžiaugė, laimikis negirdėtas: pats Kęstutis jų rankose. Su didele sargyba, akylai saugodami, nugabeno į Marienburgą ir laikė uždarę atskirame kambaryje[39] ir saugojo jį.

Dieną pristatė prie jo du brolius, tik naktį nesaugojo: juk pilis uždaryta, apsiausta aplinkui. Patarnauti davė jam vieną tarną Alfą (Adolfą). Galbūt tuodu broliu buvo pristatyti ne tiek saugoti, kiek šnekinti. Žinoma, broliai prie jo nuolatos ir nesėdėjo, išeidavo į pamaldas ar kitur. Gal dabar Kęstutis daugiau pramoko vokiškai.

Trakus apėmė didelis nusiminimas. Sūnus Patirgas pabėgo. Negirdėti, kad būtų ką daręs tėvui išvaduoti. Birutei parūpo gelbėti, jos vaikai dar maži. Reikėjo kaip nors išvaduoti. Paprastai iškeičia į kitus belaisvius, sumokama pinigais.

Iš Lietuvos į Ordiną buvo atėję kviesliai su juo derėtis, kaip Kęstutį išgauti iš nelaisvės. Gal Birutė siuntė, gal Algirdas tat darė?

Tuščiomis grįžo kviesliai. Turbūt brangiai užsiprašė Or-

---

[38] Vis dėlto buvo tokių, kurie iš painių Wigando žodžių padarė du Kęstučio paėmimus į nelaisvę.

Be Dlugoszo XV a., tat tvirtino XIX a. Maczkowski. Jisai sako, esą Kęstutis buvęs suimtas du sykius tais pačiais metais, 1361. Pirmą sykį paėmė į nelaisvę III.21, pabėgo IX.18. Vėl ėjo 1361 m. baigiantis (datos nenurodo), bet jau paspruko. Kaip jis galėjo suspėti surinkti kariuomenę? Juk jis turėjo grįžti namo ir apsitvarkyti.

[39] Vėliau Marienburgo rūmuose ėmė rodyti tą kambarį, kuriame kalėjęs Kęstutis. Tik jis turėjo keistą vardą Witold. Ar nebus supainiotas kambarys, kuriame gyvenęs Vytautas, su Kęstučio kalinamu kambariu? Galėjo ir taip atsitikiti: Vytautas gyveno tame kambaryje, kuriame kalėjęs jo tėvas Kęstutis. Žinoma, tai tik spėliojimas, bandymas suderinti Kęstučio kalinamąjį kambarį su Witold vardu.

dinas, nemėgo pigiai nusileisti. Kaip ir Kęstutis, ne sykį buvo reikalavęs visą Ordiną iškelti kitur, jų užgrobtą žemę reikalavo grąžinti.

Turbūt kviesliai vieną sykį buvo pavasarį, kitą sykį jau vėlai rudenį.

Ilgai sėdėjo Kęstutis. Pasibaigė pavasaris, atėjo vasara, vis nieko nėra, niekas jo neišvaduoja. Ėmė visą laiką galvoti, kaip pačiam išsprukus, juk jam ne pirmiena išsisukti iš painiavos. Sėdėdamas niūriame kambaryje, tik naktimis paliktas vienas, išžiūrėjo pagaliau visus kampus, iščiupinėjo visus akmenis ir plytas. Mūro siena buvo padengta tapetų; vienoj vietoj po jais rado įdubimą, lyg būtų niša. Ten, kur buvo medinė lentyna, siena plosnenė, ne taip stipriai laikėsi, netgi vienoje vietoje buvo pasidaręs plyšys. Galėtų pro čia išeiti.

Vienas, niekieno nepadedamas, nieko nepadarys. Reikia, kad kas iš šalies padėtų. Ir tat tegalėtų tarnas. Buvo jis žemaitis ar prūsas, apkrikštytas Adolfu; kaip pirmiau buvo vadinamas, nežinia.

Magistras buvo jį davęs Kęstučiui aptarnauti ar dėl to, kad jis nemokėjo vokiečių kalbos, ar todėl, kad tarnai visi ar dauguma buvo iš prūsų ar naujakrikštų belaisvių lietuvių.

Jei Kęstutis ligi šiol nemokėjo vokiečių kalbos, tai dabar kalbėdamasis su dviem sargais vokiečiais, Ordino broliais, turėjo pramokti. Greičiausiai tarnas turėjo dirbti juodąjį darbą, kurio patys broliai nenorėjo.

Šitas Adolfas (Alfas) jautėsi čia svetimas, naujoji tikyba permainų jam nedavė, pajungtas, padarytas tarnu, turėjo aptarnauti vokiečius. O čia sėdi garsusis Kęstutis, kuris mušė vokiečius. Jie jo bijojo ir kartu gėrėdamiesi kalbėjo apie jį. Gal tėviškėje laukdavo Kęstučio kaip išvaduotojo. Kęstutį ir Alfą suartino bendra kalba, bendras likimas.

Matėsi trumpai, gal kasdieną, žinoma, tik dieną, prie

brolių, kurie saugojo. O buvo ir be jų, juk ne visuomet broliai būdavo prie jo, pasitraukdavo, išeidavo. Tai tomis valandomis galėjo susitarti, galėjo prašnekti lietuvis į lietuvį, kalinys į tarną.

Ir Kęstutis pabėgo iš kalėjimo.

Vokiečių žinios šitaip aprašo jo pabėgimą: „Jis pastebėjo mūre plyšį, kurį išplėtė ir uždengė, plytas ir kitą medžiagą tarnui liepė išnešti. Ir tat, apie ką taip ilgai galvojo, vadinasi, kaip pabėgti, išsipildė, nes per pirmąjį miegą išėjo pro sienos skylę, nusileido į griovį patariamas tarno, vardu Alfas, kuris, nors krikščionis, bet buvo kilęs iš pagonių. Jis ramino karalių ir atnešė jam baltą apsiaustą su juodu kryžium. Ir taip kryžiuočių drabužiais tas jojo savo keliu, did. komtūro arkliais, kuriuos jam atvedė, ir linksmai ištrūko tokiais drabužiais ir tokiu arkliu. Sutikęs jį buvo vienas Ordino brolis ir pasisveikino, kaip daro broliai. Nepažino jo, tik paskui prisiminė, jog taip atrodė tasai, kuris bėgo. Greitai įjojo į mišką prie Liebstad ir ten pasislėpė vienoje pelkėje, paleidęs anuos gerus arklius, ir liko baloj iki nakties. Mastė, kaip paskui eiti tamsumoje. Taip ir padarė, priėjo prie Drevencos upės ir ją perplaukė. Paskui skubiai atvyko į Mozūrus, pas seserį ir ten kurį laiką sugaišo..."[40].

Pabėgęs Kęstutis traukė į Mozūrus. Per čia kelias į Lietuvą artimesnis negu per Žemaičius. Be to, patogiau slėptis: rečiau gyvenamas, mažiau pilių, o aplinkui girios ir balos.

Mozūruose iš giminių buvo jo sesuo[41]; vargu jo laukė Samovitas. Kraštas nuvargintas maro. Rodos, čia ilgai negaišo, traukė pėsčias į Lietuvą.

---

[40] Wigand, p. 52 (*S. R. Pr.*, II, p. 528).

[41] Vienas Wigandas teisingai sako, jog čia buvo jo sesuo, visi kiti ir vėlesnieji istorikai kalba apie dukterį ir žentą. Kęstučio duktė (Danutė) tikrai buvo nutekėjusi į Mozūrus, tik vėliau, 1380 m. už Jonušo.

Kviesliai iš Lietuvos laukė girioj, pasieny, bene tie, kurie buvo Marienburge, davė arklius, parjojo namo[42].

Kęstučiuo esant nelaisvėje, Ordinas ruošė labai didelį žygį prieš Kauną[43]. Kęstučio pabėgimas nesutrukdė to darbo.

KOVOS DĖL KAUNO (1362—1369)

Plėšdami Žemaičius vokiečiai turėdavo šiek tiek naudos: jie turto parsinešdavo, žmonių ir gyvulių parsivarydavo. Šitaip sulaikydavo žemaičius, kad jie neitų į Prūsus. Be to, mažasis karas mokė karius karo meno. Betgi didelės naudos neduodavo, lietuviai puolė Prūsus, juos naikino, neduodavo ramybės. Taigi reikėjo siekti Aukštaičių ir ten sustiprėjus apsupti Žemaičius iš užnugario. Atrodė, kad tokių sargų punktu buvo Kauno pilis. Ją turint galima turėti savo žinioje Nemuno dalį. Todėl kovos dėl Kauno įgijo didelę reikšmę, jos buvo atkaklios, ilgai užsitęsė.

---

[42] Ar Kęstutis davė žinią apie save Ordinui? Artimiausi aniems laikams kronikininkai nieko apie tat nemini, o ir nebuvo reikalo. Tačiau Grunau ir daugelis kitų pagražindami pasakoja, esą Kęstutis pasiuntęs pajuokiantį laišką: ačiū, sako, už gerą pastogę ir vaišinimą Marienburge, bet pasižada, jeigu dievai duos jam pagauti didįjį magistrą, geriau saugosiąs ir aprūpinsiąs; pabėgti padėję tik dievai ir minėtas tarnas, jo sūnus Mykolas Lauf.

Apie tokį raštą nėra užsilikę žinių, greičiausiai jo ir nebuvo. Vis dėlto šis tas galėjo būti atsitikę: galbūt vėliau kalbėdamasis su Ordino žmonėmis ar pats, ar per kvieslius Kęstutis buvo pasijuokęs dėl savo pabėgimo, nes ne sykį tekdavo jam su anais susieiti. Grunau, t. I, p. 621; Kotzebue, II, p. 199 (jis sako sūnus Alff tepadėjęs).

[43] Šitą epizodą smulkiau esu išnagrinėjęs savo studijoj „Kęstutis Marienburgo pilyje ir jo pabėgimas iš ten" (*Praeitis*, t. I, p. 64—93).

Dar tebesėdint Kęstučiui vokiečių nelaisvėje, didysis magistras sumanė pulti Kauną su stipria mūro pilim, vartus į Lietuvą. Jį paėmęs galės lengvai brautis gilyn į Lietuvą. Didysis magistras prisakė Ragainės komtūrui ištirti Kauno pilį, mūrų aukštumą ir storumą, paruošti mašinas sienoms griauti, keliamus tiltus ir kopėčias. Žadėjo pulti žiemą[44].

Lietuviai laukė puolimo. Kaunas turėjo stiprią pilį, iš mūro, grioviu apsuptą, tvora aptvertą, visur bokštai padaryti. Buvo suvežta medžiagos keliamiems tiltams daryti, turėjo dervos atsargai, prisirinko ir maisto. Įgulos ten buvo apie šimtą ar daugiau žmonių[45]. Gynė tą pilį Vaidotas, Kęstučio sūnus.

Pavasarį, apie kovo 13, iš Prūsų išėjo, galbūt iš Ragainės, didysis magistras ir visa vadovybė. Keliavo Nemunu laivais prieš vandenį; Plaukė gana ilgai, kokią savaitę. Be gausių savų karių, vyko į tą kovą daug svečių iš Anglijos, Italijos, Vokietijos <...>[46].

Ramiai ir tyliai jie praplaukė pro lietuvių pilis Veliuoną, Biseną. Apsistojo žemiau Kauno, saloj tarp Nemuno ir Neries, pastatė laivus, pasistatė saloj stovyklą, nutiesė iš jos į Nemuno krantą tiltą ant laivų. Užtruko 5—6 dienas.

Atėjo Kęstutis[47], bandė sutrukdyti tilto statymą, bet jį atmušė.

---

[44] Wigand, p. 54.

[45] Kauno senamiesty, yra vėlesnės pilies griuvėsiai. Vargu tik tikėti Maskvai <...> sako <...> ieškojęs pabėgusio Kęstučio bent jos <...> senieji. Kiek galėjo būti karių, galima spėti iš senosios pilies ploto. Kronikose sutiktieji skaičiai perdėti taigi tegalėjo būti 100—200 vyrų.

[46] Wartbergė (*S. R. Pr.*, II, p. 81).

[47] Nors kronikos (Wigand, Wartberge) mini, vargu ar Algirdas buvo. Nieko jis nedarė, nei derybose, nei kovose nedalyvavo, tik skyrium stovėjo, taigi veikiausiai jo nebuvo.

Vokiečiai, pastatę sargybą saloje ir pavedę jai saugoti tiltą, išlipo į krantą. Tarp Neries ir Nemuno aplink pilį iškasė griovį, už jo prie pilies pastatė tvorą su praėjimais apsiginti nuo lietuvių, puolančių iš šalies; ten pastatė dalį kariuomenės.

Vokiečiai pradėjo apgulimą, bandė paimti mūrus, bet nesėkmingai. Šitai tęsėsi ilgai. Lietuviai narsiai gynėsi, neįleido į pilį. Vokiečiai pastatė kilnojamus bokštus, bandė nuleisti iš jų tiltus, norėdami iš aukšto pulti. Ir čia nesisekė. Paskui ištraukė avinus (taranus) ir jais griovė mūrą. Ir sunkiai sekėsi: pramušė dar tik pirmąjį papilės mūrą. O čia gynėjai iššokdavo iš pilies ir pro bokštus, iš aukštumos, pridarydavo daug žalos vokiečiams.

Nusibodo nesėkmingai kovoti, nuvargo vokiečiai. Norėtų prispirti lietuvius, kad stotų į kovą lauke, bet išvilioti nepasisekė.

Pramušę mūre plyšį ar skylę, stengėsi įsibrauti į pilį, bet lietuviai neleido, išmušinėjo praėjusius, o kiti turėjo trauktis. Plyšį įgula vėl užtaisydavo.

Kartais dieną naktį be perstojo griaudavo, pavartojo ir patrankų. Iš bokštų ėmė mėtyti degančius dervuotus pagalius. Kartais pavykdavo uždegti, tada ten žūdavo ir vokiečių — nuo gaisro, nuo griūvančių mūrų.

Kęstutis bandė atitraukti nuo pilies, išvilioti vokiečius į kovą su juo. Vokiečiai perprato vylių, nesidavė. Kęstutis bandė derėtis, bet ir čia neįsileido, gal bijojo pasitraukti[48].

[48] Kęstutis buvo ne už Nemuno (Viesulo kalnuose), ne kairėj jo pusėj, kaip kartais tariama, o dešinėj pusėj (tai jau ir *S. R. Pr.*, II, p. 531, Nr. 589, pastebėjo).

Taip pat manau, kad klaidingai sakoma, jog buvo 2 tiltai: per Nemuną ir per Nerį. Buvo tik vienas nuo salos į krantą per Nemuną.

Reikėtų greičiau paimti pilį, nes maisto galės pritrūkti, aplinkui — tuščia. Dirbo vokiečių kariai, dirbo atgabenti meistrai dailidės. Nemaža suvartota ginklų, žuvo mažose kautynėse vėliavos, kariai.

Nuolatos puolant pilį, išardžius mūrą, pilyje buvo kilusi panika. Kai kurie buvo nusiminę ir bėgo pasiduoti.

Vienas gudas Mykolas, pabėgęs norėdamas pasigerinti vokiečiams, atnešė strėlių pundą; perbėgo ir bajoras Gelgudas Gineitis; papasakojo, jog pily pasidarė sunku, suspausti, bet ramiai ruošiasi gintis, gamina šovinius, kad tikisi apginti pilį.

Apgulėjai įnirtingai spaudė labiau ir labiau. Kai kurie bandė iš pilies prasimušti pro vokiečius, bet nepavyko. O čia mediniai trobesiai pradėjo degti nuo uždegto bokšto; žuvo nuo gaisro vokiečių ir lietuvių. Laikytis pilyje nebebuvo galima. Medžio pastatai dega, maisto pritrūko, trošku nuo dūmų.

Iš degančios pilies išėjo Vaidotas su 36 bajorais; juos visus paėmė į nelaisvę.

Kęstutis prašė duoti raštu belaisvių vardus. Vokiečiai davė.

Nusiminė Kęstutis, dideli buvo nuostoliai. Sako, be to, jį patį buvo sužeidęs šernas.

Vokiečiai galų gale paėmė Kauną, buvo Velykų diena. Iš džiaugsmo užgiedojo „Kristus prisikėlė"... Bet buvo tai liūdnas laimėjimas, daug jų pačių žuvo, likusiems gyviems buvo sunku su maistu, netikėtai per ilgai užsitęsė apgulimas. Dabar turėjo aplinkui maisto ieškoti, plėšikauti; o žmonės išbėgioję, maistą buvo paėmę lietuviai. Pas vieną užsilikusį buvo užtikę 12 riebių meitėlių ir 1 sublogusią karvę. Atrodė lyg stebuklas būtų ištikęs: ėmė girtis, kad tas ūki-

ninkas mielai būtų jiems dovanojęs, duotų ir daugiau, jeigu būtų namie. Gal tai lietuvių atsivaryti, maistas saviesiems?

Ūpui pakelti padarytos iškilmės, atlaidai, suteikta Komunija. Šiek tiek pasilsėję, nesitikėdami pasilikti, ėmė griauti pilies mūro likučius.

Lietuviai ir čia trukdė, puldinėjo, išardė tvorą, norėjo pulti atsilikėlius, bet vokiečiai laiku spėjo pereiti tiltą, jį išardyti ir laivus pasiimti, prieš tai grioviu nuleidę mašinas ir padargus.

Nuo salos leidosi žemyn; ramiai praplaukė pro Pistėnų ir Veliuonos pilis. Ir grįžo namo nuvargę, ne kažin kiek jų buvo likę[49].

---

[49] Kronikininkai įvairiai pasakoja apie žuvusiųjų skaičių. Wartberge (*S. R. Pr.*, II, p. 81—82) sako, kad vokiečių žuvę 7 broliai ir 20 kitų, lietuvių — 2000. Detmar ir kiti (*S. R. Pr.*, III, p. 81—82)— lietuvių 2000. Wigand (*S. R. Pr.*, II, p. 517) — lietuvių žuvo 3500, krikščionių — 200.

Kiek iš tikro galėjo būti ir kiek žūti?

Žiūrint Kauno pilies dydžio, joje galėjo būti iš viso 100—200 vyrų įgulos ir turbūt tokiam skaičiui buvo paruošta maisto. Taigi reikės atmesti pasakas apie 3500 ar 2000 žuvusiųjų. Jeigu pasidavė 37, tai visi kiti išsibėgiojo ar žuvo.

Kas kita vokiečių skaičius: tomis kai kurių kronikininkų žiniomis reikės tikėti. Teisybė, skaičiai nevienodi: Wartberge kalba apie 27, Wigand apie 200.

Apgulimas užsitęsė ilgą laiką, apie 3 savaites, apgulimo sąlygos buvo sunkios, užpuolikai daug kentėjo nuo kliūčių, atmušdavo jų mašinas, kentėjo nuo gaisro, visą laiką buvo apačioj, gynėjai mėtė nuo mūro. Imant pilį žūva daugiau negu ginant. Be to, turėjo apginti juos Kęstutis. 200 žuvusiųjų vokiečių — skaičius tikėtinas.

O atvykusių imti Kauną buvo gana daug, galėjo būti vienas ar keli tūkstančiai; juk buvo atvykę visi Ordino vadai, buvo svečių.

NAUJASIS KAUNAS

Vokiečiai, sugriovę Kauną, jo vietoj nestatė savo pilies, nes tarė, kad šito pakaks saugumui, o ir neturėjo jėgų tuojau statyti. Tada Kęstutis sumanė pastatyti kitą pilį, kuri sulaikytų vokiečius, žemiau. Jis pasirinko Virgalės salą (kurią vokiečiai praminė Gotteswerder — Dievo sala) prie Nevėžio žiočių. Pasirinkęs vietą, jis įsakė rengtis statyti, suvežti medžiagą. Greitai prasidėjo darbas: padarytas tiltas ant laivų per Nemuną; ant tilto buvo du bokštai, kad galėtų gintis užpuolus. Naująją pilį pavadino Naujuoju Kaunu..

Žinoma, tuoj sužinojo apie tai vokiečiai, nes žvalgai buvo davę žinią.

Didysis magistras suprato, kad Naujasis Kaunas kelia didesnį pavojų negu senasis, todėl nutarė kuo greičiau jį sugriauti. Rudenį (1363 ar 1364 m.) jis atplaukė su didele kariuomene. Pasirodė, kad darbas dar nebaigtas; pamatę vokiečius, dirbusieji išsibėgiojo. Nedidelė juos saugojusi sargyba bandė gintis ant tilto, bet atplaukę su laivu vokiečiai galėjo neleisti pasitraukti į krantą, todėl ji pasitraukė iš čia. Vokiečiai sudegino visiškai pilį ir bokštus..

iš kalbų paaiškėjo, jog vokiečiai nori imti Peštuvos ir Veliuonos pilis, taigi reikėjo įspėti anas pilis, kad gintųsi.

Peštuvą vokiečiai lengvai paėmė, nes buvusioji tik maža įgula įspėta pasitraukė. Sunkiau buvo imti Veliuonos pilį: 10 dienų stovėjo vokiečiai, griovė sieną avinais (taranais); stiprios sienos, negalėjo įveikti.

Griovė pilį, degino priemiestį. Jos viršininkas Goštautas, matydamas, jog neišlaikys, pasidavė. Vokiečiai jam pažadėjo gyvybę, bet kai pasidavė, čia pat vietoj užmušė, iš-

mušė visą įgulą. Tada jau galėjo įeiti į pilį. Tuojau ją išardė[50].

O čia tie patys ar kiti naikino Žemaičius. Livonijos ordinas taip pat buvo atėjęs į talką. Plėšimo vaizdas — senas. Jeigu kas žmones įspėdavo, tai jie pasislėpdavo, tada nebuvo ką plėšti ir gaudyti. Į tankumynus vokiečiai nedrįsdavo eiti, praeidavo pro šalį, jeigu žmonės pasislėpdavo pilyj. Jas degino, mušė žmones, ypač vyrus.

Sykį užtiko tarp žemaičių vieną vokietį (ar vietinį), tik jau krikštytą, su vokiška pavarde (Hanke Poschedach), pažįstamą žmogų, kuris neseniai tarnavo Livonijos magistrui. Jisai bene bus buvęs Kaune ir pasprukęs, o dabar bene būsiąs Kęstučio būriuose. Šito persimetėlio vokiečiai gyvo nepaliko, nors šis žadėjo nuvesti kur žmonės pasislėpę.

Kitaip pasielgė su pagautu žemaičių kunigu: jis vedžiojo vokiečius nuo sodybos prie sodybos, po sodžius, po slėptuves[51].

Plačiai plėšė jie Žemaičių žemes įsileidę į jų gilumą. Jie siautėjo apie Ariogalą, Pernaravą, Labūnavą, Žeimius, Švilėnus, Šates (jau prie Neries), Varlavą ir kt.

Kova dėl Naujojo Kauno dar tęsėsi su pertraukomis.

Tuo laiku, kai vokiečiai naikino ėmė Veliuonos ir Peštuvos pilis, Kęstutis skriejo po Prūsus pietų pusėje, aplink ežerus. Ten būdamas gavo žinią, jog vokiečiai Žemaičiuose, jog ima pilis prie Nemuno. Jau skubėjo ateiti į pagalbą, bet buvo per vėlu: pamatė linksmai grįžtančius vokiečius[52].

---

[50] Apie tai rašo Wigand, p. 55 ir 59 (*S. R. Pr.*, II, p. 539—540, 545—548). Tą patį įvykį aprašo du sykius ir vis skirtingai. Vieną sykį įgulos išušta 100, kitą — 500, vadas tas pats Goštautas. Žinoma, užmuštųjų lietuvių skaičius padidintas.

[51] Kur jį dėjo, nepasakyta, gal nugalabijo.

[52] Wigand, 59 (*S. R. Pr.*, II, p. 547).

Kitais metais, kai vokiečiai naikino Žemaičius, lietuviai tuo pat laiku, nežinodami apie anuos, braudavosi į Prūsus. 1364 m. įėjo jau kitoje vietoje negu pernai — pasirodė Sembų žemėje. Sembų vyskupas 1364 m. atstatė Wartenbergo pilį, kurią Kęstutis buvo sugriovęs 1354 m. Dabar ją apvedė mūrais[53].

Kitoje vietoje vokiečiai tris dienas naikino Žemaičius — sukinėjosi po Ariogalos, Peštavos apylinkes. Tame būryje buvo vienas anglas, vardu Warwick.

Lietuviai atsimokėdavo tuos pačiu[54].

Būdavo atsitikimų, kad vokiečiai pasiimdavo plėšikų ir eidavo į girią pasislėpusių ir ten apsigyvenusių žmonių ieškoti.

Jeigu lietuviai juos prisivydavo, tai ne tik atimdavo grobį, bet ir juos pačius naikindavo[55].

---

[53] Ten pat, p. 58 (*S. R. Pr.*, II, p. 545).

[54] Ten pat, p. 57, 60, 61 (*S. R. Pr.*, p. 545, 548—549).

[55] Ten pat, p. 61 (*S. R. Pr.*, p. 549).

NAUJOS KOVOS PRIEMONĖS — BANDYMAI SUKIRŠINTI TARP SAVĘS LIETUVIUS

Iki šiol Ordinas turėjo prieš save vieną Lietuvą, vieno asmens ar vienos šeimos valdomą, dėl to nebuvo galima jos nukariauti, nepadėjo nė pilys, prie Nemuno pastatytos. Tie apgynimo ir žvalgų lizdai nedaug tedavė naudos — priešingoji pusė galėjo nekliudoma Nemunu perplaukti. O vokiečių įgula, esanti pilyje, neturėdama aplink save ištikimų sodžių, galėjo laikytis tik iš atsivežto maisto.

Žygiai, padaryti į priešų pusę, sukeldavo tokius pat keršto žygius, taigi ėjo kits kito naikinimas, kits kito silpninimas, o šitai abiejų pusių jėgas mažino, niekam jų nepridėjo.

Lietuviai gaudavo paspirties iš gudų žemių, Ordinas — iš Vakarų Europos. Bet iš ten jau pagalba seko: per daug pavojingi buvo žygiai, plaukė vis mažiau pinigų, o be jų sunku buvo nusisamdyti algininkų.

Iki šiol Ordinas galėjo dalį pajėgų sunaudoti kolonizacijai — gyventojų skaičiui ir pajamoms iš jų didinti, o dabar to daryti nebegalėjo. Esant Kniprodei didžiuoju magistru, prasidėjo Ordinui sunkūs laikai. Kartais atrodė, jog jis neišlaikys, jog jo galybė grius[56].

Ordino varomoji prekyba, varžytinės dėl jos su Hanza

[56] Literatūroje iki šiol buvo piešiami tie laikai kaip klestėjimo, o ne smukimo, laikotarpis.

privedė prie susidūrimo su kitomis jūros valstybėmis. Svyravo Kniprode, ar eiti į jūrą, paskui užleido ją savo miestams. Taip Ordinas virto žemės valstybe, o miestai labiau ir labiau rodė savarankiškumą, nepasitenkinimą jo viešpatavimu[57].

Ordinui norint likti žemės, o ne jūros valstybe, reikėjo plėstis, įsigyti naujų žemių ir jas apgyvendinti. Didžiausia kliūtis Ordino ekspansijai tebebuvo Lietuvos valstybė. Ją reikia nugalėti ar nustumti toliau į rytus. Kniprode nesigalėjo lėšų, nebeskyrė jų kitiems tikslams, dėjo jas tik karui, darė viską, kad išliktų ir išsiplėstų.

Iki šiol vartojamos priemonės — didieji ir mažieji karai laukiamos naudos nedavė: Lietuvos nepaglemžė. Kniprode įsitikino, kad kol Lietuva bus vieninga, jis persvaros neturės.

Ir dabar pradėjo Kniprode ieškoti būdų, kaip prieiti prie Kęstučio vaikų, ar nebus galima pasėti tarp jų nesantarvės. Lengva bus kovoti, kai bet viena lietuvių dalis eis su Ordinu.

Kniprode savo akis atkreipė į Patirgą, sėdėjusį Gardine. Į tą sritį reikėjo eiti per Užnemunę, skystai gyvenamąją sritį. Bet patogu per ten pasiekus Nemuną supti Vilnių, eiti lietuviams iš užnugario. Taigi Gardinas buvo svarbi ir stipri pilis — jis gynė Lietuvos centrą nuo mozūrų ir Ordino iš pietų pusės.

Ir Ordinas užmezgė ryšius su Patirgu. Pirmą sykį šitai iškilo aikštėn 1364 m.

Pavasarį Ordinas išėjo į Gardiną.

Nesklandi buvo to žygio pradžia. Pačiame Ordine įvyko painiavų: prieš išeinant prasidėjo vaidai su anglais.

Anglų svečių Prūsuose pradėjo rastis vis daugiau ir daugiau. Atvykdavo diedesni ir mažesni būriai ar galingi ponai su savo palydovais, kartais net karalaičiai. Jiems kilo

---

[57] Woltmann, *Der Hochmeister Winrich v. Kniprode.*

noras stipriau pastatyti kojas Prūsuose. Dabar šitame žygyje anglai bandė išmėginti savo jėgas bei svorį ir pareikalavo, kad šv. Jurgio vėliavą neštų anglas. Vokiečiai užpyko, rengėsi dėl to muštis. Ordino viršūnėms teko įsikišti: vėliavą iš anglų atėmė ir atidavė vokiečiui.

Po to mažo nesusipratimo maršalas išėjo į karą, nekliudomas pasiekė Gardiną pakeliui nežmoniškai naikindamas.

Netikėtai paskui jį ėjo mozūrų kunigaikštis su 300 karių. Neatrodė, kad jie būtų buvę svetimi vokiečiams, taigi galima buvo tarti, kad veikė susitarę.

Patirgas sutiko vokiečius lyg svečius, o ne priešus, išėjo pasitikti jisai, moterys, vaikai, vaišino midum ir alum. Vokiečiai vis tiek grobė ir plėšė, žmones ėmė į nelaisvę.

Kęstutis, gavęs tokią žinią, suprato, ką tai reiškia: jo sūnus susitarė su vokiečiais, eis prieš jį. Patirgas, pats iki šiol pasižymėjęs kariniais gabumais ir drąsumu, dabar dėjosi su priešais. Jam palikti Gardiną atrodė labai pavojinga. Jau galvojo, ką su juo darys, tuo tarpu lukterėjo, kol dar daugiau paaiškės.

Kęstutis, pasitraukus nuo Gardino vokiečiams, užpuolė jų talkininkus mozūrus: juk jie, prieš tai pažadėję lietuviams taiką, ėjo paskui vokiečius tikėdamiesi, kad kils Lietuvoje kovos, ir jie tuo galės pasinaudoti[58].

Taigi pirmas bandymas pavilioti vieną Kęstučio sūnų nepasisekė.

Žinoma, į vokiečių žygį Gardino pusėje lietuviai atsakė tuo pačiu — patraukė į Prūsus.

Susirinko nemaža kariuomenė, tarp vadų buvo Kęstutis, Algirdas, Patirgas ir kiti. Prie Nemuno, arti Tilžės, sunaikino tris Ordino pilis — Spitrę, Kaunstritės ir Skalvių

---

[58] Wigand, p. 57 (*S. R. Pr.*, II, p. 544—545).

pilį. Pasuko prie Marių, grįždami siautėjo apie Ragainę, grobė turtą, žmones, dalį žmonių (maždaug 800) apgyvendino netoli Vilniaus, apie Šalčininkus. Būdami prie Ragainės, įmetė į ugnį vieną Ordino brolį, turbūt pasižymėjusį žiaurumu[59].

BUTAUTO ŽYGIS Į VILNIŲ

Gal dar 1365 m. pradžioje Patirgas buvo traukęs kariauti į Prūsus, bet jau greitai po to Kęstutis perkėlė jį į gudų žemes, kur taip ir išnyko niekur neiškilęs. Žinoma, po to nebesirūpino juo nė vokiečiai.

Vasarą Kęstutis ir Algirdas buvo išvykęs į Volynę prieš lenkus. Dėl visa ko Lietuvoje paliko pilyse atitinkamas įgulas, pastatė nedideles sargybas, nesitikėdami, kad puls vokiečiai.

O Ordinas buvo sumanęs didesnį dalyką — užimti visą Lietuvą: bet svarbiau tai, kad vokiečius vedė į tą didelį žygį kitas Kęstučio sūnus — Butautas.

Matyt, vokiečiai buvo prieš tai susižinoję su juo, aptarę veikimo planą. Jisai turėtų užleisti vokiečiams Lietuvos dalį ar net visą, o pats vadintųsi Lietuvos karaliumi, bet būtų nuo Ordino priklausomas. Gal vokiečiai sugebėjo įtikinti turbūt nelabai gabų ir neenergingą Kęstučio sūnų, jog, kol bus tėvas, tol jis neiškils, jog jis neketina užleisti jam ssavo vietos, jog, užuot viešpatavęs ir ramiai ištekliuose gyvenęs, turi vargti, kariauti.

Tosios vilionės turėjo patikti, ypač kad tėvas, išeidamas

[59] Ten pat, p. 61 (*S. R. Pr.*, II, p. 549); Wartberge (*S. R. Pr.*, II, p. 85) sako buvęs „brolis", Wigand to nesako. Kronikininkas aiškino, kad tai buvo auka dievams, taip pat jiems paaukoję jaučio kraujo.

į karą, jam jokio valdymo nedavė, ne jam pavedė ginti kraštą ir centrines pilis.

Vasarą Butautas pabėgo į Prūsus. Ordinas nepaprastai apsidžiaugė: dabar Lietuvą suskaidę, galės ją nukariauti, valdyti. Čia apsvarstė veikimo planą. Butautas bus visos lietuvos viešpats, taigi darys perversmą, pakartos 1345 m. įvykius. Valdys Lietuvoj jis vienas, visus Gediminus nušalins. Vokiečiai sakė būsią jo sąjungininkais, draugais, iš tikrųjų jis bus apkarpytos Lietuvos vasalas.

Butautą priėmė Prūsuose, Karaliaučiuje. Liepos 25 jis apsikrikštijo, o jau rugpjūčio 15, per Žolinę, išėjo į didelį žygį į Vilnių, vesdamas didelę vokiečių kariuomenę.

Žygis turėjo būti nepaprastai ilgas, maisto paėmė ištisam mėnesiui. Juk numanė, kad Kęstutis grįžęs kovos, lengvai nepasiduos, kad tos kovos užsitęs, vietoje maisto galės ir negauti, taigi reikėjo turėti savo. Vedė pats didysis magistras Kniprode.

Vokiečiai ėjo link Dubysos, Nevėžio, Šventosios per Žeimius į Vilkmergę, Maišiagalą, apsistojo ties pat Vilnium.

Kniprode davė žinią Vilniaus įgulai, jog atėję su Lietuvos karalium Butautu, ir pareikalavo atiduoti Vilnių.

Kęstučio Trakų nelietė, gal buvo atidėję kitam sykiui, kai paims Vilnių.

Vilniaus pilies viršininkas ir neketino jos atiduoti, neišsigando didelės vokiečių kariuomenės, nepasidavė. Netgi keturi Butauto draugai grįžo prie savųjų.

Nusivylė Butautas, nusiminė ir didysis magistras, tikėjęsis lengvai gauti Lietuvą. Pilies gi imti nedrįso, per stipri buvo. Įnirtęs sudegino Vilniaus miestą ir papilę, įsakė grįžti atgal; nebesvajojo ir apie Trakus. Pakeliui degino ir grobė. Aptuštino apylinkes apie Nerį, Šventąją, sudegino Kernavę, Maišiagalą. Nešini dideliu grobiu, grįžo.

Ruošėsi užtrukti visą mėnesį, o išbuvo tik 12 dienų. Grįžo skubėdami, kad lietuviai nesivytų. Nelengvas buvo grįžimas: lietuviai vijosi įkandin; būdami mažuma, naikino atskilusius vokiečių būrelius, degino tiltus.

Bėgdami nuo lietuvių, iškilmingai įžengė į Karaliaučių[60] lyg būtų laimėtojai.

VĖL IŠKILO NAUJASIS KAUNAS

Butautas išvyko, Lietuvon nebegrįžo, užmiršo jį šeima.

Tarp Ordino ir Lietuvos, kaip ir pirma, vyko didieji ir mažieji karai.

Kęstutis ateinančiais metais dar padarė nedidelį žygį į Prūsus: aplankė Bartų žemę (Nordenburgo pilį), sudegino medinę Jono pilį (Johannesburgą), norėjo pasukti į Gerdavą, bet, išgirdęs, jog ten žino, taigi ruošiasi gintis, pasuko namo[61].

1366 m. žiemą vokiečiai su svečiais padarė du žygius: vieną palei Nemuną, kitą — į Ariogalą. Didelės kloties neturėjo; vokiečiams pasitraukus plėšti, lietuviai išgraibė maisto sandėlį, be to, Nemunas patvino[62].

Vokiečiai kartais bandė patį Kęstutį vyliais pagauti. Sykį Kęstutis buvo susitaręs su maršalu susieiti Ragainėje. Vykdamas su mažu būreliu, pastebėjo, kad čia nebus ramus pasikalbėjimas, o yra surinkta ginkluotų vyrų, tai pakeliui

---

[60] Wigand, p. 62, 63 (*S. R. Pr.*, II, p. 550—552); Wartberge (*S. R. Pr.*, II, p. 85—86); Possilge (*S. R. Pr.*, III, p. 84). Apie Butautą smulkiau žr. „Kęstučio šeima".

[61] Wigand, p. 64, 71, 72.

[62] Ten pat, p. 66, 68 (*S. R. Pr., II*, p. 556, 557).

pagavo Ordino žirgus ir ant jų nujojo į pasimatymą. Pajuokė tuo maršalą. Ir nesiderėdami išsiskyrė[63].

Vokiečiai rengė toliau savo žygius.

Norint įeiti gilyn į Lietuvą, reikėjo vėl pradėti stiprinti Nemuną pilimis.

1367 ar 1368 m. vokiečiai pastatė naują pilį — Marienburgą ant salos šalia Dubysos. Pasirodė, kad ji buvo pastatyta netinkamoje vietoje,, todėl vokiečiai patys ją sugriovė, pastatė naują kitoje vietoje ant Nemuno kranto. Kęstutis bandė sutrukdyti, bet sargyba saugojo, kol ją statė[64].

Dabar vėl iškilo Naujasis Kaunas.

Svarbioje vietoje buvo Naujasis Kaunas, kad Kęstutis ramiai galėtų šią pilį užleisti, o Ordinas paliktų lietuviams.

1369 m. Kęstutis bandė vėl ją statyti. Pavasarį privežė medžiagos, darbininkų, ir prasidėjo darbas.

Tuo pat laiku sumanė statyti Virgalėje tą pačią pilį ir vokiečiai. Jie surinko medžiagos Ragainėje, paėmė įrankius ir ėmė Nemunu gabenti. Atplaukę į Virgalę, užtiko lietuvius bestatančius Naująjį Kauną. Tuojau išvaikė darbininkus, jų medžiagą pasiėmė ir sunaudojo statybai.

Netrukus po to atvyko Kęstutis, bet negalėjo sutrukdyti vokiečiams dirbti. Jis sakė, kad nestatytų pilies, nes tai jo žemė, žinoma, vokiečiai nepaisė.

Penkias savaites jie statė pilį.

1369.V.20 per Sekmines ją pašventino. Jos viršininku buvo paskirtas Kuno v. Hattensteinas. Pavadino ją Gotteswerder (Dievo sala, lietuviškai vadinosi: Virgalė).

Įgula buvo iš 100 žmonių (20 Ordino narių, 80 kitų karių). Aprūpino ją maistu kokiems metams. Žinoma, išeida-

---

[63] Ten pat, p. 69 (*S. R. Pr.*, II, p. 557).

[64] Ten pat, p. 70.

mi vokiečiai apylinkę aptuštino, padarė dykumą, gal lietuviai greitai nepuls, išsigąs.

Ir po Sekminių grįžo namo ruoštis į žygį, nes svetimų karių, svečių buvo atvažiavę. Virgalėje liko viena įgula.

Neilgai trukus, vėl atvyko Kęstutis šitos pilies paimti, pastatė mašinų (18 iš viso), keliamąjį bokštą, avinus ir ėjo prie darbo.

Griovė sienas, dirbo mašinos, ėmė irti sienos.

Gynėsi įgula, bet pagalbos nebuvo, negalėjo nė žinios duoti Ordinui, nuvargo, ir penktą savaitę (IX.12) įgula pasidavė, Kęstutis paėmė ją į nelaisvę, ir savo įpročiu, visus paliko gyvus, nes taip buvo žadėjęs.

Paėmęs pilį, užtaisė spragas, pastiprino, pastatė priešais dvi mažas pilaites, rodos, medines. Įgula liko nelaisvėje.

Tik vėlų rudenį maršalas pradėjo derybas su Kęstučiu dėl belaisvių iškeitimo.

Išdidžiai vokiečiai elgėsi, maršalas (Schindekopf) neprašė, o reikalavo, vis dėlto susiderėjo, nors tyčiomis vilkino, bet nesutarė dėl taikos, kurios reikalavo, o vokiečiai nenorėjo; jie buvo rengę karą.

Vos grįžo namo vokiečiai su savo išvaduotais kariais, kai Ragainėje susirinko vokiečių kariuomenė pulti lietuvių. Atėjusi grįžo vėl imti Naujojo Kauno. Paėmė į žygį ir ką tik paleistuosius.

Skubinos eiti, kad neužšaltų. Apie lapkričio 11 d. atvyko į vietą.

Medines pilaites sudegino patys lietuviai, pasitraukė į didžiąją pilį. Dabar vokiečiai apgulė, dirbo jų mašinos dieną ir naktį, rodos, nebuvo pasiėmę patrankų.

Kęstutis buvo atėjęs pagalbon įgulai, bet apsikasusių vokiečių negalėjo pulti.

Vokiečiai metė ugnį į pilį. Ji užsidegė. Viena įgulos dalis pasidavė ir pateko į nelaisvę, kitai vokiečiai leido sudegti ugnyje, nors Kęstutis prašė gyvus paimti į nelaisvę.

Žuvo 109 vyrai, su jais ir viršininkas. Dėl maršalo nematyto žiaurumo įnirto lietuviai. Ir vokiečiai pajuto šitai, nerimastingai pasakojo apie tą įvykį.

Sudegė pilyje 6 mašinos ir 4 kiti įrankiai[65].

Dabar vokiečiai pasiūlė lietuviams išmainyti paimtus belaisvius, kurių lietuviai turėjo Vilniuje ir Trakuose.

Kęstutis, baigęs derybas, pranešė maršalui, jog kitais metais apsilankys Prūsuose pas didįjį magistrą.

Žinoma, ir Ordino žmonės atsakė, jog aukštą svečią atitinkamai priims.

Ordinas laukė: žinojo, jog Kęstutis apsilankys, jog žiaurumų nedovanos, ne juokais sakė[66], taigi reikės gintis.

KAUTYNĖS TIES RUDAVA (1370)

Kęstučio grasinimas aplankyti Prūsus nebuvo tuščias; jis visą žiemą ruošėsi žygiuoti į Prūsus.

Jeigu tylės, nieko nedarys, tai vokiečiai per giliai ir pirmiau įsibraus Lietuvon, žiauriai iškankins ir išmuš daugybę žmonių, sės neapykantą jo šeimoje, bandys plaišyti Lietuvą. Šį sykį Kęstutis manė plačiau pulti, gal atbaidys, gal kartais pavyks jeigu ne sunaikinti, tai bent apsilpninti puolikus. Reikėjo pagaliau atpratinti nuo žiaurumų.

---

[65] Wartberge (*S. R. Pr.*, II, p. 94—95). Ir čia vokiečių kronikos didina lietuvių karių skaičių. Galima manyti, kad vokiečiai savo pusėje buvo pastatę 100 karių, taigi ir lietuvių tokioj pat pily tiek pat tegalėjo žūt; o Wartberge sako į nelaisvę paėmę 30, žuvę 51, o kiti — sudegę, taigi iš viso buvo pilyje 400—500 vyrų.

[66] Hecht, p. 38—43; Wigand, p. 73 (*S. R. Pr.*, II, p. 560—563).

Kęstučiui į pagalbą pažadėjo ateiti Algirdas. Jis, be lietuvių, ketino atsivesti dar gudų.

Pirmas tat pajuto Ragainės komtūras, kuris turėjo sekti, kas dedasi Lietuvoje: tai jis, išgirdęs apie pasirengimus, davė žinią į Karaliaučių maršalui. Šitos žinios atrodė rimtos, grėsė didelis pavojus visam Ordinui. Apie tai marašalas pranešė didžiajam magistrui. Tasai iš pradžių lyg abejojo, todėl pasiuntė patį maršalą su parinktu būriu išžvalgyti, ar teisybė, kad Lietuva ruošiasi pulti.

Vasario 2 d. išėjęs į Lietuvą, maršalas skraidė plėšikaudamas, užmušinėdamas, degindamas trobas. Buvo, matyt, neilgai, tik vieną naktį, bet ką reikėjo, jis patyrė: iš vietos žmonių sužinojo, jog Lietuviai tikrai ruošiasi į karą, jog vyrų jau nėra namie, išėję į karą.

Ordino viršūnės dabar įsitikino, kad Lietuviai atvyks, ėmė stipriai ginkluotis, prisakė kariams pasiruošti, laikyti žirgus ir ginklus parengtus, kol įsakys.

Apie tai stačiai buvo paskelbta: visiems pasienio gyventojams, prisakė net toliau esantiems, pvz., Pavyslio—Kulmo bajorams.

Susirinko Ordino vadai Karaliaučiuje; susispietė kariuomenė, ten pat buvo svečiai, laukė tik žygį pradedant. Buvo jau vasario pradžia. Ir čia netikėtai prie Karaliaučiaus atlėkė lietuviai. Buvo atėję nepaprastu, nelauktu keliu: ledu per užšalusias Marias; ledas buvo dar stiprus. Buvo tai drąsus ir vokiečiams netikėtas žygis. Lietuviai atsirado Semboj, kur gyventojai jų nelaukė, negalėjo nė priešintis. Pabuvoję vienoj vietoj, traukė toliau, visur Ordino žmonėms ir gyventojams įvarydami baimės.

[67] Ält. Hm. Chr. (*S. R. Pr.*, III, p. 594); Wartberge (*S. R. Pr.*, II, p. 95—96). Perdėta, jog maršalas prigaudęs 220 belaisvių.

Padarytieji kirtimai ir užtvaros nedarė didelių kliūčių, lietuviai įsiverždavo pro tas girių užtvaras. Ordinas pasienyje buvo padaręs ilgiausias užtvaras, bet lietuviai prireikus ten prasikirto kelius, pasidarė jų net 12[68].

Iš pradžių lietuviai skraidė Panemunėmis, paskui, perėję Rusnę, traukė prie Giliosios; ledu perėję, brovėsi giliau į Sembą. Matydami, kad gerai sekasi, susiėjo vadai aptarti, ką daryti. Nustatę planą, pasiskirstė keliais būriais, pradėjo naikinti Sembą.

Ordinas žinojo, kad Lietuviai puls, bet kurioj vietoj, — nežinojo. Ypač jie nelaukė Semboje, dėl to šitoje vietoje negalėjo sutelkti kariuomenės.

Vienas lietuvių būrys puolė Rudavos pilį.

Tai šitoje vietoje pradėjo spiesti savo jėgas vokiečiai. Ordinas rinko karių kuo daugiau, nes čia reikėjo užkirsti kelią į Karaliaučių. Čionai surinko savo karius iš Sembos, Varmės, Pagudės.

Šioje vietoje buvo galima tikėtis kautynių.

Lietuviai taipogi rinkosi šitoje vietoje. Į Kviednavą traukė nuo Marių, turėjo čia apsistoti.

Maršalas pasiuntė žvalgų būrelį ištirti, kiek aname skyriuje yra lietuvių. Lietuviai taip pat buvo pasiuntę žvalgus ištirti, kur yra vokiečiai.

Vokiečiams pavyko pagauti vieną lietuvių žvalgą, iš jo gavo sau reikalingų žinių, kur ir kiek lietuvių stovi. Kiti žvalgai grįžo ir pranešė Kęstučiui žinių apie vokiečius. Karaliaučius gi netoli, pro Rudavą galima būtų prasiveržti.

Vasario 17 d. susitiko ties Rudava abi kariuomenės. Ginklai, technika vienoda, tik karių skaičius nevienodas. Vokie-

---

[68] Wigand (*S. R. Pr.*, II, p. 567).

čių galėjo būti apie 2000. Tarp jų buvo miestiečių ir sodiečių, be to, gerokai nekarių (gurguolės). Lietuvių — 1000—1500 karių, vis raiteliai[69].

Tai šitoj vietoj vokiečiai nutarė pasitikti lietuvius, žinoma, parinkę sau patogesnes pozicijas gintis[70].

Taigi vasario 17 d. susitiko abi kariuomenės. Lietuviams vadovavo Kęstutis ir Algirdas <...>.

Pirmoj vietoj ėjo Kęstučio jėgos. Jų buvo maža. Lietuviams, nuvargus kautynėse, pas vokiečius stojo rezervas — kulmiškiai. Lietuviai jo neturėjo, Kęstutis turėjo trauktis atgal, todėl vokiečiai susitiko su Algirdu, kuris laukė miške, padaręs kirtimus. Vokiečiai vytis Kęstučio negalėjo, reikėjo Algirdą imti.

Kęstutis galėjo pasitraukti be didelių nuostolių. Dide-

---

[69] Tikro skaičiaus negalima nustatyti, tegalima spėti. Anų ir vėlesnių laikų rašytojai pateikdavo milžiniškus skaičius. Pvz., Schütz sako, jog Ordino buvo 40 000 karių, lietuvių — 70 000.

Rudavos kautynių klausimu yra speciali monografija Hechto, kuris stengiasi suvesti, nors nevisiškai galėjo, skaičius iki tikrovės. Jisai taip pat perdeda lietuvių skaičių.

[70] Tiksliai nustatyti šitą kautynių vietą dabar negalima. Aišku viena, kad ne ten, kur dabar tebestovi Rudavos kautynių paminklas, gerokai vėliau pastatytas. Toj vietoj, kur neva buvusios kautynės, pastatė paminklą. Bent dabar taip rašoma ir taip sakoma. Ten yra užrašas: „Kova ties Rudava 1370 m. Čia mirė karžygio mirtim riteris Schindekopf". Sakoma, jog paminklą pastatęs tuojau po to didysis magistras Kniprode, bet šitam jokių įrodymų nėra. Anų laikų kronikos tyli, pirmasis, kuris pasakė apie tat, buvo Henneberg XVI a. Jis davė paminklo atvaizdą, bet dabartinė jo išvaizda skiriasi nuo Hennebergo pateiktojo. Be to, jis perdirbinėtas keletą sykių. Pastatytas naujas stulpas, į kurį įterpta senojo dalis. Pasakojama, jog viena stulpo dalis paimta vartoti kaip krikšto indas į artimąją Laptuvos bažnyčią.

Nėra įrodymų, kad stulpą pastatė Winrichas v. Kniprode, kad stovėtų kautynių vietoje ir kad joms paminėti būtų stulpas pastatytas (Hecht, p. 15—16; A. Boetticher, I, p. 141—142).

sni — Algirdo. Jis tapo lietuvių užnugariu. Sunkiau ėjosi ir vokiečiams, žuvo daug karių, tarp jų ir maršalas.

Galbūt daugiau lietuvių žuvo nuo žaizdų, nes buvo palikti, nuo bado ar šalčio, kai kurie prigėrė Deimėj. Lietuvon trauktis reikėjo žeme, nes ledai nebelaikė, vokiečiai sekė juos iki Nemuno.

Kai ką vokiečiai paėmė į nelaisvę ir paliko gyvus — mainams ar lauko darbams.

Vokiečių žuvo 26 broliai, tarp jų keli žymiausi kariai ir 100 karių, lietuvių gal tiek pat ar kiek daugiau[71].

Kas laimėjo? Vokiečiai tuo nesigyrė, nors sakėsi, kad jie. O pasakyti sunku: lietuviai, atvykę trumpam laikui raiti, negalėjo ilgai gaišti, turėjo pasukti atgal, šis, kaip ir kiti žygiai, buvo naikinimo, ne užkariavimo, žygis[72].

Vokiečiai gyrėsi laimėjimu, būdavo norinčių būti tikruoju laimėtoju[73].

Vėliau atsirado legenda, kaip vokiečiai laimėjo. Lietuviai buvo juos sumušę, vokiečiai bėgę, tik atsiradęs kurpis — darbininkas pašauktas į karą, vadinamas Hans iš Sagano. Jis ėmęs priešintis, šaukęs kitus ir pavykę sulaikyti, pagaliau sumušti[74].

---

[71] Senesni vokiečių šaltiniai sako vokiečių žuvę ne mažiau kaip 300, o lietuvių 5500 (Wartberge, *S. R. Pr.*, p. 95—96; Alt. Hm. Chr. (*S. R. Pr.*, III, p. 595—596).

[72] Grunau sako — lietuviai laimėję, sumušę vokiečius, bet patys nukentėję nuo atlydžio ir šalčio. Dėl to žuvę daugiau lietuvių (Grunau, I, p. 627—628).

Tyrinėjęs šias kautynes Hecht laiko Rudavos kautynes vokiečių laimėjimu. Sulyginę su Strėvos kautynėmis, turime tą patį vaizdą. Užpultieji atsigynė, o užpuolusieji su nuostoliais grįžo namo.

[73] Vėliau ėmė sakyti, kad kare buvę Jagėla ir Vytautas.

[74] Pape Hans v. Sagan.

KURIJA IR KOVOS SU ORDINU

Kurija visuomet palaikė Ordino pusę jo kovose su Lietuva, nes tam jis ir buvo paskirtas; taip pat visi jo kaimynai krikščionys privalėjo jam padėti.

Lietuviai turėjo šalininnkų ir žvalgų pas kaimynus ir Ordino žemėse, kurie įspėdavo lietuvius apie ruošiamus vokiečių žygius. Labai dažnai kelią rodydavo ir žinnių teikdavo lietuviai, vokiečių į nelaisvę paimti; o kai kurie jų, progai pasitaikius, grįždavo į Lietuvą. Dėl to Ordinas stengėsi belaisvius laikyti toliau nuo sienos, toli už susidariusios girių dykumos. Lietuvių žvalgų ir talkininkų būdavo ir pas kaimynus, ypač pas tokius, su kuriais Ordinas gyvendavo piktuoju. Tuomet šis skundėsi popiežiui, prašydamas uždrausti šitai daryti.

1370 m. Ordinas pasiskundė popiežiui į Avignoną, kad mozūrų Samovito žmonės, gyveną Lietuvos ir Prūsų pasieny, dėl to kartais galintys žinoti apie Ordino ruošiamus žygius, duoda lietuviams žinių, ir prašė popiežiaus, kad paveiktų Samovitą. Popiežius parašė jam reikalavimą, kad jo žmonės lietuviams nepadėtų, neduotų prieglaudos ir maisto, netiektų keliavedžių dykumose ir neapgyventose vietose.

Tą pat parašė Mozūrų siuzerenei, kad paveiktų ta dvasia į savo vasalą Samovitą[75].

PULDINĖJIMAI GILUMON

Rudavos kautynės buvo vietinio pobūdžio, nors šį sykį didesniu mastu daromos. Ordinas nesigyrė laimėjimu, nes

[75] Voigt, V, p. 230. Daniłowicz, I, p. 216—217, Nr. 446—447.

daugelio brolių žuvimas, pavojus Karaliaučiui negalėjo jų patenkinti.

Jau vasarą ir rudenį abi pusės rengė savo puldinėjimus, kaip paprastai vengdamos susitikti atviroj kovoj, jei bent puldavo vydamiesi besitraukiantį su grobiu priešą.

Kęstutis 1370 m. rudenį surengė žygį į Ordino valdas pietuose. Jis pats ar kitas būrys siautėjo apie Juodlaukę (prie Įsručio).

Savo žygius darė ir vokiečiai. Rudenį prisirinko svečių, atvyko austrai, vokiečiai, lenkai, vienas kitas kunigaikštis su savo drauge ar šiaip pavieniai žmonės. Vedė juos į Lietuvą pats didysis magistras, naujas maršalas. Vienas jų būrys plėšikavo apie Nemuną, siekė Labgirius, kitas — palei Jūrą, už Kaltinėnų, apie Raseinius, Ariogalą.

Gyventojams pasislėpus, mažai ką terado plėšti, tik degino apleistus trobesius. Kartais išbėgiojusius plėšikauti pavieniui ar mažais būreliais puldinėdavo išlindę iš girių žemaičiai ir naikindavo[76]. Tas pat buvo daroma ir 1371 m.[77] Dirsūno sūnus užpuolė Įsručio sritį (apie Tamaviškius); jam

---

[76] Wigand, p. 79 (*S. R. Pr.*, II, p. 569). Wartberge (*S. R. Pr.*, II, p. 78).

[77] Buvo paskhidusi raštijoj nuomonė, kad po 1371 m. nutilo kovos, abi pusės buvo nuvargusios, keletą metų nebuvo girdėti apie didesnes kovas, kad net buvusios paliaubos. Apie tat pasakoja Schutz ir kiti, Kotzebue (II, p. 212) sako, jog jos buvusios padarytos ketveriems metams; atsargus didysis magistras Kniprode, priešingai savo padėjėjų patarimui, pats pasiūlė Lietuvai paliaubas, pasiuntė 12 įkaitų ir, gavęs iš ten taip pat įkaitus, jas sudarė.

Voigt (Geschichte, V, p. 231) nerado niekur įrodymų toms paliauboms, todėl ir neigė jas buvus, tačiau neatsirado jų ir vėliau.

Daniłowicz (I, p. 216, Nr. 445) tartų, jog paliaubos buvo, nes Ordinui jos buvo reikalingos, o Lietuva turėjo darbų rytuose. Taigi čionai skeptiškas Daniłovičius remiasi nieko nepagrįstais Kotzebue teigimais.

Gal nebuvo per tuos 4 metus didelių žygių, kuriais galėtų pasigir-

padėjo kai kurie vietos žmonės, be abejo, lietuviai, nepatenkinti Ordino viešpatavimu[78].

O vokiečiai, nors buvo prisirinkę svečių, neišėjo į kovą: žiema menka, netiko žygiams, tai svečiai liūdni išsiskirstė namo[79].

Užtat padarytas didesnis žygis 1372 m. Vienas būrys 6 dienas naikino Ariogalos, Viduklės ir kitas apylinkes, kitas būrys rudenį suko į Aukštaičius, vėliau žiemą dar kiti skraidė apie Darsūniškį[80], dar kiti Šešupės pakraščiais[81], vis stengdamiesi užtikti neapnaikintų vietų, arba neseniai aptuštintų, bet vėl atsigavusių.

Abi pusės turėjo prisigaudžiusios belaisvių, tai Kniprode susitarė dėl jų pasikeitimo[82].

Balgos komtūras tais metais dažniau darė žygius, darė juos ir 1373 m.[83].

Vedžiojo tam tikri žvalgai, dažniausiai lietuviai, ypač prireikus keliauti per giria, per Užnemunės miškus[84].

Kęstutis ne kasmet darydavo žygius į Prūsus, bet dabar stengėsi dažniau puldinėti. 1373 m. jis buvo pasiekęs Ger-

---

ti Europoj, todėl ir kilo įtarimas, kad yra buvusios paliaubos. O ir sunki vokiečių būklė neleisdavo dažnai daryti didelius žygius, nes kuo toliau, tuo brangiau jie atsieidavo, o Ordino pajamos iš Europos ir savo valdų Prūsuose vis mažėjo.

Mažus žygius darė abi pusės, taigi netenka kalbėti apie paliaubas: jos nebuvo sudarytos. Jeigu visais metais žygių nebuvo — tai tik dėl to, kad ta ar kita pusė daryti negalėjo.

78 Wigand, p. 81 (*S. R. Pr.*, II, p. 570—571).

79 Ten pat, p. 77 (*S. R. Pr.*, II, p. 568).

80 Wigand, p. 82 a, b (*S. R. Pr.*, II, p. 571).

81 Ten pat, p. 83 (*S. R. Pr.*, II, p. 572).

82 Wartberge (*S. R. Pr.*, II, p. 153).

83 Ten pat, p. 84 (*S. R. Pr.*, p. 573).

84 Ten pat, p. 85a, 89a (*S. R. Pr.*, p. 574, 578—579).

davės sritį. Žmonės, išgirdę apie Kęstučio atvykimą, pasislėpė, tad jis tuščius sodžius sudegino ir traukė namo.

Vokiečiai, surinkę karių, vijosi paskui, bet pabijojo toli eiti: pakeliui galėjo būti vylių, todėl tušti grįžo atgal.

Tą pat vasarą pats didysis magistras su didelėmis karo jėgomis ėjo toli į Aukštaičius; Kęstutis neleido eiti. Tuomet jie pasuko prie Neries, ir čia jis trukdė plėšikauti. Tada vokiečiai staiga pasuko į Vilkmergės pusę, bastėsi apie Žeimius ir, išbuvę dešimt dienų, grįžo su grobiu[85].

1374 m. vokiečiai, išėję iš Įsručio, puolė Vaiguvą, užpuolė netikėtai, tad galėjo daug pasiplėšti, bet sutiko ir pasipriešinimą: vieną brolį sunkiai sužeidė — jis grįžęs mirė.

1375 m. maršalas, surinkęs didelę kariuomenę su daugeliu svečių, traukė toli Lietuvos gilumon: pro Darsūniškį ėjo į rytus, pasiekė Trakų sritį; buvo jie neilgai, pajuto, kad lietuviai gali vytis, ir su grobiu pasuko atgal.

Paprastai puldinėdavo tas vietas, kurios buvo neaplankytos. Vokiečių užpuolimas palikdavo nuteriotą tik dykumą — be trobų, be žmonių. Jeigu vieta buvo patogi gyventi, tai po kiek laiko vėl atsirasdavo žmonių, apsistatydavo iš naujo. Tai į tas vietas po kiek laiko vokiečiai vėl ateidavo plėšikauti.

Nesant saugu prie upių ar kelių, žmonės eidavo slėptis į girią, o paskui ten pasilikdavo ir įsitaisydavo gyventi. Dabar užpuolikai ėmė ten žmonių ieškoti; vadovai buvo iš toliau atėjusieji perbėgėliai ar vietiniai — jie ten parodydavo takus.

Dėl to dažniau ir dažniau atsirado vokiečių paplėšikauti dykumoj. Jų ieškoti ten eidavo ir lietuviai — vieni žvalgydavo, kiti didesniu būriu medžiodavo: progai pasitaikius

---

[85] Ten pat (*S. R. Pr.*, II, p. 104).

galėjo užpuolikų būrį pulti. Būdami mažuma, pasislėpdavo ir duodavo žinią saviesiems į pilį; progai esant, gaudydavo kits kitą. Tai buvo žvalgų susidūrimai[86].

Ordinas iš vakarų, be materialinės, gaudavo ir dvasinę pagalbą: 1375 m. didysis magistras gavo iš prancūzų karaliaus brangią dovaną — Šv. Kryžiaus gabalėlį[87], gal, manė, tat padės geriau prieš lietuvius kovoti.

Vokiečiai įsigydavo žvalgų iš perbėgėlių lietuvių, o kartais, pagrobę kokio lietuvio šeimą, reikalaudavo, kad teiktų žinių apie Lietuvą, kitaip grasindavo jo šeimą išžudysią.

Bet būdavo ir priešingų atsitikimų iš Livonijos: vokiečiai perbėgdavo į Lietuvą. 1374 m. rudenį vokiečiams siaučiant Lietuvoje, du Ordino broliai su vadovu Bilėnu, paėmę visus ginklus ir daiktus, nieko namie nepalikdami, tarp jų daugybę gerų savo ir magistro Kandavos vaito (Tukumo paviete) arklių, nubėgo pas lietuvius. Po trijų metų vienas jų grįžo atgal. Buvo tai Johann Lanzberg ir Friedrich v. Meissen (Wartberge. — *S. R. Pr.*, II, p. 104—105, 116).

Abi šalys eidavo gilyn į priešo šalį, plėšikaudamos vis didesniuose plotuose.

1375 m. pradžioje prisirinko daug svečių iš Vokietijos; jie reikalavo žygio. Didelė kariuomenė tikrai išėjo į karą, ji nuėjo toli, naikino Aukštaičius, siekė net Stakliškes, Semeliškes, kliudė Trakus. O čia sėdėjo Kęstutis, turėdamas tik mažą įgulą; tuo pat laiku iš žiemių buvo atėję iš Livonijos. Kęstutis pulti negalėjo, turėjo susieiti ir derėtis su vokiečių vadais. Jis kalbėjos su jais, vaišino pas save.

Ir vėl vokiečiai tęsė savo plėšikavimą, šį kartą visai ramiai su dideliu grobiu jie grįžo namo[88].

---

[86] Wigand, p. 86 a, d (*S. R. Pr.*, II, p. 575—576).

[87] Ten pat, p. 85 b (*S. R. Pr.*, II, p. 575).

[88] Wartberge (*S. R. Pr.*, II, p. 106; *Ann. Tor.*, III, p. 94—95).

Nuo 1375 m. vokiečiai pradėjo eiti dažniau į Palenkę, iki šiol mažiau liestą, dėl to daugiau naujų gyventojų pritraukusią šalį. Aptuštinę ir apgrobę Brastos ir Kamenco apylinkes, ruošėsi grįžti namo, bet čia ir atsirado visas sunkumas. Nejučiomis atėję tikėjosi, kad lietuviai jų tykos grįžtant, nes žvalgai turėjo duoti žinią apie vokiečių užpuolimą. Dėl to grįžti tuo pačiu keliu negalėjo. Bijojo eiti Žemaičių pasieniais, nes ten trukdytų, todėl pasuko per Žemaičių vidurį, ten galėjo jų nelaukti, pasuko į Jūros pusę. Bet žemaičiai greitai sužinojo apie vokiečių atvykimą, ėmė burtis į didesnius būrius, pradėjo vytis, puldinėti atsilikusį būrelį — šaudė strėlėmis iš lankų, mušė vėzdais.

Didelės kautynės įvyko ties Kaltinėnais, gal ne mažesnės negu prie Rudavos. Krito užmušti 21 Ordino brolis, daug bajorų ir šiaip narių, kitus paėmė į nelaisvę, atmušė visus belaisvius, grobį atėmė. Ne vieną Ordino brolį, pasižymėjusį žiaurumu, pririšę prie medžio, sušaudė[89].

Kęstutis ir Algirdas ir bene kai kas iš sūnų 1376 m. puolė Prūsus, siekė Norkyčius, paskui, pasidaliję į tris dalis, ėmė niokoti Nadruvių žemėje apie Įsrutį, uždegė ir sunaikino Taplaukio pilį.

Parvykę namo su grobiu, po kelių savaičių grįžo į tas pačias vietas, naikino trobas, gaudė žmones. Puolimas buvo staigus, gyventojai neįspėti. Lietuvių buvo daug, todėl vokiečiai nesipriešino.

Ėjo ir trečią sykį, rudenį, vienas Kęstutis. Buvo apie Salduvą, ėjo tik per Mozūrus.

---

89 Apie tas kautynes niekas plačiau nėra rašęs, o jas reikės iškelti lygiomis su Strėvos ir Rudavos kautynėmis. Reikšmė ta pati — besitraukiant kovojama. Žinios apie jas — ir tai prieštaraujančios, tik iš vokiečių. Apie jų didumą galima spręsti iš žuvusiųjų skaičiaus — ir tai tik iš Ordino narių. (*S. R. Pr.*, II, p. 108—109, 578, 582—583).

Bene pirmą sykį bus čia buvęs ir Vytautas[90].

Vokiečiai darė tą patį. Viename žygyje vokiečiai buvo priėję Trakus, puolė Naujuosius Trakus (prie Galvės ežero), bet jų nepaėmė.

Ėjo toliau į Vilnių. Ėmė jį deginti. Algirdas nesipriešino. Jis pasikvietė maršalą, vaišino, tas pažadėjo nebedeginti, bet neišlaikė pažadą, išeidami vis tiek sudegino.

Lietuviai įnirto. Vytautas su dideliu būriu (kalba, kad buvo apie 500) išjojo į priekį, sudegino visą vokiečių maistą, ėmė pešioti atsiskyrusius būrelius, vijosi bersitraukiančius vokiečius į Prūsus iki Tamaviškių. Kiti vokiečiai, atsiskyrę nuo kamieno, nevalgę, kokias šešias dienas klaidžioję, likę gyvi, grįžo namo[91].

Pagyvėjo karas Algirdui mirus. 1377 m. vokiečiai puolė stiprią Eigulių pilį (prie Kauno), daug žmonių pagavo, įprastu žiaurumu dalį paimtųjų išžudė, nes negalėjo pasiimti su savimi[92].

Kitam žygyje vokiečiai siekė Merkinę ir Alytų.

Rudenį su daugybe svečių aštuonias dienas naikino Žemaičius.

Kasmet vyko intensyvios kovos — kits pas kitą giliai įsibraunama: kas kam užkirs galimybę gintis ir pulti. Žvalgyba abiejų pusių buvo stipri. Kęstutis 1379 m. sykį žvalgams suklaidinti apsimetė ligoniu, negalinčiu paeiti, bet neilgai trukus po to puolė į Prūsus, į Mozūrų ežerų sritį: pa-

---

[90] Wigand, p. 87, 90 a-b, 93 (*S. R. Pr.*, II, p. 577—583); *Ann. Tor.*, Poss. (*S. R. Pr.*, III, p. 100—101). Wartberge (*S. R. Pr.*, II, p. 110—111). Kronika duoda didelį belaisvių ir grobio skaičių: mini 400 žmonių. Kitą sykį — 800 užmuštų ir sužeistų. Visas turto grobis nemažesnis: vokiečiai daugiau paimdavo žirgų ir galvijų.

[91] Wigand, p. 97, 99 (*S. R. Pr.*, II, p. 587, 589). Wartberge (*S. R. Pr.*, II, p. 112).

[92] Wartberge (*S. R. Pr.*, II, p. 115).

siekė Ekersbergo pilį[93]. Paėmęs į nelaisvę įgulą, neleido jos žudyti, nors jos viršininkas pasižymėjo žiaurumu: davęs žodį, jog paliks gyvą, Kęstutis neleido jo sulaužyti.

Tarp įvykių reikia paminėti Klaipėdos sugriovimą. Per Sekmines vienas lietuvis, buvęs pas vokiečius, perėjo pas savuosius, padegė keliose vietose miestą. Subėgo pilyje buvę Ordino nariai, miestelėnai norėjo gesinti, bet čia atėjo lietuviai, ketino imti Klaipėdą. Tad vokiečiai grįžo į pilį, ruošėsi gintis, o miestą paliko degantį. Lietuvių buvo mažas būrelis, juos atmušė, todėl nei miesto, nei pilies nepaėmė, viskas sudegė[94].

Veikiausiai čia buvo puolęs nedidelis iš artimos pilies žemaičių būrelis.

Tais pačiais metais Kęstučiui teko pradėti kalbas su vokiečiais apie paliaubas[95].

O čia mirė Algirdas. Kilo nauji klausimai — kaip ir kas Lietuvą valdys.

ORDINO GALYBĖS SUMAŽĖJIMAS KĘSTUČIO LAIKAIS

Kadangi Ordinas turi vesti sunkią kovą dėl savo būvio, jis neturėjo lėšų kolonizacijai. Visos gaunamos lėšos ir tinkami žmonės ėjo karui, o ne naujiems kolonistams vilioti ar esamiems stiprinti.

Kęstučio laikais karinė Ordino padėtis pablogėjo, nors atrodė esanti labai gera ir sėkminga. Lietuvos karo jėgos

[93] Wigand, p. 106 (*S. R. Pr.*, II, p. 596).

[94] Ten pat, p. 103 a (*S. R. Pr.*, II, p. 592). Plačiau *Ann. Tor.* (*S. R. Pr.*, III, p. 110—111).

[95] Apie tai kitoje vietoje.

tuo laiku sustiprėjo, atsparumas padidėjo. Dabar kariavo dvi lygios savo technika kariuomenės, tik lietuvių kas kartą darėsi didesnė.

Karai jau buvo nebe pramoga, o jie virto tikru karu. Kartais Ordinui tekdavo ištisas savaites laikyti apgulus pilį, skirti daugiau jėgų, kad apsaugotų Ordino jėgas nuo katastrofos. Europoje dėl to paties nebenorėjo eiti į kryžių karus, nes kariauti darėsi pavojinga. Apsilankydavo kunigaikščių ir bajorų, kurie norėjo pakariauti Lietuvoje, tačiau jie sudarydavo mažą karinę jėgą; nes atvykdavo pramogauti kariaudami, o ne patirti karo naštą. Reikėdavo juos saugoti, kad nebūtų išžudyti.

Ordinas pradėjo samdyti kariuomenę, imti algininkus, nes savo karių nebeužtekdavo. Taigi reikėjo didesnių išlaidų.

Kęstučio didelis priešininkas Ordino žemėje Kniprode, pradėjęs kolonizaciją, turėjo liautis tat daręs ir visą energiją skirti kovai su Kęstučiu[96].

Gelbėdamas Ordino būvį, Kniprode kovoje prieš Kęstutį ėmėsi visokių priemonių: nebepasitikėdamas ginklu, stengėsi sėti suirutę pačioje Lietuvoje, sukelti vidaus kovą. Ir čia iš pradžių nepavyko: Patirgas nušalintas į rytus, kam Ordinas vaišino, Butautas, atvedęs vokiečius į Lietuvą, turėjo bėgti į Vakarus, atsirado dar vienas vokiečių talkininkas, ne Kęstučio sūnus. Jagėla pasirodė geresnis Ordino talkininkas: jis gelbėjo jį nuo katastrofos, bet tik laikinai, nors pridarė daug žalos Lietuvai. Taigi ne ginklai, o diplomatija turėtų gelbėti Ordiną.

---

[96] H. U. G. Mortensen. *Die Besiedelung des Nord-östlichen Osteussens*, I, p. 122—123.

LIVONIJOS ORDINAS IR LIETUVA

Dar anksčiau negu Prūsuose Lietuvos pasienyje, Padauguvyje, buvo atsiradęs kitas.vokiečių ordinas. Jisai, nugalėjęs latvius, kuršius ir estus, brovėsi pietuose į Lietuvos pusę, rytuose — į rusų žemes. Lietuvių sumuštas 1236 m., susidėjo su ką tik atsiradusiu Prūsų ordinu. Vėl buvo atgaivinti senieji planai užimti jeigu ne visą Lietuvą, tai bent Žemaičius. Čia turėjo paisyti Prūsų ordino reikalavimų, nes jo šaka jis dabar pasidarė.

Nors Livonijos ordinas buvo tik dalis viso Ordino, bet daugeliu atvejų buvo savarankiškas, nes iš Prūsų buvo gana toli jį pasiekti ir suteikti jam pagalbą. Be to, skyrėsi organizacija, pagaliau Livonijos ordinas savo žemėje nebuvo toks neribotas viešpats kaip Prūsų ordinas savojoje.

Stipriausios jėgos Livonijoje, kurios tarp savęs varžėsi, buvo: vyskupai (ypač Rygos arkivyskupas), Livonijos ordinas[1] ir

[1] Ordino galybės centras buvo estų žemėje, o paskui prisidėjo Kuršas. Tenai buvo daugiausia ordino pilių, aplink jas — vasalai, privalą į karą stoti.

Rygos arkivyskupo pilys buvo Livonijoje, išilgai Dauguvos ir Treiderio upių. Tartu vyskupas turėjo valdas Tartu apylinkėse ir apie Peipu ežerą. Saaremos (Oselio, Ozylijos sala) vyskupas valdė salą ir dalį kontinento, o Kuršo ir Talino vyskupas neturėjo savo valstybės.

Kiekvienas iš šitų viešpačių turėjo savo vasalus, kurie buvo gavę iš anų žemės lėno teisėmis ir prievolėmis. Vyskupų vasalai turėjo daugiau žemių. Ordino lėnai buvo mažesni, bet vasalų skaičius didesnis.

pagaliau miestai (ypač Ryga)[2]. Toje kovoje kiekviena jų rėmėsi raštais, suteiktais popiežiaus ir, žinoma, savo jėgomis — turtu ar karo ginklais.

Livonijos ordinas, formaliai išnykęs, ištirpęs Vokiečių ordine (Prūsuose), faktiškai liko gyvuoti kitokia forma — kaip Vokiečių ordino šaka Livonijoje, net senuoju vardu su plačia autonomija. Turėjo savo magistrą, savo komtūrus, kartais varė net atskirą užsienio politiką, dažniau rusų, rečiau lietuvių atžvilgiu, nes jais buvo suinteresuotas ir Prūsų ordinas. Kadangi Livonijos ordino buvo kiti priešai negu Prūsų, be to, abu Ordinai buvo toli nuo kits kito, tik siaura pajūrio juosta per Žemaičius juodu tejungė, ir ne visada kits kitam galėjo padėti, tai Rytų politikos, rusų atžvilgiu,

---

Ordinas tarėsi esąs Livonijos (ar bent Rygos) viešpats. Tą patį apie save sakė Rygos arkivyskupas, net reiškė pretenzijas ir kiti vyskupai; kiekvienas reikalavo iš kitų sau klusnumo. Savo reikalavimus rėmė privilegijomis ir kitais raštais. Pabandė ginčą išspręsti popiežius, pripažinęs arkivyskupą Livonijos ar bent Rygos viešpačiu; Rygos arkivyskupas pats, o vėliau popiežiaus įsakymu kiti ne sykį buvo metę prakeikimus Ordinui (pvz., 1354 m. ir kt.).

Kovoje vartojo ir karo ginklus. Kartais kvietėsi talkon lietuvius. Šiaip vis dėlto bandė susitaikyti, nes lietuviai kėlė didelį pavojų (1366). Pagaliau susitaikė, laimėjo Ordinas (1399) (Rathleff, Das Verhältniss des livl. Ordens; Seraphim, I, p. 102—103, Schiemann, II, p. 95—103).

[2] Livonijoj buvo trys dideli miestai: Ryga, Talinas ir Tartu, priklausę prie vokiečių pirklių sąjungos — Hanzos. Galingi turtais, privilegijomis, plačiais prekybos ryšiais, stengėsi turėti kuo daugiau teisių ir mažiau priedermių Ordinui, dėl to kilo su juo susidūrimų ir kovų, be to, Ordinas pats varė savo prekybą, tuo kenkdamas miestams. Ypač savo galybe ir karingumu pasižymėjo Ryga. Nepajėgdama pati viena Ordino įveikti, dėjosi su Rygos arkivyskupu, o kai būdavo ir tos pagalbos per maža, kvietėsi talkon ir Lietuvą.

Vytenis ir Gediminas turėjo artimus ryšius su Ryga, per ją susižinojo su Europa, ten buvo Gedimino bankininnkai.

Bet ir jis galų gale turėjo nusileisti Ordinui.

Livonijos ordinas turėjo eiti savais keliais, savarankiškai. Kas kita — Lietuvos atžvilgiu: čia turėjo eiti išvien, bet ir tai ne visur: Lietuvai einant į rusų žemes, į rytus nuo Livonijos, kuri taip pat brovėsi tenai, Prūsai mažiau rūpinosi šitomis kovomis. Taigi ir Livonijai išvien su Prūsais teko kovoti dėl lietuvių žemių, o rusų žemėse atsidurdavo jau viena Livonija.

Pagaliau Livonijos ordinas nebuvo toks stiprus, vietiniai gyventojai dar nebuvo galutinai pavergti, nerimavo. Tai sudarydavo kaimynams progą įsikišti į tas kovas. Kartais dėl šito Ordinas ant plauko kabodavo. Taip buvo per estų sukilimą.

Livonijos ordiną į rytus viliojo Didysis Naugardas ir arčiau esanti Pleskuva, svyravusi tarp Lietuvos ir Naugardo. Naugarde ir Pleskuvoj buvo Hanzos kontoros. Į tuos miestus ėjo nemaža kelių, o iš ten ėjo keliai į tolimus rusus. Puolamoji Ordino energija tai stiprėjo, tai silpnėjo, kartais net priklausydavo ir nuo to, kiek Lietuva kišosi, nes ji tarė, kad visos tos šalys turi jai priklausyti, o Ordinui nėra ko ten veikti.

Mirus Gediminui ir sėdint Vilniuje silpnam ir nerangiam Jaunučiui, abiem Vokiečių ordinams susidarė palankios sąlygos Lietuvą pulti, nes ji rodė maža gyvybės.

Netrukus Ordinas (abi jos šakos) brovėsi į šitas šalis, statė pilis. Pleskuva ėmė ieškoti pagalbos. Rygos kapitula negalėjo padėti. Naugardas ir prašomas atsisakė eiti gelbėti savo konkurento, nors siūlė pasiduoti ir pripažinti jo viršenybę. Galų gale Pleskuva kreipėsi į Algirdą, sėdėjusį Vitebske. Algirdas atėjo pagalbon, buvo pasikvietęs ir Kęstutį. Juodu, atsiremdami į Pleskuvos mūrus, galėjo puldinėti ir naikinti Livoniją[3].

Prasidėjo atkaklios kovos įvairiose vietose.

[3] Schiemann, II, p. 86—90; Prochaska, *Od Mendoga*, p. 37; Seraphim, I, p. 137.

Kartais čia tekdavo jas sumažinti. Algirdas ir Kęstutis buvo reikalingi Lietuvoje, nes vokiečiai iš Prūsų ruošėsi dideliu žygiu nugalėti Lietuvą. Prie Nemuno pastatė naują didelę pilį (Bavarpilį), būsimos metropolijos centrą, susitaikė su Lenkų Kaziu, susitarė su juo pulti kartu[4].

ESTŲ SUKILIMAS

Naudotis Lietuvos apmirimu Jaunučio laikais neilgai teteko: sutrukdė prasidėję estų sukilimai Livonijoje ir Estijoje. Estija priklausė danų karaliui, bet baronai vasalai — vokiečiai, liaudis — estai. Danai sutiktų Estiją perleisti už atlyginimą Livonijai, tačiau bajorai norėjo geriau priklausyti švedams. Tasai valdančiųjų sluoksnių svyravimas savaip atsiliepė liaudžiai, ypač vykstant ir kitose tolimose šalyse masių sąjūdžiams, kur buvo reikalaujama baudžiavų panaikinimo ir laisvės.

Be abejo, tat buvo ruošiama iš anksto. Estai sukilo žiemiuose naktį 1343.IV.23/24, puolė vokiečių dvarus, pilis. Vokiečiai prašė pagalbos iš Ordino, estai pranešė švedams, jog jiems pasiduosią, prašė ateiti. Siūlė Pleskuvai pulti vokiečius, be abejo, kreipėsi į Lietuvą. Švedai pasivėlino, teko su Ordinu tartis, o Pleskuvą atkutę vokiečiai atmušė[5].

Lietuva, puldama Livoniją, rado jau atsigavusius vokiečius.

Bet jau vasarą vėl estai sukilo kitoje vietoje, Saremos saloje (Ösel). Atrodė, jog ateina galas vokiečių viešpatavimui, kad nepajėgs vieni apsiginti, neišsilaikys ir vartodami žiauriausias priemones.

---

[4] Kronikų datos įvairuoja. Šitai turėjo būti 1341—1343 m. (Bonnel, *Chronographie,* I, p. 132—137, II, p. 177—182).

[5] Schiemann, II, p. 90—93; Seraphim, I, p. 137—145.

Pirmą sykį negalėjo gauti pagalbos iš Prūsų. Lietuviai, nujausdami vokiečių žygį, paleido gandą, jog pulsią Sembą. Šie Lietuvos nepuolė, grįžo atgal[6]. O tuo tarpu Algirdas ir Kęstutis puolė Livoniją[7].

Vienam žiemgaliui, Palei, išdavus, paėmė Tervetės pilį, iš ten ėjo Mintaujos link, jos pilį, patį miestą ir apylinkę aptuštino, iš ten pasuko į Duobelę, priėjo prie Dauguvos, pasuko į Rygą, Naumalunį sudegino, pasuko į Siguldą[8], aplankė Terraidą, Kramuoną ir su dideliu grobiu grįžo namo[9].

---

[6] Jau pasakota.

[7] Kronikų žinios prieštaringiausios. Tyrinėtojai ginčijosi dėl žygių laiko, datų ir vietos. Kiti, pvz., Schütz, sako, kad Algirdas tikrai puolęs Sembą, o iš ten perėjęs į Livoniją.

[8] Čionai, prie Siguldos, pasakoja kronikos, buvęs toks atsitikimas. Vienas lyvis, iš jų vadovų, atvykęs pas Algirdą ir pasakęs esąs išrinktas lyvių karalium, todėl galįs duoti patarimą, kaip reikia visą žemę užkariauti ir visus vokiečius iš jos išvyti.

Algirdas jam pasakęs: „Tu, mužike, čia karalium nebūsi", ir liepęs nukirsti galvą lauke priešais Siguldos pilį.

Istorijos knygose tuo pasakojimu tiki ir iš to daromos visokios išvadoss; tarp jų krinta į akis viena: Algirdas buvęs prieš liaudį, prieš valstiečius, nenorėjęs leisti jai iškilti, už didelius ponus stovėjęs ir t.t.

O tokių Algirdo žodžių negalėjo būti. Užrašė įvykį vokiečių kronikos. Jie galėjo paleisti liaudyje kalbas, kurių tikslas buvo pasakyti: netikėkite lietuviais, jie prieš jus, todėl būkite ramūs, sukilimų nedarykite, klausykite mūsų.

Jeigu Algirdas tikrai buvo liepęs nužudyti lyvį priešais Siguldos pilį, kurioje buvo vokiečiai ir kurios nepaėmė, tai sutikčiau su kitu paaiškinimu, visai priešingu: juk už gerą patarimą niekas nežudo, vokiečiai buvo Lietuvos priešai, su kuriais ji karaliavo, juk ką tik vienam žiemgaliui išdavus, paėmė pilį, turbūt lietuviai jį apdovanojo, o ne nudėjo. Jeigu prie Siguldos vieną lyvį nudėjo, matyt buvo įtarimų, kad jis vokiečių pasiųstas, gal įtarimas buvo toks pagrįstas, jeigu jį nužudė priešais vokiečių pilį, kad jie matytų (Wartberge, — *S. R. Pr.*, II, p. 72).

[9] Iš tų pat laikų pasakojamas kitas įvykis. Tai buvo Padauguviais. Vienas pasiturįs ir galingas lietuvis nudavė norįs krikštytis su savo gimine (o tai reiškė: norįs tarnauti vokiečiams). Jisai susitaręs su Aše-

Ordinas atsiuntė į Saaremą pagalbą jūromis. Vėlai rudenį jie atplaukė, o žiemai baigiantis, užšalus jūros sąsiauriui, ledu perėjo į Saaremą. Galėjo tada malšinti.

Dar po metų (1345) estai vėl buvo sukilę ir jau išžudę likučius atskaliųjų vyrų, galėjo ramiai viešpatauti. Bet estai sukilimo metu turėjo išgyveenti didelį lietuvių puolimą į Livoniją.

KOVOS SU LIVONIJOS ORDINU

Sustiprėjus Ordino vadovybei Livonijoje, nugalėjus vidaus priešus, pagaliau numalšinus valstiečius, vyko toliau nuolatiniai puldinėjimai, pasienio kovos.

Livonijos ordinas puldinėjo tas Lietuvos dalis, kurios buvo jo pasienyje, Lietuvos žiemius, bet dažniausiai (nors ne visuomet) — Aukštaičius, nes Žemaičius paprastai neikindavo Prūsų ordinas. Tai abu Ordinai puola kartu įvairias Lietuvos vietas, tai veikia pakaitomis: kai vienas rengia žygį, kitas sėdi namie. Kai Prūsų ordinas puolė 1362 m. Kauną[10], jam į talką atėjo iš Livonijos.

Tais laikais abiejų pusių karas — tai tik priešo turto naikinimas. Kariaudavo ne prieš ginkluostas priešo jėgas, o

---

rado komtūru. Apie visa tat davė žinią Lietuvos karaliui, o vokiečiams nurodė susiėjimo vietą ir laiką. Jie buvo nuėję. Lietuvos karalius netikėtai puolė vokiečius, nugalabijo beginklius brolius, išmušė nemaža bajorų prie Siguldos, Kesės, Ašerado ir šiaip palei Dauguvą. Patenkintas grįžo namo.

Nėra nurodyta, kada tai buvo. Atsitiko tai magistro Goswino laikais, o jis juo buvo 1345 — 1359 m. Minima Sigulda ir kitos vietovės, taigi visa tai galėjo būti per šį žygį, bet galėjo būti ir kitu laiku (Wartberge, Chronicon. — *S. R. Pr.*, II, p. 73).

[10] Jau pasakyta.

prieš ramius gyventojus, net vengdavo susieiti su kariais. Livonijos vokiečiai puldavo kokią vietą, ir lietuviai gindamiesi atsakydavo tuo pačiu. Vokiečiai įnirtingesni buvo prieš tuos, kurie gindavosi ir nepasiduodavo, o ypač prieš tuos, kurie puldavo vokiečius. 1360 m. vokiečiai netikėtai užpuolė stiprų bajorą, Kęstučio vaivadą Eigintą, kuris, sako, grasinęs, jog išvysiąs visus vokiečius iš Livonijos[11] ir jų žemes pasidalysią. Vokiečiai užpuolę jo sritį, jo valdas žiauriai išnaikino. Vienų žygis sukeldavo kitos pusės puolimą. Tų pačių 1360 metų rudenį lietuviai baisiai naikino Livoniją, grįžo su grobiu. Vokiečiai puolė vieną Lietuvos vietą, lietuviai atsakydavo kitoje, neapsaugotoje Livonijos vietoje. Atsakymas būdavo gana veikiai tuojau ar vėliau. 1361 m. lietuviai puolė Livoniją pavasarį, o vokiečiai atsilygino rudenį. Į nelaisvę paėmė valstiečius, bet bajorų paėmimas turėjo ypatingą reikšmę. 1361 m. paėmė į nelaisvę vieną lietuvių šeimą. Jos vyras pats nuėjo pas vokiečius, apsiėmė būti jiems vadu į Lietuvą. Jisai buvęs, sako, geriausias vadas[12].

Kartais puolimai būdavo intensyvūs; puldinėjo didelėmis jėgomis ir mažesniais būriais įvairiose vietose. 1362 m. buvo net keturi žygiai į Lietuvą, be to, drauge su Prūsų ordinu buvo apgulę Kauną, iš žiemių perėję Lietuvą. 1364 m. abu Ordinai susitarę buvo atvykę į Vilkmergę.

Mažesnius žygius darė pasienio pilių komtūrai, didesnius — kartais pats magistras ar kitas centro valdininkas.

Ordino žmonės, aprašydami savo žygius į Lietuvą, kalba apie plėšimus ir deginimus, kiek užmušta, kiek į nelaisvę paimta, kiek galvijų ir arklių užgrobta, bet niekur neužsimena apie krikščionybę.

Retas dalykas — dviejų būrių susidūrimas vienodomis

---

[11] *S. R. Pr.*, II, p. 80 (Wartberge, *Chronicon Livoniae*).

[12] Ten pat, p. 81.

sąlygomis. Paprastai puldavo grįžtančius su grobiu, skubančius namo ir dėl to gal kiek nuvargusius. Stengėsi užpulti netikėtai, tuomet ir grobį atsiimdavo. Žinoma, susidurdavo plėšdami, jeigu savieji laiku gaudavo žinią. Žinoma, savo užmuštųjų, jų pasakojimu, buvo, bet nedaug, o priešų — begalės. Pvz., 1365 m. Kuldigos komtūras turbūt su dideliu būriu puolė lietuvius (vieta nenurodoma), užmušė 400 vyrų, patys nustojo vieno brolio ir vienuolikos paprastųjų karių[13]. Be abejo, jeigu kovos įvyko traukiantis, lietuvių užmuštųjų neskaičiavo.

Didelis laimėjimas būdavo, jeigu paimdavo į nelaisvę pilies ar srities vadą arba jo šeimą. 1368 m. didelė kariuomenė puolė Upytės apylinkę, paėmė vieną Stirpeikos vado sūnų, šeimą, nusivedė į Rygą[14].

1369 m., išėjus vokiečiams naikinti gudų žemes, Algirdas puolė Livoniją Padauguviais; o čia vėl iš Gruobinios žygis į Žemaičius; kaip paprastai, degino trobas ir naikino javų sandėlius, kurių negalėjo paimti. Ilgai užgaišusius vokiečius pasivijo lietuviai ir užmušė jų šimtą[15].

Gruobinios įgula, matyt, buvo judri, nenusiminė, plėšikavo kitoje vietoje, pajūryje. Todėl žemaičių būrys pastatė slapukus (insidias) prie Šventosios pajūryje, patykojo vokiečių žvalgus, o tie buvo neatsargūs, įkliuvo į spąstus. Grįžę pasakojo, jog jų užmušė 20, nesigyrė, kiek žemaičių paguldė[16].

---

[13] Wartberge, 1365 m. (*S. R. Pr.*, II, p. 85).

[14] Ten pat, 1368 m. (*S. R. Pr.*, II, p. 92)

[15] Ten pat, 1369 m. (*S. R. Pr.*, II, p. 92). Tos pačios kronikos sako: lietuvių užmušta „daug", taigi, matyt, maža tebuvo. Taigi buvo čia didelės kautynės, tiek daug vokiečių žuvo. Kur — nepasakyta. Gal būt vokiečių likučiai tegrįžo. Gynėsi turbūt Žemaičių vietos vadai; nei pilys, nė jų vadų vardai nežinomi.

[16] Ten pat, 1370 m. (*S. R. Pr.*, II, p. 90).

1370 m. buvo bloga žiema, be sniego, blogi keliai, tai negalėjo rengti žygių, turėjo ramiai sėdėti namie[17].

1371 m. vasarą galėjo naikinti Upytės apylinkę, sukinėtis apie Nevėžį, Aristavą; šioje vietoje teko susidurti su galingu vadu Algeminu[18]. O žiemą darė žygį į kitą vietą[19].

Minėtą vasarą vienu laiku naikino apie Nevėžį. Prūsų ordino šaka — Upytės apylinkėje, kitur Nevėžio pusėje per 9—10 dienų — Livonijos šaka[20].

Nelengvas buvo Livonijos susisiekimas su Prūsais; jungė tik siaura pajūrio juosta, o ir tą Žemaičiai ne sykį perkirsdavo.

1372 m. rudenį Marienburge buvo susirinkusi didžioji kapitula. Į ją buvo nuvykę visi didieji jos valdininkai — tiek Prūsų, tiek Livonijos.

Žemaičių nepastebėti, Livonijos pareigūnai buvo praėję pajūriais, bet netrukus Žemaičiai apie tai sužinojo ir laukė jų grįžtant. Vokiečiai savo ruožtu saugojo visą tą kelią. Jie pastebėjo, kad gerokas ginkluotų žemaičių būrys tyko vokiečius užklupti. Apie tai gavo žinią (ar pats pastebėjo) Klaipėdos komtūras, pranešė į Rasytę grįžtantiems viršininkams ir savo ruožtu davė žinią į Gruobinią. Šitos pilies viršininkas su ginkluotu būriu vyko pasitikti grįžtančiųjų. Ėjo atsargiai, tyrinėjo, apžiūrinėjo visą kelią, ramiai pasiekė Klaipėdą pakeliui nieko neužtikęs. Ten pasakė, jog kelias saugus. Pasiųsti iš Klaipėdos žvalgai pasakė tą patį, atvykę pasitikti prie Šventosios broliai davė tokią pat žinią. Staiga, persikėlus keliems vyrams per Šventąją, iššoko iš slėptuvių žemaičiai; užpuolė vokiečius, užmušė 10 vyrų, kai ką sužei-

---

17 Ten pat, 1371, 1371 m. (*S. R. Pr.*, II, p. 92).

18 Ten pat, 1371 m. (*S. R. Pr.*, II, p. 98—99).

19 Ten pat, 1372 m. (*S. R. Pr.*, II, p. 99).

20 Ten pat, 1372 m. (*S. R. Pr.*, II, p. 101—103).

dė. Vokiečiai iš pradžių buvo nusiminę, bet, baimei praėjus, susispietė, ėmė gintis mėtydami akmenimis iš laidynių, ietimi, žemaičiai pasitraukė[21]. Ilgai prisiminė tą nesaugumo baimę, kad gali žemaičiai atskirti Livoniją nuo Prūsų.

Po vieno kito ryškesnio epizodo eina paprasti puldinėjimai. 1373 m. užrašyta, kad 8 dienas Livonijos vokiečiai naikino Aukštaičių žemes apie Tauragnus, Giedraičius ir kt., padarė daug žalos, nes lietuviai nebuvo įspėti. Kiek vėliau jie pasirodė prie Užpalių, sudegino papilę, bet pilies neėmė. Lietuviai savo ruožtu tą pat padarė Dinaburkui: Skirgaila sudegino papilę. Po kiek laiko tai pakartojo iš Polocko atėjęs Andrius[22].

Eiliniai žygiai buvo 1374 m. — vokiečių ėjo į Lietuvą ir Prūsų žemes, šį sykį ėjo pėsti, o tuo pat laiku iš Polocko ir Drysos puolė lietuviai Dinaburką, ėmė viską apylinkėje plėšti. Komtūras, išeidamas į žygį, buvo palikęs du žvalgus, kad jam tuoj praneštų, jeigu kas blogo atsitiktų. Gavęs iš žvalgų žinią, komtūras skubėjo namo, slėpdamasis kitais keliais grįžo į Dinaburką. Lietuviai pasitraukė, pasiėmė visus arklius ir gyvulius, todėl dabar negalėjo jų vytis[23], ir tie grįžo namo su dideliu grobiu.

1375 m. įvyko didelis žygis: susirinko visos jėgos iš visos Livonijos. Puolė Tauragnus, Šešuolius, Videniškį, Giedraičius, Dubingius ir t.t. Bet menka buvo to žygio klotis: trukdė didelės pusnys, vargiai galėjo eiti, taigi nuvargę, be laimikio grįžo namo[24].

---

[21] Ten pat (*S. R. Pr.*, II, p. 102—103). Dar smulkiau šį įvykį aprašo *Alt. Hochm. Chr.*, p. 163 (*S. R. Pr.*, III, p. 597).

[22] Wartberge (*S. R. Pr.*, II, p. 103—104).

[23] Ten pat (*S. R. Pr.*, II, p. 104—105).

[24] Ten pat, (*S. R. Pr.*, II, p. 105—106).

Tuo pat laiku lietuviai skraidė apie Dauguvą; juos vedė Kęstutis, Algirdo sūnūs ir jo vasalai[25].

Kiek vėliau Livonijos maršalas vėl atėjo į Lietuvą, puolė Upytės apylinkę. Vienoje vietoje atskilęs būrys užtiko kirtimus, kur vyrai su moterimis ir vaikais bei turtu buvo pasislėpę nuo vokiečių, atėjusių iš Prūsų ir buvusių netoli — ieškančių žmonių ir turto. Šita proga, kad užtiko, pasinaudojo Livonijos vokiečių būrys ir ėmė plėšti. Tačiau lietuviai greitai pastebėjo, kad šitas vokiečių būrys yra mažas, puolė juos ir daug jų išmušė (25 vyrus), kiti pabėgo. Vėliau atėję gausesni vokiečiai šitoje vietoje terado savųjų kūnus, juos sudegino ir gal dar pribaigė sunkiai sužeistuosius. Bandė po to paplėšikauti, bet nerado nieko[26]. Taigi turėjo grįžti tušti ir dar su nuostoliais.

Rudenį Andrius iš Polocko puolė Dinaburką, sudegino komtūro ir jo sodiečių šieną, paėmė gyvulius, visus paukščius, kurių būtų visiems metams užtekę[27].

1376 m. iš Livonijos pasiuntė būrį pėsčių paplėšikauti Lietuvoje[28].

Kęstutis, buvęs Prūsuose dar per Jonines, jau apie šv. Petrą (VI.29) buvo prie Mintaujos.

Vokiečiai iš Dinaburko puolė greta esančią lietuvių Naujinio pilį.

1377 m. žiemą darytas žygis į Lietuvą, bet dėl didelių pusnių nedaug tepadarė žalos. O po 1,5 mėn. Kęstutis su Algirdo sūnumis naikino Kuršą, daug žalos pridarė. Vokiečiai suskaičiavo, kad paimtų į nelaisvę ir užmuštų buvę 700, o lietuvių žuvę ar dingę vos keli.

---

[25] Ten pat, (*S. R. Pr.*, II, p. 107—108).

[26] Ten pat, (*S. R. Pr.*, II, p. 109).

[27] Ten pat, (*S. R. Pr.*, II, p. 110).

[28] Ten pat, (*S. R. Pr.*, II, p. 110).

Praėjus dviem mėnesiams po to, įvyko didelis vokiečių grobimo žygis į Upytės apylinkę. Užpuolė netikėtai, paėmė didelį grobį[29], pagavo vieno vado Kantalgio šeimą — žmoną ir vaikus. Jisai, gavęs iš vokiečių saugumą, nuvyko į Rygą. Norėdamas išvaduoti šeimą, sutiko tapti krikščioniu. Gal ir daugiau iš jo vokiečiai buvo pareikalavę. Paskui po kelių dienų Upytės vado Eiginto sūnus Buvainis vyko į Rygą gal gelbėti ko nors.

Vasarą siautėjo vokiečių kariuomenė Padauguviais, ėmė vieną stiprią pilį Gudų pusėje, stengėsi ją paimti, paleido į darbą kelias mašinas, net bandė sprogdinti mūrus. Dirbo 13 dienų, bet pilies neįveikė[30].

Livonijos ordinas rengė žygius tai į gudų, tai į lietuvių pusę, kur būdavo patogiau. Kartais sakydavo, kad gudai kenčia dėl to, jog jie lietuvių sąjungininkai, ir kiršino prieš Lietuvą.

Vis dėlto ilgiau gaišdavo pas lietuvius — ten rasdavo daugiau grobio, dėl to dažniau ir traukdavo tenai[31]. Jie gaudė bajorus ir didikus, jų šeimas, kad brangiau išpirkus ar gavus išdavikų[32].

Būdavo ir priešingų atsitikimų: vokiečiai pabėgdavo pas lietuvius. Žinoma, kad 1374 m. pabėgo du broliai, 1376 m. — vienas. Eilinių būdavo dažniau, jų nė neįrašydavo į kronikas.

[29] Grobis toks: 120 žmonių, 280 karo žirgų, 260 galvijų.

[30] Wartberge (*S. R. Pr.*, II, p. 113).

[31] 1378 m. žygyje į Upytės—Vilkmerkės pusę, kur naikino 9 dienas, paėmė 521 belaisvį, 723 žirgus (Wartberge. — *S. R. Pr.*, II, p. 116).

[32] Ten pat (*S. R. Pr.*, II, p. 116).

LIETUVIŲ PLĖTIMASIS Į RUSŲ ŽEMES

Lietuvių ekspansija — didžiausia Europos istorijoje. Ir prasidėjo ji gana seniai: jau XIII amžiuje ji buvo žymi. Mindaugas, siųsdamas kunigaikščius į rusų žemes, sakydavo jiems: ką užsidirbsite, tas jūsų. Jo mirtis — Lietuvos katastrofa, lietuvių ekspansiją pertraukė, bet vėliau ji vėl atsigavo.

Lietuvos plėtimasis vyko įvairiais būdais: nukariavimu ir ramiai, taikiai, prašant Lietuvos užtarimo, pripažinus Lietuvos viršenybę. Ne kartą kas nors iš Gedimino ainių, nuėjęs užkuriomis į mažą kunigaikštiją arba vedęs Gedimino ainę ir pripažinęs Lietuvos viešpaties viršenybę, įėjo į Didžiąją Lietuvos Kunigaikštiją.

Šitaip Lietuvos Kunigaikštija Algirdo dalyje buvo pasiekusi net Volgą. Žemutinis Naugardas priklausė Lietuvai. Arba štai Liubartas, nuėjęs užkuriomis į Volynę ir gavęs ten mažą jos dalelę, ilgainiui Lietuvos padedamas išplėtė savo valdas. Taigi ir ši sritis įėjo į Lietuvos Kunigaikštiją.

Lietuviai ėjo įvairiomis kryptimis: į pietus ir priešpiečius, į rusų žemes — silpnesnes ir mažiau organizuotas. Į rytus ir žiemius, baltarusių ir didžiarusių gyvenamas žemes, ėjo silpniau, nes ten dėl tų pačių žemių jau varžėsi stiprus varžovas Maskva. Į kovą su ja reikėjo įdėti daugiau energijos, o tos Lietuva gausiai neturėjo. Į žiemius traukiant,

buvo dar vienas varžovas — Vokiečių ordinas — jo Livonijos šaka. Lietuva, spaudžiama Prūsų ir Livonijos ordinų šakų, nepajėgė stipriai ten veržtis. Negalėdama pulti vakarų, tenai tik gindamasi, veržėsi prie jūros, į žiemius. Apeidama Ordino valdas, ten skyrė daugiau energijos. Į rytus traukiant svarbi buvo Dnepro upės linija. Už jo galėjo eiti toliau, kol nebuvo stiprių kliūčių iš Maskvos pusės.

Rytuose Lietuva rinko rusų žemes; ji net viešai skelbė, jog visos rusų žemės jai priklauso. Taip sakė Gediminas, dar griežčiau tat pakartojo Ordinui Algirdas ir Kęstutis (1358).

Kas kita traukiant į pietus ir priešpiečius, tylomis. Kartais mes nė nežinome, kada ir ką užėmė. Rusai ten nesipriešino ar pasidavė geruoju. Lietuviai buvo valstybines jėgas kuriantys ir saugojantys nuo netvarkos.

Lietuviai vedė ekstensyvią politiką, užimdavo didelius, kartais retai gyvenamus plotus arba ir tankiau gyvenamus, bet dar silpnai organizuotus.

Šitai galėjo būti ir buvo naudinga Lietuvai. Mažomis jėgomis užėmę ir tvarkantys didelius plotus, galėjo skirti karinių ir finansinių jėgų visumai ginti, jeigu Lietuva sudarys vieną valstybę ar sąjungą, iš vieno centro valdomą.

Gedimino vaikai, įsitaisę rusuose, priimdavo jų kalbą, tikybą, papročius. Jie buvo konservatyvūs, naujovių neįvedantys, bet artimiausių padėjėjų, karių turėjo imti iš Lietuvos, taigi tuo atžvilgiu ją alino. Prireikus ir esant ryšiams su Lietuvos centru, jie galėjo padėti Lietuvos kamienui, mažesniam savo plotu, bet tankiau gyvenamam ir karingam. Jie galėjo padėti tikrajai Lietuvai kovoti su vakarais. Jie vėl ten galėjo sėdėti, kol Lietuva palaikė. Dėl to nuolatos iš branduolio reikėjo tiekti pagalbą pakraščiams[1].

[1] I. Gruševski. IV, p. 8, 56—57, 82—87.

LIETUVOS EKSPANSIJA

Lietuvos ekspansija, kuri, atrodo, nėjo sklandžiai ir ramiai, buvo lietuviams naudinga: Lietuva gaudavo daugiau žmonių ir pajamų, taigi turėjo karinės, politinės ir finansinės naudos. Jai buvo tai pakeliama: nesunku buvo brautis tenai: rusų valstybės visai sumenkėjo ir susmulkėjo. Vis dėlto kai kur tekdavo ir kariauti, naujas žemes ginklu užimti. Algirdas su Kęstučiu dalijosi naujas valdas, jomis aprūpindavo savo vaikus[2].

XIV a. baigiantis, Lietuvos ekspansija pasiekė viršūnę, o po to vyko persilaužimas.

Jau XIII a. buvo aiški plėtimosi kryptis: kryžiuočiai neleido eiti į Prūsus ir į Livoniją, o rusai atviri, beginkliai. Iširo po Kijevo atsiradusi ir laikinai sustiprėjusi Galičo—Volynės kunigaikštija. Nuo vokiečių teko gintis, ilgai ir atkakliai kovoti dėl Žemaičių.

Lietuviai puldavo kartais Prūsus, bet tais puolimais ūkiškai alino kraštą, silpnino savo priešą, Prūsų ordiną, bet nesitikėjo greitai nukariauti.

Buvo daroma bandymų sutaikyti lietuvius ir vokiečius, buvo siūloma lietuviams apsikrikštyti. Jie sutiko priimti anų pasaulėžiūrą, bet tai negelbėjo: vokiečiai norėjo žemių, ne krikšto. Taigi lietuviams taikai išlaikyti vakaruose reikėjo būti stipriems kariškiai. Dėl to ėjo į rusus. Čia lietuviai buvo agresyvūs, netaikūs, karingi.

Ekspansija turėjo ir blogų savybių: tai buvo lietuvių bajorų išvažiavimas, jų emigracija, krašto tuštėjimas, gyvento-

---

[2] Liubavski, *K voprosu*, p. 377—378.

jų atskiedimas namie, Lietuvoje. Šita emigracija buvo neorganizuota, todėl buvo ypač žalinga, nes tuštėjo Lietuva. Bajorai, kunigaikščiai emigruodavo ir politiniais sumetimais. Susibarę su viešpačiu, negalį prie jo tvarkos pritapti, keliaudavo svetur laimės ieškoti.

Taigi atrodė, kad namie bajorų buvo per daug, o kitur jų buvo maža, todėl tenai galėjo rasti sau darbo.

Ten, kur susirinkdavo vienoje vietoje daugiau bajorų su šeimomis, jie išlaikė savo kalbą, o Guduose, gyvendami skystai, išsimėtę, kartais vietoje sukūrę šeimas, jie rusėjo[3].

Išvykusieji su kunigaikščiu drauge, įsikūrę vietoje su šeima, nutraukdavo ryšius su tėvyne, persiimdavo vietos, ne Lietuvos interesais.

O šitie kunigaikščiai, išėję svetur laimės ieškoti, buvo energingi, karingi, sudarydavo naujoje vietoje rimtą opoziciją didžiajam kunigaikščiui. Jie šviežino rusų kraują, stiprino atsparumą. Ir šituos rusus, lietuvių kunigaikščių vedamus, lietuviams nukariauti ir suvaldyti buvo sunkiau.

Mechaniškas svetimų žemių nukariavimas, jų nesulietuvinus, Lietuvai buvo žalingas. Dėl to susikūrus pakraščiuose naujiems centrams, turėjo silpnėti valstybės sandarumas. Tai paveikė centro valdžią. Vieni sukildavo, kiti atsiskirdavo[4]. Bet pačioje pradžioje, kol veikė Gediminas, o po jo Kęstutis su Algirdu, dar buvo jaučiamas Lietuvos sandarumas. Paskui jau visur susikurdavo vietos gyvenimas su savais interesais.

---

[3] Łowmiański, *Uwagi*, p. 43—44.

[4] Ten pat, p. 44—45.

KLIŪTYS EKSPANSIJAI

Traukdama į rusų žemes, Lietuva sutiko iš pradžių tik mažą pasipriešinimą ar net jokio. Tik paskui atsirado tam tikri stipresni valstybiniai junginiai, kurie norėjo rinkti rusų žemes. Rytuose iškilo kelios kunigaikštijos — Maskva, Tverė, Riazanė. Jos tarp savęs varžėsi dėl pirmenybės. Stipriausia pasirodė Maskva, todėl Lietuva palaikė jos priešininkus.

Su Maskva teko susidurti daugelyje vietų. Ji, kaip ir Lietuva, brovėsi į turtingą Didįjį Naugardą, į Pleskuvą. Į juos tiesė savo ranką Livonijos ordinas. Taigi šioje vietoje būdavo didelių susikirtimų.

Į priešpiečius, einant už Dnepro upės, teko susidurti su ta pačia Maskva ir totoriais.

Į pietus einant, šiapus Dnepro, pro Pripetės upyną, teko susidurti su lenkais, vengrais, o tolumose — vėl su totorių ordos likučiais.

Susidurdama su Maskva, Lietuva stengėsi ją apsupti — Maskvos priešai XII a. dėjosi su Lietuva — Riazanė, Tverė, net Žemasis Naugardas.

Kadangi didžiausias Lietuvos priešas vakaruose buvo Vokiečių ordinas, jis nuolat brovėsi į tikrąją Lietuvą, tai jai ne visuomet užtekdavo jėgų patvariai politikai su rusais vesti.

LIETUVA IR TVERĖ. KOVOS SU MASKVA

Išbarstytas rusų žemes prisijungti buvo ir daugiau norinčių. Tarp jų stipriausios buvo Tverė ir Maskva. Jos tarp savęs dėl to varžėsi. Su jomis teko susidurti Lietuvai.

Einant lietuviams į rusų žemes, silpni įvairių mažų že-

mių viešpačiai svyravo tarp Maskvos, Tverės ir Lietuvos; jie pasiduodavo tiems, kurie tuo laiku buvo galingesni, kad tik išliktų gyvi. Lietuviai Gedimino laikais buvo priėję Volgos upę, o Algirdo laikais prie Volgos Žemutiniame Naugarde sėdėjo vasalu jo žentas.

Varžėsi Tverė su Maskva, kas laimės, kas daugiau vasalų pritrauks į save. Gediminui anose kovose buvo vis tiek, kas ims viršų, nes abu norėjo užimti visas rusų žemes. Jam neparanku buvo vieno kurio nors sustiprėjimas ir įsigalėjimas. Kadangi ėjo stipryn Maskva, nes jai padėjo totoriai, tai Lietuva padėjo Tverei.

Vykstant tarp anų dviejų kovoms, lietuviai galėjo įsigalėti prie Dauguvos (Vitebskas, Polockas), o paskui traukti į turtingas pirklių respublikas — Pleskuvą ir Naugardą. Visur stengėsi pastatyti savo karo įgulas, ir, kur galima, įkurti savo dinastijas užkariavimais ar vedybomis.

Maskva, totorių padedama, nugalėjo Tverę, o jos kunigaikštį Aleksandrą, ordą, Maskvos paprašyta, nužudė. Nukentėjo jis už tai, kad dėjosi su Lietuva.

Taigi prieš Lietuvą ėjo išvien Maskva ir totoriai. Maskva, jų padedama (1340), norėjo atsiimti Smolenską, bet Lietuva neužleido Dnepro linijos, atmušė. Netgi Algirdas, tėvo liepiamas, žygiavo prieš pačią Maskvą.

Maskva — didžiausias Lietuvos priešas rytuose. Ten bėgo Jaunutis, nuverstas nuo sosto, prašydamas pagalbos. Ji visose rusų žemėse varžėsi su Lietuva, veikė visokiomis priemonėmis: karo ir bažnytinėmis.

Maskva tiesė savo ranką ir į Didžiojo Naugardo pirklių respubliką, norėdama paimti jo auksą. O ten jau stipri buvo lietuvių įtaka.

Jau Gediminas bandė pasodinti savo sūnų Narimantą (1331). Naugardas atsisakė jį kviesti, o po dviejų metų jau

prašė, kad tėvas jį duotų, nes manė, jog Narimantas, Gedimino padedamas, apgins nuo Maskvos. Maskva nepasidavė. Ji pabandė demagoginėmis priemonėmis suburti savo šalininkus į vieną partiją, ir Narimantas turėjo pasitraukti iš Naugardo.

Vis dėlto neilgai trukus Tverei su Lietuvos pagalba sustiprėjus, o Maskvai susilpnėjus, Naugardas suartėjo su Lietuva. Jis paprašė Narimanto, kad vėl grįžtų.

Taigi Naugardas svyravo tarp dviejų galiūnų. Norint palenkti į savo pusę, kartais tekdavo ateiti karu.

1346 m. Algirdas, grįžęs iš Livonijos, žygiavo į Naugardą. Į jį ėjo ir Maskvos Simonas. Algirdas norėjo susilpninti Maskvos šalininkus, o savo sustiprinti: jį Naugarde valdytojas (pasadnikas) bjauriai pravardžiavęs. Užpuolę Naugardo žemes, Algirdas jas tuštino — nusiaubė Šeloną, Lugą, Porchovą ir t.t. Naugardas nusileido, susitaikė, netgi savo valdytoją užmušė.

Taip pat svyravo Pleskuva — Naugardo vasalas. Pajutęs Lietuvos susilpnėjimą, atsimesdavo nuo jos. Taip buvo atsitikę 1348 m.: išvijo Algirdo sūnaus vietininką.

Tuomet Lietuvai teko tartis su Maskva (1350). Lietuvos kviesliai vyko ten derėtis, kad grąžintų Karijoto sūnus, kurie buvo kurstę totorius prieš Maskvą, ir totoriai buvo išdavę juos Maskvai.

Nepasirengusi kovoti prieš visus, Lietuva turėjo derėtis su Maskva, net vedybomis su ja ėmė giminiuotis. Per Maskvą paveikė totorius, kad jie eitų prieš lenkus.

Bet su Maskva taika nebuvo nei tauri, nei stipri: skyrė nuo Lietuvos Tverė ir Smolenskas, dažnai taiką nutraukdavo tai viena, tai kita pusė.

1358 m. mirė Maskvos Jonas. Jo sūnus Dimitras liko mažas, 8 m. vaikas. O tuo metu ištiko painiavos ordoje. Algir-

das, Naugardas ir kiti tuo pasinaudojo ir patraukė prieš Maskvą. Algirdas tuoj sustiprėjo Tverėje. Pagyvėjęs jo plėtimasis į rytus buvo sėkmingas. Algirdas stipriai įsigalėjo Kijeve. Pasodinęs ten sūnų, galutinai nugalėjo totorius prie Mėlynųjų Vandenų (Sine vody). Podolė atiteko Karijoto vaikams.

Bet neilgai tat buvo. Greitai Maskva atkuto: jos priešakyje atsistojo metropolitas Aleksa, mirusiojo kunigaikščio vaikų globėjas. Jis mokėjo tvarkyti Maskvos reikalus. Ji sugebėjo išstumti Lietuvą iš Naugardo, Tverės ir Pleskuvos.

Ir Kijeve šį tą laimėjo Aleksa. Jis veikė Konstantinopolyje: mirus metropolitui Romanui, Lietuvos pastatytam, naujo nepaskyrė, ir metropolija liko tuščia, nors Algirdas rūpinosi. Netgi rodėsi, kad patriarchas norėtų Lietuvos metropoliją panaikinti.

Nesisekė Algirdui rytuose, jį spaudė. Užsiėmęs su Kęstučiu vakaruose, žygiais prieš vokiečius ir lenkus, ilgą laiką turėjo čia tylėti. Tik 1367 m. Algirdas subruzdo.

Nurimus vakarų ir pietų sienai, buvo galima 1367—1368 m. sėkmingai grįžti į rytus. Pirmiausia ėmėsi Tverės. Į ją dabar grįžo išvytasis Mykolas. Grįžo gavęs iš Lietuvos karinę pagalbą ir iš čia ėmė puldinėti Maskvos žemes.

1368 m. išėjo į kovą pats Algirdas, padėjo jam Kęstutis. Ir Vytautas kartu buvo, darydamas pirmuosius karo žygius.

Dar vasarą Kęstutis buvo nujojęs į Maskvos žemes. Vyko ten nepaprastai greitai, norėjo atvykti nepastebimas, nes ėjo į pačią Maskvą. Bet pilis buvo sustiprinta, jos nepaėmė. Pastovėjęs tris dienas, apnaikinę apylinkes, grįžo namo.

O ir šiaip negalėjo prie Maskvos ilgai gaišti, kunigaikščiai buvo namie reikalingi: jiems pasitraukus grėsė Lietuvai pavojus. Iš tikrųjų, Kęstučiui išėjus į rytus, tuoj įsibrovė vokiečiai ir ėmė plėšti Lietuvos žemes.

Bet vis dėlto šitas žygis buvo Maskvai negirdėtas smūgis. Lietuvos metraščiai piešia tokį vaizdą: didysis Lietuvos ir rusų bei Žemaičių kunigaikštis Algirdas savo ietį prie Maskvos sulaužęs. Sėdęs ant žirgo, paėmė ietį į ranką, prijojo prie miesto ir savo ietimi smogęs į mūrą. Jodamas atgal, sušuko stipriu balsu: „Didysis Maskvos kunigaikšti, atsimink, kad Lietuvos ietis stovėjo prie Maskvos!"[5].

O rusų metraščiai dėl to suaimanavo: „Visa tat buvo dėl mūsų nuodėmių, o iki tol tokio piktumo Maskva iš Lietuvos dar nėra patyrusi"[6].

Maskva netylėjo. Ruošėsi atkeršyti. Metropolitas Aleksa prašė patriarchą padėti Maskvai, prakeikti tuos, kurie dedasi su nekrikščionimis. Patriarchas jau buvo besutinkąs, tačiau Algirdas aštriai jam atsakė (1370 ir 1371 m.), perėjęs į puolimą. Jis stipriai kaltino Maskvos metropolitą, o sau pareikalavo atskiro metropolito.

Maskva atkutusi puolė Tverę (1370). Tverės kunigaikštis Mykolas pabėgo į Lietuvą prašydamas pagalbos, bet Vilniuje jos nerado, tai iš ten vyko į totorius. Tie jam davė raštą, patvirtinantį teisę į jo valstybę. Grįžtantį norėjo jį pagauti Maskvos žmonės, vos spėjo išsprukti, ir vėl atsidūrė Lietuvoje. Dabar jau jį čia geriau priėmė, pati Lietuva mažiau turėjo kovų, bent vienas priešas išnyko — Lenkų pasienyje: tuomet mirė Lenkų Kazys (1370.XI)[7].

Dabar Lietuva, gindama Tverę, galėjo surengti antrą žygį prieš Maskvą.

Mirus Kaziui, Liubartas ir Kęstutis puolė Volynės Valdimerą. Turbūt ten neilgai gaišo, kad gruodžio mėn. Kęstutis jau buvo prie Maskvos.

---

[5] Lietuvos metraščiai, p. 499.

[6] Ten pat, p. 11.

[7] Pszkiewicz, I, p. 420.

Susidarė nemaža kariuomenė: buvo savo jėgų, kurias vedė Algirdas ir Kęstutis, buvo rusų vasaliniai kunigaikščiai. Maskvos Demetras pasislėpė Kremliuje (Maskvos pilyje). Jį apgulė. Bet neilgai užtruko, vėl greitai pasitraukė.

Kitamet surašė trumpas paliaubas (1371.VII iki 1371.X.26)[8].

1372 m. įvyko trečias Lietuvos žygis į Maskvą. Pavasarį puolė Kęstutis, aptuštino keletą valsčių. Vėliau buvo atvykęs Algirdas.

Kautynės neįvyko: nedrįso Maskva, bet svyravo ir lietuviai.

Po to sudarė taiką. Kiekviena šalis turėjo savo priešų[9], tad čia susitaikė.

Lietuvai kovoje su Maskva daug reiškė tikybiniai klausimai, nes čionai nebuvo tautiniai — valstybiniai. Vyskupai per bažnyčias vykdė savo viešpačių įsakymus. Šitai pastebėjusi, pagoniška Lietuva kūrė graikų bažnyčios metropoliją ir vyskupijas. Maskva čia įžvelgė sau pavojų. Per Konstantinopolio patriarchą stengėsi pajungti Lietuvos vyskupus, o metropoliją panaikinti.

Algirdas, eidamas į rytus ir ieškodamas šalininkų, turėjo tikslą atskirti Maskvą nuo pavakarių: ten įsigalėdamas, apsuptų Maskvą iš visų pusių, o paskui ir ją paimtų. Tam tikslui ėmė Černigovo ir Sieversko žemes.

Kovose su Maskva daug reiškė totorių ordos, įsitaisiusios plačiose Ukrainos stepėse tarp Volgos ir Dnepro. Kartais jos pripažindavo Maskvą, bet Lietuvai nepavyko jų patraukti į savo pusę.

---

[8] Ten pat, p. 421—423.

[9] Ten pat, p. 425—426.

XII a. baigiantis, Kijevo valstybė galutinai subyrėjo. Jos plačioje teritorijoje atsirado keletą mažesnių valstybių, tarp savęs besivaržančių ir nuolatos kariaujančių. Dėl to ne vieną jų dalį buvo užgrobę kaimynai. Kartais ant tų griuvėsių iškildavo viena kita stipresnė valstybė, nors neilgam, pvz., Galičo — Volynės kunigaikštija XIII a.

Kadaise galingas Kijevas, besivaržąs su Konstantinopoliu, dabar nusmuko. Naujų valstybių viešpačiai ėjo ten pasinaudoti senovės turtų likučiais. Kijevo vertė dar labiau nukrito, kai Ukrainos stepėse atsirado nauji nomadai. Buvo jų ir pirmiau, bet ypač daug jų atplūdo XIII a. Jie atkirto kelią į pietus, nutraukė prekybą, kultūringas žemdirbių šalis išnaikino. Šitie naujieji, labai gausūs klajokliai buvo totoriai.

Atėjo jie iš Azijos gilumų ir užplūdo stepių platybes tarp Uralo ir Dnepro. Jie traukė vis į vakarus. Eidami pakeliui nuniokojo Kijevo žemę, sugriovė patį miestą ir apylinkes apiplėšė. Šitos totorių ordos vadas Batu, sugriovęs Kijevą, traukė į vakarus. Užėmė Galičą, Vladimirą, ėjo toliau — į lenkus, vengrus, kol susidūrė su kliūtimis. Tada apsistojo prie Volgos, kur atsirado Mėlynoji, Aukso, arba Kipčiako orda[10]. Stepėse šiapus ir anapus Dnepro liko didesni ar mažesni totorių būriai, kurie prižiūrėjo savo valdas. Anų žinioj buvo rytų, šių — ukrainiečiai, arba pietų, rusai.

Kol totorių orda buvo stipri ir vieninga, niekas nedrįso ir nepajėgė kištis į jų valdomus plotus. O pradėjus jai irti, jau galėjo brautis tenai kaimynai, pamažu įsitaisyti ir totorius išstumti.

Vakaruose užplūdus totoriams, iš savo krašto bėgo tur-

[10] Grekov i Jakubovski, *Zolotaja orda.*

tingieji, bėgo, jeigu buvo silpni, ir kunigaikščiai, nes jie pirmiausiai nukentėdavo: plėšti juos vienus tebuvo galima, bet ir jie vieni tegalėjo organizuoti pasipriešinimą, tai totoriai pirmiausiai juos išžudydavo.

Sulaikyti Europos vakaruose, totoriai pasuko atgal ir pasiliko nuolatos gyventi Ukrainos stepėse. Ten pradėjo savaip naudoti rusų žemes.

Užplūdę pirmą sykį, plėšė, ką buvo galima, naikino žmones, o dabar saugojo žmones, nes galėjo imti iš jų duokles: artojai buvo nuolatinis pajamų šaltinis. Kai kurie sluoksniai, pirmiau žudomi, dabar buvo naudingi: jie padėjo totoriams imti duoklę. Todėl dabar jiems buvo reikalingi kunigaikščiai. Jeigu jų valstybės nebuvo iširusios ir gyventojai neišsibėgioję, totoriai kunigaikščiams pavesdavo rinkti iš gyventojų duokles, kad jiems atiduotų, o už tą darbą dalį tų pajamų anie sau pasilikdavo. Jeigu gyventojai tokių kunigaikščių neklausydavo, tai totorių ginkluoti būriai neklaužadas numalšindavo. Užtat gyvų nepalikdavo kartais ir tokių kunigaikščių, kurie nevykdydavo totorių reikalavimų.

Ten, kur nebūdavo didelių totorių masių, buvo galima apsiginti ar susidėjus į vieną kelioms kunigaikštijoms (tai rečiau būdavo) ar paprašius stipresnes valstybes apgynimo. Šituo gynėju ne sykį būdavo Lietuva. Rusų padermės kunigaikštijos pasiduodavo Lietuvos viršenybei, kad apgintų nuo totorių.

Nepajėgiant apsiginti ir nesant pagalbos iš šalies, reikėjo pasiduoti. Nauji viešpačiai — totorių chanai priimdavo savo globon kunigaikščius, uždėję už tai pareigą surinkti duoklę ir nuvežti į ordą. Chanai, matydami kunigų įtaką liaudžiai, ir juos globojo: atleisdavo juos nuo mokesčių. Dėl to kunigai nekurstė žmonių prieš totorius, net kartais prakeikdavo neklaužadas.

Ir išlikusi aristokratija, pasidavusi totoriams, geruoju gyveno su chanais. Kartais šie naudojosi kunigaikščių ir ponų vidaus kovomis: kas buvo priešiškas totoriams, tas nukentėdavo.

Totoriams užplūdus, pasikeitė visa politinė struktūra Europos rytuose — šiapus Dnepro atsirado naujų valstybių, daugiausia Lietuvos žinioje, o rytuose pradėjo kilti totorių padedama nauja galybė: Maskva.

Ir čia, ir ten teko susidurti Lietuvai.

Lietuva tiesiogiai susidurdavo su viena totorių dalimi, su ta, kuri buvo Ukrainoje. Ji laikė tą žemę savo valda ir nenorėjo, kad kas galingesnis ten viešpatautų. Kas kita totoriai, buvę Pavolgyje. Lietuviai jų nesiekdavo, susidurdavo kaip su varžovais rusų žemėse.

Ukrainoje totoriai buvo silpnesni. Kai dėl Volynės tarp savęs kovojo lietuviai su lenkais, totoriai palaikydavo tą ar kitą besivaržančią pusę. Gana dažnai, bet ne visuomet, ėjo su lietuviais prieš lenkus.

Apsilpus totoriams dėl vidaus kovų, jų ordai susiskaldžius į kelias mažesnes, buvo galima juos visai pašalinti. Algirdas, sumušęs juos ties Mėlynaisiais Vandenimis, prispyrė pasitraukti į pietus. Karijoto ainiai pajėgė juos išstumti iš Podolės į pietus. Taigi ten, kur lietuviai įsigalėdavo, iš ten jie varydavo totorius tolyn į stepes, sugebėjo apginti artojus nuo nomadų puldinėjimo. Šitai matė totoriai, todėl vėliau ne sykį dėdavosi su Lietuvos priešais[11].

Kitaip susiklostė santykiai su totoriais priešpiečiuose. Iš pradžių nebuvo kovų ir varžytinių tarp lietuvių ir totorių.

---

[11] Hruševski, IV, p. 53—55; Jabłonowski, *Historja*, p. 102—103; Filevič, Nr. 2, p. 116—117.

Abeji turėjo tą patį objektą — rusus. Gediminas buvo taikos šalininkas, vengė kovų su totoriais, totoriai taip pat nesiveržė į lietuvių valdomas žemes. Pas kits kitą lankėsi kviesliai ir pasiuntiniai, santykiai buvo tai artimesni, tai tolimesni. Totoriai netrukdė Lietuvai plėstis, galėjo veikti kits kitam netrukdydami.

Kartais vis dėlto užeidavo juodi debesėliai. Gediminas veržėsi į turtingą Naugardo pirklių respubliką, dėl to paties brovėsi tenai ir stiprėjanti Maskva. Ji taip pat norėjo Naugardo aukso. Totoriai dabar pamatė skirtumą tarp Maskvos ir Lietuvos. Jie čia palaikė Maskvą, net spyrė ją eiti į Naugardą, nes manė, kad iš Maskvos galės gauti dalį šito aukso, o iš Lietuvos nieko. Todėl į ją skersavo. Šiuo atveju jie ėjo su Maskva prieš Lietuvą. Kas kita Naugardas; jam geriau buvo Gediminas.

Kuo toliau, tuo labiau skyrėsi lietuvių ir totorių interesai. Kęstutis, ypač Algirdas, matė Lietuvai gresiantį pavojų iš Maskvos, todėl siūlė totoriams kartu pulti, įkalbinėjo juos, kad sustiprėjusi Maskva galės būti pavojinga totoriams. Maskva, tai išgirdusi, įtikino chaną, kad, susidėjus su Lietuva, jam bus blogiau: juk Algirdas jau nukariavo dalį chano valdų (Ukrainą ir Gudiją), nori nukariauti Maskvą, paskui eis prieš pačią ordą. Ir Maskva įtikino chaną: jis ėjo su Maskva prieš Lietuvą[12].

Algirdas vis dar stengėsi susitarti su totoriais. Jis pasiuntė pas juos du Karijoto sūnus (1349), bet nieko nelaimėjo. Chanas išdavė juos Maskvai, o ta laikė juos kalėjime. Dabar Lietuvai teko derėtis su Maskva dėl taikos ir Karijoto sūnų išvadavimo. Pavyko susitarti, net pavyko per Maskvą paveikti totorius, kad jie eitų prieš lenkus.

---

[12] Grekov i Jakubovski, *Zolotaja orda.*

Bet jau nuo 1341 m. (po Gedimino ir Uzbeko mirties), prasidėjus suirutėms ordoje, jai skylant buvo galima pradėti pulti totorius ir išstumti į pietus — giliau į stepes ir toliau nuo artojų sričių.

O jau XIV amžiui baigiantis, stiprėjant Maskvai, totoriai kartais dėjosi su Lietuva prieš įsigalėjusią Maskvą.

PAGIRYS

Pelkėtame, nederlingame Pripetės slėnyje, Pagiriu (Poliesie) vadinamame, buvo susikūrusios keletas nestiprių kunigaikštijų, priklausomų tai nuo Kijevo, tai nuo kitų stipresnių valstybių. Gediminas jau įsitaisė stipresnėse iš jų — Pinske. Jam mirus, ten sėdėjo Narimantas[13]. Per ten ėjo kelias į pietus, į Volynę, o per ją — dar toliau į pietus, į Polodę.

Pripetės krantais lietuviai traukė į Dnepro pusę, o jį pasiekus, Kijevui atėjo eilė patekti Lietuvos įtakon.

Pagirį nuo lenkų skyrė Palenkė (Podlachia, Podlasie), dėl kurios ėjo kovos su lenkais. O jau įsitaisę lietuviai Palenkėje, į Pagirio reikalus nesikišo.

KIJEVAS

Užplūdę totoriai išnaikino Kijevą ir jo žemę. Išnyko savos dinastijos, pats miestas negalėjo valdytis, o tylomis praeiti pro jį nebuvo galima: stovėjo prie didelės upės, turėjo

[13] Klepatski, p. 12 — 13.

moralinę vertybę, iš ten buvo galima sulaikyti nomadų veržimąsi[14].

Gedimino brolis, žinomas Teodoro vardu, ten įsitaisė. Galbūt dėl Kijevo nebuvo didelių kautynių, ramiai, kaip gynėjai, lietuviai atėjo į jį ir tvarkė[15]. Iš čia galėjo spraustis į totorių užimtas vietas.

Dėl to, mirus Teodorui, nesunku buvo Algirdui pasodinti savo sūnų Valdimerą. Jis ypač stipriai galėjo sėdėti po to, kai lietuviai gal nedidelėse kautynėse sumušė totorius prie Mėlynųjų Vandenų (1362)[16].

PODOLĖ

Podolė, seniau vadinama Ponize (lietuviškai būtų Žemaičiai, Žemumos) — Volynės tęsinys į pietus, siekiąs net Juodąją jūrą. Ryšiai su Volyne buvo gana silpni: ją skyrė nuo Volynės Bogo, Pripetės upių slėniai.

Atėję totoriai pirmiausia užėmė Podolę, stipriausiai ten atsisėdo. Iš kitur turėjo trauktis, o čia vis dėlto liko. Gyventojai jautėsi neblogai po totoriais ir neturėjo noro pakeisti

---

[14] Apie Kijevo užėmimą plačiai rašė Antonovič, Daškevič (p. 40—60), vėliau Klepatski (p. 14—141). Jie neigė vėlesniųjų metraščių pasakojimus, laikydami juos savomis kombinacijomis. Teognosto užrašai nebuvo dar žinomi.

[15] Jis minimas bendraamžio metropolito Teognosto užrašuose, paskelbtuose vos 1916 m. (Paskiewicz, *Jagielonovie i Moskva*, p. 328—330). Nuo to laiko Teodoro buvimu neabejoja istorikai.

[16] Kai kurie manė, jog kautynių prie Mėlynųjų Vandenų ir nebuvo. Tuo neabejojo rusų istorikas Karamzin. Ukrainiečių Hruševski taip pat neabejojo, tik ieškojo vietos, kur tai buvo. Dėl šito plačiausiai yra rašęs lenkiškai Kuczynski *Sine Vody*. Jo išvedžiojimais, kautynės turėjo būti 1362 m. (P. 127—131).

juos kitais viešpačiais. Podolės orda nesikišo į vidaus reikalus, o duoklės buvo pakeliamos.

Lietuviai, traukdami Dnepru, nejudino Ponizės, kol totoriai buvo ten stiprūs.

Pradėjus smukti totorių galybei, atsiradus kelioms ordoms, ėmus joms tarp savęs kariauti, gyventojams reikėjo, kad kas apgintų ir tvarką palaikytų. XIV a. viduryje (apie 1349 m.) įsitaisė ten Gedimino anūkai — gausūs Karijoto sūnūs.

Vėliau totoriai, kiek atsigavę, bandė atsiimti prarastas žemes, bet juos sumušė Algirdas, eidamas užimti Kijevo žemių, ties Mėlynaisiais Vandenimis (1362 m.)[17], nes neužteko Karijoto sūnums savo jėgų, reikėjo visos Lietuvos pagalbos.

Šiaip Podolės kraštą ginti nuo totorių teko vieniems Karijoto sūnums. Lietuviai, užimti savo kamieno gynimu, kovomis su rusais, vokiečiais, lenkais, mažai kuo galėjo padėti Karijotams.

Laikui bėgant ir žemės vardas pasikeitė: ėmė ją vadinti Podolė (ukrainiečių kalba Podilė), bet lietuviškai reikštų tas pačias žemumas).

Podolės gyventojai priėmė lietuvius, kaip pirmiau totorius, kurie, kol nebuvę iširę, juos ištisą amžių gynė ir tvarkė.

Karijoto vaikai gynė savo naująją šalį nuo totorių, statė pilis (pvz., Kamenec). Jie nustojo mokėti duoklę totorių baskakams, ne vienas Karijoto sūnus ir galvą padėjo tose kovose. Betgi visiškai totorių kišimosi ir jie neatsikratė.

Podolė, taip pat kitos Lietuvos pietų žemės nominaliai pripažino totorių viršenybę, kartais ėjo išvien prieš jos priešus.

---

[17] Žr. aukščiau.

Karijotams valdant Podolę, lietuviai negalėjo padėti, nes patys buvo užimti, todėl Karijotai turėjo patys savim rūpintis. Dėl to jie su totoriais darydavo kompromisų, kai kur nusileisdavo.

Šiaip Podolės ordą jie išstūmė į Krymą, Dobrudžą. Nesitenkindami nedidelėmis ramiosios Podolės valdomis, stengėsi jas išplėsti. Jie ėjo į Vengriją, ten kovojo, net kai kam teko žūti. Vienas net buvo pasidaręs Moldavų viešpačiu, bet neilgai valdė: jį nunuodijo[18].

Karijotai prieš lenkus retai eidavo, o kartais eidavo išvien.

Buvo toje energingoje šeimoje kilęs sumanymas vesti vienam iš jų lenkų karaliaus Kazio dukterį, vėliau tapti sosto įpėdiniu ir būti lenkų karalium. Dėl to jie dažnai būdavo su lenkais, važinėjo į Krokovą, sykį net sudarant lietuvių ir lenkų sutartį 1366 m. Karijotai buvo lenkų pusėje. Lietuvių ir lenkų kovose jie stovėjo nuošaliai, būdavo neutralūs: bijojo gretimų lenkų[19], bet ir prieš savąjį kraują, prieš Lietuvos viešpačius eiti nenorėjo.

Lenkų Kazys, įėjęs į Volynę, pamažu įsigalėjo ir vakarų Podolėje. Čia jam padėjo dalis vietos gyventojų. Gal jam buvo atėję talkon totoriai, tikėdamiesi atsigauti prieš Karijotus.

Kaziui mirus, Podolė atkrito. Jo įpėdinis Vengrų Liudvikas, grįžęs į Podolę, turėjo iš naujo ją nukariauti, nugalėti Karijotus. Jiems buvo atėję talkon Kęstučio ir Algirdo atsiųstos kariuomenės, jų sūnų vedamos; padėjo ir Liubartas, sėdįs Valdimire. Liudvikas turėjo didesnę kariuomenę, arčiau nuo bazės, tai nugalėjo.

---

[18] Skrzypek, p. 102.

[19] Hruševski, IV, p. 69—82; Jabłonowski, *Historya Rusi*, p. 83—84.

Pasidavimo sąlygos buvo sunkios. Karijotai pasiliko vietoje, bet kaip vengrų vasalai. Jie turės tarnauti Liudvikui, eiti prieš visus ir prieš Lietuvą, taigi sąlygos sunkesnės, negu pirmiau buvo[20].

20 Apie tai rašo pats Liudvikas laiške į Carrarą 1377.IX.29. Ten jis sako, kad jam pasidavė Podolės kunigaikščiai su 11 pilių. Iš tų kunigaikščių minimi du vardai: Aleksandras ir Borys. Kiti kunigaikščiai paimti įkaitais, nugabenti į Vengriją (tarp jų Kęstučio, Algirdo sūnūs). (Halecki, *Przyczynki genealogiczne*, p. 97—111).

Be to: Huber, *Ludwig*, I, p. 44; Skrzypek, p. 107—112.

PALENKĖ

Lietuviai, traukdami į rytus ir priėję Dnepro upės, ėjo ja žemyn, bet nebegalėjo tenkintis vienu rytų keliu į tas šalis. Kito, artimesnio kelio, neleido turėti Pinsko balos. Pripetės užpiltos, taigi reikėjo aplenkti, pasistūmėti į vakarus, slinkti per Palenkę, kad vėl būtų galima prieiti Dneprą ir jo intakus.

Šita žemė buvo kadaise vienos lietuvių giminės gyvenama. Tai buvo jotvingių žemė, dabar ji apleista. Kad ji sugrįžtų, lietuviams teko kariauti su keliais kaimynais, norinčiais ją užvaldyti, — su lenkais, mozūrais, rusais ir vokiečiais.

JOTVINGIAI

Jotvingiai — plati lietuvių tautos dalis, ne tiek skaičiumi, kiek dideliu jų užimamu plotu[1].

Jie žinomi ne vienu vardu: jotvingiai, sūdai, suduvai,

---

[1] Kad jotvingiai — lietuvių giminė, niekas tuo neabejoja. Tik imama ginčytis, kai reikia pasisakyti dėl kalbos, gyvenamos vietos, antropologinio tipo, charakterio ir t.t. Vieni randa, kad jeigu prūsų kalba buvus tolima tikrųjų lietuvių kalbai, tai jotvingių kalba buvusi artimesnė lietuvių kalbai; kiti, — kad buvusi tolimesnė lietuvių kalbai ir artmesnė prūsų.

Antropologinio tipo požiūriu, šitai mažai tebuvo tyrinėta. O kas tyrinėjo, kaip Talko-Hryncewicz, tai rado, kad jie skiriasi nuo prūsų (*Człowiek*, p. 72), Barsov, p. 39—42, 230—238, Būga, Gerulis.

pagaliau palenkėnai (pagal gyvenamą vietą — Palenkė, Pollexia, Podlachia, Podlasia).

Jotvingiai užėmė smėlingą lygumą tarp Bebros—Narvės—Nuro—Bugo ir Prūsų ežerų, apsupti girių ir balų. Galbūt jie siekė Pinsko apylinkes, ten, kur subėga žemės ir vandens keliai[2].

Toje žemėje buvo jotvingių įkurti miestai: Dargukaimas, Melnikas, Branskas, gal Bielskas, bene dar teks pridėti Pinską.

Gyvendami neprieinamose, taigi saugiose vietose, užimdami didelius plotus, neturėjo reikalo sukurti valstybės, kai kaimynai jau jas turėjo ir stengėsi išsiplėsti, įsibraudami į svetimų tautų žemes. Jotvingiams teko tik gintis.

Istorijoje jotvingiai iškilo gana anksti. Remdamiesi rusų metraščiais, užtinkame jotvingių vardą tarp normanų ir rusų karių, susiderėjusių su graikais Bizante X a.

Vėliau žinoma, kad rusai gynėsi nuo jotvingių nes dėl totorių antplūdžio seniau stiprios valstybės buvo iširusios. Tik susidarius šiapus Dnepro naujam centrui (Galičas — Valdimieras), XIII a. patys rusai pradėjo rengti puolimus, net galėjo įsibrauti į jotvingių žemes, jas užiminėti ir įsitaisyti. Dalis jotvingių žuvo, kita dalis liko vietoj, o dar kiti pasitraukė į Lietuvos pusę. Ir čia prasidėjo Lietuvos ir Rusų kovos dėl jotvingių žemės.

Kiti kaimynai — mozūrai.

Jotvingiai puldinėjo ir juos mažais būreliais; anie atsakydavo tuo pačiu.

Mozūrai, per silpni būdami, kurį laiką jotvingius buvo palikę niokoti rusams, o patys ėjo prieš artimiausius, bet silpnesnius galindus ir sasus — prūsų giminės atžalas. Ir čia nepajėgdami iš karto nugalėti, pasikvietė vokiečius tal-

[2] Neigia šitai Orda. Ji net surado naują, nebuvusią pinčiukų tautą.

kon — Vokiečių ordiną, o šie išsiplėtė Prūsuose. Dabar jotvingiams atsirado naujų priešų — tai buvo mozūrų atkviestas vokiečių ordinas.

Be karo ginklų, kaimynai bandė vartoti ir taikių priemonių — apkrikštyti, bet taip, kad jie bažnytiškai būtų pajungti ar vokiečiams, ar lenkams, o vėliau įvyktų politinis priklausymas. Būdavo vyskupų tai vienų jotvingių, tai visai Lietuvai skiriamų. Lenkai 1253 m. buvo įšventinę Vitą Lietuvos vyskupu, o paskui turėjo pasitraukti Ordino spaudžiami. Vėliau buvo juo įšventintas naujas Ordino kandidatas.

Mozūrai kvietėsi talkon ir karių iš Vakarų Europos. Buvo skelbiami kryžių karai (1255, 1256—1257). Jiems vadovavo tai lenkai, tai vokiečiai, tarp savęs dėl šito varžėsi.

Jotvingiai, norėdami apsiginti, glaudėsi prie savo tautiečių lietuvių, jau sudarančių platesnę valstybę, bet dėl kaimynų puolimų taip pat sunkiai su jais kovojančių. Šito jotvingių prisidėjimo ir jų įėjimo į Lietuvos valstybę kaimynai nenorėjo. Jie viską darė, kad to nebūtų, kurstė jų sukilimus, kiršino prieš Mindaugą. O jam, visų puolamam, ne visos lietuvių giminės palaikomam, kovoti su priešų daugybe buvo nepakeliama. Taigi negalėjo apginti ir jotvingių.

Volynės Danyla, mozūrų Samovitas, Vokiečių ordinas pasidalijo jotvingių žemes kiek kuris pajėgė jos užgrobti. Mindaugas negalėjo jų pasiimti savo žinion[3].

Žemes pasidalijus, tose vietose liko daugybė kapų, liudijančių sunkias ir atkaklias jotvingių kovas. Ir tos žemės vardas pasikeitė: susiaurėjęs jų gyvenamų žemių plotas ėmė

---

[3] Ptaśnik, *Monum. Vat.*, III, Nr. 76, 84; Theiner, p. 121, 142; Abraham, *Powst.*, p. 152—154; Ewald Eroberung, *Preussens*, Hruševski, IV, p. 2, Volter, *O jatviagach.*

vadintis Palenkė, kaip esantis greta lenkų, pagal ar palei lenkus. Gyventojai neišnyko — vieni liko vietoje, kiti pasitraukė į Lietuvos pusę.

Kiek vėliau, sustiprėjus Lietuvos valstybei, Gediminas traukė į šitą, kadaise lietuvių žemę. Bet jau Gediminas 1323—1324 m. nebe visą atsiėmė iš mozūrų, net ne visą Palenkę atgavo iš įsigalėjusių Volynės kunigaikščių.

Dabar vieniems lietuviams, be išnykusių jotvingių, teko dėl Palenkės kariauti su Volyne, mozūrais, Vokiečių ordinu.

MOZŪRAI

Mozūrai — atskira lenkų tautos šaka, bet su jais nesudarė vienos valstybės.

Lenkų žemėse tarp savęs varžėsi dėl valdžios, kas valdys — didlenkiai (apie Krokuvą) ar mozūrai. O paskui patys mozūrai XIV a. pradžioje subyrėjo, kai trys mozūrų kunigaikščio sūnūs tarp savęs pasidalijo tas žemes.

Ir pirmiau, ir dabar mozūrų kunigaikščiai turėjo žiūrėti į savo galingesnius kaimynus ar nuo jų gindamiesi, ar prašydami pagalbos prieš Krokuvos viešpačius. Dėl to jie tai dėjosi, tai kovojo su Lietuva, su Ordinu (kurį jie patys buvo pasikvietę prieš prūsus — lietuvius), net šliejosi prie tolimų čekų.

Mozūrų kunigaikščiai ypač daug reikalų turėjo su lietuviais, kurie kartais turėjo apginti juos nuo lenkų. Todėl jie kartais ieškodavo žmonų pas lietuvius, priėmė net jų vardus, pvz., ten buvo žinomas Traidenio vardas. Norėdami apsisaugoti, kartais nurodydavo kelią į lenkus ar pasikviesdavo lietuvius pagalbon prieš lenkus, ar net samdydavo lietuvius karius.

Lietuvos galybei sustiprėjus, lenkų karaliai ieškojo giminystės su Gediminu. Pvz., Krokuvos karaliaus (Vlado Alkūnės) sūnus Kazys vedė Gedimino dukterį.

Mozūrams svarbu buvo, kas valdys gretimą jiems Palenkę — ar irstančioji Galičo — Valdimiero galybė, ar stiprėjanti Lietuva. Jiems atrodė, kad rusų pavojus didesnis, todėl geriau norėjo turėti Lietuvos kaiminystę, kuri, be to, galėtų apginti juos nuo Krokuvos ponų, o šiems nusilpnėjus, galėtų padėti įsigalėti lenkų žemėse.

Lietuva, kaip minėta, Gedimino laikais užėmė Palenkę pirmoji. Tat nepatiko nei mozūrams, nei Galičo kunigaikščiams, todėl abu ėmė artintis prie Vokiečių ordino, manė, gal jis padės jiems atgauti Palenkę. Lenkų karalius (Vladas Alkūnė) nedarė kliūčių Lietuvai, nes mozūrai buvo ne su juo, jam atžagari, o tuo tarpu galės eiti į Rusią.

Sėdint Palenkėje, pasislinkus į Rusią, lietuviams teko susidurti dabar su lenkais, su kuriais iki tol maža tebuvo reikalų.

Krokuvos viešpačiai pakeitė savo nusistatymą į mozūrus, dažniau ir įnirtingiau puldinėjo mozūrus arba lietuviams leido pulti, nes šitaip norėjo pasiekti savo seną tikslą — pajungti juos sau, kad šie pasiduotų[4].

Mozūrai neketino geruoju pasiduoti, ieškojo pagalbos kitur. Vienas jų pasidarė čekų vasalu (1329), kiti du broliai liko nepriklausomi, o paskui irgi pasidavė čekams, pasidarė jų vasalais (1346—1356).

Padėtis pablogėjo, kai lenkų Kazys, perleidęs kai kurias lenkų žemes, susitarė su čekais. Ir po 1352 m. visi mozūrai liko lenkų vasalais.

---

[4] Zajączkowski, *W sprawie Podlasia* (*At. Wilen.*, t. VII); tas pat, *Przymierze Polsko-Litewskie* (*Kw. Hist.*).

Tačiau mozūrai stengėsi atgauti visišką laisvę, ypač po to, kai Samovitas vėl paveldėjo brolių dalį Mozūruose. Atsirado viltis Piastams išmirus gauti ir lenkų žemes, nes jis buvo jų vienintelis įpėdinis. Todėl kreipė daugiau dėmesio į lenkų žemes, negu į Palenkę[5].

Jų ėjimas išvien su lenkais prieš lietuvius paaštrino santykius su šiais. Lietuviai puolė tuomet mozūrus, kaip lenkų talkininkus (1336—1340)[6].

Toliau jau visa tai priklausė nuo santykių su Lenkais dėl Rusios.

Palenkė lietuviams — pereinamas kelias į pietus, į Volynę.

---

[5] Maleczynska <...>, Paszkiewicz, *W sprawie.*

[6] Smulkiai aprašo tatai Długosz. 1336 m. puolė Algirdas, Kęstutis ir kt. (IX) lenkų vert. (P. 162).

KOVOS SU LENKAIS IR VENGRAIS DĖL VOLYNĖS

XIV a. Lietuva traukė į pietus, į Volynę, kur taip pat veržėsi lenkai ir vengrai, taigi turėjo su jais į kovą stoti. Kovos buvo nebe pirmos, jos turėjo savo istoriją.

VOLYNĖ (XII—XIV a.)

Kadaise buvusi stipri ir plati Kijevo kunigaikštija, turtinga ir galinga dėl prekybos su Bizantu, XII a. suiro, subyrėjo į daugelį smulkesnių vienetų. Jau XII a. ėmė kilti Volynė. Jos kunigaikštis Romanas, įsigalėjęs ir Galiče, sukūrė stiprią valstybę, nusmukusio Kijevo nepaisė. Jis stengėsi sukurti stiprią, centralizuotą valstybę, dėl to turėjo įveikti galingą ponų sluoksnį, bet nepajėgė, o čia dar įsipainiojo į lenkų kovas, kuriose ir pats žuvo (1205). Vėl kurį laiką buvo suirutės, kol jo sūnus Danyla, sulaukęs pilnametystės (1229), sustiprino savo valdžią, kovodamas prieš ponų privilegijas ir jų įsigalėjimą ir stengdamasis pajungti juos savo interesams.

Jo laikais atplūdo iš stepių totoriai. Danyla pabėgo, slėpėsi pas vengrus, pas lenkus. Tenai būdamas jis prašė pagalbos lenkų, vengrų, Vokiečių ordino, lietuvių, net kreipėsi į tolimą Romą. Čionai rašydamas, Danyla sutiko priimti bažnytinę uniją, nurodinėjo Europai gresiantį pavojų iš

totorių pusės. Popiežius sutiko priimti Volynę savo globon, bet pats užimtas kovomis dėl valdžios su imperatoriumi, mažai tegalėjo padėti.

Danyla grįžo į savo tėvynę, nusilenkė totoriams. Jų padedamas galėjo suvaldyti savo ponus, atsiginti nuo kaimynų. Vėliau jau sustiprėjęs Danyla kartais išdrįsdavo priešintis patiems totoriams, ypač šiems apirus. Sustiprėjęs Danyla galėjo plėsti valstybę.

Turėdamas kliūčių rusų žemėse, jis ėjo į žiemius, į jotvingių pusę. Šitose kovose susidėjo su lenkais prieš bendrą priešą — lietuvius.

Danyla, susidėjęs su lenkais, galėjo nustumti jotvingius į žiemius, taip pat lenkų padedamas, bandė sugriauti kylančią Mindaugo Lietuvą. Tačiau Mindaugas išardė priešų koaliciją susitaręs su vienu iš jų ir priėmęs krikštą. Bet Danyla vainikavosi jotvingių žemėje, Dargukaino mieste, Rusų karaliumi.

Danyla tai artinosi prie lietuvių, tai kovojo su jais. Taikos laikais net susigiminiavo su lietuvių dinastija. Antroji Danylos žmona — lietuvė; vienas jo sūnus Švarnas vedė Mindaugo dukterį, kitas sūnus gavo valdyti Lietuvos Naugardą.

Sustiprėjęs viduje, susitaikęs su Lietuva, Danyla bandė atsikabinti nuo totorių, bet tuo tik priviliojo naujus jų spiečius. Tas antplūdis turėjo būti jam pavojingas ir dėl to, kad aristokratija (ponai), priešindamasi kunigaikščio valdžiai, dėjosi su totoriais, juos kvietė talkon prieš Danylą, savo viešpatį.

Vykstant suirutėms pačioje ordoje, Danyla puolė chano vietiniką Kuremsą, jį nugalėjo, bet naujas vietininkas Burundijus, atsiųstas Batu, sugebėjo gerumu ir piktumu nugalėti Danylą, padaryti jį savo sąjungininku, pasiūlė kartu pulti Lietuvą, paskui lenkus. Taigi Danyla vėl atsidūrė po totoriais. Tačiau totorių jam daromas spaudimas vis tiek sumažėjo dėl naujų kovų ordoje.

Liaudis kartais geriau norėjo totorių viršenybės, negu Danylos ir kitų įsigalėjimo, nes jis labiau gyventojus vargino, negu totoriai.

Aristokratai (ponai), negalėdami apsiginti nuo savo kunigaikščių, neužtekus nė totorių pagalbos, kartais ir patiems pavojingos, vartojo savo ginklą, iš anų (o gal ir iš kitų) paskolintą — nuodijo savo kunigaikščius, nuodijo chano vietininkus.

Mirus Danylai, nužudžius Mindaugą, kurį laiką vyko suirutės Volynėje, kovos tarp įpėdinių. Totoriai dažnai padėdavo tam ar kitam kandidatui į sostą.

Per tą laiką Lietuva sustiprėjo. Traidenis, Vytenis, Gediminas ją atstatė ir sustiprino. Dabar jau lietuviai galėjo traukti į pietus, į Volynę.

O Danylos valstybė vėl skilo, laikinai jos dalys tebuvo sujungiamos, bet nebeatsigavo.

Lietuviai ėjo Padneprėmis dviem ruožais — dešiniąja ir kairiąja puse. Dešinėje — į Kijevo pusę, kairėje — į Volynę. Totorių Ordos suirutės tai daryti padėjo: jų įtaka sumažėjo, turėjo trauktis atgal į stepes. Lietuviai ramiai ir lengvai be kliūčių galėjo brautis, pačių gyventojų prašomi, vienur ginklu, kitur vedybomis ir derybomis, kurios buvo stiprios ir naudingos, jeigu rėmėsi lietuvių ginklu.

Danylai mirus, iširus jo valstybei, kuri taip veržėsi į lietuvių žemes, atsirado vienoje dalyje Gedimino sūnus Liubartas. Jis su lietuvių pagalba kūrė sau naują stiprią valstybę, įjungęs ją vienokiu ar kitokiu pavidalu į Lietuvos kunigaikštiją[7]. Kitoje, didesnėje dalyje buvo mozūrų kunigaikštis Boleslovas (Jurgis), Gedimino žentas.

---

[7] Mirus Danylai, iširo jo valstybė — ji vėl skilo į dvi dalis — Galičą ir Valdimierą, nors vieną sykį Levo sūnus Jurgis II 1301 m. buvo sujungęs abi dalis į vieną ir buvo vainikuotas jos karalium.

Boleslovas — nedidelis kunigaikštis, bet jau ryšiais ir paspirtim, giminiavosi su Gediminu. Dėl savo ryšių gavo Volynės kunigaikštiją[8]. Galbūt todėl ir įsitaisė, kad atsispirtų prieš Lietuvos Gediminą, jo ėjimą į tas žemes.

Boleslovas (Jurgis), atėjęs į Volynę, stengėsi sukurti stiprią valstybę, jo vieno valdomą. Todėl kai kur artinosi prie vietos žmonių, kai kur tolinosi, ieškojo atramos svetur ir tarp svetimtaučių.

Eidamas į Volynę jis priėmė graikų tikybą, manydamas, kad kunigai jį palaikys. Norėdamas sudaryti atramą viduje, kvietė į dvarus ir sodžius lenkus, o į miestus vokiečius. Užsienio reikalais stengėsi susiartinti su lenkais ir vengrais, buvo net nuvažiavęs į Vyšehradą (1338), net bandė suartėti su Vokiečių ordinu; gal miestiečiai tuo rūpinosi. Vis tai buvo nukreipta prieš Lietuvą.

Ponai visam tam buvo priešingi. Nepatenkinti buvo lenkų ir vokiečių kvietimu, jiems žemių dalijimu, be to, jie neketino išsižadėti savo privilegijų, netgi stengėsi jas praplėsti. Kad galėtų šitai pasiekti, leido valstybei susiskaidyti. Ir jie ėjo stipryn. Taigi nepadėjo Boleslovui — Jurgiui nė to-

---

Jurgis II žuvo 1316 m. kautynėse su Gediminu, užėmusiu Palenkę. Valstybė buvo padalyta sūnums: Galičina su Volyne atiteko Andriui, Luckas — Levui.

Abu juodu žuvo 1323 (ar 1324 m.); sako, esą juos nunuodijęs Andriaus sūnus Jurgis II; jis mirė jaunas bevaikis (1336 m.). Jo įpėdiniu į Volynę atėjo svetimas, iš mozūrų, nedidelis kunigaikštis Boleslovas (Jurgis); pasirodė vėliau esąs pavojingas aristokratijai, todėl jį nunuodijo. Lucke gi atsisėdo tėvo žentas Liubartas, Gedimino sūnus.

[8] Istorikai ginčijasi dėl to, kaip jis pateko į Volynę. Vieni sako, kad jį pakvietė ponai, tardami, jog nebus pavojingas, jog jie valdys; pakvietė vis dėlto su totorių chanų žinia. Kiti — jog ne ponai rinko Boleslovą, o totorių chanas jį pastatė, todėl prieš ponus buvo stipresni. Bet jis pats buvo tik totorių vasalas, nuo jų priklausė taip pat, kaip ir jo pirmtakai (Linničenko, p. 90—95).

toriai. Kova buvo aštri ir žiauri: Boleslovas ponų nesigailėjo, naikino juos be atodairos; pasitikėdamas savo jėgomis, savavaliavo, nesivaržė, kibo prie ponų moterų ir dukterų. Įnirtimas prieš jį didėjo.

Lenkai godžiomis akimis žiūrėjo į tas derlingas žemes, laukė tos valstybės sukrėtimų. Mušami ir spaudžiami vakaruose, dėl suiručių galėjo brautis čionai ir net galvoti apie Juodąją jūrą[9].

Ponai, persekiojami, niekinami, svetimų padedami, terado vieną išeitį išsigelbėti: jį nunuodijo[10].

Ir tuojau į tą valstybę įžengė kaimynai: po 3 savaičių Lenkų Kazys, po 2 mėnesių vengrų Karolis — Robertas. Žuvo kadaise stipri Galičo kunigaikštija. Dabar turėjo įsikišti ir Lietuva.

VENGRIJA IR VOLYNĖ

Jau nuo XI a. vengrai reiškė pretenzijas į Volynę. Tai jie valdant Romanui, Danylai (1235), jam vainikuojantis.

Galbūt Volynė kurį laiką pripažino jų viršenybę, gal tik pirmenybę.

Vengrų karaliaus titule buvo pasakyta: Galičinos ir Valdimiero (Volynės) karalius (Galiciae Lodomeriaegne rex).

Šitai tapo jų tradicija. Matyt, kai kurie didieji bajorai tuo pasinaudodavo ir kreipdavosi į vengrus prašydami užtarimo, kai buvo nepatenkinti savo viešpačiais[11].

Ir pasitaikius progai, XIV a. vengrai įžengė į Volynę.

---

[9] Bobrzynski M. (*Dtieje Polski*, I, p. 178), žinoma, piešia, kaip kultūros darbą.

[10] Tai įvyko 1340.III.25.

[11] Hruševski, IV, p. 17—18.

XIII a. Lenkija buvo iširusi, suskaldyta. Joje vyko vidaus kovos. Net vyriausias jų viešpats buvo čekas; miestai — vokiečių, bažnyčia — nepatikima, žiemiuose — plėtėsi Vokiečių ordinas ir ėmė lenkų žemes.

Tuomet lenkai nė svajote nesvajojo apie Rusią, jie gynėsi, o ne puolė. Rusai norėjo Liublino, Volynės viešpats Levas net taikė į Krokuvos sostą[12].

Vėliau sustiprėję, bet vis dėlto žiemiuose buvę per silpni, atkreipė akis į tą pačią Volynę.

XIV a. Pradėjo Lenkija atsigauti; Krokuvos viešpačiai ėmė rinkti žemes į vieną; susidėjo į vieną Didlenkė ir Mažlenkė. Skyrium nuo to stovėjo kita lenkų šaka — Mozūrai; nors jie patys buvo suskaidyti, bet stipresnieji jų kunigaikščiai stengėsi valdyti visus mozūrus ir užimti kitas lenkų dalis. Krokuvos viešpačiai su lietuviais nesusidurdavo, bet turėjo bendrų kaimynų, kurie ir buvo bendri jų priešai — vokiečiai ir mozūrai, tik vėliau ėmė varžytis ir kovoti dėl Volynės. Mozūrai turėjo su lietuviais kitų ginčijamų dalykų — jie brovėsi į buvusią jotvingių žemę — į Palenkę, todėl dažniau tekdavo kovoti[13].

Didlenkė ir Mažlenkė turėjo pakelti ilgas ir sunkias kovas su valstiečiais vakaruose, kurie nuo senų laikų brovėsi ir stūmė lenkus į rytus, o žiemiuose buvo įsitaisę vokiečiai, vos XIII a. pačių lenkų prieš Prūsus pakviesti (būtent vienos jų dalies — mozūrų), ir pamažu įsigalėjo abiejose žemutinės Vyslos pusėse. Mozūrai labai dažnai ėjo išvien su Vokiečių ordinu prieš Krokuvos viešpačius.

Lenkų žemes jungti į vieną pradėjo XIV a. Vladas, pra-

[12] Ten pat, p. 18.

[13] Apie santykius su mozūrais žr. kitoje vietoje.

mintas Alkūne (Lokietek), stipriausias iš daugybės lenkų viešpačių. Vokiečiai užima vieną žemę po kitos, o čia savi tautiečiai kunigaikščiai padeda aniems, o trukdo savajam. Pats žemių nedaug teturėdamas, nestipriai sėdįs Krokuvoje, galėjo šį tą laimėti sulaukęs pagalbos iš kitur.

Ordinas užėmė Pamarį (1308—1309). Vladas bandė gauti pagalbos iš Kurijos, įsitaisiusios Avignone (1314—1316), nusileisdamas jos piniginiams reikalavimams: jis leido rinkti lenkuose petrapinigį, o Ordinas nesutiko to daryti (pripratęs buvo reikalauti iš Kurijos, o ne jai duoti). Dėl to Kurija padėjo Vladui Alkūnei ir padarė palankų lenkams sprendimą (1319, 1320). Žinoma, tas laimėjimas nebuvo didelis: turint sprendimą, reikia dar jį įvykdyti. Ordinas neketino nusileisti, o Vladui neužteko savo jėgų.

Ordinas ėjo toliau: jis dėjosi su lenkų kunigaikščiais, kurie nebuvo Vlado žinioje (su Štetino, Mozūrų kunigaikščiais) ėmė veikti Kurijoje. Jose nesunku buvo įgyti palankumą atitinkamai paveikus.

Niekas nesijautė stiprus karą pradėti, tęsė ginčą diplomatinėmis derybomis. Vladas Alkūnė, viešai kalbėjęs apie krikčionybės palaikymą, slapta susiderėjo su pagonių Lietuva (1325).

Gediminas per daug jautė Ordino veržimąsi į Žemaičius. Duotieji pažadai pasikrikštyti tedavė Lietuvai trumpas paliaubas, dėl to ir jam buvo naudingiau susidėti su Vladu. Paskui politinę sutartį buvo sudaryta šeimyninė sutartis: lenkų karalaitis Kazys vedė Gedimino dukterį Aldoną (1325). Tuo laiku Gediminas ramiai atsiėmė Jotvingių žemę — Palenkę, o iš ten buvo galima eiti į Volynę.

Šita sąjunga nepatiko vengrų karaliui Robertui (Vlado žentui). Lenkai, gavę Lietuvos pagalbą, pasidarė stipresni, taigi Lietuva sutrukdė vengrams įsigalėti Volynėje.

Šitai nepatogu buvo ir Ordinui. Jis stengėsi gauti Mozū-

rų kunigaikščių paramą, net dėjosi jų gynėju; taip pat jam buvo pavykę patraukti į savo pusę naująjį Volynės kunigaikštį Boleslovą — Jurgį. Mozūrams jis žadėjo pagalbą prieš Lietuvą, o Boleslovą viliojo Lietuvių neseniai užimtąją Palenke, sakė, kad jie galės užimti. Dėl to visi Mozūrų kunigaikščiai buvo Ordino pusėje (1326).

Turėdamas Lietuvos pagalbą, Vladas Alkūnė galėjo išdrįsti surengti karo žygį į Ordino žemes.

Alkūnė žygiavo į Brandenburgą, apeidamas Ordino valdomas žemes (1326 m. vasario ar kovo mėn.). Talkon jam ėjo Lietuvos kariai, Gardiniškio viešpaties Dovido vedami, kuris ir žuvo dabar Lenkuose nuo vieno mozūro rankos.

Karas buvo neilgas (1327), greitai padarytos su lenkais paliaubos (1327—1328), o tuo tarpu Ordinas, sulaukęs iš Europos svečių, puolė Žemaičius (1329), ėmė naikinti pilis: Gedimino pilį, Medvėgalį ir kt.

Šituo pasinaudojo Vladas Alkūnė ir puolė Kulmo žemę, o Ordinas su svečiais puolė Alkūnės valdas (1329, 1330). Tuo laiku Alkūnė pabandė atsimesti nuo lietuvių. Šito taip pat norėjo Ordinas. Jis tuojau tuo pasinaudojo ir atėmė iš lenkų Kujavus (1332)[14].

Vladas Alkūnė, pradėjęs jungti į vieną lenkų valstybę, mirė atlikęs pusę to darbo (1333). Jo sūnus Kazys nėjo tėvo pėdomis. Jis susitarė su čekais, atidavęs lenkų gyvenamos Šlezijos dalį už tai, kad išsižadėtų lenkų sosto[15]; su vengrais susitarė dėl paveldėjimo: jeigu neturės sūnų (o buvo dar jaunas), tai Lenkija atiteks ne lenkų Piastams, o vengrų įpėdiniui (jo sesers sūnui)[16]. Lenkų ponai, vengrų papirkti, pritarė šitam planui[17]. Ir tikrai vengrai ir lenkai Rusioje ėjo išvien.

---

[14] Zajączkowski, *Polska a Zakon. Przymierze polsko-litewskie.*

[15] Susitarė Vyšehrade 1336 m.

[16] Susitarė Vyšehrade 1339 m.

[17] Hruševski, IV, p. 18—19.

Kazys narsumu nepasižymėjo, veikiau buvo bailys. Kautynėse ties Plovcais pabėgo. Įsitikinimų neturėjo: visos priemonės geros tikslui pasiekti, o tikslai keitėsi. Sutarčių nesilaikė, o jeigu jos kuo nors buvo nepatogios, prašydavo popiežiaus jas panaikinti. Su lietuviais t.*ikėsi prieš Ordiną. Su Ordinu dėjosi prieš Lietuvą. O vaidų turėjo su visais kaimynais: su čekais — dėl Šlezijos, su Ordinu — dėl Pamario, su Lietuva dėl Rusios. Anų žemių pačiam išsižadėjus, liko jam viena Rusia; Kazys dėl jos į karą ėjo, įžengė 1340 m., ypač kad raštais ir sutartimis galėjo pagrįsti savo žygį.

Jurgis-Boleslovas iki šiol buvo neramus lenkų kaimynas: įsigalėjęs naujoje vietoje, geresnėje negu Mozūrai, jis siekė lenkų žemių, stiprino savo valdžią naikindamas aristikrotiją. Šitam pavojui pašalinti Kazys bandė jį pavaryti arba susitarus tapti jo įpėdiniu. Boleslovas paskyrė lenkų Kazį savo įpėdiniu.

Kaziui turint tokią sutartį, Jurgis galėjo išnykti. Ir neilgai trukus savi ponai jį nunuodijo.

Jeigu ne visos Rusios tai bent Galičo užgrobimas apsaugotų Krokuvą nuo totorių ar nuo lietuvių išsiplėtimo ton pusėn, nes jie tenai supo lenkus iš rytų ir priešpiečių[18], o lietuviams jau tenai reikėjo apsisaugoti nuo vokiečių.

LIETUVIAI IR VOLYNĖ. DVI RUSI

Nors Volynė kartais dėdavosi į vieną su Galičina, tačiau nepasidarė iš jų vienas kūnas, socialinė struktūra buvo įvairi, jos lengvai atsiskirdavo, ir kiekvienos istorija ėjo savais keliais.

---

[18] Ten pat, p. 18—19; Paszkiewicz, *Polityka*, p. 47—49.

Volynėje įsigalėjo Gedimino dinastija, ten apsigyveno lietuvių bajorų. Jie traukė šią šalį į Lietuvos pusę. Ji buvo labiau centralizuota, kunigaikščio valdžia stipresnė; dažnai kovojo prieš lenkus; pasižymėjo ištverme: savo žemes sunkiai atiduodavo, bet lengvai atsiimdavo. Buvo prisirišusi prie savo dinastijos, kuri vadovavo tose kovose.

Kas kita Galičina. Pastovios dinastijos nėra, taigi ir dinastinių saitų nėra. Jeigu kas šalį gina, tai tik ponai (aristokratai). Liubartas kad ir čia pasirodė, bet buvo svetimas. Volynėje — savas. Ponų atrama iš svetur — totoriai, ne savo liaudis. Ir kaimynai, susidėję su totoriais, galėjo aristokratiją nugalėti[19].

Ėjimas į Volynę pačiai Lietuvai buvo naudingas. Ten sėdint buvo galima apsiginti nuo vokiečių, totorių, lenkų ir kt., nes buvo įgyjama daugiau karių ir lėšų. O eiti į tas žemes buvo lengva, kartais nebūdavo jokio pasipriešinimo, nes vietos gyventojai, valstybės požiūriu, buvo pakrikę, apnaikinti. Lietuviai atėjo čionai kaip tvarkantis juos gaivalas. Vietos kunigaikščiai lengvai pasiduodavo, nes nepajėgė savo valdų apginti nuo užpuolusių kaimynų. Jie virsdavo Lietuvos vasalais.

Lietuva sugebėjo išvyti iš pietų Rusios totorius, sulaikyti, atrodo, neilgam, lenkų ir vengrų brovimąsi.

Lietuvių jėgos didelės nebuvo, jas sudarė daugiau rinktiniai kariai bajorai. Jiems dalijo žemes aplink pilis, kurias statė apsiginti nuo užpuolimų. Ten, kur Lietuva valdė, atsirasdavo nauji miestai, atsigaudavo seni, išbėgioję artojai, grįždavo į senuosius sodžius.

Bajorai, gavę žemės aplink pilį, turėjo stoti į kovą, statyti sargybą prieš klajoklius. Paskui tapo tų žemių savininkais.

Bet lietuviai Rusioje buvo valdantis, viešpataujantis sluoksnis. Jų buvo mažuma, dėl to greitai priimdavo vietos kalbą ir tikybą, tapo vietiniais gyventojais.

---

[19] Hruševski, IV, p. 50—54.

Bet lietuviai, čia įsitaisę, perkėlė į rusų žemes savo feodalinę sistemą. Teisybė, dar pietų Rusioje jie rado savo socialinę tvarką, tik ją pritaikė savo karo ir ūkio reikalams. Dėl to Volynėje buvo lietuvių ponų, greta susmulkėjusių vietos kunigaikščių — dinastų, o Kijevo žemėje, sunaikintoje totorių, atsirado ponų lietuvių[20].

LIUBARTAS

Volynėje ilgą laiką gyveno Liubartas — jauniausias Gedimino sūnus ir bene silpniausias iš jo vaikų. Ilgai gyvenęs, pats maža tenuveikęs, šį tą reiškęs vėliau, kai iškilo Kęstutis ir nustatė jam vietą bendroje visos Lietuvos politikoje[21].

Pats Liubartas, nuėjęs užkuriomis, gyveno ramiai, negirdėjo apie jį nei tolimieji rytų rusai, nei artimiausi vokiečiai, žinojo ir piktai į jį žiūrėjo lenkai[22].

Liubartas atėjo užkuriomis į Valdimierą, vedęs Bučią, Andriaus (1321) dukterį. Jis priėmė krikštą pagal graikų apeigas, paėmęs Demetro vardą.

Liubartas galėjo pretenduoti į uošvio palikimą, gauti visą Volynę, bet kitoje dalyje, kaip minėta, įsigalėjo giminaitis — iš mozūrų atėjęs Boleslovas-Jurgis, Liubartas tylėjo, nepajėgė sutrukdyti, nors norėjo; Gediminas, spaudžiamas kitur, negalėjo ateiti čionai pagalbon ir sukurti sūnui plačią valstybę. Juk jisai pats buvo manęs nusileisti pasiūlęs Lietu-

---

[20] Jabłonowski, p. 99—100; Batiuškov, p. 59—60.

[21] Antonovič pirmas iškėlė jį į aukštybes (mažai kuo nepagrindęs), šitai perėjo kaip originali mintis į lietuvių istoriografiją, bet nesulaukusi didesnio pagrindimo.

[22] Lenkų Długosz, apie jį rašydamas, sako: „Tai vyras dviveidis ir labai klastingas" (vir ambiguae fidei ac dolositatis plurimae) (IX, 388).

vos krikštą, susirašinėjo su popiežiumi, plačiai skelbė apie tai Europai, manydamas, kad Ordinas liausis Lietuvą puolęs. Įsitikinęs, jog Ordinui rūpi tik grobimas, jog krikštas nesutrukdys, atsimetė nuo savo pasiūlymų.

Šituo naudojosi mozūrų kunigaikščiai, slapta dėjosi su Ordinu prieš Lietuvą, kad, pasitaikius progai, galėtų ją užpulti. Dėl to Gediminas, vengdamas kovų su lenkais ir vengrais dėl Volynės (ko Ordinas norėjo), puolė tik Ordino ginamus mozūrus (1324), skindamas platų kelią per Palenkę į pietus. O Volynėje Liubartas galės palaukti: juk jis dar jaunas[23]. Ir Gediminas tikrai gavo Palenkę (1325).

LIUBARTAS VOLYNĖJE

Nunuodiję Jurgį-Boleslovą, Galičinos ponai išrinko savo viešpačiu Liubartą. Bet jis valdė ten nominaliai, o tikrai viešpatavo tik savo uošvio tėviškėje Valdimiere. Galičinoje gi sėdėjo stiprus ponas Demetras Dietka; gal Liubartas ir tenai neatrodė per stiprus, nes iš Lietuvos, iš nuvargusio Gedimino, tuomet negalėjo sulaukti pagalbos.

Kada Kazys, o paskui vengrai įžengė į Galičiną, Liubartas negalėjo pareikšti savo pretenzijų, nes nebuvo jėgų joms paremti.

Lenkų ir vengrų žygis į Galičiną buvo ne savo žemės pasiėmimas, o svetimosios plėšimas, turto grobimas, nuo to kentėjo turtingieji, ypač ponai. Todėl jie, Dietkos vadovaujami, priešinosi kiek galėdami, neleido lenkų Kaziui įsigalėti. Tačiau, neturėdami užteiktinai jėgų, pasikvietė talkon totorius: jie privalėjo padėti savo valdai, o ir atrodė geresni negu lenkai bei vengrai. Taigi jiems buvo geriau tolimas

---

[23] Paszkiewicz, *Polityka*, p. 5—20.

chanas, o ne Kazys. Gavę pagalbos, Galičinos valdovai perėjo į puolimą, įžengė į lenkų žemes ir ėmė dabar jas naikinti.

Kaziui, žinoma, nemalonus buvo toksai priešinimasis, totorių pagalba, ypač lenkų žemių užpuolimas, todėl kreipėsi į popiežių, prašydamas pagalbos prieš totorius. Tas patikėjo tuo pavojumi ir paskelbė kryžių karą. Šitai Kaziui padėjo. Betgi laimėjimas nebuvo visiškas. Kazys turėjo susitarti su Dietka, kuris pripažino Kazio viršenybę, bet išsiderėjo laisvių politinėje, tautinėje ir tikybos srityje.

Kaziui galėjo sektis ir todėl, kad pas kaimynus įvyko svarbių permainų.

Tuo laiku (1341) mirė Lietuvos Gediminas, pas totorius — Uzbekas. Pas totorius prasidėjo suirutės, o Lietuvoje išnyko stipri vienijanti valdžia, todėl ir Liubartas dar mažiau galėjo įsikišti ir ginti Galičiną. Kazys, sužinojęs apie tai, prašė popiežiaus atleisti nuo ką tik sudarytos su Dietka sutarties, nes ji esanti Bažnyčiai žalinga. Popiežius ir čia palaikė jį: atleido nuo sutarties (1342)[24].

Dietka vis dėlto valdė ir toliau vengrų ir lenkų vardu[25], neįsileisdamas jų viešpačių į valdymo reikalus.

Gavęs iš popiežiaus atleidimą (dispensą), Kazys ar tuoj, ar kiek vėliau, ėjo kariauti į Rusią. Reikėjo pinigų, todėl Kazys dabar, kaip ir vėliau, prašė popiežiaus piniginės pagalbos, kad šis išsižadėtų jo naudai savo piniginių reikalavimų — dešimtinės, kurią suvartosiąs kovai su netikėliais.

Atrodo, tat darė ne vienas Kazys, taip elgėsi ir kiti viešpačiai: norėjo geriau Kurijai duotinus pinigus sau pasilikti. Kazys pasigirdavo padarytinais ar padarytais Bažnyčiai darbais.

---

[24] Ten pat, p. 58—78, 88—89.

[25] Kitaip sako Filevič, Hruševski, bene neturėdami pakankamą pagrindą.

Tačiau ne visuomet sklandžiai pavykdavo Kaziui tai, ką sumanydavo. Kaimynai, turintys ginčų su lenkais, pvz., Ordinas, Kazį apskųsdavo popiežiui, kad Kazys jį apgaudinėja, kad palaikąs jo paties priešininką (pvz., bavarų Liudviką), dedasi su pagonimis (lietuviais, totoriais), užpuldinėja krikščionių žemes ir t.t. Ir tas turėdavo teisintis, kad jį užpuolę ir t.t., pridėdamas dar naujų prasimanytų dalykų.

Kaip minėta, Kazys, norėdamas gauti pašalpą, rašydavo Kurijai, jog jis rūpinasi katalikybe, bet praktiškai to nedarė: jis nesirūpino, buvo pakantus graikų tikybai, dėjosi su totoriais, užtat vykdė lenkų kolonizaciją: lenkų bajorai buvo stumiami iš vakarų, kur užleido vietas čekams, vokiečiams. Norėjo čia atsigriebti, ėjo ten, kur buvo silpnesnis pasipriešinimas[26].

Mirus Gediminui, Liubartas ramiai sėdėjo, negalėjo nieko nuveikti, kol Vilniuje buvo silpnas ir nerangus Jaunutis bet ir ten po kelerių metų pasikeitė aplinkybės: Jaunutį pašalino, jo vietoje atsisėdo energingi Algirdas ir Kęstutis. Tik tada Liubartas iš Lietuvos galėjo sulaukti pagalbos.

Dabar buvo galima laukti susidūrimo su Lietuva.

Vladas Alkūnė matė, kad vokiečiai kelia pavojų lenkų tautai ir valstybei, o jo įpėdinis ėjo mažiausio pasipriešinimo keliu, perleisdavo lenkų gyvenamas žemes vokiečiams, o eidavo į tuštesnes rusų žemes ar brovėsi į lietuvių žemes pietų pusėje.

1343 m. (Kališe) Kazys suderėjo su Ordinu, išsižadėjo kai kurių žemių: Chelmo, Pamario ir kitų; Ordinas apsiėmė už tai jam suteikti karinę pagalbą prieš Lietuvą, o šiai — nepadėti[27].

---

[26] Hruševski, IV, p. 52—55; Abraham, *Powstanie*, p. 230—234.

[27] Caro neigia šitai, nes sutartyje neparašyta. Szujski mano teisingai, kad apsiėmė padėti, juk ne visi raštai išlikę (Szujski, *Dziela*, t. III, p. 142—153).

Tas pats Kazys, pamatęs, kad Ordinas jam nedavė naudos, bandė kartais dėtis su Lietuva prieš Ordiną. Taip darė 1344 m., kol neįsitikino, kad iš Lietuvos gresia pavojus, ir pats puolė.

O proga Lietuvai pulti pasirodė patogi: Ordinas išgarsino, jog sumušęs lietuvius prie Strėvos, tai Kazys, manydamas lietuvius sumušti, ir smūgis buvo tikrai didelis, kad Lietuva negreitai teatsigaus, rengėsi didelėms lemiamoms kovoms.

1349 m. susitarė su Vokiečių ordinu, išvedė sienas, iš kitos pusės susikalbėjo su totoriais, kad jie bus neutralūs, į kovas su Lietuva nesikiš. O čia Lietuvos budrumui sumažinti paskelbė Kurijai, jog Lietuvą geruoju apkrikštysiąs. Ir po to puolė Liubartą, o Galičinoje — Dietką.

Kazys puolė staiga, netikėtai, didelėmis jėgomis, bet užėmė tik vieną Rusnės dalį, nepaėmė Lucko, kuriame sėdėjo Liubartas. Tačiau Liubartas, nepasitikėdamas savo jėgomis, o ir netikras, ar Kęstutis duos pagalbos, nes buvo užpuolę ir jo valdas, pasidavė geruoju, paties Lucko neatidavė (kitaip nebūtų atgavęs), tik pripažino Kazį savo siuzerenu.

Galbūt Kazys buvo užpuolęs ir Palenkę, Kęstučio valdomą, bet nieko nepaėmė per trumpą žygį.

Lietuviai ir neketino lenkams užleisti Rusios žemės. Kitais metais (1350) užpuolę atsiėmė nustotąsias rusų žemes. Kazys skundėsi popiežiui, prašydamas pagalbos.

Lietuviai nesitenkino Rusios atsiėmimu, jie užpuolė tikrųjų lenkų žemes — Liubliną, Radomį, Sandomierą. Turbūt tai buvo Kęstutis, o gal dar prisidėjo Liubartas. Puolimas, kaip paprastai, buvo trumpas, apnaikino žmones, pagrobė turto ir grįžo atgal. Kazys vijosi, sekė iš paskos: pasivijo, kiek suspėjo, atsiėmė grobio, o po to abi pusės sustiprintomis jėgomis puolė Rusią — vieni imti, kiti ginti.

Rezultatas: Volynę paliko lietuviams, Galičiną — lenkams (1350)[28].

Taigi Kazys nieko naujo nelaimėjo, paliko su tuo, ką turėjo, o žiemiuose išsižadėjo, todėl vėl skubėjo į Krokuvą ieškoti pagalbos.

Kazys kreipėsi į totorius, siūlė ir dabar atlyginimą, jeigu bus neutralūs jam kovojant su lietuviais, tačiau šį sykį nepavyko suvilioti totorių. Jis kreipėsi į popiežių, prašydamas pagalbos. Rašydamas išgyrė savo laimėjimus, nurodė padarytus nuopelnus katalikybei: jis nukariavęs daug rusų, jam patarus, ten vienas kunigaikštis su gimine ir drauge apsikrikštiję. Juk tenai, kaip jis buvo rašęs pirma, būtų galima įkurdinti 7 vyskupus, o dabar visai tai nueis niekais: Lietuva susidėjo su totoriais, kurie nori atsiimti. Kurija patikėjo pasakomis: atleido 4 metų dešimtinę, tegul už juos samdosi algininkus, tegul taiso ir laiko pilis (1351)[29].

Kazys Ordinui įkeitė vieną lenkų žemę — Dobrynės. Be to, jis turėjo tartis su mozūrais, ypač svarbu jam buvo Vengrai[30]. Vengrai jau seniai ėjos su lenkais; jeigu nepadėjo, tai savo reikalais buvo užimti kitur. Vengrų Liudvikas buvo suderėjęs su Lenkų Kaziu, kad, jeigu jis pergyvens Kazį ir tas nepaliks įpėdinio, atiteks jam visa Lenkija. Jau nuo 1340 m. padėdavo Kaziui eiti į Rusią.

Dėl kovos su Lietuviais, Kazio būklei pablogėjus, 1350 m. jis vėl susitarė su Liudviku, dabar dėl Rusios (1350.IV.4).

Ta sutartimi Rusia iki gyvos galvos tenka Kaziui, jam mirus ir Rusia, ir Lenkija atitenka Liudvikui. Liudvikas pa-

[28] Paszkiewicz, *Polityka*, p. 114—123; Hruševski, IV, p. 29—31; Stadnicki, *Olgierd*, p. 48.

[29] Theiner, I, Nr. 702, 703, 713 (jo gana painus datavimas).

[30] Filevič, Nr. 2, p. 108—120.

dės tik prieš Ordiną, prieš kitus — ne (tai ir prieš Lietuvą neis). Tai buvo Liudviko laimėjimas[31].

Liudvikas padėjo Kaziui tik pinigais, nes pats buvo išėjęs į Neapolį naujo sosto ieškoti. Neturėdamas tenai pasisekimo, atsieinant per brangiai, net ir laimėjus, nauda būtų abejotina, todėl grįžo atgal, ėmė domėtis Rusia, kuri buvo vertingesnė už Neapolį. O pavojus jai didelis, lietuviai gali įsigalėti, tai 1351 m. jis pats atėjo į Rusią. Kol jis grįžo, lietuviai buvo apnaikinę lenkų valdomąją dalį[32]. Reikėjo atsiimti, kas buvo prarasta.

VENGRIJOS — LIETUVOS SĄJUNGA.

Dabar kovose dėl Rusios lietuviams teko susidurti ir su vengrais, kurie, kaip minėta, taip pat reiškė pretenzijas į tas žemes.

Kaip žinoma, 1349 m. Lenkų Kazys nukariavo Liubartą, atėmė iš jo daugumą Rusios. 1350 m. lietuviai atsiėmė iš lenkų beveik visą, net puolė lenkų žemes. Tai Vengrų Liudvikas, būsimasis Lenkijos karalius, atėjo dėdei Kaziui pagalbon.

Vyko smulkesnės kovos. Tuo laiku, 1350 m. pabaigoje ar 1351 m. pradžioje, lenkai turbūt vyliais ar apgaule, paėmė į nelaisvę Liubartą[33].

Vengrai ir lenkai išėjo į didįjį karą; susiėjo Krokuvoje, iš ten traukė į Sandomirą, Liubliną, Volynės link. O iš tikrų-

---

[31] Paszkiewicz mano, jog tai Kazio laimėjimas. Su tuo negalima sutikti (*Polityka*, p. 136—137, 144—145, 155—157).

[32] Dąbrowski, *Ludwik*, p. 127—129.

[33] Smulkmenos metraščiuose painios, dėl įvykių sekos yra prieštaravimų, be to, yra spragų, taigi, ne vieną dalyką reikia tik atspėti.

jų bene svarbiausias tikslas buvo eiti į-Brastą, Kęstučio valdomą, nes jis buvo didžiausias priešas.

Kazys buvo išsivedęs didelę kariuomenę; nuėjo ne per toli. Pakeliui mirtinai susirgo ir liko Liubline. Liudvikas liko vadu; jisai su vengrų ir lenkų kariuomene traukė toliau. Matyt, didelio karo kariauti nenorėjo, rodos, norėjo atsikratyti karo, kurį buvo pradėjęs dėl Kazio, o ir laimėjimas atrodė abejotinas. Pasiekęs Lietuvos sieną, Liudvikas pajuto, kad per toli nuėjo, toliau žygiuoti nedrįso, o trauktis atgal nepriderėjo, Kęstutis gi nesidavė išviliojamas į kautynes, tai pabandė su Kęstučiu tartis geruoju įvairiais abiem rūpimais dalykais, netgi bandė suartėti su Lietuva. Šitą darbą apsiėmė padaryti vengrų magnatas Konth.

Liudvikui rūpėjo sustiprinti Vengriją, be kraujo praliejimo, derybomis surišti ją su Lietuva. Lietuvos vardu kalbėjo ir derėjosi vienas Kęstutis, apie Algirdą nė neužsiminta.

Kęstutis nelabai spyrėsi: jam, be to, rūpėjo išvaduoti iš nelaisvės savo brolį Liubartą, užimantį tokią svarbią poziciją Volynėje. Galų gale susitarė pagrindiniais dalykais. Trys vengrų ponai pasiliko kaipo įkaitai pas lietuvius, o Kęstutis turėjo vykti į vengrų stovyklą pas Liudviką ir ten užbaigti taikos sutartį. Rugpjūčio 15 Kęstutis su savo palydovais prisiekė[34]. Po to paleido Liubartą, kurį buvo laikę stiprioje pilyje. Dabar jis vyko pas savuosius į lietuvių stovyklą.

Skubėjo derėtis ir Liudvikas. Jis irgi darė nuolaidų: nėra kada gaišti, juk lenkų karalius miršta, neaišku, kas atsitiks Lenkų sostui, reikia skubėti į sostinę. Mozūrų Piastai reiškia pretenzijas į Krokuvą, o jis turįs sutartį dėl Lenkijos.

---

[34] Žr. priede „Kęstučio priesaika".

Šitoje sutartyje buvo tokie punktai.

1. Kęstutis su visais broliais ir visomis tautomis apsikrikštys, jeigu vengrų karaliaus padedamas gaus iš popiežiaus Lietuvos karaliaus vainiką.

2. Lietuva visuomet eis pagalbon vengrų kariuomenei su visa savo kariuomene, išlaikoma savo lėšomis ir savo darbu, tačiau su sąlyga, kad vengrų ir lenkų karaliai grąžins lietuviams jų žemes, Kryžiuočių ordino užimtas, ir visuomet jas gins prieš tuos pačius kryžiuočius ir totorius.

3. Lietuvių žemėje bus įsteigta arkivyskupija su vyskupijomis ir vienuolynais.

4. Kęstutis su Vengrų karaliumi vyks į Budą ir čia jis leisis apkrišktijamas.

5. Lietuvių, Vengrų ir Lenkų karalystės bus amžinoje taikoje, vengrai galės vykti į Lietuvos karalystę be jokių mokesčių, galės ten pasilikti kiek norės ir grįžti be jokių suvaržymų[35].

Šita lietuvių — vengrų sutartis liečia, atrodo, netiesiogiai ir lenkus. Kaziui mirštant (o jis nemirė, dar gerokai gyveno po tos mirtinos ligos), Liudvikas dėl to susitarė, kad jam ir Kęstučiui buvo tai naudinga.

Kai kuriais atvejais Liudvikas siūlo tą patį, ką popiežius buvo sutikęs duoti 1349 m., — karaliaus vainiką. Užtat, priešingai lenkų norams, sukuriama nepriklausoma Lietuvos bažnytinė hierarchija. Dabar rišama Vengrija su Lietu-

[35] Šitai sutarčiai pažinti Dubniko kronika yra vienintelis šaltinis. Ji paskelbta XIX a. pradžioje, bet mokslininkai jos nepastebėjo. Jos nežinojo nė Danilavičius, o tepadarė tatai vos amžiui baigiantis. Priede — ištrauka iš Dubniko kronikos. Długosz painioja tų laikų įvykius. Poetas Suchenwirt smulkmenose patvirrtina kronikos aprašymą.

va, galbūt pirmenybė teikiama vengrams, o lenkai apskritai apeiti. Jie turi padėti lietuviams kovose prieš Vokiečių ordiną ir totorius; lenkai nebepuls lietuvių; padės prieš Vokiečius, kad grąžintų lietuvių žemes. Pagaliau atidaroma laisva prekyba vengrams, o lietuviams į Europą atsiranda naujas kelias[36].

Popiežius kreipėsi į vengrų pranciškonus, pavesdamas jiems siųsti misijas į Lietuvą ir Rusią[37].

Vargu ar šitokia sutartimi būtų apsidžiaugę imperatorius, popiežius, ordinas, Lenkai ir kt.

Kęstutis su palydovais prisiekė senaisiais dievais, kad priims naują tikybą, garbins naują Dievą.

Iki šiol viskas ėjo sklandžiai. Kęstutis buvo vengrų stovyklose. Bet staiga jis pastebėjo šį bei tą įtartiną, ėmė abejoti, ar Liudvikas vykdys sąlygas; juk krikščionys nepratę laikyti nekrikščionims arba nekatalikams duotų pažadų, net iškilmingų priesaikų. Yra kas atleidžia nuo tos prievolės. Iš kai kurių darbų jam rodėsi, kad krypstama į tą pusę. Prie Kęstučio pastatė lenkų sargybą. Liudvikas turėjo vykti namo, į Budą, taip buvo susitarta, o dabar pasuko į Krokuvą, taigi ne į tą pusę, kur žadėjo ir kaip buvo taręsi.

Ir Kęstutis kelyje jau pirmą ar trečią dieną pabėgo. Ramiai įvyko pabėgimas, be kraujo praliejimo, nieko iš sargybos neužmušė, nesužeidė, padarė tat nejučiomis.

Subyrėjo dideli Liudviko užsimojimai gauti tokiu lengvu būdu plačią imperiją. Užpykęs grįžo namo[38]. Kęstutis išvadavo Liubartą ir pats išspruko iš paspęsto tinklo.

---

[36] Paszkiewicz, *Polityka ruska*, p. 125—129, 158—160; Boleslaw-Jurij, p. 147—148, 193.

[37] Theiner, *Monumenta Hungariae*, t. II, Nr. 201, (p. 102).

[38] Huber, *Ludvig I von Ungarn*, p. 1—14; Paszkiewicz, *Polityka*, p. 125—129; Halecki, *Dzieje Unii*, I, p. 66—68; Abraham, *Powstanie*, p. 220—221; Dąbrowski, *Ostatnie lata*, p. 133.

Liudvikas, tuščiomis grįžęs iš karo rudenį 1351 m., per žiemą vėl pasirengė. Kazys, pasirodo, pasveiko ir galėjo vėl dirbti.

Pavasarį sniegams tirpstant, 1352 m. vėl ėjo per Karpatų kalnus. Čia pat į Rusią atėjo ir lenkų Kazys. Apgulė stiprią Belzo pilį, kur sėdėjo energingas pilies viršininkas Strazdas (Drozge)[39]. Liudvikas pareikalavo, kad ją atiduotų geruoju. Kol vyko derybos dėl pasidavimo sąlygų, Strazdas (Drozge) dar labiau sustiprino pilį, pagaliau sustiprinęs atsisakė pasiduoti. Tada Liudvikas nutarė ją imti šturmu. Pasirodė, kad jos paimti neįmanoma, stori mūrai, įgula gerai ginkluota: kentėjo apgulėjai. Patį Liudviką sunkiai sužeidė, sužeidė ir jo giminaitį, buvo sužeista nemaža lenkų ir vengrų ponų. Vengrai ir lenkai IV.1 ruošėsi pasitraukti, bet vienas vengrų ponas, Konth, bene tas pats, kuris derėjosi su Kęstučiu, pasiūlė Drozgei dėl akių susitarti. Jis sutiko: pripažino vengrų viršenybę, Lietuvos vėliavą[40] pakeitė vengriškąja. Šitaip buvo patenkinta Liudviko ambicija: jis laimėjo, jį pripažino siuzerenu, o tikrovėje niekas nepasikeitė[41].

Liudvikas šitą naują abejotiną įgijimą su visomis pretenzijomis į Rusią perleido Kaziui už 100 000 aukso guldenų karo išlaidų, pridūręs tokią sąlygą: jeigu Kazys nepaliks vyrų įpėdinių, tai šita žemė su visa Lenkija atiteks vengrams, kitaip galės atsiimti 100 000 guldenų.

[39] Literatūroje (ypač Prochaska) yra pareikšta nuomonė, jog Drozge (Strazdas) — tai Narimanto Jurgis, tačiau šitai tik spėjimas, nes vėliau tenai tikrai jis buvo, o Drozge lyg išnyko.

[40] Kronikininko žodžiais, ten buvo nupiešta — „caput humanum cum nigris pilis" (žmogaus galva su juodomis ietimis) (žr. priede apie vėliavą).

[41] Žr. priede ištrauką iš Dubniko kronikos.

Toliau Liudvikas nebekariavo[42], sulaukęs Belzo pasidavimo ir perleidęs išlaidas lenkams ėjo namo.

KOVOS SU LENKAIS

Liudvikas nukreipė savo akis į pietus — į Dalmatiją, derėjosi su Genuja, mažiau rūpinosi Lenkijos dalykais. Užtat Kazys, išgirdęs, kai pagijo, kad susiderėta su lietuviais, buvo nepatenkintas, pasipriešino. Kęstučio pabėgimas iš po sargybos dar nereiškė anos sutarties nutraukimo, o kad ji galiotų, nenorėjo. Tada jis pats sumanė su lietuviais susitarti, atvirai tartis dėl sienų, valdovų žemių, neliesti krikšto (kurio sąlygos buvo nepatogios) ir t.t. Ypač kad Kazys liko vienas, prieš visą Lietuvą neišlaikytų. Todėl ir sudarė paliaubų sutartį, kurią vėliau pripažino esant jam pačiam žalingą.

Apie tai, kad norima peržiūrėti 1352 m. sutartį, tuoj išgirdo Liudvikas. Juk Krokuvoje buvo gerokai vengrų ir jam ištikimų žmonių. Tai gi skubėjo į Lenkiją Liudviko motina Elzė, bet jau buvo per vėlu, Kazys paskubėjo greičiau baigti, apsaugoti save.

Buvo sudarytos paliaubos nuo 1352 m. rudens iki 1355 m. šventojo Jono[43]. Jas sudarė visa Lietuva su visa Lenkija, nustatinėjo sienas su mozūrais, o su lenkais — Rusioje.

---

[42] Huber, *Ludwig*, I, p. 12—16. Tai aprašo Dubniko kronika. Šitai patvirtina poetas Sachenwirt savo eilėraščiuose, skirtuose tam ar kitam ponui pagerbti.

[43] Apie šitą sutartį yra daug literatūros. Pirmiau, pvz., Danilovičius (I, Nr. 361—362) datuodavo 1340 m., o dabar, pradėjus Hruševskiu (IV, p. 444—445, 433—435; Paszkiewicz, *Polityka*, p. 160—163 ir kt.) teisingai nurodo 1352 m.

Nuo Lietuvos asmeniškai dalyvavo dalis Gedimino padermės narių, kurie tuo tarpu buvo: Jaunutis, Kęstutis ir Liubartas — pirmoji karta, ir antrosios — Narimanto Jurgis, Karijoto Jurgis; nebuvo Algirdo, Karijoto, nė Kęstučio Patirgo. Jie laidavo, jog anie visi pritars ir nesipriešins.

Vienas Algirdas pavadintas didžiuoju kunigaikščiu, kiti — kunigaikščiai, ar ir to paminėjimo nėra. Visi turi valdas, susiduria su lenkais ir mozūrais, gali palaikyti savuosius, todėl reikia įtraukti į sutartį[44].

Tas pats nuo lenkų: yra Lenkų Kazys ir du mozūrai — Samovitas ir jo brolis Kazys.

Kad nebūtų ginčų dėl valdų, išskaičiuota, kokias žemes apima paliaubos[45]. Rusioje Lenkijai tenka Lvovo žemė, Lietuvai — Valdimiero, Lucko, Belzo, Chelmo, Brastos. Pasienio žemė, gretima Luckui, Kremenčiaus pavesta valdyti Narimanto Jurgiui Lenkijos ir Lietuvos vardu.

Kaip kas valdys žemes Lietuvoje ar Lenkijoje, tas klausimas sutartyje neliestas, tai vidaus Lietuvos ar Lenkijos dalykas.

Nepripažintos, visai nepaminėtos vengrų teisės į Rusią: ji padalyta tarp Lenkijos ir Lietuvos.

Esamieji saitai ir sutartys tarp Lenkijos ir Vengrijos pripažįstamos, bet ne visur: jeigu vengrų karalius eitų prieš Lietuvą, tai Lenkija gali jam padėti, bet jeigu eis prieš Rusią, dabar priklausančią Lietuvai, — negalės padėti.

Jeigu totorių chanas ir jo kunigaikščiai eitų prieš tikrąją

---

[44] Jaunutis eina pirmuoju, bet daryti politinių išvadų nereikia: iš esamųjų kunigaikščių jis — vyresnis, todėl negalima sakyti, kad jis eina pirmuoju todėl, jog buvo kadaise didysis kunigaikštis.

[45] Paliaubos apima šias lenkų žemes: Krokuvą, Sandomirą, Suražą, Kujavus, Lučicą, Dobrynę, Plocko, Mozūrų, Liublino, Seciechovos ir Lvovo.

Lenkiją, Lietuva gali prisidėti prie chano, bet negali to daryti jam einant į Lenkų Rusią (Galičiną).

Šita proga buvo iškeltas Kęstučio pabėgimo klausimas. Ar teisėtai padarė, ar sulaužė pažadus? Kęstutis sakė, jog Liubartas neteisėtai buvo suimtas, jis kaip laidas galėjęs pabėgti, todėl siūloma tai išspręsti tokiu būdu: vengrų ponai sudarys teismą per dvi savaites po Sekminių; lietuvių kunigaikščiai sustos Cholme, o Vengrų karalius — Stočke. Čia surengs teismą. Jeigu karalius suėmė Liubartą neteisėtai, tai bus teisus Liubartas ir Kęstutis, o jeigu bus neteisus, tai Kęstutis atiduoda į nelaisvę Liubartą Vengrų karaliui.

Gali pasitaikyti, jog vienos pusės žmonės padarys žalos kitai, tada bus atlyginama. Pabėgėlius, vergus išduodama, galima jų ieškoti.

Paliauboms pasibaigus, reikia perspėti, jog jos nepratęsiamos, ir pranešus per vieną mėnesį, reikia būti ramiems.

Paliaubos nuo X.1 iki XI. 24, po to dar dveji metai (1362.XI.24 — 1363.VI.24)[46].

Esant paliauboms, Rusioje pilių statyti negalima, taip pat nei naujų, nei senų sudegintų atstatinėti.

Jurgis taikos metu nebevaldys duotosios žemės.

Taigi galvojo net apie amžiną, pastovią taiką.

Paliaubos buvo neilgos, vengrai nesikišo. Jau 1363 m. vėl prasidėjo kovos tarp lietuvių ir lenkų. Veikiausiai Kazys bus pradėjęs kovas, patykojęs atitinkamo patogaus momento pulti. Mat buvo pripratęs taip elgtis, nepaisydamas pažadų[47].

---

[46] Paszkiewicz, *Polityka*, p. 160—163.

Sutarties originalas yra užsilikęs, paskutinis perspausdinimas Rozovo knygoje, p. 4—7. Faksimilė — pas Karskį.

[47] Neaišku, kas pirmasis sulaužė paliaubas. Długosz sako, kad — lietuviai; XIX a. istorikai, kaip Hruševski, kitaip mano: sako, lenkų Kazys pradėjęs karą: kitaip nebūtų prašęs atleisti nuo sutarties.

Lietuvių kariai pavasarį ir vasarą pasirodė Lenkų valdomoje Rusioje — Lvove, Galiče[48].

Kazys, kaip paprastai, nebuvo narsus. Nepasitikėdamas savo jėgomis, stengėsi gauti svetimos pagalbos, pasikvietė vengrus ir tik rudenį puolė Belzą. Tačiau tas lenkų žygis nebuvo sėkmingas, gal šiek tiek susilpnino lietuvių puolimą. Taigi reikėjo paieškoti daugiau talkininkų. Dėl to Kazys kreipėsi į Vokiečių ordiną, prašydamas karinės pagalbos prieš Lietuvą, į popiežių Innokentą, prašydamas jį atleisti nuo sutarčių su tikinčiaisiais ir netikėliais, bet žalingų lenkams. Popiežius sutiko, netgi paskelbė kryžių karą prieš lietuvius ir totorius (1354.XI.10), pažadėjęs jį paremti piniais[49].

O tuo tarpu Kazys susitarė su tais pačiais totoriais prieš lietuvius, apsiėmė mokėti jiems duoklę. Jis vėl prašė čekų ir vengrų pagalbos. Daug smulkesnės derybos dėl šito vyko su Vokiečių ordinu — su juo reikėjo dabar taikytis[50]. Tačiau ne taip įvyko, kaip Kazys manė: kiekvienas žiūrėjo savo interesų ir tik tie, kam buvo naudinga, tepadėjo lenkams.

Žygis buvo paskirtas 1355 m. Totoriai atėjo pagalbon; buvo atvykę septyni totorių kunigaikščiai[51]. Ordinas kitaip elgėsi. Jis naudojosi gera proga veikti prieš lenkus popiežiaus ir imperatoriaus kiemuose, įspėjo lenkus, netgi apskundė juos popiežiui, kad lenkai dedasi su totoriais[52]. Pats Ordinas susitaikė su totoriais dėl vienos valdų dalies (1355),

---

[48] Galbūt tai buvo Liubartas, nes Kęstutis ir Algirdas užimti kovomis su Ordinu (Voigt, p. 10).

[49] Boleslaw-Jurij, Nr. 10, 16; Theiner, I, Nr. 742.

[50] Voigt, *Cod.*, III, Nr. 83; Daniłowicz, I, Nr. 411.

[51] Taip rašė pats Kazys.

[52] Theiner, I, Nr. 778, 769.

dar gavo prekybos kelią per Lietuvą į Rusią[53], apeidamas lenkų žemę. Ordinas neilgai trukus puolė jam reikalingus Žemaičius (1357); be to, puolė mozūrus[54], kurie bene bus atsimetę nuo Ordino ir ėję su lenkais.

Taigi 1355 m. Kazys negalėjo nieko laimėti, lietuviai galėjo atsiginti prieš jo koaliciją, ir Kazys tuščiomis turėjo grįžti.

Savo ruožtu Kazys pasiskundė popiežiui dėl Ordino elgesio, ypač dėl prekybos. Šita prekybos sutartis su lietuviais esant žalinga, nes Šlezijos pirkliai, eidami į Rusią, aplenks Lenkiją[55].

Popiežius rado reikalinga pabarti Ordiną, kam jis palaikąs lietuvius[56].

Lenkų bajorai savo ruožtu matydami, jog Kazio politika yra žalinga jų interesams, kad dabar gali gauti savų naujų privilegijų, 1355 m. nusiuntė delegaciją pas Liudviką į Budą (galbūt derantis dėl karo pagalbos) pas savo būsimą viešpatį ir iškėlė savo reikalavimus. Liudvikas priėmė juos. Ten buvo suderėta, kad, einant į karą svetur, juos išlaikys karalius sasvo lėšomis; jeigu karalius keliaus po savo valstybę, tai pats save maitins, aplenks bajorų ir kunigų dvarus, o mokesčiai liks seni[57].

1356 m. lietuviai puolė Valdimierą. Tuomet Kazys suartėjo su čekais (imperatoriumi Karoliu iš Luxemburgų), jam nusileido. Tam pagelbstint, ėmė suartėti su Lietuva, kad išvien eitų prieš Ordiną.

---

[53] Korn, *Breslauer Urkundenbuch*, 1570, Nr. 189, p. 172; Abraham, *Powstanie*, p. 223—224; Paszkiewicz, *Polityka*, p. 192—195.

[54] Paszkiewicz, *Polityka*, p. 167—190.

[55] Korn, *Breslauer Urkundenbuch*, 1570, Nr. 189, p. 172.

[56] Bulle, 1357.I.24.

[57] Stadnicki, *Lubart*, p. 50.

Visuomet Kazio raštinė rasdavo užtektinai pateisinimų. Jis skundė, kad Ordinas palaikąs lietuvius, nes nukreipęs prekybos kelius į Rusią nuo lenkų žemių per lietuvių žemes. O čia pat dėjosi su lietuviais prieš Ordiną. Tuomet šisai apskųsdavo Kazį popiežiui, kam dedasi su pagonimis. Popiežius rašo Kaziui, bara jį už tai, bet, žinoma, niekas nepasikeičia (1357.I).

Kazys rado pasiteisinimą: jis darąs didelį darbą, atvesiąs į katalikybę visą Lietuvą ar dalį, reikėtų tik saugumo naujakrikštams. Galėtų tai padaryti imperatorius, vengrų Liudvikas; Kurija galėtų juos paveikti.

Imperatorius rašo laiškus Lietuvos kunigaikščiams (1358). Kazys išpiršo už savo anūko Algirdo dukterį, Kęstutis, susitaręs su mozūrų Samovitu, išvedė sienas tarp Lietuvos ir Mozūrų.

Nürnberge buvo Gedimino šeimos atstovas. Jis pasakė, jog Lietuva sutinkanti krikštytis (1358). Net buvo vyskupai pasiųsti į Lietuvą. Staiga visos tos derybos nutrūko: Lietuva pasisakanti už krikštą, bet nori atsiimti užgrobtas lietuvių žemes, o į Rusią vokiečių neįsileisianti.

Ir viskas vėl subyrėjo. Kazys per tą laiką bent ramybę turėjo. Vis dėlto Volynę turėjo užleisti Lietuvai.

Taikiai gyveno su mozūrais. Jų Samovitas 1358 m. susitarė su Kęstučiu dėl sienų[58]. O pats Kazys išvedė sienas su Narimanto Jurgiu tarp Cholmo ir Liublino žemės[59].

Derėdamasis su Lietuva, Kazys susitarė ir su totoriais, žadėjo mokėti, kad jie neitų su Lietuva.

Susitaręs su kaimynais, įsitikinęs, kad jie taikos nelaužys, Kazys ėmė ieškoti žemių, kurias pats galėtų pulti. Su-

---

[58] *Codex Mazov.* (Smulkiau toliau: „Sienos").

[59] Paszkiewicz, *Polityka*, p. 200—201; Abraham. *Powstanie*, I, p. 243.

manė eiti į pietus, į moldavų žemę, prie Juodosios jūros. Ten du broliai vaidijosi dėl sosto. Pirmiau ten mėgino kištis vengrai, bet nieko nelaimėję pasitraukė. Dabar lenkai, turėdami Galičiną, panoro tenai įsikišti.

Iš pradžių vengrai buvo nepatenkinti tuo žygiu, bet paskui greitai nurimo: lenkai buvo sumušti, taigi nesustiprėjo. Nepasisekus prie Juodosios jūros, lenkai atsigręžė į žiemius. Tuo tarpu atsikreipė prieš Vokiečių ordiną, kuris stiprino savo pozicijas lenkų pasienyje.

1360 m. Kazys ėmė statyti pilį Raigrode (Palenkėje) — tą vietą mozūrai dar neseniai buvo pripažinę Ordinui. Kaziui čia padėjo Kęstučio sūnus Patirgas.

Ordinui tat nepatiko. Pamatę gręsiantį pavojų, pačią pilį sugriovė, bet šiaip vengė didesnių vaidų, nes ruošėsi eiti į Lietuvą[60].

Kazys, nebūdamas tikras, kad laimės, nėjo į karą, pasitenkino agitacija Europoje, pasiskundė Kurijai sakydamas, kad Ordinas trukdąs jam gerą darbą padaryti, nes jis norįs Lietuvą krikštyti. Paprašė nedaug — vedyboms dispenso Algirdo Jonei ištekant už jo anūko, savo artimo giminaičio[61].

Atrodė, jog prieš Ordiną susitelks daugiau jėgų, net Kurija lyg ėjo su Kaziu, bet kai reikėjo pradėti karo žygį, Kazys, kaip dažnai būdavo, pabūgo, karo nepradėjo. Jis jau norėjo, kad Ordinas laimėtų, o ne lietuviai, kurių įsigalėjimas atrodė jam pavojingas jo ekspansijai į Rusią.

Tą pačią baimę prieš lietuvius jautė ir Vokiečių ordinas. Jis matė, kaip lietuviai plečiasi, įsigyja naujų sričių, taigi kariniu atžvilgiu stiprėja. Dėl to Ordinas, metęs rūpintis kolo-

---

[60] Voigt, *Codex.*, III, p. 87; Geschichte, V, p. 132—134; *S. R. Pr.*, II, p. 524—525.

[61] Paszkiewicz, *Polityka*, p. 206—209.

nizacija ir su visa energija ėmėsi karo prieš Lietuvą. Atrodė, jog Ordinui toje kovoje sekasi. Jis paėmė į nelaisvę Kęstutį, rodos, neilgam, nes jis pabėgo iš stiprių Marienburgo mūrų. Jie skverbėsi į Lietuvos gilumą, paėmė Kauną, siekė Gardino, Vilniaus. Dideli žygiai pareikalavo daug lėšų, laiko ir žmonių, o nukariauti vis negalėjo. Atrodė, kad Kęstutis nuvargs, neįveiks kovoti su lenkais ir vokiečiais. Bet kitos Lietuvos pusės viešpats Algirdas ramiai, ar su mažu vargu plėtėsi rytuose ir priešpiečiuose anapus Dnepro. O Algirdas su Kęstučiu kits kitam padėdavo.

Algirdas įsigalėjo Kijeve. Ten buvo Lietuvos žinioje esanti metropolija. Tai buvo nepatogu Kaziui. Rusios dalis, jam priklausanti, gali palinkti bažnytiškai į Algirdo pusę. 1361 mirė metropolitas Ramonas. Tai buvo paranku Kaziui, ir dabar jis stengėsi, kad naujo nebūtų. Ir tikrai per 15 metų naujo metropolito Kijevui nepaskyrė. Kazys, norėdamas šį tikslą pasiekti, veikė visur. Veikė Konstantinopolyje, ten grasino lotynų įsigalėjimu Rusioje (Galičinoje), o Romoje, pagąsdinęs graikų sustiprėjimu, gavo leidimą įsteigti Lvove katalikų vyskupiją[62].

Algirdas jam atrodė nesąs lenkų priešas, nes su juo nesusidūrė, sienos nesusisiekė. Netgi Kazys susigiminiavo su juo per vaikus. Stengėsi sukelti nesantarvę Gedimino padermėje, kad Algirdas atitoltų nuo Kęstučio ir Liubarto, kurie atrodė tokie pavojingi, nes neleido lenkams eiti į Volynę.

1363 m. Kazys, norėdamas pulti Lietuvą Rusioje, gavo iš popiežiaus atlaidus kovoti su totoriais, lietuviais ir „atskalūnais" (rusais)[63]. Rodos, neteko jų gauti, nes bene ir paties karo nebuvo.

---

[62] Ten pat, p. 224—226.

[63] Theiner, I, Nr. 833.

1364 m. Kazys vėl parašė Kurijos atleisti jį nuo žalingų sutarčių ir pažadų. Apie tai sužinojo čekai ir Vokiečių ordinas, o aplinkiniais keliais — ir lietuviai. Jiems visiems rodėsi, kad Kazys ruošėsi atsisakyti neseniai sudarytų sutarčių: čekai nerimavo dėl Šlezijos, Ordinas — vėl dėl kitų žemių, lietuviai (Algirdas, Kęstutis, Liubartas ir kiti) — dėl Rusios ir sienų. Ordinas stengėsi geruoju gyventi su lenkais, net Krokuvoje ką tik buvo sušaukęs vakarų kaimynų kongresą ir savo ruožtu jis, o gal ir čekai, pradėjo veikti Kurijoje prieš lenkus. Kurija neatsakė į Kazio prašymą, nes per dažnai jis darydavo neva žalingas sutartis, o pakui prašydavo jas naikinti. Tad tuo tarpu jį tyrinėjo. O tas, nelaukdamas iš Kurijos palankaus sau sprendimo, vis tiek ruošėsi į karą. Gal ir buvo mažų kovų su lietuviais, bet vargu ką būtų laimėjęs. Laimėjo šį tą tik Rusioje: Karijoto sūnūs pripažino Kazio viršenybę, o save — jo vasalais[64]. Po to ruošėsi į didesnį žygį, mažieji naudos nedavė.

O lietuviai buvo pavojingas priešas.

Lietuviai puolė nedideliais būreliais, greitai atakavo, dar greičiau grįžo, todėl pasivyti jų negalėjo. Dėl to visuomet vengdavo lemiamų kautynių, nes nebuvo tikri, kad laimės. Turėjo užtektinai karinių žinių, kai imdavo pilis, retai kada net susidūrę su mūrais atsitraukdavo. Dėl viso to lenkai bijojo lietuvių puolimų[65].

Ir Kazys, ir Ordinas susitarė eiti prieš bendrą priešą: puls kartu, bet eis katras sau su savo tikslais. Totoriai taip pat sutiko pulti lietuvius, nes šie išstūmė totorius iš Podolės ir neleido plėšti.

---

[64] Paszkiewicz, *Polityka*, p. 222—227; Abraham, *Powstanie*, p. 227—228.

[65] Stadnicki, *Lubart*, p. 37—38.

Ordinas puolė Lietuvą, lenkai — Rusią, puolė staiga, netikėtai, ėmė pilis, o paskui vis tiek sulaukė pasipriešinimo, be to, buvo galima laukti lietuvių iš žiemių ateinant. Ir Kazys pasidarė švelnesnis, sudarant taikos sutartis, padarė nuolaidų.

Lenkai paėmė Valdimierą, Narimanto Jurgis pasidavė Belze; padalijo Volynę: Jurgiui davė Cholmą, Liubartui — jo tėviškę Lucką. Norėdamas sustiprinti laimėjimą, padarė sutartį su kunigaikščiais dėl sienų. Po to ar kiek vėliau suderėjo dėl sienų su Liubartu[66], jau pakeitęs sąlygas.

Dabar Liubartas atsidūrė kelblioje padėtyje: svyravo tarp Lietuvos ir Lenkijos. Jis privalėjo padėti Kaziui, nes yra jo vasalas, bet neprivalo eiti į kovą prieš brolius.

Toje sutartyje vienas lietuvių kunigaikštis aiškiai stovėjo lenkų pusėje — tai Karijoto sūnus.

Grįždamas iš karo, Kazys Marienburge svečiavosi pas Ordiną. Jautėsi stipresnis bent sykį laimėjęs, nugalėjęs lietuvius, todėl tęsė derybas su vokiečiais, nes tik dėl to laimėjo, kad vokiečiai puolė.

Karas prieš bendrą priešą juos suartino[67]. Kazys jautėsi dabar stipresnis, nes iki šiol santykiuose su čekais ir Ordinu jis pralaimėdavo.

Bet lietuvių atžvilgiu lenkų laimėjimas nebuvo pastovus: 1368 ar 1369 m. lietuviai puolė lenkus ir baisiai apnaikino jų žemes. Kęstučiui teko pulti Mozūrus[68], o puolė juos dėl to, kad taika 1366 m. jų nelietė. Kazys dėl to puolimo pasiskundė Kurijai ir paprašė pinigų. Ji sutiko duoti[69].

[66] Žr. toliau „Sienos".

[67] Caro klaidingai sako, esą Kazys apsilankęs Marienburge 1365 m. Strehlke pataiso: tai buvo 1366 m. (*S. R. Pr.*, II, p. 556, III, p. 85).

[68] Apie tai sakė Ordino rašytojai (Paszkiewicz, *Polityka*, p. 240), lenkų kronikininkai, kaip antai, Janko (Paszkiewicz, *Polityka*, p. 243—245), Hruševski, IV, p. 42.

[69] Theiner, I, Nr. 882.

Dėl lietuvių žygio tuoj atkrito Cholmas, Belzas. Narimanto Jurgis neilgai klausė, grįžo į lietuvių pusę, tik Karijoto Aleksandras, sėdėjęs Valdimiere, liko lenkams ištikimas. Kazys ypač buvo juo patenkintas: juk Valdimiero miestas kariškai buvo toks svarbus: ten buvo pastatyta stipri mūro pilis (1369—1370)[70].

RUSIOS PADALIJIMAS (1370 — 1377)

Kazys jautė, jog Lietuva netylės, lengvai neatsižadės žemių, kurių buvo nustojusi 1366 m. Kęstutis, Liubartas, Narimanto Jurgis palaikė tarp savęs ryšius. Kazys suprato, kad dėl Volynės vyks kova. Todėl jisai, bijodamas lietuvių labiau už kitus, rengėsi tai kovai: su visais kaimynais derėjosi, darė nuolaidų, tik čia ne su visais prieš ją dėjosi. Kazys stiprino Valdimiero pilį, net mirdamas siuntė pinigus jai statyti. Ruošdamasis į karą, Kazys mirė (1370.XI.5). Tai buvo proga kilti bruzdimams. Karijoto Aleksandras, išgirdęs apie mirtį, skubiai išvyko pas naująjį lenkų karalių, o pilį pavedė ginti lenkui. Lietuviai, Kęstučio ir Liubarto vedami, tikrai puolė Valdimiero pilį. Jos viršininkas išsigandęs pasidavė. Ir lietuviai stiprius pilies mūrus sugriovė. Valdimieras su senąja pilimi atiteko Lietuvai, o lenkai vėl nustojo visos Volynės.

Naujas lenkų karalius pagal senąją sutartį buvo Vengrų Liudvikas; lenkų bajorai jau pirmiau buvo pasižadėję pripažinti jį savo viešpačiu. Bet dabar, Kaziui mirus, atsirado kitas kandidatas į lenkų sostą — Mozūrų Samovitas, tos pa-

---

[70] Tikslūs metai nežinomi. Karas vyko tarp 1368 ir 1370 m. Ginčijasi dėl datos mokslininkai (Paszkiewicz, *Polityka*, p. 241—246), dėl naikinimo žiaurumo: vieni sako, kad buvo baisus, kiti — ne (Hruševski, IV, p. 42—43; Paszkiewicz, *Polityka*, p. 240).

čios Piastų padermės. Jisai, norėdamas įsigalėti Lenkijoje, stengėsi bent tuo tarpu geruoju sugyventi su Lietuva. Taigi dabar Liudvikui buvo kam Lenkijos sostą užginčyti. Dėl tų pačių priežasčių jis pasistengė geruoju sugyventi su Vokiečių ordinu, su juo palaikė prekybos ryšius. Čia Liudvikas laikėsi Kazio politikos. Dėl to Vokiečių ordinas gyrė Liudviką ir dabar, ir net vėliau, jam jau mirus.

Be to, Liudvikui rūpėjo ne visa Rusia, o tik viena jos dalis — vakarų Rusia (Galičina), kuri saugojo jo valdas Vengrijoje nuo lietuvių ir totorių puolimo. Šitą Rusią jis stengėsi prijungti prie savo dinastijos, prie Vengrijos: jeigu lenkai ir nenorėtų jo turėti savo karalium, tai Rusią valdydamas prispirs lenkus jį pripažinti.

Tuoj į tas vidaus varžytines įsikišo Liudviko talkininkai: Kurija papeikė mozūrus, kam dedasi su Lietuva[71], o Ordinas puldinėjo Kęstučio valdas[72].

Liudvikas Rusiai, o vėliau ir Lenkijai valdyti paskyrė savo vietininką Vladą iš Opolės, jam ištikimą, o taip pat artimą vokiečiams žmogų, kuris Rusią valdė 6 metus[73].

Liubartas bandė atsiimti ir Galičiną (1370, 1371), bet šitai jam nepavyko. Po to vėl nutilo, tik retkarčiais vyko mažutės pasienio kovos.

Rimtos kovos kilo 1376 m. Narimanto Jurgis perėjo pas lietuvius, atsisakęs būti Liudviko vasalu[74], ir puolė lenkus.

---

[71] Daniłowicz, I, p. 447, 466.

[72] Voigt, *Codex.*, IV, p. 139.

[73] Istorinėje raštijoje yra kilęs ginčas, kieno vardu valdė Vladas iš Opolės — lenkų ar vengrų, nes buvo ten asmeninė unija (Dąbrowski, *Ostatnie lata*, p. 290—293).

[74] Mokslininkų nuomonės skiriasi apie tai, kas pradėjo. Dąbrowski sako: (*Ostatnie lata*, p. 303) — Jurgis, Hruševski — lenkai. Seniausias šaltinis — Ordino kronikininkas Wartberge — lenkai, Opolės Vladas.

Puolimas buvo smarkus. Kęstutis, Liubartas, Jurgis įėjo į Lenkiją spalio mėn. Perėję sieną, traukė dešiniuoju Vyslos krantu iki Tarnovo, vos kelios mylios (44 k.) liko iki Krokuvos; puldami naikino viską pakeliui, grobė turtą, belaisvių prigaudė apie 23 000[75].

1377 m. vėl lietuviai puolė, jau kitoje vietoje. Puolė Galičiną, priėjo Lvovą. Nebuvo kas gina, nes Opolės Vladas buvo pabėgęs. Lenkai ėmė nerimauti, šaukėsi Liudviko, nes iki šiol jis neskubėjo lenkų ginti.

Dabar Liudvikas pamatė, kad lenkai su juo skaitosi, nes ir jis dabar jiems reikalingas. Sutiko eiti į karą Lenkijos ginti. Pareikalavo pinigų tarp kitų ir iš vyskupų. Lenkų vyskupai ir kapitulos atsisakė mokėti sakydami ar pinigų neturį,

---

[75] Per vieną lietuvių žygį į Lenkus, turbūt tuo laiku, įvyko šitoks stebuklas. Lietuviai įsibrovę buvo priėję Plikąjį Kalną (Lysa Gora), pagrobė šventą daiktą — Kristaus kryžiaus likutį ir veržėsi namo; priėjus prie Lenkų sienos, ir arkliai, ir jaučiai, kurie buvo pakinkyti, sustojo, nesijudino iš vietos. Parvirto gyvuliai, taip pat žmonės. Lietuvių kunigai, tai pamatę, išaiškino, jog kryžių reikia grąžinti, iš kur paimtas. Lietuviai paklausė šito patarimo ir pasiuntė vežimą atgal. Po to lietuviai ramiai su dideliu grobiu galėjo grįžti namo.

Apie tat pasakoja Długosz (savo istorijoje, IX kn.) lyg būtų įvykę 1370 m. Žinoma, istorinio pagrindo tam nebuvo; šita legenda atsirado Lenkijoje ir menkai sukomponuota: šventenybę vežė arkliais ir jaučiais, taigi sunkus krovinys, greitis menkas, o lietuvių karo žygiuose buvo viskas greitai daroma, taigi tai neįmanoma. Jaučių neužtinkame grobiui vežti. Legendoje atrodo, kad šventenybė buvo lenkiškai nusistačiusi, nenori pereiti lenkų sieną. Pagaliau pagonių kunigai pagerbė svetimas šventenybes. Ji protestavo prieš savo išvežimą iš Lenkijos į Lietuvą, bet nieko nesakė dėl turto ir žmonių plėšimo, tylėjo, kol grobė bažnyčią, tik sujudo, kai priėjo Lenkijos sieną. Ir pagonys kryžiaus medžio likutį pagrobė, o ne auksą ir ne sidabrą, lyg brangindami jį.

Taigi pagonybe ir lenkyste atsiduoda šita legenda.

ar neprivalą duoti, remdamiesi savo imunitetu. Tedavė vienas Gniezdo arkivyskupas.

Liudvikas, gavęs pinigų, pasisamdė karių, apsitvarkė ir išėjo į karą dėl Rusios.

Belze ilgai gynėsi Narimanto Jurgis; jis jo pilis, jo sostinė. Tai buvo ta pati pilis, kuri prieš 25 m. Buvo Liudvikui dėl akių pasidavusi, ir jis buvo sužeistas. Jurgis negalėjo sulaukti pagalbos iš Lietuvos, nes tuo laiku vokiečiai, gal susitarę su Liudviku, buvo užpuolę Lietuvą, ir Kęstutis ten buvo užimtas.

Liubartą apgulė kitoje pilyje. Tasai pamatė persvarą ir neilgai laukęs geruoju pasidavė.

O tuo tarpu mirė Algirdas. Lietuvoje prasidėjo nauji rūpesčiai.

Liudvikas užėmė ir Podolę, kurioje buvo įsitvirtinę Karijoto sūnūs; kare juos nugalėjo.

Dabar jis diktavo taikos sąlygas lietuviams. Kęstutis buvo tik tarpininkas darant taiką. Palyginus su 1366 m. sąlygomis, dabar jos buvo blogesnės. Ir čia Liudvikas viską pajungdavo Vengrijai, visose svarbesnėse pilyse statė vengrų įgulas[76].

Neliko kai kurių kunigaikščių vietoje, paėmė juos įkaitais į Budą (Vengrijoje). Liubartui davė, atrodo, kitą pilį valdyti, bet jo sūnus pasiėmė į Vengriją, Jurgiui vietoj Belzo davė kitą — Liubačevą, o paskui jį patį, žmoną ir vaikus taip pat išsivežė į Vengriją. Ir jis išnyko, jį iš tų vietų pašalino.

Pasidavimo sąlygos buvo sunkios: vienas Algirdo sūnus, visi Karijoto sūnūs tapo vengrų vasalais, turės tarnauti

---

[76] Dąbrowski, *Ost.*, p. 309—314; Hruševski, IV, p. 46—47; Filevič, p. 228; Stadnicki, *Liubart*, p. 75—82.

Vengrijai visur prieš visus, taigi ir Liubartas turės eiti net prieš savo gimines[77].

Ir Podolė tapo vengrų—lenkų. Karijoto sūnūs pasidarė jo vasalais.

Liudvikas mirė 1382 m. Liubartas atsikratė vasalo prievolių, užėmė Kremenčių, valdė visą Volynę.

Po to ir jis nutilo. Kęstutį nužudė. Ir nieko iš lietuvių nebandė vesti girdyti savo žirgų į Vyslą.

[77] Apie sąlygas praneša pats Liudvikas laiške Pranui Carrarui 1377.IX.29. Jis mini tarp suimtųjų Algirdo sūnų Teodorą, vieną Kęstučio sūnų (nežinia kokį), kuriuos laikė įkaitais Budoje. Apie naujų vasalų prievoles sako:

„applicuerunt coronam regni Ungariee et reciperunt in feudum a corona dicti regni et tenebuntur evi perpetuum recifere et eidem cum eodem servire contra universos nullis exceptis". Liubartui aiškiau pridėta: „duntaxet sanguine suo". (Halecki, Brzyczinki, p. 97—111).

LIETUVOS METROPOLIJA. JOS ATSIRADIMAS

GRAIKŲ BAŽNYČIA LIETUVOJE

Lietuvai kas kartą traukiant į rusų žemes, reikėjo susidurti su jų bažnyčia. Pakantūs tikybos dalykuose, kunigaikščiai nesikišo į juos, net patys tapdavo vietos tikybos išpažintojais. Reikėjo susirūpinti tik jos organizacijos reikalais, kiek jie buvo susiję su politika.

Įsigalint Lietuvai, Kijevas, rusų bažnytinis centras, aptuštėjo: totoriai išnaikino jį ir visą šalį, maras taip pat prisidėjo. Metropolitai persikėlė į rytus, į Vladimirą prie Kliazmos (o paskui į Maskvą), palikę sau vieną senąjį titulą. Pabėgo jie iš Kijevo 1299 m.[1]. Jie padarė tat be patriarcho žinios, tik pusei amžiaus praslinkus šitai buvo pripažinta teisėta.

Taigi dabar Lietuvos rusų valdiniai bažnytiškai priklausė nuo metropolito, esančio svetimoje valstybėje, su kuria vyko kovos. Ilgai negalėjo taip būti, todėl reikėjo įkurti savo bažnytinį centrą, priklausantį nuo Lietuvos viešpačių.

Lietuvos valstybės ir jos sričių ribose būdavo kartais viena ar dvi metropolijos, žiūrint kiek buvo stipresnių valstybių. Viena Lietuvos metropolija, kita — laikinai buvusi Galičo metropolija.

Bene pirmasis, kuris buvo susirūpinęs Lietuvos metropolijos kūrimu, buvo Vytenis, bet neabejotina, kad ji jau

[1] Gołubinskii, II 1, p. 95—97.

buvo Gedimino laikais, 1316—1317 m. Žinoma, kokiam Konstantinopolio imperatoriui ir patriarchui esant atsirado Lietuvos metropolija, žinome, jog 1317 m. jau buvo patriarchijos seime[2] Lietuvos metropolitas Teofilas. Taigi Gediminas bus gavęs leidimą metropoliją sukurti. Be abejo, šitas Teofilas kilimo buvo graikas.

Tai buvo visai nauja metropolija. Neaiškus jos užimamas plotas, ar jis apėmė visą Lietuvos Rusią, ar dar ir Galičą. Veikiausiai, kad jai priklausė ir Galičas, nes jo kunigaikštis buvo silpnas, santarvėje gyveno su Lietuva po 1315—1316 m. karo su Lietuva[3].

Metropolijos būstinė buvo Lietuvos Naugardas. Jos sienas sunku nustatyti: be abejo, priklausė Polocko ir gal Turovo vyskupijai. Prieš Lietuvos metropoliją Konstantinopolyje pradėjo kovą Maskvos palaikomas Teognostas (paskirtas 1327—1328).

Teofilas gynė savo metropoliją; turbūt gavęs žinių apie Maskvos priešinimąsi, vyko į Konstantinopolį (jis ten buvo 1329 m. IV). Matyt, jis turėjo per maža dovanų ir pinigų (o ten pinigai svarbiausia). Maskvos įtaka atrodė stipresnė, nes Lietuvos metropoliją panaikino, šito atšaukti nepavyko. Galbūt sunku buvo įtikinti, kad Lietuvoje yra daug tikinčiųjų.

Tuo pat laiku Lietuva rūpinosi pasodinti savo vyskupą Pleskuvoje, nepriklausomą, nuo rusų Naugardo. Tą reikalavimą palaikė Gediminas, visi Lietuvos kunigaikščiai, bet Teognosto valia ir čia persvėrė: patriarchas atsisakė tat padaryti, nenorėdamas pataikauti lietuviams[4].

---

[2] Seimas buvo 1317.VIII (Gołubinskii, II[1], p. 129).

[3] Gołubinskii, II[1], sako, jog Lietuvos metropolija apėmė ir Galičą, Pavlov ir Tichomirov — ne.

[4] Gołubinskii, *Istorija cerkvi*, II, p. 125—130, 147, 154—155.

***

Lietuva plėtėsi vis labiau ir labiau kaip tik rusų žemėse. Algirdas ir Kęstutis, iškėlę naują savo politinį šūkį, kad Lietuvai turi priklausyti visi rusai, grįžę prie graikų bažnyčios klausimo Lietuvoje, turėjo kitaip galvoti negu Gediminas. Rusijos metropolija turi būti viena ir ji turi būti senajame Kijevo mieste, taigi Lietuvos ribose, o ne svetimame be istorinių bažnyčios tradicijų Vladimire prie Kliazmos, Maskvos įtakoje.

Dėl to reikėjo paveikti Konstantinopolio patriarchus, kurie nuosekliai varė kitokią savo politiką. Pagal jų planus rusų bažnyčia turi klausyti Konstantinopolio, rusų metropolitai turi būti graikai, paimti „iš šventojo Konstantinopolio miesto", ir privalo už viską mokėti. Tik tos rusų šalys ir teduodavo jiems pelną, todėl patriarchai akylai sekė, kad kas įtakos ir pelno šaltinio nepaveržtų. Vis dėlto ilgą laiką svyravo, ar pripažinti dvi metropolijas, Lietuvos ir Rusijos, ar palikti vieną. Kol buvo neaišku, patriarchas imdavosi politinių kovų, palaikydamas vieną ar kitą pusę.

Lietuva, stiprėdama Rusuose, stengėsi turėti vieną visos Rusijos metropoliją, o negalint — bent Lietuvos.

Priešinosi tam Maskvos kunigaikščiai. Rusų bažnyčia padėjo Maskvai sustiprėti valdant totorių chanams, šių globojama, padėjo viešpatauti, kovojo su Maskvos priešginomis.

Maskva užmiršo kitą Rusią, priklausančią Lietuvai, ir Galičą[5].

Konstantinopolio patriarchai, palaikydami Maskvą, pelnydavo pinigų, bet jau patys buvo taip nuvargę, kad nebenorėjo kovoti dėl bažnyčios.

---

[5] Priesniakov, p. 102—108, 295—296.

Algirdas, nepatenkintas Rusų (Maskvos) metropolitu Teognostu, turėjo pakirsti jo įtaką patriarcho kieme.

Ir Konstantinopolyje 1351 ar 1352 m. atsirado atvykęs iš Lietuvos Teodoritas, turbūt Algirdo siųstas. Jis pradėjo ten kovą prieš Teognostą; žinoma, buvo atvykęs ne tuščiomis rankomis. Teodoritas norėjo būti visos Rusios metropolitu (ir Lietuvos, ir Maskvos kartu), esant gyvam Teognostui. Žinoma, išgirdo apie tai Maskva, ėmėsi atitinkamų žygių ir vėl laimėjo. O Teodoritas netiko. Neilgai laukęs, jis apleido Konstantinopolį ir nuvyko į Ternovą pas konkuruojantį bulgarų patriarchą, žinoma, su pinigais. Čia Teodoritą įšventino į metropolitus (1353). Po to šis nuvyko į Kijevą eiti savo pareigų. Tuo pat laiku mirė jo priešgina Teognostas (1353.III.11), prieš tai ilgai sirgęs, beveik tuo pat laiku ir jo kunigaikštis Simonas[6]. Teognostas numatė sau įpėdinį rusą Aleksą[7]. Bet jau šitam teko ilgai gaišti Konstantinopolyje, kol įšventino į metropolitus (1354.VI). Priėmė rusą kaip išimtį[8]. Aleksą paskyrė Kijevo ir visos Rusijos metropolitu.

Taigi belaukiant Aleksai Konstantinopolyje, buvo įšven-

---

[6] Kunigaikštis Simonas mirė 1353.IV.26 maru.

[7] Aleksa — kilęs iš Černigovo, sūnus bajoro (pono) Teodoro Bekonto (rus. Biakont; gal net lietuvių kilmės), persikėlusio tarnauti Maskvai. Šito bajoro sūnus (Simonas ar Eleuterias vardu), kunigaikščio kieme išaugintas, Jono Kalitos krikšto sūnus, gal iš anksto buvo numatytas į vyskupus ir ruošiamas. 1352 m. jis jau Vladimiro vyskupas, metropolitui gyvam esant, numatytas jo įpėdiniu (Priesniakov, p. 290—292).

Aleksa — politikos veikėjas, tikrasis rusų žemių rankiotojas. Vėliau rusų bažnyčia pripažino jį šventuoju, bet tuomet Konstantinopolyje šaly stovintieji kitaip jį vertino, nelaikė šventuoju, pvz., Nikeforas Gregoras:

Jisai pinigais norėjo pasiekti įšventinimų ir katedros. (Fijalek XI, p. 11—13).

[8] Gołubinskii, *Istorija russk. cerkvi*, II[1], p. 176—179.

tintas Teodoritas Ternove. Teodoritas, sėdėdamas Kijeve, ėmė valdyti visą Rusiją. Algirdas jį priėmė ir palaikė. Aleksa pasiskundė Konstantinopolio patriarchui, paprašė suvaldyti Teodoritą ir grąžinti Kijevą, neatiduoti Didžiojo Naugardo. Patriarchas tik dabar įteisino rusų metropolito persikėlimą į Vladimirą (1354)[9].

Aleksa prašė nepripažinti neteisėta Lietuvos metropoliją, o tik susiaurinti jos sienas. Patriarchas patenkino jo prašymą. Jis parašė raštus į Naugardą: vieną, kad klausytų savo metropolito Aleksos, kitą — pakartojo tą patį, kad neklausytų Teodorito[10].

Galbūt tuo pat laiku patriarchas bus parašęs laišką Algirdui, jog sutinka duoti Lietuvai metropolitą, jeigu priims paskyrimą ir pripažins jos viršenybę. Abi pusės darė tai greitai, negaišdamos, susitarė dėl metropolijos ir kandidato dar esant Aleksai Konstantinopolyje (1354).

Algirdas pasiuntė savo žmonos giminaitį Ramoną[11]. Netrukus po to, Aleksai dar esant, Ramonas buvo įšventintas Lietuvos metropolitu.

Konstantinopolyje buvo rodomas Lietuvai tam tikras nuolaidumas. Gal ten turėjo vilties, kad ir visa Lietuva priims graikų tikybą.

Dabar Konstantinopolyje sėdėjo du metropolitai ir varžėsi tarp savęs, kam priklauso Kijevas, senoji rusų metropolija. Kiekvienas norėjo įtikinti imperatorių ir patriarchą bei ištisą eilę valdininkų ir patraukti juos į savo pusę. Pasipelnė visi: pasipylė auksas į visas puses. Pagaliau abiem — ir Aleksai, ir Ramonui — pritrūko pinigų, kiekvienas rašė na-

[9] Ten pat, p. 179—181.

[10] *Pamiatniki*, priedas Nr. 10, 11 (1354.VII).

[11] Neaišku, kurios žmonos giminaitis — pirmos ar antros, veikiau antros, iš Tverės.

mo, prašydamas pagalbos. Tarp kitko, Ramonas rašė į Tverę, norėdamas iš vyskupo jų gauti.

Didžiosios Rusijos įtaka buvo didesnė, tuo tarpu ir platesnė ateitis, tai laimėjo Aleksa. Jam pripažino Kijevą ir jį paliko jo metropolijoje.

Ramonas, grįžęs į Lietuvą, papasakojo, kas dėjosi Konstantinopolyje. Algirdas buvo nepatenkintas.

1356 m. Ramonas vėl buvo Konstantinopolyje Kijevo atgauti. Vėl prasidėjo karštos kovos. Ir dabar Ramonui nesisekė, vėl Aleksa paėmė viršų. Ramonui buvo pripažinta Mažoji Rusija, bet be Kijevo.

Konstantinopolyje galėjo keisti nuomones ir nutarimus, nes keisdavosi viešpačiai, būdavo atstatomi patriarchai, įvykdavo rūmų revoliucijos. Po perversmo naujasis patriarchas sutikdavo savo pirmtako klaidą atitaisyti; žinoma, pakeitimui pasiekti reikėdavo daug pinigų nusivežti. Ramonas piktas išvyko iš Konstantinopolio, pats užėmė Kijevą ir ėjo tenai metropolito pareigas. Algirdas, Kęstutis ir jų giminaičiai plėtė šitose srityse valdas, o Ramonas tvarkė jas bažnytiškai.

Aleksa dėl šito vėl skundėsi (1357) Konstantinopoliui, dabar jau per atstovą. Patriarchas nutarė pasiųsti ir pasiuntė savo tardytojus viską vietoje išsiaiškinti. Ir pats Aleksa tada atvyko į Kijevą, bet Algirdas jį išvijo.

Vėliau skundėsi Aleksos žmonės, jog jį buvo suėmęs, o tas iš kalėjimo pabėgęs, bet vargu taip bus buvę[12].

Taigi Ramonui priklausė, rodos, neveikusi Lietuvos metropolija ir Mažoji Rusija.

---

[12] Kai kurie rašiusieji tuo reikalu tiki šiomis žiniomis, pvz.: Gołubinski, Priesniakov, p. 298 ir kiti.

Į Lietuvos metropoliją įėjo Polocko, Turovo vyskupijos, Mažoji Rusija (Volynė, Galičas). Jos sostinė buvo Lietuvos Naugardas — iš viso 7 vyskupijos[13].

Patriarchas pasiuntė tardytojus į vietą ištirti Aleksos skundą. Jie nuvyko, bet tuo laiku rado Ramoną jau mirusį (1361). Taigi vėl liko vienas metropolitas — Aleksa.

Filotejas, grįžęs vėl į patriarchus (1361), rusofilas, norėdamas įtikti Maskvai, sumanė panaikinti Lietuvos metropoliją, bet, bijodamas galingo Algirdo, nedrįso to padaryti ir susilaikė. Rodos, nebuvo tai svarbu: Lietuvos metropolija neveikė, liko viena Rusijos metropolija[14].

Algirdas akylai sekė, kas dėjosi Konstantinopolyje. Juk iš ten ėjo palaiminimai kovoti prieš Lietuvą, iš ten šaukė eiti į kovą, raginimai Maskvos klausyti, metami metropolito prakeikimai, o tai patvirtindavo. Taigi reikėjo žiūrėti, kas ten dedasi. Turbūt dažnai kviesliai lakstė ten ir atgal.

Lietuvos viešpačiams reikėjo nurodyti, kad graikų tikybos žmonių yra daug Lietuvoje ir jų bus daugiau. Vykstant kovoms su Maskva, patriarchas pasidarė lyg teisėju, tarpininku tarp Maskvos ir Lietuvos. Aleksa bažnyčios reikalus siejo su Maskvos kunigaikščiu, rusų stačiatikiai turėjo būti jam ištikimi.

Patriarchas, patyrinėjęs vietoje, pamatė, kad čia dėl rusų varžosi dvi galybės ir nežinia katra ims viršų. Matyti, kad Algirdas yra agresyvus, su juo reikia skaitytis, kad Aleksos į Kijevą neįsileido ir neįsileis. Reikia, kad Aleksa susitaikytų su Algirdu. Tikrai sykį buvo net amžina taika su Maskva sudaryta, bet neilgam[15].

---

[13] Fijałek, XI, p. 19.

[14] *Pamiatniki*, priedas Nr. ..., 1364.X.8.

[15] Priesniakov, p. 312—315.

Santykiai išaiškėjo iš Algirdo laiško (graikiškai rašyto) patriarchui 1371 m.[16].

Aleksa skundėsi patriarchui, o tas jo raštą persiuntė Algirdui. Tai tas šitaip atsakė.

Lietuvos viešpats (basileus) sveikina patriarchą. Tu man siuntei raštą su mano žmogum Teodoru, kad metropolitas skundžiasi manim sakydamas: „Algirdas mane užpuolė". Ne aš pradėjau pulti; jie pirmieji pradėjo mane pulti, ir priesaikos, kurią turėjo man padaryti, nepadarė ir priesaikos raštų man neatsiuntė. Užpuolė mane devynis sykius: mano svainį Mykolą (Tverės kunigaikštį) su priesaika išviliojo pas save, metropolitas užtikrino, jog be baimės galės ateiti ir išeiti, bet jį pagavo. Ir mano žentą Borisą, Žemojo Naugardo kunigaikštį, pagavo ir atėmė iš jo kunigaikštiją. Ir užpuolė mano žentą Novosilio kunigaikštį Joną ir jo kunigaikštiją, pagavo jo motiną, atėmė mano dukterį, neprisiekę man, nors privalėjo.

Priešingai savo priesaikai, atėmė iš manęs miestus: Rževą, Sišką, Gudiną, Osiečeną, Goryšeną, Riasną, Did. Lukus, Kličenį, Vseluką, Volgą, Kozlovą, Lipicą, Tersovą, Chlepenį, Tomo miestelį, Berezniesķą, Kalugą, Mcenską. Ir vis tai miestai, ir visus juos paėmė, priesaikos nedavė, nė priesaikos raštų man neatsiuntė. Ir mes, šito nepakentę, juos pačius užpuolėme. Ir jeigu nepasikeis mano atžvilgiu, tai jų nepakęsiu. Tavo palaimintasis metropolitas ir dabar vis laimina kraujo praliejimą. Ir mūsų tėvų laikais nebuvo tokių metropolitų kaip šis metropolitas: laimina maskvėnus krau-

[16] Acta Patriarchatus, I, p. 580—581, perspausdinti su rusų vertimu — *Pamiatniki,* priedas Nr. 24. Tas pats Krügerio *Mitteilung der lit. litt. Gesch.,* su vokiečių vertimu, 1907.V., p. 358—361.

jo praliejimui, nei pas mus neateina, nei į Kijevą neatvažiuoja. Ir kas man prisiekia (ištikimybę) ir pas juos nubėga, metorpolitas atleidžia nuo priesaikos. Ar būdavo tokių atsitikimų, kad atleistų nuo priesaikos? Kozelsko Jonas, mano tarnas, man prisiekė su savo motina, broliais, žmona ir vaikais, kad jis bus pas mane, o jis, palikęs motiną, brolius, žmoną ir vaikus, pabėgo, ir metropolitas Aleksa atleido nuo tos priesaikos. Viazmos Jonas prisiekė ir pabėgo, davė paranką, ir metropolitas atleido nuo tos priesaikos. Žemininkas Vasylius[17] prisiekė vyskupui, vyskupas už jį laidavo, jis paliko vyskupą ir pabėgo, metropolitas atleido nuo priesaikos. Ir daug kitų bėgo, ir visus jis atleidžia nuo priesaikos, nuo kryžiaus bučiavimo. Metropolitui reikėtų laiminti maskvėnus, kad jie mums padėtų, nes mes dėl jų kariaujame su vokiečiais. Mes šaukiame metropolitą pas save, bet jis neina pas mus. Duok mums kitą metropolitą Kijevui, Smolenskui, Tverei, Mažajai Rusiai, Žemutiniam Naugardui[18].

Algirdas, esant kliūtims, tuo tarpu atsisakė atskiro metropolito, net suartėjo su Maskva, su ja giminiuojasi, gal manė, kad nebus reikalo, jis įsigalės tenai. Bet greitai vėl grįžo prie senojo klausimo, prašė patriarcho duoti atskirą metropolitą Lietuvai, dar ir grasindamas.

Prieš Maskvos galybę ėjo ir kitas karalius: Lenkų Kazys, užkariavęs Mažosios Rusijos dalį, reikalavo iš patriarcho at-

[17] Originale: nagumnik; rusų leidėjas aiškina, kad tai esąs kelis valakus valdąs žemininkas.

[18] Kai kurie norėtų skaityti Sieverės Naugardą; terminas klaidingas. Žemutiniame Naugarde buvo Algirdo žentas, jo vasalas. Todėl Algirdas sako, kad tai Lietuvos valda ir bažnytiškai turi nuo Lietuvos priklausyti.

skiro metropolito Galičinai. Pridėjo grasinimą, jog kitaip turės kreiptis į lotynų bažnyčią.

Popiežius taip pat padėjo, atrodo, netiesiogiai: jo laiškai Algirdui, Kęstučiui ir Liubartui (1373), raginantys priimti lotynų tikybą, be abejo, pasiekė Konstantinopolį ir sumažino atsparumą. Ir patriarchas greitai nusileido: pripažino metropolitą Galičinai (1372), tą patį turėjo padaryti ir Lietuvai.

Šituo patriarcho politikos nukrypimu buvo nepatenkinta Maskva. Skundėsi 1371 m. Aleksa, skundėsi Tverė, bet patriarchas jau kaltino Aleksą, jog jis nesirūpina bažnyčia.

Dabar patriarchas pamatė, jog skirti rusą bažnyčiai pavojinga, jog geresnė buvo senesnė praktika, kai skirdavo graiką, savo žmogų. O tuo tarpu nutarė išsiaiškinti politinius ginčus: jis pasiuntė savo atstovą Kiprijoną (bulgarą) iš Camblakų giminės, kad ištirtų vietoj tikrąją padėtį. Šis išvyko ir tyrinėjo dalykus vietoje, Lietuvos ir Maskvos valdose (1373—1374).

Netrukus po to Kiprijoną paskyrė metropolitu visai Rusijai, bet kol gyvas Aleksa, — tik vienai Lietuvai. Jam mirus, vėl bus vienas metropolitas visai Rusiai.

Patriarchas Filotejus, šiaip rusofilas, aiškinosi Aleksai, kodėl paskyrė atskirą metropolitą, nes jis kenkęs bažnyčiai: tas buvo matyti iš Kiprijono pateiktų ir įrodytų kaltinimų.

Kiprijonas buvo įšventintas 1375.XII.2. Šitai nustebino visus, nes jie nesitikėjo, todėl kilo didelė maišatis. Maskva nenorėjo pasiduoti; iki šiol rūpinosi parengti Aleksai įpėdinį iš savo žmonių, o čia buvo paskirtas svetimas žmogus, Lietuvos jau pripažintas.

Neilgai trukus po to (1378) Aleksa mirė. Yra jo įpėdinis Maskvos kandidatas, o čia Kijeve laukia savo sosto Kiprijonas. Ir tikrai jis nuvyko į Maskvą, nors ji darė kliūčių pake-

lyje ir pasienyje, bet pralindo. Į Maskvą atvykusį Kiprijoną tuoj suėmė, o po to išvijo.

Kiprijonas, ištrūkęs iš nelaisvės, pasiskundė patriarchui, bet tas jau tylėjo: sako, esąs nepatogus laikas ką nors daryti. O naujasis patriarchas Makaras paskyrė Rusijai kitą metropolitą Mykolą, taigi Kiprijonui visos Rusijos nedavė.

Maskvoje vis tiek buvo nepatenkinti. Ten prasidėjo suirutės, nes atsirado kitas kandidatas Pimenas, už pinigus, ne didžiojo kunigaikščio skirtas. Šis net kvietė Kiprijoną iš Kijevo pas save.

Greitai didysis Maskvos kunigaikštis atvėso, vėl prasidėjo areštai, ginčai, kurį palikti metropolitu — Pimeną ar Kiprijoną. Ir vėl Kiprijonas grįžo į Lietuvą — į Kijevą.

Galų gale Kiprijoną pripažino ir patriarchas, ir Maskva, ir Lietuva visos Rusijos metropolitu, Pimeną atstatė[19].

Metropolitas nepalaikė nei Lietuvos, nei Maskvos. Jis nenorėjo priklausyti nuo kunigaikščių, nes bažnyčia turi būti laisvesnė, savarankiškesnė, su savais tikslais, o ne viešpačių politikos įrankis.

Tais laikais vykstant patriarchų ir imperatorių pakeitimams, esant pastoviai, įsigalėjusiai biurokratijai, gyvenančiai iš duoklių, už pinigus buvo lengva gauti titulus, dvasinę garbę ir kt.

GALIČO METROPOLIJA

XIII a. Kijevo metropolija, skiriama visoms Rusų žemėms, išgyveno sunkius laikus. Totorių užplūdimas, krašto, gyventojų išnaikinimas padarė permainų bažnyčios

[19] Gołubinski, II, p. 206—259; Priesniakov, p. 352—365.

gyvenime. Metropolitas Maksimas, neturėdamas nei iš ko gyventi, nei tikinčiųjų, iširus visam gyvenimui, apie 1298 m., rusų kunigaikščių viliojamas, persikėlė į Suzdalės žemę, į Vladimirą prie Kliazmos. Kijevą paliko sau kaip vyskupiją, laikydamas kartais vietininką, o savo sostinę naujoje vietoje įkūrė. Maksimas padarė tat be patriarcho žinios. Ilgą laiką taip buvo faktiškai, o formaliai pripažinta vos 1354 m.

Rusijos metropolitas persikėlė į rytus, į Didžiąją Rusiją, ne į vakarus, ne į Galičiną, ne į Mažąją Rusiją.

Kol metropolitas buvo Kijeve, rusų centre, jis jungė abi Rusias, o dabar ji turėjo skilti[20]. O čia dar prisidėjo naujas veiksnys — Lietuva.

Pradėjus kilti gyvenimui Galičinoje, kur užplūdę totoriai nebuvo tiek žalos padarę, didieji jos kunigaikščiai rūpinosi turėti savo metropolitą. Reikėjo gauti patriarcho sutikimą. Ir tikrai 1303 m. Galičina turėjo savo metropolitą.

Be abejo, tai nepatiko rusų metropolitams: jie stengėsi naująją metropoliją sugriauti. Iš pradžių bandė jos įkūrimą nutylėti, todėl ne sykį, jai apirus, reikėjo iš naujo steigti. Galičinos kunigaikščių jėgos buvo silpnesnės, valdomas plotas mažesnis, todėl negalėjo stipriai paremti savo metropolijos. O pats Galičinos klestėjimas tai sumažėdavo, tai padidėdavo, taigi ir metropolijos buvimas priklausė nuo ją valdančių viešpačių stiprumo.

Ten buvo 6 vyskupai: Galičo, Peremyšlio, Vladimiro, Lucko, Cholmo, Turovo.

Metropolitas buvo Galiče.

Pirmasis metropolitas — Nifontas. Po jo didysis Galičo kunigaikštis Jurgis pasiuntė į Konstantinopolį Petrą ir paprašė jį paskirti. O ten jį padarė visos Rusijos metropolitu,

[20] Gołubinski, II[1], p. 95—96.

o ne vien Mažosios Rusijos (1308). Ir katedra stovėjo kelerius metus tuščia[21].

Bene 1331.IV vėl buvo atgaivinta metropolija, bet, Rusijos metropolitui Teognostui rūpinantis pas patriarchą, ji po kelių mėnesių, 1331.VIII, oficialiai buvo panaikinta.

Tačiau jos atgaivinimu rūpinosi jau lietuviai viešpačiai — Gediminas, vykdė tai Liubartas. Lietuvos metropoliją uždarius, reikėjo bent ją atgaivinti, ir šitai buvo pasiekta. Ji jau buvo 1337 m., nes žinoma, kad šiais metais jos metropolitas yra Konstantinopolyje. Taigi trečią sykį buvo ji atidaroma.

Ji teišbuvo neilgai, apie 10 metų, iki 1347 m.

Šitos metropolijos sienos buvo gana plačios; ten susiejo trijų viešpačių valdos — Liubarto, Boleslovo-Jurgio (paskui Lenkų karaliaus), ir Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos, specialiai Kęstučio valdos.

Darant metropolijos pakeitimų, vartotos visokios priemonės. Naikindami metropoliją, patraukė teisman patį metropolitą, nuėmė nuo vyskupų jo paskirtąsias baudas. Šituo rūpinosi metropolitas Teognostas, graikas, mėgstąs pinigus ir išspaudžiąs juos, kur galėdamas[22]. Šito norėjo ir Maskvos kunigaikštis Simonas: jiedu prašė, kad atskirtosios vyskupijos vėl būtų pavestos Kijevo metropolijai, kitaip sakant, Didžiosios Rusijos žiniai. Simonas savo prašymui paremti atsiuntė daug pinigų į Konstantinopolį bažnyčioms puošti. Patriarchas sutiko išklausyti tą prašymą, o Liubartui prane-

[21] Taip mano Gołubinski, II[1], p. 101. Fijałek nesutinka: jis nežino apie Petrą, tik sako: metropolitas buvo ne tas pats, kuris Kijeve (X, p. 498—499).

[22] Gołubinski, II[1], p. 163.

šė: kadangi neprašęs įsteigti metropolijos, tai dabar, nors ji buvo metropolija, vis tiek naikinama[23].

Naikinant 1347 m. Galičo metropoliją, Konstantinopolyje buvo pripažinta, jog tai buvusi pavojinga naujovė, tai padaręs papirktasis patriarchas. Mažosios Rusijos, arba tuomet vadinamos Volynės, vyskupijos (Galičas, Vladimiras, Cholmas, Peremyšlis, Luckas, Turovas) buvo pavestos Kijevui, metropolitu Rusijos egzarchui.

O Teognostas lankėsi pas totorius, davė jiems dovanų. (O ir patį imperatorių Joną Kantakuzeną vienuolį teologą palaikė turkai ir sektantai vienuoliai)[24].

1349 m. ištiko Galičiną katastrofa: Kazys atėmė Liubartui tėviškę — Volynę. Ir 1355 m. Galičo metropolija buvo įterpta į Lietuvos metropoliją.

Dabar atsirado naujas Galičo metropolijos rūpintojas: lenkų karalius Kazys, kuris paėmė Galičą ir Volynės dalį. Jis parašė patriarchui Filotejui, jog tikyba irsta, teisė nyksta. Jeigu neduos atskiro savo metropolito, tai paieškos pas lotynus. Ir tai pagelbėjo.

1371.V įšventino Antaną Galičo metropolitu. Jo valdos — žemės, esančios lenkų teritorijoje, nesiekia sričių, kurios yra Lietuvos teritorijoje. Pasirodo, kad Galičo metropolijoje buvo tik viena vyskupija, taigi Antanas buvo vyskupas ir metropolitas. Rodos, buvo žadėta jam daugiau vyskupijų.

Patriarchas pranešė Aleksai, jog dėl Galičo metropolijos sukūrimo jis pats esąs kaltas, kam nelanko savo vyskupijų, nors privalo rūpintis visais[25].

Galbūt Kazys norėjo atstatyti plačią Galičo metropoliją,

---

[23] *Pamiatniki*, priedas Nr. 38.

[24] Fijałek, X, p. 503—506; *Pamiatniki*, Nr. 4, 8, 1347 m.

[25] Gołubinskii, II[1], p. 96—105, 153—209.

tačiau patriarchas viename rašte sudarė didesnį plotą, kitame jį siaurino, davė tą, ką Lenkai valdo.

Metropolitas Antanas neilgai valdė: spaudė jį kuriamos lotynų vyskupijos, o čia dar greta atsirado Lietuvos metropolija.

1371 m. buvo nustatytos Galičo metropolijos sienos. Jai priklausė šios vyskupijos: Cholmo, Turovo, Peremyšlio, Vladimiro, kol nesiliaus maišatys.

Kitoje vietoje patriarchas buvo pasakęs kitaip, rašydamas Aleksai: Galičas yra metropolija, jai pavesta Vladimiro, Peremyšlio, Cholmo vykupijos, nes jos yra Lenkų karaliaus teritorijoje. Daugiau negavo — negavo nei Lucko, nei kitų vyskupijų. Apie Turovą tylėjo, nes nebuvo lenkų žinioje. Luckas tuo laiku buvo Liubarto valdomas[26].

Vis dėlto Galičo metropolija negalėjo ilgai išsilaikyti — ji traukė į Lietuvą ar į Maskvą, o čia dar katalikai stengėsi ją panaikinti.

1380 m. patriarchas svyravo. Kiprijonas buvo paliktas metropolitu Mažajai Rusijai ir Lietuvai, taigi Galičą prijungė prie kitos metropolijos, nors ji turėjo savo metropolitą Antaną[27].

SANTYKIAI SU KURIJA

Krikščionybės skleidimas Lietuvoje katalikybės ar stačiatikybės forma buvo grynai politikos dalykas. Po jos priedanga buvo varomi svetimų žemių užgrobimai. Bažnytinė santuoka buvo siekiama politinio viešpatavimo; ypač tai buvo daroma katalikų tikybos vardan. Teisybė, tat darė ne pa-

---

[26] *Pamiatniki*, priedas, 1371 m., Nr. 23, 25.

[27] Ten pat, priedas, Nr. 29, p. 138—184.

ti Kurija, o Lietuvos kaimynai bažnyčios labui. Kurija tik palaimindavo tą užgrobimą — ji iš naujų įgijimų gaudavo tik mažą dalelę įtakos ir pajamų. Lietuvos krikštu domėjosi lenkai, mozūrai, vėliau vokiečiai. Vokiečiai atvirai varė užgrobimo politiką, rūpinosi ne krikštu, o Lietuvos žemių užėmimu. Todėl apie krikštą nekalbėjo ir visai jo nepaisė. Jų žmonės galėjo eiti į Lietuvą, jeigu bus kartu ir politikos agentais[28].

Graikų bažnyčia, visai necentralizuota, neturinti savo politinės jėgos, suskaidyta į keletą nepriklausomų tautinių bažnyčių, šitų tikslų neturėjo ir jų turėti negalėjo. Ji apimdavo rusus, Lietuvos kaimynus, o lietuviai, patekę į jų tarpą, ištirpdavo rusų masėje. Ji virto rusų bažnyčia, palaikė esamą stipriausią rusų kunigaikštį. Lietuvos kunigaikščiai su savo bajorais, nuėję pas rusus, prie jų tikybos prisitaikydavo.

Graikų tikyba lietuvių nesiekė. Užtat juos stengėsi pasiekti katalikų tikyba. Jie buvo dar pagonys, sudarė galingos Lietuvos kunigaikštijos branduolį: jį paėmus, bus galima padaryti katalikais ir rusų tikybos žmones.

Lietuvos viešpačiai tik spiriami priimdavo katalikybę, nes per ją grėsė nepriklausomybės praradimas.

Tat buvo Mindaugo ir Gedimino laikais, tas pats buvo ir Kęstučio laikais.

Lietuvos kaimynai, norėdami įsigyti pagrindą visai Lietuvai ar kokiai jos daliai užimti, sukurdavo naują vyskupiją lietuvių žemėse. Ji pradės veikti, kai Lietuvą užims, o tuo tarpu bus gera ir pateisinama proga jai pulti. Vyskupijai sukurti reikėjo gauti Kurijos nutarimą, ir šitai ten buvo galima gauti ir gaudavo.

---

[28] Bunge, VI, p. 2884.

Tam tikslui buvo sukurta Jotvingių vyskupija. Lenkas buvo paskirtas jotvingių vyskupu. Lenkų grobimo politikai palaikyti ji ir buvo sudaryta[29]. Gali būti, kad tais sumetimais netikėlių šalyje atsirado ir Vilniaus vyskupas, minimas 1359 m.[30]. Ir vėliau ne sykį bandyta prispirti Lietuvą sukurti bažnytinę katalikų hierarchiją.

Galėjo atsitikti, kad kaimynai, norėdami iš Kurijos gauti teisių žygiuoti į Lietuvą, taip pat iš jos bei viešpačių finansinės bei karinės paramos, skelbdavo apie savo laimėjimus, kurių nebuvo, gyrėsi, kad tas ir tas žadąs krikštytis, o anas iš tikrųjų nė neketino.

Lietuvos pagonių kunigai nesipriešino; jie nesudarė atskiro luomo, buvo neorganizuoti, neturėjo tikybinių dogmų.

TARIAMI KĘSTUČIO PLANAI KRIKŠTYTIS PER LENKUS 1349 m.

1349 m. pavasarį lenkų karalius Kazys parašė popiežiui laišką, kuriame sakė, kad jam pavyko įtikinti Kęstutį ir bro-

---

[29] Abraham, *Powstanie*, p. 128—130, 156—160; tas pat, *Polska*, p. 6—7.

[30] Atrodė keista, jog jau 1359 m. buvo Vilniaus vyskupas. Apie jį minima rašte, kurį pirmą sykį paskelbė Ludewig (*Reliquiae*, XI, p. 506, Nr. 17).

Pirmą sykį tat pastebėjo Abraham (*Polska i Litwa*).

Iš to akto atrodo, jog 1359.III.24 Avignone viešėjo Vilniaus vyskupas Petras. Patikrinus, paaiškėjo, kad Abrahamas nesuklydo cituodamas. Ar originale tas vardas buvo, ar Ludewig'as teisingai išskaitė ir ar Prochaska atspėjo tikrąjį vardą — šitai dar nepatikrinta. Šiaip tų laikų vyskupas niekur neminimas. Gal ir Kurijos archyve užmiršo, ar kas kitas supainiojo?

lius priimti krikščionybę. Tuo tarpu, nelaukdamas, kol atsakymas ateis iš popiežiaus, Kazys, susitaręs su Vokiečių ordinu, išėjo į karą prieš Liubartą į Volynę.

Išėjo į karą rudenį, rugsėjo mėn., grįžo po poros mėnesių. Pasigyrė kaimynams laimėjimais, juos užrašė pas save kronikininkai. O buvo visa tai išpūsta. Be abejo, nebuvo paėmęs jis Lucko, nes ten ir toliau sėdėjo Liubartas, vargu jis gavęs Brastą, kuri priklausė ir liko Kęstučiui. Vis dėlto Kazys buvo šį tą gavęs Volynėje iš Liubarto, bet ir tas laimėjimas buvo neilgas. Visa tai sukėlė atkaklias lietuvių kovas.

Matyt, nebuvo progos nei prieš karą, nei po karo susieiti su Kęstučiu ir jį įtikinti priimti krikščionybę.

Kol Kazys buvo kare, spalio 16 d., atėjo jam atsakymai iš popiežiaus. Iš ten atėjo trys bulės — Kaziui, Kęstučiui ir Gniezno arkivyskupui[31].

Kurija išgyrė Kazį už jo uolumą ir nuopelnus platinant krikščionybę: Kęstučiui ji siūlė karaliaus titulą ir atitinkamą vainiką — jam pačiam ir jo įpėdiniams; Gniezno arkivyskupui buvo pavesta atlikti krikštą; nepaminėta, kad kuriama Lietuvos vyskupija, taigi veikiausiai naujoji Lietuva bažnytiškai priklausytų nuo Gniezno arkivyskupo[32]. O jis buvo Kazio valstybėje. Taigi laimėtų ir Gniezno arkivyskupas, ir Kazys, Lenkų karalius.

Bet iš Gniezno niekas nė nemėgino keliauti, nedarė to net ir vėliau, kai Kazys buvo susitaręs su lietuviais. O nevažiavo dėl to, kad žinojo, jog tai buvo Kazio pasigyrimas. Tuo reikalu Kęstutis nebuvo kalbėjęsis su Kaziu, taigi jokių

---

[31] Theiner, I, Nr. 691, 692, 693.

[32] Šitoje bulėje to nėra. Ten yra tik tai, kad Gniezno arkivyskupas atliktų krikšto darbą. Teisybė, vėliau, 1357 m., panašiomis aplinkybėmis būsimoji Lietuvos bažnyčia aiškiai buvo pavesta Gniezno arkivyskupo valdžiai (Ptaśnik, *Monumenta*, III, Nr. 375, p. 357—358).

pažadų duoti negalėjo. Dėl krikšto niekam ir nereikėjo vykti į Lietuvą. Galbūt popiežiaus bulė pasiekė Kęstutį, o gal ir visai ne. Jeigu pasiekė, tai Kęstutis pirmą sykį sužinojo, jog žada padaryti Lietuvos karalium jį, Kęstutį, o ne Algirdą ar ką kitą; matyt, žinojo, kad jis buvo išgarsėjęs Vakarų Europoje.

O Kaziui reikėjo kuo nors pasigirti popiežiui, iš dalies ir apsiginti. Ir čekai, ir Vokiečių ordinas nuolatos kaltino Kazį, kad nesirūpina katalikybe, kad dedasi su jos priešais. Dabar, suteikdamas tokių žinių apie save, Kazys atremtų anuos kaltinimus, be to, įgytų popiežiaus palankumą, o svarbiausia — gautų finansinę pagalbą, ir pakeistų, matyt, ginklu Ordino padėtį — Ordino, kaip vienintelio krikščionybės platintojo, tuo reikalu nieko nepadariusio[33].

KOVA DĖL VOLYNĖS IR KRIKŠTO KLAUSIMAS 1351 m.

Kaziui atėmus Galičiną ir Volynės dalį, lietuviai negalėjo tylėti. Jie puolė anas žemes, taip pat puldinėjo lenkų val-

[33] Kai kurie mokslininkai mano, kad tokių kalbų yra buvę. Kęstutis galėjęs pasiūlyti krikštytis, kreipęsis į Kazį, nes Lietuva po Strėvos kautynių buvusi nuvargusi, nusiminusi, norėjusi laimėti laiko (Paszkiewicz, *Polityka*, p. 114—120).

Perdėta Strėvos kautynių reikšmė: paties Ordino išpūsti laimėjimai. Hruševski prileidžia mintį, jog kalbų galėjo būti (IV, p. 31).

Manau, kad nė Kazys, jeigu būtų taręsis su Kęstučiu, nebūtų ruošęs žygio, kai turėjo įvykti krikštas ir jo moralinis triumfas. Iš Gniezno niekas nevyko ir nieko nedarė, taigi Kazys pasigyrė popiežiui. Arkivyskupas žinojo, popiežius patikėjo ir už tai pagyrė Kazį. O jis dažnai sakydavo neteisybę.

Atmesti teks nuomonę, jog Kęstutis norėjo apvilti Kazį, prašė tarpininkauti. Tų kovų eiga rodo, kad šito Kęstučiui nereikėjo.

domas sritis, buvo įsibrovę gilumon, priėję Lvovą ir jį bei apylinkes išgrobstę.

Kazys nusiminė. Jis ieškojo naujų talkininkų tai kovai, nes suprato, kad vienas neišsilaikysiąs. Prašė savo giminaičio vengrų Liudviko pagalbos, kreipėsi į popiežių, vėl pasigyrė savo esamais ir galimais ateityje bažnyčios laimėjimais.

Jis, rengdamasis į karą, parašė raštą Kurijai apie savo nuveiktus darbus Rusioje ir nurodė, ką ten būtų galima nuveikti bažnyčiai[34]. Jis sakė, kad jo užimtoje žemėje būtų galima padaryti atskirą metropoliją, kurioje būtų net septynios vyskupijos, kad vienas iš stipresniųjų tos šalies kunigaikščių jau apsikrikštijęs katalikiškai[35].

Kaip paprastai, jis čia daugiau gyrėsi ir perdėjo negu buvo iš tikrųjų, nes manė, kad Kurija nenusivokia, kas dedasi rytuose, todėl patikės juo ir žiūrės jo akimis, prireikus suteiks Lenkijai pagalbos. Tuo pat laiku rūpinosi graikų metropolijos steigimu toje pačioje vietoje.

Ir tik pasirengęs kariškai bei diplomatiškai Kazys, susitaręs su vengrų Liudviku, surinkęs dideles jėgas, išėjo į karą. Pasigyrimas, jog eina krikštyti, buvo puolamojo karo pradžia.

Iš pradžių jiedviem gerai sekėsi, net paėmė į nelaisvę Liubartą. Pakeliui Kazys sunkiai susirgo, atrodė, kad liga mirtina. Toliau Liudvikas vienas ėjo, bet jau lietuviams kėlė savo, vengrų, ne lenkų, politinius reikalavimus[36]. Kitaip jis kėlė ir Lietuvos krikšto klausimą <...>.

---

[34] Theiner, I, Nr. 702 (Kazys rašė 1351.III.14).

35 Abraham tiki, jog vienas kunigaikštis apsikrikštijo; spėja, kad galėtų būti Karijoto sūnus Aleksandras, nors prisipažįsta, jog įrodymų neturįs (*Powstanie*, I, p. 219—220).

[36] Halecki, *Dzieje unii*, I, p. 66—68; Abraham, *Powstanie*, p. 220—221; Paszkiewicz, *Polityka*, p. 126—130; Dąbrowski, *Ostatnie lata*, p. 133. Smulkiai kitoje vietoje.

SUMANYMAS KRIKŠTYTIS IMPERATORIUI PADEDANT (1358)

Krikšto klausimas šį kartą kilo lietuviams parodžius iniciatyvą. Nuolatiniai karai vargino lietuvius, o visas blogis iš vakarų ėjo krikščionybės vardu. Reikėjo dabar sumažinti puolimus ir kreiptis į Vakarų Europą. Čia tarpininku galėjo būti lenkų karalius, bet tik tarpininku, ne daugiau. Lietuvai reikėjo turėti stipresnių, mažiau suinteresuotų viešpačių, kurie, Lietuvai apsikrikštijus, galėtų apsaugoti nuo lenkų ir ypač nuo vokiečių puldinėjimų.

Lenkų karalius parašė apie tai popiežiui, bet galėjo būti kitų, kurie galėjo jam pateikti žinių. Jis prašė, kad Kurija pavestų imperatoriui Karoliui ir vengrų karaliui drauge su juo ginti naujakrikštus lietuvius. Kazys nurodė, kad tai jis įtikinęs Lietuvos kunigaikščius. Esant tokiam jo nuopelnui, visai bus teisinga, kad Lietuvos bažnyčios bus pavestos Gniezno arkivyskupui.

Kurija nesiskubino pavesti Lietuvos bažnyčias lenkų globai. Atrodo, šito ir neatmetė; pasisakė atsargiai: sutinka tai padaryti, jeigu kas nors kitas neturi teisių. Savo vicekancleriui popiežius pavedė ištirti ir pasielgti, kaip atrodys tinkama. Praktiškai vėliau nieko nebuvo padaryta, nieko nebuvo nutarta.

Popiežius išsiuntinėjo laiškus Ordino ir lenkų kaimynams — Vengrų, Mozūrų, Opolės kunigaikščiui. Nėra Vokiečių ordinui (gal buvo, tik jo niekur neliko)[37].

---

[37] Avignone priimtas nutarimas 1357.XII.17. Laiškai Vengrų Liudvikui, Opolės Vladui ir Mozūrų Samovitui — 1357.X.23 (Theiner, I, p. 561—562). Teisingai įrodinėja Chodynicki ir Halecki, jog Theineris klaidingai užrašęs datą, turi būti 1357, o ne 1355. Ptaśnik. *Monumenta Vaticana*, III, Nr. 375, p. 357—358.

Gali būti, kad popiežius paragino ir imperatorių imtis to didelio uždavinio — patraukti į krikščionybę lietuvius. Gana to, kad jis 1358.IV.18 parašė laišką vyriausiajam Lietuvos kunigaikščiui[38] ir jo broliams, kuriuos ragino ištverti savo pasiryžimą[39].

Matydamas, kad Lietuva sudomino Europą, Kazys vėl sujudo. Vasaros pražioje nuvyko per Liubliną į Lietuvos — Rusų pasienį. Turbūt tarėsi su Lietuvos kunigaikščiais įvairiais reikalais ir susitarė dėl daugelio dalykų: išpiršta Algirdo duktė Joanna, 1358 m. rugpjūtį Mozūrų Samovitas susitarė dėl sienų su Kęstučiu, vėliau išvedė sieną tarp Chelmo ir Liublino žemių[40].

Imperatorius Karolis vedė derybas toliau. Galbūt dėl gautojo jo laiško vyko į imperijos seimą, į Nürnbergą, Lietuvos atstovai. Buvo tai liepos mėnesį.

Delegacijoje buvo vienas iš Lietuvos kunigaikščių brolių[41]. Šitame seime jis pažadėjo ir pats apsikrikštyti, ir visą Lietuvą apkrikštyti. Be abejo, jis neturėjo visų įgaliojimų, todėl imperatorius Karolis nutarė pasiųsti savo delegaciją, kuri ištirtų padėtį ir kas reikia susitartų[42].

---

[38] Tekste parašyta: Livonijos, žinoma, turėjo būti — Lietuvos.

[39] Liko teksto nuorašas. Pirmą sykį jis paskelbtas ištisai 1925 m. (Paszkiewicz, *Polityka ruska*, p. 197—199). Turinys — bendros frazės: apie Lietuvą aiškių žinių neturėjo.

[40] Ten pat, p. 194—200, 201; *Cod. Mazow.*, p. 80.

[41] Vokiečių kronikose nesakoma, kas buvo toje lietuvių delegacijoje, todėl istorikai ėmė spėlioti, kas galėjo būti. Vieni manė, jog buvę Algirdas, kiti — Kęstutis, Liubartas ir t.t. Gal ir buvo kas iš brolių, bet Algirdas, Kęstutis tikrai negalėjo būti. Galėjo būti koks giminaitis, dėl to ir prireikė siųsti kvieslius į Lietuvą. Dar buvo nuomonė, kad galėjo būti Narimantas, kuris ne sykį kaip Lietuvos įgaliotinis važinėjo, atrodo, pas rusus, totorius.

[42] Į delegaciją įėjo Prahos arkivyskupas Arnest'as iš Pardubicų, Vokietijos magistras Wolfram v. Nellenburg'as, Šveidnicos kunigaikštis (Bolko) Balys, ir kt. Narių vardai sąrašuose įvairuoja, bet visur kartojami pirmi du; visur nurodoma buvus 3 žmones.

Imperatoriaus delegacija buvo atvykusi į Lietuvą, susitiko, su kuo reikėjo, aptarė šį bei tą[43]. Išsiaiškino ir politinį klausimo aspektą, nurodė Ordino gobšumą. Bet Lietuva galutinai savo žodžio netarė.

Ar pirmiau, ar dabar delegacijai atvykus į Lietuvą, buvo sutarta, kad, žiemai baigiantis, imperatorius atvyks į Breslavą ir ten galutinai sutars visus Lietuvos krikšto klausimus, dalyvaujant patiems Lietuvos kunigaikščiams.

Ordinas akylai sekė tas derybas. Jam nepatiko nei seimas, nei delegacijų siuntimas, nes visur apsieita be jo. Apsikrikštijus Lietuvai, jis būtų nebereikalingas. Todėl jis iš anksto perspėjo, kad visos tos kalbos apie krikštą — tik lietuvių apgaulė, taigi jomis nereikia tikėti.

Bet imperatoriui rūpėjo išplėsti savo įtaką, įtraukus Lietuvą į šv. Romos Imperiją. O buvo žinančių Ordino dalykus ir tikrąjį jo veidą. Jie kurstė prieš Ordiną imperatoriaus kieme. Apie vieną tokį įtakingą žmogų pasakoja piktai, su panieka viena Ordino kronika: „O tuomet tūlas žmogus, Plauen (Plawe) vardu, imperatoriui artimas, atstojęs nuo Ordino ir, būdamas pas imperatorių, sakė, jog lietuviai nori apsikrikštyti pagal katalikų tikybą, todėl rūpinosi, kad Ordinas būtų panaikintas. Imperatorius buvo perdaug lengvatikis“[44].

Taigi kalbėjosi Lietuva su Imperija apie tai, kas bus Ordinui, jo užgrobtoms žemėms, kokie bus Lietuvos santykiai su Imperija. Be abejo, buvo užsiminę apie tuos dalykus, paliko juos nebaigtus. Atrodė, jog galės susitarti.

---

[43] Kai kurie mano, jog šitoji delegacija nebuvo išvykusi.

Ordino kronikininkas H. v. Wartberge <...> sako: „Didysis magistras užtikrinęs saugumą, su didelėmis išlaidomis palydėjo ją pas lietuvius. Jie išdėstė, kam buvo siųsti“ (*S. R. Pr.*, II, p. 79—80).

[44] H. v. Wartberge (*S. R. Pr.*, II, p. 79).

Imperatorius atvyko į Breslavą labai iškilmingai, buvo susirinkę daugybė didelių ponų. Visi laukė atvažiuojant pačių Lietuvos kunigaikščių. Bet veltui jų laukė, jie neatvyko. Pasirodė tik pasiuntiniai. Jie atvežė Lietuvos laišką, kuriame aiškiai buvo pasakyta, jog Lietuvos krikštas yra susijęs su politiniais klausimais. Iki šiol krikštu prisidengę grobė Lietuvos žemes, o dabar, kai Lietuva jau prašo geruoju, nes ji to reikalinga, galima atsiimti, kas buvo atplėšta.

Lietuvos kunigaikščiai iškėlė tokius reikalavimus: teritorinius ir dėl Ordino padėties.

1. Siena turi eiti kita linija, negu iki šiol: pradėjus nuo Mozūrų iki tos vietos, kur prasideda Alos upė, paskui leidžiantis Alos upe iki ten, kur Ala įteka į Priegliaus upę, ir toliau iki Marių, iš ten į jūrą, o iš ten, einant jūra iki tos vietos, kur įteka Dauguva į jūrą, toliau kylant Dauguva eiti iki upelio, kuris išteka iš Luobano ežero ir įteka į pačią Dauguvą, ir paskui kylant upeliu minėta vieta iki Rusijos.

2. Toliau lietuviai reikalavo, kad Ordiną iškeltų į rytus tarp totorių ir Rusų, kad gintų juos nuo totorių užpuolimo, ir kad Ordinas nieko sau nepaimtų iš rusų, bet visa Rusija turi priklausyti Lietuvai.

Baigdami Lietuvos kunigaikščiai pasakė: jeigu mūsų reikalavimus įvykdys, galėsime imperatoriaus valią išpildyti[45].

Ar tuomet, ar dar anksčiau,esant delegacijai Lietuvoje, Kęstutis ir Algirdas buvo žodžiu pasisakę, ko Europa iš Lietuvos nori. Tos žinios pasiekė Europą, ir ten padarė savo išvadas. Algirdas esą prasitaręs: „Dabar aiškiai suprantu, kad nori ne mano tikybos, kaip sako, o mano pinigų, taigi pasiliksiu pagonis"[46].

---

45 Šitas raštas teužsiliko Vokiečių ordino kronikose. Jame buvo tikslių žinių; kitur kur nesurasta iki šiol (*S. R. Pr.*, II, p. 80; H. v. Wartberge).

46 Taip buvo užrašęs savo kronikoje tolimas žmogus, bet artimas imperatoriui Jonas iš Winterturo, p. 187 (Voigt, V, p. 128).

Gali būti, jog imperatoriaus kviesliai kėlė priešingai savo teritorinius reikalavimus, kad Lietuva ką nors perleistų Ordinui.

tuščiomis, be triumfo grįžo namo imperatorius Karolis. Vakaruose dėl šito jo fiasko pateko į kronikas priešingos žinios: atvyko, sako trys Lietuvos karaliai, pamatė imperatorių, atvykusį su didele karo galybe, išsigando ir pabėgo, o anie ėmė vytis ir daug lietuvių išmušė[47].

Taip Europoj įsivaizdavo savo ėjimą į rytus, į Lietuvos žemes: tik plėšdama ir grobdama ji traukė, ne krikštydama. Ordinas vėlesniais laikais nutylėjo lietuvių teritorinius reikalavimus iš Ordino, priminė tik imperatoriaus fiasko ir gal dėl šito Ordinas išsigelbėjo: per Prūsus, sako, vyko imperatoriaus atstovai, iš kurių tuomet Algirdas ir Kęstutis buvo pasijuokę[48].

KRIKŠTO GALIMYBĖS ŠEŠĖLIS (1360)

Apie krikšto galimumą užsiminė lenkų Kazys, bet tai padaryta pro šalį praeinant, nesant rimto pagrindo tam lūkesčiui. Kazys buvo susitaręs 1358 m. su Lietuvos kunigaikščiu Algirdu dėl susigiminiavimo: Kazio anūkas Kazys, Štetino kunigaikštis (9 metų) ves Algirdo dukterį (10 metų mergaitę). Jie buvo artimi giminės, prireikė popiežiaus leidimo (dispenso)[49].

---

[47] Andrius iš Ratisbono (Voigt, V, p. 128).

[48] Prochaska, *Cod. ep. Vit.*, p. 907 (1409 m. Ordino raštas, kuriame daug kas nutylėta). Voigt, V, p. 128—129.

[49] Kazys — Gedimino Aldonos anūkas (taigi Gedimino proanūkas), Algirdo duktė — Gedimino anūkė. (Paszkiewicz, *Polityka*, p. 207—208; Abraham, *Powstanie*, p. 227, 374—375; tas pat, *Polska*, p. 10—11; Balzer, *Genealogija*, p. 471).

Norint susigiminiuoti, reikia, kad būtų ramybė Lietuvos pasienyje, kad kits kito nepultų, o tam reikia pasiteisinti prieš Kuriją.

Kazys, rašydamas į Kuriją tuo reikalu, kad tat lengviau eitų, pridėjo tokį argumentą: galbūt šitos vedybos pagreitins ir visos Lietuvos krikštą.

Šitą raštą nuvežė patikimas Kazio žmogus, kuris ir žodžiu galėtų duoti atitinkamų paaiškinimų.

Ir tikrai, Kurija leidimą davė.

Krikšto šešėlis palengvino leidimą (dispensą) gauti. Algirdo duktė krikštijama gavo Joannos vardą, ji ištekėjo. O po to apie Lietuvos krikštą ir kalbos nebuvo[50].

Leidimas duotas 1360 m., o kiek anksčiau, 1359 m., užtinkame ten pat Avignone paslaptingą Vilniaus vyskupą Petrą[51].

PASTANGOS KRIKŠTYTI PER MOZŪRUS (1373)

Mozūrų Samovitas III, stengdamasis išplėsti savo įtaką lenkų žemėse ir spaudžiamas Vokiečių ordino, rūpinosi gauti savo planams paspirties vakaruose, ypač Kurijoje. Tinkamiausia priemonė — būti tarpininku dėl Lietuvos krikšto; su ja, sakosi, palaikąs gerus santykius.

Jis pats buvo lietuvės anūkas, bet ne noras palaiminti savo tautiečius jį prie šito vedė.

Tikrasis pradėtojas ir sumanytojas buvo jo kancleris

[50] Kazio rašto turinys — Ptasnik, *Monumenta Vatic.*, t. III, Nr. 393, p. 371; Abraham, *Powstanie*, p. 374—375. Kurijos leidimas duotas 1360.VII.27.

[51] Žr. aukščiau.

Dobrogostas, kuris, pavykus krikštui, padarytų dvasinę karjerą.

Vokiečių ordinas pajuto, kad ruošiamasi tai daryti, skubėjo sutrukdyti. Jis parašė popiežiui Grigui XI skundą ant Samovito, kurį kaltino tuo, jog jis palaikąs prieš Ordiną lietuvius ir gudus[52].

Samovitas atsakė, jog tikrai geruoju gyvenąs, bet tai darąs rūpindamasis Lietuvos krikštu.

Samovito, o ypač Dobrogosto, jo kanclerio, iniciatyva popiežius Grigas XI kvietė Lietuvos kunigaikščius Algirdą, Kęstutį ir Liubartą krikštytis. Jis nurodė ir gautiną iš to naudą Lietuvai: priėmus katalikybę, bus ne tik dvasinė nauda ir išganymas, bet ir liausis karai su Ordinu, bus iš tos pusės taika ir ramybė.

Popiežius apie tai parašė laiškus vengrų Liudvikui, Elzei (lenkų karalienei) ir Vladui, Opavos kunigaikščiui, be to, juose išgyrė mozūrų Samovitą. Vėl nerašė laiškų plėšriajam Ordinui, puolimų netildė[53].

---

[52] Theiner, I, Nr. 726—728 (ten yra klaidingos datos, kurias atitaiso Dąbrowski, *Ostat. lata*, p. 317 išnašoje).

[53] Theiner, I, Nr. 934—936 (p. 695—696); Abraham, *Polska*, p. 11—13; Dąbrowski, *Ostatnie lata*, p. 302—317.

KĘSTUTIS — VISOS LIETUVOS VIEŠPATS

ALGIRDUI MIRUS

Algirdas jau pavargo, artinosi žila senatvė. Buvo nurimęs dėl ateities: santarvėje tebegyveno su Kęstučiu, vaikus aprūpino žemėmis, jo įpėdinis Vilniuje, Jagėla, rodės, sugyvens su Kęstučio numatytu įpėdiniu Vytautu; jų valdos susipynusios, kaip ir tėvų. Algirdas šalia Vilniaus išskirstė žemes savo artimiems žmonėms, jas supo Kęstučio žemės. Pvz., Lydoje sėdėjo Vaidila. Taigi Kęstutis ar jo įpėdinis Vytautas turės išvien eiti, abiejų reikalai yra bendri, jie labai susipynę.

Jau Algirdas nebegalėjo į karą traukti; jeigu reikėjo kariauti, tai visą tą darbą ir rytuose pavesdavo atlikti vienam Kęstučiui. Kęstutis viskam vadovauja, dabar Vilnius visiškai priklauso nuo Trakų[1].

Galbūt pajuto šitą energijos sumažėjimą ir vokiečiai, laukė, kol Lietuvai kils painiavų ir kitur. 1377 m. (vasario 2 d.) per Grabnyčias su svečiais surengė žygį gylyn į Lietuvą, kokio dar vokiečiai iki šiol nebuvo padarę: jie priėjo Trakus, padegė juos, išnaikino apylinkę, net nuėjo į Vilnių, kur iki šiol niekuomet nėra buvę.

Algirdas ir Kęstutis manė, kad geriausiai bus derėtis su vokiečiais. Apsidžiaugė ir vokiečių vadas, didysis maršalas:

---

[1] Paszkiewicz, *Krewo*, p. 54—57.

juk per toli nuėjo gilyn į svetimą žemę, kad galėtų daug laimėti. Prasidėjo derybos, pirmą sykį vokiečių su lietuviais daromos. Pasirodė, vokiečių kariams, pripratusiems visuomet plėšti priešų žemėje, buvo naujas dalykas, kad derybų metu negalima daryti jokių karo veiksmų. Todėl jie, šito nepaisydami, sudegino dalį Vilniaus miesto ir ėmė degančius plėšti. Lietuviai pamatė, jog vokiečiais pasitikėti negalima, nutraukė derybas, ėmė vokiečius pulti mieste, tuo pat laiku sunaikino maisto sandėlius, pakeliui padarytus. Daug vargo turėjo vokiečiai, kol grįžo namo[2].

Neilgai trukus po to Algirdas mirė (1377 m. gegužės mėn.). Mirdamas pamatė, kad jis per visą savo gyvenimą negalėjo suteikti Lietuvai ramybės ir saugumo. Iki šiol buvo nusistovėjusi politinė tvarka, pagal kurią Lietuvą valdė du kunigaikščiai: vienas jų žiūrėjo labiau rytų, kitas vakarų. Ir taip buvo per 30 su viršum metų. Dabar, mirus Algirdui, Kęstučio padėtis niekuo nepasikeitė, o Algirdo vietoje jo įpėdinis ar eis tėvo pėdomis? Šitoje pusėje pastovumo ir aiškumo nebuvo.

Algirdas turėjo dvi žmonas. Pirmosios (Vitebsko Marės, ištekėjusios 1320 m., mirusios 1346 m.) vaikai seniai buvo suaugę, atidalinti, aprūpinti rusų žemėse kunigaikštijomis, o antrosios (Tverės Julijonos, ištekėjusios 1349 m., mirusios 1392 m.) vaikais dar tik pradėjo rūpintis, ėmė skirstyti valdas Lietuvoje, arčiau Vilniaus.

Tėvas manė, jog sostą gali palikti kam nori, kad tinkamiausias jo įpėdinis būsiąs Jagėla, vyriausias sūnus iš antrosios žmonos.

Mirus Algirdui ir dėl to laukiant suiručių, brovėsi į Didžąją Lietuvos Kunigaikštiją kaimynai iš pietų, iš vakarų, o ir viduje prasidėjo bruzdėjimas.

---

[2] *S. R. Pr.*, II, p. 586 (Wigand 97), III, p. 104—105; Boldt, *Der Deutsche Orden und Litauen*, p. 409—410.

Kęstučio autoritetas, paremtas dideliu jo patyrimu ir dorumu, galėjo išlaikyti senąją politinę santvarką, užtikrinti naująją jo sutartį, su mirštančiu Algirdu sudarytą.

SUKILIMAS ALGIRDO ŠEIMOJE

Subruzdo vyresnieji Algirdo sūnūs (iš pirmos žmonos): jie veikė susitarę, nes vienu metu sujudo pietuose. Teodoras — Podolėje ir žiemiuose Andrius — Polocke. Teodoras sukildamas sakėsi esąs vyresnis, dėl to turįs daugiau teisių į Vilnių negu Jagėla.

Šitomis suirutėmis pasinaudojo vengrų ir lenkų karalius Liudvikas. Vasarą ar rudenį (1377) jis įėjo į Volynę ir Podolę, lengvai užiminėjo vieną pilį po kitos, nes niekas nesipriešino. Tik vienas Jurgis, Narimanto sūnus, pasipriešino (Belze), o geruoju pasidavė minėtasis Teodoras, senasis Liubartas, Karijoto sūnūs. Jie manė, ypač Teodoras tikėjosi, jog vengrai ir lenkai atkariaus jam Vilnių, o iš tikrųjų Liudvikas užgrobė sau Rusią.

Kęstutis pasiuntė į pietus vieną savo sūnų su maža kariuomene giminaičiams į pagalbą, bet sūnus negalėjo padėti, pats pateko į nelaisvę. Daug siųsti negalėjo, nes reikėjo ginti sostinę, juk priešų dar gali atsirasti arčiau[3].

Žiemiuose sukilo Andrius, buvęs Polocke, iš tėvo jį gavęs.

Iš pradžių Jagėla, broliams pritariant, buvo palikęs Polocką Andriui[4], bet paskui, galbūt sukilus Teodorui, nusig-

[3] Paszkiewicz, *Krewo*, p. 57—63; Helecki (*Mies. Harald*).

[4] Bunge, III, Nr. 1226, 1227, p. 456—458.

ręžė prieš Andrių ir išvijo jį iš Polocko. Tada jis pabėgo į Pleskuvą[5].

Po to Jagėla Polocką paskyrė Skirgėlai. Šitam darbui priešinosi Kęstutis, nes Jagėla savaip elgėsi, priešingai tėvo valiai.

Andrius ir Pleskuvoje neužsibuvo, bėgo toliau — į Naugardą, iš ten į Maskvą. O čia pradėjo organizuoti karą prieš Jagėlą.

Andrių palaikė Briansko Demetras. Jis dabar su visa kunigaikštija perėjo prie Maskvos, ir tas atkrito nuo Lietuvos ir tolesnes, ir jo esančias žemes nuo Algirdo laikų vasalinės Lietuvai[6].

Maskva bėglius priėmė, pasinaudojo jais Lietuvai pulti ir tikrai ją puolė (1379). Bet rimtos pagalbos Andriui nesuteikė, nes rūpinosi savimi, ne Andriumi. Atrodo, Maskva daug kuo pagelbėti ir negalėjo, nes ją pačią niokojo totoriai (1377, 1378, 1379).

Vykstant kautynėms tarp Maskvos ir totorių prie Dono upės (1380.IX.8), du Algirdo sūnūs buvo rusų pusėje (Andrius, Demetras)[7].

Kęstutis tikėjosi, kad viskas liks taip pat, kaip buvo Algirdui gyvam esant. Juk Jagėla buvo dar jaunas viešpats, nepatyręs valdyti, kovose iki šiol nepasižymėjęs, todėl Kęstutis padėjo Jagėlai kovoti su broliais. Ta pagalba buvo naudinga; juk Kęstutis — senas, patyręs valdovas ir karys, visų pripažintas, labai nusipelnęs Lietuvai. Jis padėjo Jagėlai jo rūpesčiuose, pripažino jį didžiuoju kunigaikščiu, dažnai jojo iš Trakų į Vilnių pas Jagėlą, ir atvirkščiai. Šita pagalba Jagėlai buvo brangi, padėjo sustiprėti viduje. Kęstučio pa-

[5] Turbūt žiemą 1377/78 (Paszkiewicz, *Krewo*, p. 65—66).

[6] Ten pat, p. 66—68.

[7] Tas pat, *Jagiellonowie*, I, p. 434—438.

laikomas, Jagėla nugalėjo brolius. Tačiau Kęstutis greitai pastebėjo, kad Jagėla elgiasi priešingai jo patariamas ir teisingumui. Nešvarios priemonės, kaip melas, puolimas iš pasalų, jam nepatiko, dėl to vėliau, aplinkybėms pasikeitus, Kęstutis grąžino Andriui jo tėviškę[8] Polocką, kurį buvo atėmęs Jagėla.

KOVOS SU VOKIEČIAIS

Mirus Algirdui, Kęstučiui atiteko daugiau darbo Lietuvą ginant, nes vokiečiai subruzdo ją pulti.

1378 m. vasario mėn. vokiečiai iš Livonijos įsibrovė į Aukštaičius[9]. Jie puolė ir iš Prūsų; elgėsi kaip paprastai: degino, plėšė, ėmė į nelaisvę. Vasarą vokiečiai darė tą patį: pasienio įgulos iš Ragainės ir kitų su svečiais ir be jų puldinėjo lietuvius.

Kęstutis ypač čionai turėjo rūpintis gynimu. Jis nujautė, kad vokiečiai puls, kad reikės tuo pačiu atsakyti aniems, dėl to iš anksto stengėsi ištirti jų sumanymus, pasirengimus, prisakė atlikti gilią žvalgybą. Darė tat ir vokiečiai.

Sykį rudenį vokiečių būrelis iš 60 vyrų, vedamas Ragainės komtūro Wigando, išėjo plėšikauti (1378.XI.11). Jis užtiko toje pačioje girioje bajorą Maldą, vieną geriausių Kęstučio užveizdų, kuris turėjo su savimi 18 vyrų. Jis ketino įsibrauti į Prūsus, o veikiausiai tik pasižvalgyti. Lietuvių buvo mažiau, turbūt iš netyčių buvo užklupti, tai vokiečiai paėmė juos į nelaisvę[10].

---

[8] Tas pat, *Krewo*, p. 67—68; Jonynas, *Andrius* (*Liet. encikl.*, I, p. 575—585).

[9] *S. R. Pr.*, II, p. 115—116.

[10] Wigand, p. 98, 104—105; (*S. R. Pr.*, II, p. 588—595).

Vokiečių žvalgų buvo ir Lietuvoje, pačiame centre, todėl Ordino vadai žinojo, kas kur dedasi. Lietuviams tekdavo juos klaidinti visokiomis apgaulėmis. Vieną sykį Kęstutis buvo taip padaręs: jis apsimetė sunkiai sergąs, nepaeinąs. Vokiečiai, šitą patyrę, buvo ramūs dėl Kęstučio. Ir staiga atlėkė Kęstutis su keliais šimtais vyrų į Ekersbergo pilį (prie Spirdingo ežero). Įgula nebuvo perspėta, lietuviai apgulė, padegė ją, gyventojai pasidavė, pasidavė ir įgula bei jos viršininkas Jonas Sulbach. Jis lietuviams buvo seniai žinomas iš blogos pusės; iki šiol pasižymėjęs plėšimais ir žiaurumais, todėl norėjo jį sudeginti arba, kaip vokiečiai sakė, „dievams paaukoti". Kęstutis su tuo nesutiko, nors nemėgo bailių žmonių, bet, jo nuomone, viršininkas pats pasidavė, taigi reikėjo laikyti duotą žodį, prisilaikant karo įpročių: reikia palikti gyvą, dėl to ir neleido deginti. Kęstutis grįžo namo daugeliu belaisvių vedinas[11]. Žinoma, tas smūgis buvo nemalonus vokiečiams. Jie padidino žygius 1379 m.: puldinėjo lietuvių žemes, niokojo Palenkę, siekė Gardiną, tai ėjo Trakų link, tai bandė apeiti Vilnių iš užpakalio[12].

Kai vokiečiai plėšikavo šioje ar kitoje Lietuvos vietoje, žemaičiai pasinaudojo proga, apie Sekmines užpuolė Klaipėdą: vienas klaipėdiškis lietuvis paprašytas padegė keliose vietose miestą, ir pilies įgula su miestėnais puolė gesinti. Tuo laiku pasirodė lietuviai, prasidėjo kova, vokiečių įgula ėmė priešintis. Kovoje užmiršo apie ugnį. Lietuviai traukėsi, o čia, kol ėjo kova, sudegė miestas ir pilis[13].

---

[11] Tai buvo po Sekminių veikiau 1378, o ne 1379 m. (Wigand, p. 106; *S. R. Pr.*, II, p. 596).

[12] Wigand, p. 98, 100, 102, 103, 107, 110 (*S. R. Pr.*, II, p. 588—600); Krumbholz, p. 82—83; Voigt, V. p. 287—290.

[13] Diena pas vokiečių kronikininkus įvairuoja: vienur sako buvę per Sekmines, kitur — prieš jas. 22—28. V. 1379 *S. R. Pr.*, III, p. 110—111).

Ordinui tai buvo nemažas smūgis.

Maža linksmybių davė tie žygiai ir vokiečiams, ėjusiems į Lietuvą.

Naujas didysis ordino maršalas Kuno v. Hattenstein, paprastai šiais metais (1379) puldinėjęs po Aukštaičius, sukinėjosi po Nevėžio apylinkes, laimėdavo tik ten, kur užpuldinėdavo neįspėtus. Iš ten užsuko į senąjį Kauną ir čia apsistojo. Ten jis išgirdo, jog netoli, ties Kaunu, eąs Kęstutis ir traukiąs į šią pusę. Kęstutis davė žinią maršalui, kad norįs kalbėtis su juo. Iš pradžių juodu kalbėjosi per Nerį; juodu buvo asmeniškai pažįstami. Maršalas galbūt mokėjo lietuviškai, nes ilgą laiką gyveno tarp lietuvių. Matyt, susitarė, nes paskui maršalas pasiuntė smulkiau tartis Brandenburgo komtūrą ir vertėją Tomą Survilą, lietuvį pabėgėlį, vokiečiams tarnavusį. Pasiuntiniai kalbėjosi su Kęstučiu apie belaisvių pasikeitimą. Galbūt pasitarimuose ir daugiau dalykų lietė, pvz., gal apie paliaubas tarėsi. Gana to, kad vokiečiai pasitraukė[14].

Jagėla mažai veikė, turėjo savo darbų, nesikišo į tas kovas <...>, tą pat vasarą pasiuntė į Prūsus savo brolį Skirgėlą.

SKIRGĖLA PRŪSUOSE

Jagėla, Kęstučio padedamas, susitvarkęs rytuose, sumanė sustiprėti prieš Kęstutį vakaruose jau su vokiečių pagalba. Jis sumanė pradėti su Ordinu derybas, norėdamas išsiaiškinti, ką ten galima padaryti ir ko jis panorės. Jau tada

[14] Wigand, p. 107, 110, (*S. R. Pr.*, II, p. 577, 600); Boldt, p. 409, 410.

Jagėla galvojo, kaip padarius, kad Kęstutį vieną naikintų ir vargintų kaimynai.

Jagėla pasiuntė į Prūsus savo brolį Skirgėlą, nurodęs kitą jo kelionės tikslą. Skirgėla keliavo į tolimo Jagėlos giminaičio Mozūrų kunigaikščio dukters vestuves, bet vyko ne stačiai, o per Prūsus, per Ordino valdas. Kelyje pasimatys su Ordino vadais, vestuvėse ras ir daugiau kunigaikščių, ne tik mozūrų. Visi jie — Kęstučio kaimynai, su kuriais anas turėjo kovų, tai bus galima susitarti, kad apsuptų Kęstutį.

Gali būti, kad Jagėla dar prieš tai teiravosi, ar Ordino vadai priims tokį svečią. Jagėla tuo tarpu nekariavo su Vokiečių ordinu, galėjo laukti prielankumo. Skirgėla vyko kalbėtis visos savo šeimos (motinos Julijonos, Jagėlos ir kitų brolių) vardu. Žinoma, jis pasiėmė dovanų.

Apie tą kelionę žinojo ir Kęstutis. Jis, be abejo, pritarė, nes čia matė lietuvių diplomatinį žygį prieš vokiečius, tik nežinojo, ką slaptai be jo žinios Jagėla buvo pavedęs tartis Skirgėlai.

1379 m. vasarą išjojo Skirgėla su nedidele drauge (30 vyrų). Liepos pradžioje jis buvo Prūsuose. Iš pradžių Ordino vadas lyg skersavo į jį: prieš mėnesį lietuviai sudegino Klaipėdą. Šito nesitikėjo iš Jagėlos, dėl to jų įnirtimas buvo didelis. Čionai Skirgėlai pavyko įtikinti, kad tai buvo ne Jagėlos, o Kęstučio darbas.

Iškilmingai priėmė Skirgėlą Ordino viršūnėse, vaišino didysis magistras, gausiai jį apdovanojo. O Skirgėla Ordino vadams papasakojo apie savo kraštą. Lietuvos (t.y. jos viešpačių) norą krikštytis, išdėstė savo planus vykti į Vengriją pas Liudviką, o iš ten gal dar vyks pas imperatorių, net pas patį popiežių Urboną, iš kurio jis pats gal priimtų krikštą[15].

[15] Urbonas VI buvo Romoje, o Avignone — Klementas VII.

Liudviko vardą ištariant, tuoj iškilo prisiminimai apie jo kovas su Kęstučiu, kaip Kęstutis aną suvedžiojo. Taigi būtų galima pabandyti jį apsupti. Šituo atžvilgiu Liudvikas galėtų būti naudingas Jagėlai. Be to, tiesioginių ryšių ieškojimas su imperatoriumi ir popiežiumi turėjo padaryti Ordiną sukalbamesnį.

Be abejo, viešint pas Ordino magistrą, buvo daug kalbėta apie Kęstutį, kuris kliudęs įsigalėti Jagėlai ir Ordinui kenkiąs. Kęstutis esąs nesantarvės kaltininkas, visur kur trukdąs.

Ordino vadai vaišino Skirgėlą, po pilis vežiojo, rodė savo galybę. Ir buvo kam rodyti. Juk jis buvo esamo, valdančio kunigaikščio pasiuntinys, jo įgaliotinis, o ne pabėgėlis, kaip tat neseniai dar yra buvę. Skirgėla neturėjo jokių išlaidų: vaišėmis ir priėmimu buvo taip sužavėtas, kad pasižadėjo prieš Ordiną neiti. Susitarė ir dėl Kęstučio: jis — abiejų priešas, norįs Jagėlą pražudyti, einąs prieš Ordiną („krikščionis"), norįs visą Lietuvą vienas valdyti[16].

Skirgėla iš Prūsų keliavo toliau, pirmiausiai į Mozūrus, į vestuves.

Čionai jisai matėsi su daugeliu kunigaikščių per vestuves (Dobrynėje 1379.VIII). Ten buvo proga pasidairyti, pasiteirauti, politikos pasaulyje pasirodyti. Per vestuves buvo susirinkę visi Kęstučio kaimynai, su kuriais jis nuolatos turėdavo susidūrimų, o mozūrams ir dabar dar nebuvo praėję norai atimti Palenkę iš lietuvių.

Ar buvo vengruose? Gali būti. Galėjo pasimatyti su Liudviku lenkų — vengrų pasienyje.

O vengruose Skirgėla šio to ieškojo, gal artimesnių ry-

---

[16] *S. R. Pr.*, II, p. 592—593 (Wigand, p. 103^{b}), III, p. 111; Smolka, *Kiejstut*, p. 92—98; Paszkiewicz, *Krewo*, p. 70—83.

šių, gal šį tą pasiekė; juk tuomet vengrai paleido iš nelaisvės neseniai suimtą Narimanto Jurgį[17].

Vargu buvo pasiekęs imperatorių ir popiežių. Visur Skirgėla bandė susitarti, kaip būtų galima apsupti Kęstutį.

DERYBOS TRAKUOSE (1379)

1379 m. vasarą didysis magistras su aukštais valdininkais lankė savo pietų valdas, dar retai gyvenamas, o lietuvių taip dažnai naikinamas[18]. Gal galvojo apie paliaubas tai sričiai.

Ordinas kalbėjo ir galvojo apie paliaubas, o kad lietuviai būtų dėl to palankesni, tuo tarpu Ordinas pasirūpino apiplėšti tą lietuvių dalį, kuri turėjo įeiti į paliaubų sritį — Palenkę.

Šitą šalį baisiai išnaikino Balgos komtūras: VIII.3 jis įžengė į Rusią prie Nuro upės, ištuštino Brastą, Kamencą. Dalis kariuomenės žygiavo į Dargukainą, Melniką, paskui traukė prie Bugo. Išnaikino Bielską, kur rado gyventojus nepersergėtus, apgulė Brastą, Melniką, paskui traukė į Gardino žemę, kur paėmė daugybę žmonių į nelaisvę, užgrobė galvijų[19].

Neseniai apie paliaubas buvo užsiminęs Ordinui Kęstutis, apie tat Prūsuose ką tik kalbėjo Skirgėla Jagėlos vardu, rodos, kita prasme. Jagėlai rūpėjo kaip tik Kęstučio susilpninimas. Galbūt Palenkės apiplėšimas buvo daromas Skirgėlai bei Jagėlai pritariant.

---

[17] Paszkiewicz, *Krewo*, p. 77—83.

[18] Wigand, p. 105[e] (*S. R. Pr.*, II, p. 596).

[19] Ten pat, p. 103[d] (*S. R. Pr.*, II, p. 593—594).

Ir rudenį tiktai išjojo į Lietuvą didelis Ordino delegatų būrys derėtis dėl paliaubų. Galbūt, kad iš anksto per kviesliais perspėjo Lietuvos viešpačius, jog pas juos vyksta Ordino taikos delegatai.

Tarp pasiųstųjų delegatų pasižymėjo Hohenstein, gal jis aniems ir vadovavo. Tai buvo senas Kęstučio pažįstamas, dažnai kovojo, kartais asmeniškai susieidavo tartis dėl paliaubų ar belaisvių pasikeitimo. Neseniai dar labiau susipažino: jis pasidarė Kęstučio kūmu krikštijant jo dukterį, prieš kelerius metus nutekėjusią į Mozūrus[20].

Su Hohensteinu buvo dar keletas įtakingų asmenų[21].

---

[20] Kęstučio duktė Danutė apie 1376 m. ištekėjo į Mozūrus už Jonušo; per krikštą ji priėmė Onos vardą (Balzer, *Genealogija Piastow*, p. 469). Kūmu buvo G. v. Hohenstein, tuomet buvęs Osterodės komtūras.

[21] Kokie asmenys vyko į Trakus, kronikininkų teikiamos žinios neaiškios ir net prieštaraujančios.

a) Wigand sako, kad pasiųsta: Brandenburgo komtūras Hohenstein, Diršuvos vaitas Lichtenbergas, vertėju buvo T. Survila. (Wigand, p. 116. — *S. R. Pr.*, II, p. 604).

b) Annalista Thorunensis sako, jog paliaubas 10 m. padarė G. v. Hohensteinas, Branderburgo komtūras. Kitų vardų jis visai nemini.

c) Posilge nurodo daugiau asmenų, būtent: 1) R. v. Elner — didysis komtūras; 2) K. v. Hattenstein — didysis maršalas; 3) Ditrich v. Elner — Balgos komtūras; 4) G. v. Hohenstein — Brandenburgo komtūras. Tikrai jie tuo laiku buvo šitais valdininkais. Ar jie visi vyko? Teks paabejoti.

Veikiau reikės patikėti Wigandu; jo žinios atrodo patikimiausios. Buvo pasiųsti, be abejo, keli žmonės, bent du; jie keliavo su vertėju. Hohensteinas buvo žinomas Kęstučiui, jo kūmas, taigi lengviau susitarti. Diršuvos vaitas — tik ano palydovas, jo draugas.

Jeigu tikėsime Posilge, tai keliavo du vyriausieji Ordino valdininkai (ministeriai — vidaus ir karo), taigi delegacijai jie vadovautų, jie kalbėtų ir veiktų. Vargu Ordinui būtų patogu dėl paliaubų vienai sričiai siųsti du vyriausius savo žmones ir per juos perduoti laišką ne paties didžiojo magistro, o kiek mažesnio rango ir įtakos vyr. valdininko.

Be abejo, su tais 2 delegatais buvo gerokai palydovų: patogiau keliauti ir saugiau.

Ordino pasiuntiniai atvyko į Trakus pas Kęstutį, kaip buvo sutarta. Ten svečių laukė Kęstutis ir Jagėla; pas juos buvo susiėję kiti lietuvių kunigaikščiai. Vis dėlto pirmoje vietoje buvo Kęstutis, jis šeimininkavo; jis senesnis, Ordino žmonės — jo pažįstami, nes jam ne kartą kovose ir derybose teko susieiti su jais.

Su Vokiečių ordino atstovais buvo atvykęs vertėju vienas lietuvis — Tomas Survila. Ir jį priėmė.

Kęstutis pasveikino savo senus pažįstamus, tarp jų kūmą Hohensteiną.

Jis paklausė: kūmai, ko atvykote? O tas atsakė jam ir Jagėlai: Norėtume geruoju gyventi, jeigu galėtumėt, ir Tamsta karaliau, ir Tamstos dėdė, susitarti su Ordinu, kad paleistų belaisvius, susikalbėtumėt su Varmijos vyskupu ir Osterodės bei Ortelsburgo pavietais.

Žinoma, ne tuoj derėjosi ir tarėsi, kaip kronikininkas rašo.

Svečius vaišino, kalbėjosi draugiškai, paskui perėjo prie tikrojo reikalo.

Po to abi šalys susitarė, padarė paliaubas 10 metų vienai Lietuvos sričiai ir vienai gretimai esamai vokiečių valdomai žemei.

Pasirašė 1379 m. rugsėjo mėn. 29 dieną.

„Delegatai iš Trakų nuvyko į Vilnių, ten išbuvo tris dienas ir tris naktis, slapta tarėsi su karalium Jagėla ir grįžo į Prūsus"[22]. Taip rašo vokiečių kronikininkas.

Galbūt Jagėla, jau kviesdamas didžiojo magistro atstovus tartis Trakuose, norėjo po to asmeniškai susiderėti kitoje vietoje, Vilniuje, dėl Kęstučio.

[22] Wigand, p. 116 (*S. R. Pr.*, II, p. 604—605).

Be abejo, tada, nuvykę į Vilnių, vokiečiai įteikė Jagėlai ir jo motinai didžiojo magistro dovanas ir laišką ir tarėsi toliau, jau be Kęstučio.

TRAKŲ SUTARTIES TIKSLAS

Abi šalis vargino mažasis karas, pasienio susidūrimai. Viena ir kita šalis norėjo turėti ramybės bent kokioje vienoje srityje, tuomet kitose galėtų pulti, kitas — gintis, geriau pasiruošę.

Ordino būklė buvo sunki: gaudamas mažiau pagalbos iš Europos, kas kartą labiau turėjo gyventi iš savęs. Dabar teko susirūpinti, kaip sustiprėti ūkiškai, kad gautų naudos iš tų žemės plotų, kuriuos iki šiol įsigijo. Jau jis negali vilioti naujų kolonistų, negali daryti išlaidų jiems įkurdinti; visas gaunamas pajamas įdėdavo į karą prieš Lietuvą. Naujas turtas — ką pasigrobė Lietuvoje, nauji žmonės — tie, kuriuos pagavo Lietuvoje ir pasodino dvaruose ir ūkiuose. Bet ir Kęstučio puldinėjimai trukdydavo šitą darbą. Norint katastrofos išvengti, reikėjo Ordinui bent kiek atsikvėpti. Taigi abi pusės norėjo ilgos taikos ar laikinų, bet ilgesnių paliaubų.

Pasirinko abeji pietų dalį: Lietuvos pusėje — Palenkę, Ordino pusėje — Mozūrų ir Sudūvų žemes.

Ordinas ką tik buvo apiplėšęs ir apnaikinęs Palenkę, ne greitai ji teatsigaus, nebus reikalo beiti, o Kęstutis galės niokoti Mozūrų žemes, kur Ordinas neturėjo pilių, nespėjo dar apginti.

Žinoma, niekam neatėjo į galvą atsižvelgti į anų gyventojų tikybą ar kalbą, nerūpėjo, ką pasakys kiti.

Galbūt kiekviena šalis būtų pasirinkusi tą sritį, kurią labiau rūpėjo apsaugoti, bet šitai buvo galima tiek, kiek leis ar sutiks priešingoji pusė. Taigi abi pusės susitarė, be abejo, po ilgų derybų dėl pietų sričių. Kęstučiui bus ramus kelias į pietus, į Volynę; Jagėlai platus paliaubų užtvaras apgins rusų valdas; Ordinui — apsaugos iki šiol neapsaugotus pietus, dabar galės ten kolonizuoti, o Nemuno paupys visas apsaugotas pilimis, tai Ordinas galės puldinėti svarbiausią savo tikslą — Žemaičius. Kęstutis turėjo sutikti; gal Jagėla, Ordino paragintas, sutiko su jo siūlymu dėl šitos srities: Žemaičiai ne jo valdomi, tai neturėjo jokio intereso dėl jų spirtis ir apleisti savo valdas. Ir Kęstučiui atrodė tat suprantama. Turėjo nusileisti.

TRAKŲ SUTARTIES TURINYS

Šitoji sutartis surašyta vokiškai[23], abi šalys gavo po vieną jos tekstą su prikabintais priešingos pusės antspaudais.

Tekste smulkiai surašytos paliaubų sąlygos, nurodyti plotai, kuriuos anos liečia.

---

[23] Užsiliko tekstas vokiečių kalba, tačiau buvo nuomonių, kad pirmykštė kalba — ne vokiečių, kad tik vėliau buvo išversta į ją.

Galvojo šitaip. Kadangi liko neaiškumų skaitant dabar užsilikusį sutarties tekstą, tai kilo klausimas, iš kur tat atsirado? Danilovič tą klausimą iškėlė ir į jį davė tokį atsakymą: iš pradžių surašė rusų kalba, o paskui išvertė į vokiečių kalbą, tik ką tas vertinimas buvęs blogas, dėl to ir atsirado painumų tekste.

Vargu su tuo bus galima sutikti.

Ordino viršūnės, bent delegatai, turbūt nemokėjo rusiškai nebuvo atsitikimų, kad Ordinas būtų susirašinėjęs rusiškai.

Veikiausiai besiderėdami Trakuose kalbėjosi lietuviškai. Jeigu patys delegatai nemokėjo lietuviškai, tai jie turėjo pasiėmę vertėją Sur-

Ne visas žemes liečia paliaubos, o tik jų dalį.

1. Tarp kai kurių Jagėlos ir Kęstučio žemių iš vienos pusės ir Ordino žemių, iš kitos pusės, nustatoma paliaubos 10 metų.

Lietuvos pusėje yra dvi nelygios dalys: a) rusų žemės — Vilkaviškis (Rytų), Suražas, Dargukainas (Drohiczyn), Kamencas, Melnikas, Bielskas, Brasta (Lietuvos) ir jų pavietai; b) lietuvių — Gardino žemė.

Ordino pusėje: a) Osterode, Ortolsburg — Ordino valdos; b) Allenstein, Seburg, Gunlauke — Varmės vyskupo valdos.

2. Nurodytų sričių (apimtų paliaubomis) žmonės gali būti pašaukti į karą prieš kitas priešo žemes, bet šitose vietose negali būti jokio karo veiksmo per 10 metų — užpuolimai, plėšimai, kariavimai, naikinimas, taigi nei didysis, nei mažasis karas.

3. Kiekviena šalis naudojasi savo giria. Rusų žemės gyventojai naudojasi visa giria, prieš juos esamąja, o Gardino žemei nustatyta tokia siena žiemiuose: į rytus nuo Perlamo (Przelom) prie Nemuno, į pietus iš ten į Vilkaviškio (Rytų) pusę, nuo čia į vakarus, į Prūsų pusę 6 mylios. Jie gali ten medžioti, žvejoti, statyti būdas. Tas pats pridera gyventojams ir Prūsų pusėje. Pasieniuose gali statyti naujus sodžius, pilis, nes ten bus taika.

---

vilą. Jis, be abejo, vertė kalbas ir raštus iš vokiečių į lietuvių kalbą, surašė galutinai vokiškai. Tarp lietuvių, dalyvavusių derybose ar dirbusių jos raštinėje, buvo mokančių vokiškai — ir kalbėti, ir rašyti.

Užsiliko tos sutarties tekstas, kurį buvo davę vokiečiams lietuviai, bet greitai žuvo prasidėjus suirutėms raštas, duotas vokiečių lietuviams. Be abejo, ir jis buvo rašytas vokiškai.

Metai ir dienos — skaičiuojama krikščioniškąja era, kaip ir pirmiau paprastai buvo vartojama.

Jeigu žmogus, kilęs iš taikiosios srities, būdamas svečiuose pateks į nelaisvę, tai išperkamas savo vyrų.

Tomis taikiomis šalimis negali eiti kariuomenė. Jeigu gi pasitaikytų eiti pro pasienio sodžius ir kariai padarytų žalos žmonėms, galvijams, javams, troboms, tai tos šalies valdovas pats turi surašyti, kiek žalos padaryta, ir gaus iš priešingos pusės atlyginimą. Už užmuštus žmones užmokama prideramoji vyrė.

Taigi pirmą sykį taip aiškiai nustatyta taikios srities sienos ir paliaubų sąlygos[24].

SUTARTIES DALYVIAI

Pirmoje vietoje sutarties pradžioje stovi Jagėla, vyriausiasis Lietuvos kunigaikštis, greta jo — jo brolis Lengvėnas, paskui eina Kęstutis, Trakų kunigaikštis, ir jo sūnus Vytautas.

Sutarties gale eina liudininkai — Jagėlos bajorai, taip pat Kęstučio bajorai. Prie rašto prikabinti 4 antspaudai[25].

Prie sutarties teksto, kurį davė Ordinas, prikabino Kniprodės antspaudą, gal dar buvo vyresniųjų valdininkų.

Žinoma, delegatai prikabino tuos antspaudus Trakuose, su savimi atsivežę[26].

---

[24] Čionai duota tik santrauka. Tekstas pilnas: Raczyńska, p. 53—55; Voigt, *Codex*, III, p. 180—182; Baczko, II, p. 231—233 (iš kopijos); Daniłowicz iš jo teksto išvertė lenkiškai (Skarbiec, I, p. 228—229). Priede Trakų sutarties tekstas.

[25] Užsiliko tik trys: Jagėlos, Kęstučio, Lengvėno (Gumovski, *Pieczęcie, „Aten. W."*, VII, p. 703).

[26] Šitas tekstas neužsiliko: jis žuvo per greitai prasidėjusias Lietuvoje suirutes.

Ordino delegatai, paviešėję kelias dienas Trakuose, pasirašę paliaubas, vyko į svečius pas Jagėlą — pareiškė norą jį aplankyti jo paties pilyje jo garbingą motiną, nes juk vieną iš jų šeimos Skirgėlą buvo pažinoję ir taip maloniai prisiminę, norėtų ir daugiau tos šeimos narių pažinti. Taip bent viešai jie kalbėjo.

Nuvykę į Vilnių, svečiai įteikė dovanas, atsilygindami už aną dovaną, įteiktą Skirgėlos. Jis įteikė jiems mažmožį — balną, o į Vilnių atsivežė taip pat mažmožį, naujai įvestą vartoti — valgomuosius peilius. Julijonai — 2, Jagėlai — 1. Svarbiausias dalykas, kurį ištraukė iš kišenės — tai buvo iš Ordino laiškas Jagėlai ir jo motinai. Tą laišką, be abejo, įteikė vėliau, kai pasiliko vieni kalbėtis, be liudininkų, tarp ištikimų draugų, o gal tik savųjų. Turbūt čia buvo ir ką tik pasidavęs Jagėlos svainis Vaidila.

Laiškas — tai atsakymas ir tolesnė kalbų su Skirgėla tąsa. Be laiško, žodžiu galėjo daugiau pasakyti ir, žinoma, ilgai kalbėjosi.

Vilniuje dabar vedė naujas derybas — vieni, be Kęstučio. Kalbėjosi apie tai, ką darys su Kęstučiu po to, ką padarė su juo Trakuose.

Žinoma, nieko nesakė nė Kęstučiui <...> apie tai, ką kalbėjo Vilniuje.

Ordino vadai parašė laišką Julijonai — Jagėlos ir Skirgėlos motinai; bet tai buvo tik formalumas; turinys buvo skirtas Jagėlai.

Tas laiškas pradedamas nuo Skirgėlos kelionės aprašymo. Viešint jam Prūsuose, juo rūpinosi didysis magistras. Pabuvęs išvyko toliau į vestuves, iš kur dar sykį laišku pasa-

kė ačiū magistrui. Būdamas Prūsuose, žadėjo apsikrikštyti. Toliau laiške pereinama prie Kęstučio, nors ir vardo nemini, pasakojama, ką jis norįs daryti: esąs tai pasiutęs šuo, ketinąs sukurti Lietuvos karalystę ir norįs pats vienas ją valdyti, o Jagėlą rengiasi pašalinti. Taigi jis yra abiejų priešas (Ordino ir Jagėlos). Dėl to motina privalo žiūrėti sūnų likimo, Skirgėla savo apsilankymu buvo padaręs gerą pradžią.

Smulkiau apie tuos dalykus rašoma laiške, papasakos Ordino pasiuntiniai, kuriais galima pasitikėti. Jie atiduos šitą laišką ir kalbės „mūsų ir didžiojo magistro vardu", papasakos ir tai, ką sunku raštu rašyti.

Laiško pabaigoje sako ačiū už prisųstą dovanų balną, o nuo savęs siunčia naują išradimą — jai du valgomuosius peilius[27], Jagėlai — vieną[28].

Vilniuje Ordino atstovas rado tinkamą dirvą: kiekviena pusė jautė, jog Kęstutis — bendras jų priešas, kad reikia susitarti, būti išvien, bet reikia dar apgalvoti katras sau, ką gali duoti, to turi reikalauti iš kitos pusės. Ordino delegatai matė, ką jautė Jagėla Kęstučiui, ką pasiryžęs daryti. Čia tik tyrinėjo pamatus, o statys ant jų vėliau, atsižvelgiant į aplinkybes.

Ordino delegatai susipažino su moraline Jagėlos vertybe, matė išsigandusį, įnirtusį žmogų, iš pasalų tykojantį pulti savo dėdę, vaidmainiaujantį, neturintį drąsos viešai pasirodyti.

Naudingas jis buvo Ordinui, bet pasitikėti jo žodžiu negalima.

Greitai po to Jagėla vėl slapta susitarė su Livonijos ordinu Rygoje.

---

[27] Literatūroje sakoma „šaukštus", lotynų kalba „exltellus" reiškia peilį, o ne šaukštą.

[28] Lucas David, VII, p. 155—157.

Polocke atsisėdęs, Andrius iš ten pradėjo kovą prieš savo jaunesnįjį brolį Jagėlą, reikšdamas pretenzijas į Lietuvos sostą[29]. Andrių palaikė Livonijos ordinas, kuris gavo teritorinių pažadų, ir Maskva. Jagėlai reikėjo išardyti tą sąjungą, tada Polocką jisai atiduotų savo artimam Skirgėlai. 1379/80 m. žiemą Jagėla pradėjo derėtis su Livonijos ordinu. Jis reikalavo, kad Andriaus nepalaikytų, kad Polocką pripažintų jo valda ir jam tenai netrukdytų įsigalėti.

Livonijos magistras tam reikalui buvo pasiuntęs brolį Herrmanną. Galbūt derėjosi Vilniuje. Be abejo, kas nors buvo nujojęs į Rygą. Galų gale susitarė ir pasirašė paliaubas. Derėjosi vienas Jagėla, tarėsi slapta nuo Kęstučio, nes visa sutartis buvo nukreipta prieš jį.

Paliaubos sudarytos trumpam laikui, pustrečiam mėnesiui (1380.II.27 — V.13). Jos liečia, iš vienos pusės, Jagėlos žemes ir Polocko sritį, iš kitos — Livoniją ir Kuršą.

Nesusipratimui išvengti įsakmiai nurodyta, kokios žemės neįeina į Jagėlos žemes: visos žemės, kurias valdo Kęstutis ir jo šalininkai bei vasalai, be to, dar Žemaičiai.

Per tą paliaubų laiką negali pulti nei žengti jokia kariuomenė, raita ir pėsčioji, negalima ten vesti mažojo karo nė plėšikauti[30].

Laikas paliauboms neilgas, bet svarbu buvo apsilpninti Andrių bent trumpam laikui, atitraukus nuo jo Livonijos ordiną, o Maskva, būdama toli, viena negalėjo rimtos pagalbos duoti, nes prieš ją Jagėla buvo suradęs kitą ginklą — totorius.

---

[29] Žr. aukščiau.

Jagėla visa tat padarė slapta nuo Kęstučio, jam nieko nepranešė, kad paliaubas padaręs, nes jos sudarytos ir prieš Kęstutį — buvo galima pulti visas jo valdas, jo visų sūnų valdas, kurie ėjo su juo, galima pulti ir Žemaičius.

Kas dalyvavo derybose dėl paliaubų, nėra tikrų žinių. Liko įtarimas, kad daugiausia čia pasidarbavęs Vaidila.

Paliaubos buvo trumpos, nes, joms pasibaigus, sudaryta didesnė, stipresnė sutartis tarp viso Ordino žemių (Prūsų ir Livonijos) ir Jagėlos valdų, nukreipta taip pat prieš Kęstutį, Daudiškės laukuose.

SLAPTOJI DAUDIŠKĖS SUTARTIS (1380)

Iki šiol sudarytos su vokiečiais sutartys buvo tik dalis Jagėlos sugalvotojo plano: nušalinti Kęstutį, atidavus dalį Lietuvos žemių vokiečiams, vienam įsigalėti kitoje, didesnėje Lietuvos dalyje. Nesvarbu, ar jis pats sugalvojo, ar Ordinas įkvėpė tą mintį.

Derybos, slapta pradėtos ar tik užsimintos Vilniuje, toliau buvo tęsiamos su Livonijos ordinu, pagaliau įgijo aiškias formas derantis su Prūsų ordinu. Jagėla susižinodavo su juo per atskirus žmones, galbūt tuo tarpininku buvo Vaidila. Dirva susitarimui buvo parengta pirmiau — Skirgėla darbavosi, paskui pats Jagėla veikė. Jie turėjo bendrą su vokiečiais priešą — Kęstutį. Jagėlai nebrangūs buvo Lietuvos vakarai (vertingi atrodė rytai), Ordinui kaip tik jie rūpėjo, taigi susikalbėti galėjo.

---

[30] Tekstas: Bunge, III, p. 362, Nr. 1152; Prochaska (*Upadek Kiejstuta*, p. 565) duoda geresnį tekstą, nes paėmė iš užsilikusio Ordino teksto, originalo.

Taikos sutartis, jos sąlygos tiek paaiškėjo, jog gegužės mėn. galėjo surašyti raštus. Bet norint tai atlikti, reikia susieiti abiem pusėms, bet taip, kad Kęstutis nesuprastų. Atrodė, kad patogiausia proga bus surengti medžioklę tarp Prūsų ir Lietuvos. Susirinkę ten medžios ir linksminsis, o tam tikrą valandą numatytoje vietoje, atsiskyrę nuo nereikalingų žmonių, užbaigs daryti raštus.

Kvietė į medžioklę didysis magistras Kniprode.

Kad nebūtų įtarimų, Jagėla pakvies į medžioklę net Vytautą. Atrodys, kad tai tikra pramoga, kad tenai nieko pikta negalvojama prieš Kęstutį ir prieš Lietuvą.

Pasienyje, girioje, kur dažnai būdavo medžioklės, Daudiškėje, pro kur ėjo keliai ir karo žygiai iš Prūsų į Lietuvą, sutartu laiku gegužės mėn. susiėjo aukšti Ordino ponai ir Jagėla su dideliu savo giminių ir draugų būriu.

Daudiškė buvo tarp dviejų valdų, girioje, kuri niekam nepriklausė, kur niekas negyveno, net dėl jų nekildavo ginčų, pereinamoje vietoje.

Nuo Vokiečių ordino atvyko: didysis komtūras, didysis špitolninkas (jis kartu buvo ir Elbingos komtūras), Diršavos (Tčevo) vaitas ir kiti.

Vienas iš tokių, Diršavos vaitas, dalyvavo derybose Trakuose ir Vilniuje, taigi Jagėlos pažįstamas, visi kiti — nauji žmonės, bent Jagėlai.

Jagėlos pusėje buvo: Jonas, Algimanto sūnus, Vaidila ir kiti, o Kęstučio akims suklaidinti — Vytautas[31].

Tikrai jie medžiojo, po medžioklės puotavo. Pirmą ir trečią dieną vaišino Ordinas, karališkai priėmė svečius, o

---

[31] Wigand, p. 115 (*S. R. Pr.*, II, p. 604).

prieš tai medžiojo, antrą ir ketvirtą; penktą dieną išsiskirstė katras sau.

Galbūt taip pat atsakė vaišėmis Jagėla[32]. Iš viso medžiojo ir ir vaišinosi 4 dienas.

Sutarties tekstai galėjo būti paruošti iš anksto, bet galėjo būti pagaminti vietoje. Antspaudus paruošė čia pat ar buvo atsivežę pergamintus, tik čia prikabino.

Kad nekiltų ginčas, kas Daudiškėje šeimininkas, o kas svečias, lygiomis ir pakaitomis pas kits kitą svečiavosi.

Protarpiais, kai tikrieji medžiotojai girioje buvo užsiėmę darbu, politikai, atsiskyrę nuo kitų, baigė savo slaptąsias sutartis.

Šitoji taika turėjo būti amžina. Tai pirmoji sutartis tarp Ordino ir pagonių. Jagėla pasižada didžiajam magistrui bei jo įpėdiniams ir visam Ordinui (Prūsuose ir Livonijoje) taiką ir saugumą amžiniems laikams. Žemės, priklausančios tiesiogiai Jagėlai ir priderančios Ordinui, tarp savęs nebekariaus, kits kitam žalos nebedarys. Bet šitai neliečia Kęstučio žemių. Todėl jeigu Ordinas išeis į karą prieš Kęstutį, arba jo sūnus, o Jagėla, prisilaikant ikišiolinių santykių, turėtų ateiti jam į pagalbą ar pats, ar jo žmogus, tai jis šitą darys dėl akių, į kovą nestos ir žalos nedarys. Jeigu Ordino kariai, užpuolę Kęstučio žemes, netyčia įeitų į Jagėlos žemes, jose pridarytų žalos, paimtų žmones, tai belaisvius grąžins be išpirkimo. Bet norėdami tai paslėpti, nuduos, kad išperka belaisvius[33].

Jagėla pavadintas vyriausiuoju Lietuvos karaliumi.

Žemaičiai šioje sutartyje neminimi, taigi jie, kaip matyti iš tolesnių vokiečių žygių, įėjo į Kęstučio valdas.

[32] Wigand, mūsų šaltinis tyli, galima tik spėti.

Palenkė ir Gardino žemė taip pat nepaminėta, bet jos turėjo būti neliestos, nes jas saugojo pernykštės Trakų paliaubos.

Šita sutartis apsaugo dalį Jagėlos valdų (dalį lietuvių ir lenkų). Taigi vokiečiams pulti palikti Žemaičiai ir kitos lietuvių žemės.

O Jagėla visai nepuldinės Ordino žemių. Taigi į kovą galės stoti Ordinas ir vienas Kęstutis, kurio užnugaryje tykos Jagėla.

Jagėla galės dabar ramiai eiti į rytus, vakarai jo nebelaikys.

Jagėla ir didieji magistrai smulkiai apgalvojo planą, kaip jie susitars prieš Kęstutį ir kaip visa tai nuo jo paslėps. O, pasirodo, greitai Kęstutis vis tiek sužinojo ir, kas nuostabiausia, — iš vieno paties Ordino vadų.

Daudiškėje pasižymėjo veiklumu lietuvių pusėje naujas žmogus — Vaidila, todėl reikia su juo bent kiek susipažinti.

VAIDILA

Algirdui mirus, Vaidilos vardas dažnai pradėjo būti minimas, ypač po to, kai Jagėla pradėjo derėtis su vokiečiais; judrus, apsukrus, mokąs slaptai veikti.

Jis iškilo dar Algirdo laikais, Jagėlai valdant įėjo į šeimą: 1379 m. vedė jo seserį Marę.

Kas jis? Lietuvos metraščiai, gavę žinių iš Vytauto ar jo

[33] Sutartis rašyta vokiškai. Tekstą paskelbė: Baczko, II, p. 233; Bunge, III, Nr. 1153; Raczyński, p. 55—56. Trumpiau: Daniłowicz, I, Nr. 470, p. 231, Boldt, p. 423—426. Liko tos sutarties originalas. Iš antspaudų užsiliko Jagėlos ir Vaidilos (Gumowski, *Pieczęcie*; Prochaska, *Upadek Kiejstuta*, p. 500).

kiemo, piešia jį tamsiausiais bruožais, daro jį bernu, kiemo tarnu, kuo ne vergučiu[34]. Vis tai prasimanymai. Vaidila kilimo buvo bajoras, iškilęs tarnaudamas Algirdui, parodęs didelių politinių ir diplomatinių gabumų.

Jau Algirdas buvo jam davęs valdžios ir turtų, juo pasitikėjęs; juk jis davė Vaidilai Lydą ir Donbrauną. Jo valdos buvo greta Kęstučio, net jas supo. Žinoma, tai buvo nepatogu abiem: Algirdas stengėsi rinkti savo valdas į vieną, o Kęstutis rūpinosi nuo apsupimo išsivaduoti. Vaidila savo darbais, matyt, sugebėjo sukelti prieš save Kęstutį[35].

Galbūt jis buvo vienaamžis ar kiek vyresnis už Jagėlą. Vaidila susidraugavo su juo, pasidarė nepakeičiamas talkininkas, jo politikos vykdytojas. Jis buvo Jagėlos atstovu, slaptu diplomatu, tarpininku tarp Jagėlos ir vokiečių Livonijoje, ir Prūsuose. Vaidila mokėjo ten nuvykti ir grįžti Kęstučio nepastebėtas.

Galbūt jis buvo tasai Vaidila, kurį vokiečiai užklupo bemedžiojant girioje 1375 m. Daudiškėje[36]. Taip pat Daudiškėje 1380 m. jis medžiojo su Jagėla ir vokiečiais ir darė slaptą sutartį, net jis prikabino savo antspaudą, vienintelio pašalaičio prikabintą; jų buvo du: Jagėlos ir Vaidilos[37]; gal jis tuomet buvo Jagėlos svainis.

Negalėjo jis būti tas pats Vaitelis ar Vaidila, kuris buvo gavęs iš Ordino dubą lėną apie Ragainę[38].

---

[34] Liet. metr., p. 73.

[35] Paszkiewicz, *Krewo*, p. 114—115.

[36] Wigand, 86[c] (*S. R. Pr.*, II, p. 576).

[37] Sutartyje jis neminimas, bet galima jo vardą išskaityti užsilikusiame antspaude (Prochaska, *Upadek*, p. 500).

[38] Taip tarė: Voigt, *Geschichte*, V, p. 351.

Per stiprus bajoras, turįs Lydą ir kitas pilis, kad šitas Vaidila galėtų iš Ordino prašyti sklypo prie Ragainės. Turėjo būti kitas žmogus, turįs panašiai skambančią pavardę.

Suprantama, kodėl Vaidilos taip nekentė Kęstutis.

Gal jis buvo naujos Jagėlos politikos kūrėjas?

PO DAUDIŠKĖS SUTARTIES

Jagėla tarė, kad dabar, susidėjus su Vokiečių ordinu, jis bus viską pasiekęs — ir valdžią, ir ramumą vakaruose. Šitoje sutartyje jis pavadintas vyriausiuoju Lietuvos viešpačiu: jis pats to norėjo, Ordinas sutiko.

Apsaugojęs savo tikrąsias valdas Trakų ir Daudiškės sutartimis, Jagėla galėjo dabar trauktis į rytus, į rusų žemes, kurios jam buvo brangesnės už lietuvių. Susidėjęs su totoriais, jis ėjo prieš Maskvą; manė ją dabar nugalėsiąs. Ir čia nesisekė: nespėjo (tyčia ar netyčia) susijungti su totoriais, o čia Maskva juos sumušė prie Dono (1380.IX.9). Jagėla, nusiminęs, kad nepasisekė, tuščiomis turėjo traukti atgal.

Ordinui liko priešai Lietuvos pusėje vienas Kęstutis ir jo vaikai, nes Jagėla su lietuvių ar rusų jėgomis kovose nepadės.

Dabar jie galėjo ruoštis savo tikslui — užimti Žemaičius ir žemes, priklausančias Trakams.

1380 m. slaptojoje Daudiškės sutartyje Žemaičiai nebuvo pažymėti, prieš kelis mėnesius Rygos paliaubose jie aiškiai paminėti. Rygos sutartyje Žemaičiai stovi greta Kęstučio žemių, o Daudiškėje — nutylima. Be abejo, abi pusės tarė, kad Žemaičiai — Kęstučio, ne Jagėlos: visos Jagėlos

žemės apsaugotos nuo karo, visos Kęstučio — ne. Praktiškai Vokiečių ordinas parodė, kieno valdžioje yra Žemaičiai: Ordinas puldinėjo Žemaičius, o jie gindamiesi ar užpuldami Ordino valdas eina išvien su Kęstučiu, ir prireikus jo klauso. Jagėla gi tylėjo, nieko nesakė, kad puola Žemaičius — nedraudė, nesakė, kad pagal sutartį jų pulti negalima, nes Žemaičius Jagėla nelaikė savo valda[39].

Padarius paliaubas ir taiką su Jagėla, šiek tiek pasikeitė Ordino viršūnėse asmeninis santykis: apie Jagėlą ten kalba su pagarba, betgi yra atsargūs, juo nepasitiki, o Kęstutis laikomas amžinu jų priešu, ir jam Ordino žmonės kalbose ir laiškuose nešykštauja piktų žodžių ir baisių pavadinimų.

KĘSTUČIO IR ORDINO KOVOS (1381)

Ramu buvo 1380 m. Jagėla išėjo kariauti į rytus prieš Maskvą — totoriams padėti, o Vokiečių ordinas rimtai ruošėsi pulti, telkė didesnes jėgas, kad tikrai įsivyrautų.

Kęstutis laukė vokiečių puolimo, nes tai buvo įprasta. Jis, teisybė, jau buvo girdėjęs, kas dėjosi Daudiškėje, bet nebuvo tikras, ar žinios nėra klaidingos, dar reikia patikrinti.

1381 m. pradžioje Ordinas pasiruošęs galėjo pulti Kęstučio valdas. Vasario mėn. didelės Ordino jėgos su didžiausiais vadais (didysis komtūras, didysis maršalas ir kiti), gerai ginkluotos, su patrankomis išėjo į Lietuvą. Arti Strėvos

[39] Kolankowski be jokio pagrindo stengiasi įtikinti, kad priklausė Jagėlai, ne kurie iš mūsiškių juo tikėjo.

upės žiočių perėjo Nemuną, aptuštino artimas sritis, pasisuko į Naujapilę. Pirmą sykį trumpame žygyje apgulė pilį[40], ją paėmė ir sugriovė: dabar galėjo tat padaryti, ko pirmiau nebūdavo, nes turėjo šaunamų patrankų. Iš apylinkės prisirinko gerokai belaisvių. Grįždama Ordino kariuomenė sudegino ir Darsūniškio pilį, kurią jos įgula, jausdama esanti silpna gintis, pati ką tik buvo apleidusi[41].

Skyrium nuo didžiosios kariuomenės iš Ragainės jos komtūras buvo išėjęs pakariauti, paplėšikauti į Žemaičius. Jis siautėjo tarp Dubysos ir Nevėžio[42].

Į Žemaičius atėjo dar iš Livonijos jos magistras; jis niokojo apie Medininkus. Bet jam taip lengvai nesisekė, jam priešinosi, dėl to jis pats vietoje naudos turėjo nuostolių.

Kai vokiečiai su grobiu traukė namo, Žemaičiai, patys pasiruošę pulti Prūsus, eidami netikėtai užklupo anuos, atėmė pabalnotus arklius, pririštus krūmuose. Vokiečiai bėgdami pėsti turėjo palikti ir dalį grobio[43].

Ragainės komtūras, pasisekus vieną sykį, vėl grįžo, žygiavo jau kitoje vietoje; jau pasirodė Paneriuose, buvo netoli Kauno[44].

Kęstutis savo ruožtu puldinėjo Ordino valdas: vasarą buvo pasiekęs Įsručio apylinkę. Pakeliui buvo apsistojęs girioje prie Daudiškės. Tuo tarpu iš čia pasiuntė pirmyn vieną savo vadą Grandę su 40 vyrų, užpuolė Tamavos sritį, vos 10 žmonių pagavo, visi kiti išbėgiojo. Vienas vietinis žmogus, Lapas, kuris buvo lietuviams parodęs kelią, paaiškino, jog niekas dar nežino apie Kęstučio atvykimą, taigi

[40] Jeigu neminėsime Kauno 1362 m., kurį ėmė 4 savaites.

[41] Wigand, p. 100[a] ir III (*S. R. Pr.*, II, p. 599—602); Boldt, p. 427.

[42] Wigand, p. 116[b].

[43] Ten pat, p. 117 (*S. R. Pr.*, II, p. 605).

[44] Wigand 117 (Bold, 429).

žmonės likę vietoje, o Ordino kariai neateis ginti. Tai ir pradėjo naikinti Įsručio apylinkę; užmušė pasipainiojusį vieną Ordino brolį. Greitai pajuto vokiečiai, kad atvyko lietuviai, susirinko gintis. Tuomet lietuviai pasitraukė su grobiu[45].

Kai vokiečiai puolė Lietuvą, kai Kęstutis nuo jų gynėsi ar juos puolė, Jagėla nesijudino, į karą nesikišo.

Kęstutis jau įsitikino, kad teisybę pasakė jo velionis kūmas, įspėdamas dėl Jagėlos. Savo įtarimus Kęstutis pasakė sūnui Vytautui. Tas nepatikėjo ir tėvą atkalbinėjo, kad ir jis netikėtų, nes Jagėla — jo draugas, jam būtų apie derybas su vokiečiais pasakęs. Kęstutis nutilo, bet Jagėlos darbus stebėjo.

Vėliau labiau įsitikino, kad jam pasakė teisybę.

Iš slaptos sutarties buvo matyti, kad paliaubos lietė tik vieną Kęstučio valdų dalį, kitas buvo leista puldinėti. Šitai darė ir Ordinas, ir Kęstutis, nežinodamas apie sutartį.

Bene 1380 m. pradžioje Kęstutis pranešė į Ragainę, kad lauktų svečių, o iš tikrųjų buvo sumanęs apvalyti Panemunės pilis nuo vokiečių; norėjo pradėti nuo Bavarų pilies.

Jis išsiuntė Vytautą pasižvalgyti. Vytautas, būdamas tarp Marienburgo ir Bavarų pilies, pamatė Nemuno pilies tarnautoją su 6 vitingais, sustabdė, išklausinėjo. Vyresnysis buvo sklepininkas. Paklausė: kur einą? — Tas atsakė: į Bavarus. Kiek ten žmonių? — Pasakysiu teisybę: maža yra sveikų brolių, 6 pasiuntė į Ragainę maisto parsivežti, dėl to tenai yra mažai žmonių. Vytautas pranešė tėvui, o šis Jagėlai. Tas nėjo, o pasiuntė brolį Kaributą. Kęstutis apgulė Bavarų pilį. Iš trijų pusių ją apsiautė, užpylė griovius, jau ketino deginti pilį. Įgula matė, kad neišsilaikys, net kai ką patys padegė. Kai kurie gynėsi, su jais abu vyresnieji. Apgu-

[45] Wigand, 109 (*S. R. Pr.*, II, p. 596), Boldt, 429/430.

limas tęsėsi 5 dienas. Tada įgula susitarė dėl pasidavimo sąlygų. Tuo tarpu Ragainės komtūras, nieko nežinodamas apie apgulimą, buvo išsiruošęs į žygį ir pasiuntė 2 vitingus pasižvalgyti. Tie atplaukė, pamatė daug raitų apie pilį, grįžo į Ragainę, davė žinią komtūrui. Šis atvyko į pagalbą. Lietuviai, pamatę daug vokiečių, pasitraukė, į kovą nestojo[46]. Kęstučiui dar neatėjo į galvą, ką jam pradėjo daryti Jagėla, kad jis padeda vokiečiams.

POLOCKO MAIŠTAS

Skirgėla, grįžęs iš Europos, vyko į Polocką, kur jį paskyrė Jagėla vietoj pabėgusio Andriaus[47].

Tačiau neilgai ten išbuvo. Lietuvos prestižas dėl Jagėlos politikos visai sumažėjo: juk jis susidėjo su totoriais, o juos nugalėjo Maskva. Ten pabėgo Andrius, kurstė polockiečius prieš Jagėlą ir jo pastatytąjį kunigaikštį. Jeigu ištiktų kova tarp Maskvos ir Lietuvos, tai joje nukentėtų ir Polockas. Todėl šitam miestui atrodė, kad geriau dėtis su stipresniu, su Maskva. Juk tam ir buvo priėmę Skirgėlą, kad jis apgintų Polocką nuo galimų priešų.

Skirgėla buvo artimas vokiečiams, o su jais polockiečiai

---

[46] Ten pat, p. 118 (*S. R. Pr.*, II, p. 606—607); Voigt (V, p. 360—362), žinoma, nepagrįstai kaltina Jagėlą išdavyste, prikaišioja norą apgauti komtūrą. Jis elgėsi pagal susitarimą: nudavė, jog einąs pagalbon. (Boldt, p. 431—432).

[47] Galbūt Skirgėla jau 1380 m. pradžioje buvo Polocke, kai Jagėla derėjosi su Livonijos magistru dėl paliaubų. Rygos paliaubos apėmė ne tik vieno Jagėlos valdas, bet ir Polocko sritį (taip spėja Boldt, p. 433). Atrodo, Skirgėla galėjo atsirasti ir vėliau, po Rygos paliaubų, bet prieš Dono kautynes (1380.IX.8). Gal atsisėdo Polocke Livonijos ordino padedamas (taip sako Boldt, p. 415, 416, 433).

gyveno piktuoju, taigi savo kunigaikščiu pasitikėti negalėjo. Dėl to Skirgėla jiems buvo nepatogus kunigaikštis. Be abejo, daug prisidėjo prie kiršinimo Andriaus šalininkai vietoje, kurstomi iš šalies.

Visi painumai baigėsi tuo, kad polockiečiai pasodino Skirgėlą ant žirgo ir išvijo[48], sakydami, kad nenori lietuvio kunigaikščio[49].

Jagėla davė Skirgėlai didelę kariuomenę, visą, kurią turėjo, nes manė, kad dabar joks pavojus negresia: Kęstutis užimtas kovomis su vokiečiais, be to, nieko nežino, kas slaptai sutarta su vokiečiais, ir jo nepajudins.

Skirgėlai gi atrodė, kad tos kariuomenės bus per maža ar jį bus neištikima. Jis pasiuntė kvieslius į Livoniją prašydamas, kad jam padėtų užkariauti Polocką. Už pagalbą žadėjo duoti žemės plotą[50]. Ir jis tikrai davė žemės piliai statyti[51].

---

[48] Wigand, p. 119 (*S. R. Pr.*, II, p. 607), Ann. Tor. ir kiti (*S. R. Pr.*, III, p. 116—117). Bonnel, *Chronographie*, p. 165, 198—199 (nurodytieji jo metraščiai).

[49] Wigand sako (p. 119 — *S. R. Pr.*, II, p. 607), kad polockiečiai nenorį pagonio, lyg tikybiniais sumetimais jam priešinosi. Bet Bornbach (Prūsų kronikininkas istorikas XVI a. iškeičia tą vietą į „lietuvio" (*S. R. Pr.*, II, p. 608).

Atrodo, pagonio sąvoka gana įvairi: Wigand čia pat (p. 119 — *S. R. Pr.*, II, p. 607) ir pačius polockiečius vadina pagonimis; jie buvo graikų tikybos. Taigi polockiečiams lėmė ne tikyba, o tai, koks kunigaikštis geriau užtikrins saugumą — lietuvis ar maskvėnas. Tuo tarpu vokiečių pavojus jiems atrodė didesnis. Todėl Skirgėla, kuris dėjosi su vokiečiais, buvo nenaudingas.

[50] Taigi reikia atmesti prof. Jonyno nuomonę, jog Livonijos ordino ėjimas į talką Skirgėlai buvęs „provokacija", jis neprivalėjęs: juk Skirgėla pats paprašė pagalbos ir pasiūlė žemės plotą (Jogaila, Dovid. sutart. *Liet. encikl.* VII).

[51] Duotojoje žemėje Livonijos ordinas grįždamas pasistatė pilį, tik iš Wigando (vertime) negalima suprasti, kurioje vietoje ji buvo (Wigand, p. 119).

Stiprūs buvo Polocko mūrai; Skirgėla ir Livonijos ordinas pradėjo apgulimą, bet paimti negalėjo. Pradėjo rugpjūčio 10, apgulę laikė 14 savaičių.

Polockiečiai paprašė Naugardą pagalbos, nurodydami, kad jų ta pati tikyba. Naugardas karinės pagalbos nedavė, o tik diplomatinę: per savo pasiuntinį prašė Jagėlos neskriausti Polocko[52].

Nesisiūlė nė Maskva su savo pagalba.

Ir miestas gynėsi vienas. Buvo kalbų, kad miestas pasiduotų Livonijos magistrui, tik ne Skirgėlai[53]. Gal norėdami sąjungininkus sukiršyti, polockiečiai taip kalbėjo.

Apgulimas užsitęsė 14 savaičių, o Polocko mūrų paimti negalima.

Staiga atėjo žinia, kad Vilniuje įvyko perversmas, kad Jagėla atstatytas, kad valdo Kęstutis, kad viskas virto kitaip, einama prieš vokiečius.

PERVERSMAS VILNIUJE (1381)

Vasarą vokiečiai baisiai niokojo Lietuvą, Jagėla tylėjo ir nesijudino, o, vasarai baigiantis, jis išvien ėjo su vokiečiais, apguldamas Polocką.

Dabar Kęstutis vis labiau įsitikino, kad Jagėla eina išvien su Ordinu, kad vis dėlto teisybę sakė jo velionis kūmas.

Lietuvių kariuomenės nebuvo namie, ji visa išėjo Polocko imti, taigi būtų patogus laikas Jagėlą pulti ir jį nušalinti, kaip kadaise jis buvo padaręs Jaunučiui.

---

[52] Bonnel, p. 165 (Jo metraščiai).

[53] *S. R. Pr.*, III, p. 116—117 (Taip rašė vokiečių kronikos, vargu Polockas to tikrai norėjo).

Kęstutis vėl pasikvietė Vytautą ir vėl jam ėmė kalbėti apie Jagėlos darbus: „Jagėla dabar atidavė seserį už Vaidilos. Vokiečiai man pasisakė, kad Jagėla susitarė su jais prieš mus. O dabar trečia — su kuo mes kariaujame? Su vokiečiais, o anie užkariauja Polocką. Iš to matyti, kad jie išvien su vokiečiais visiškai stojo prieš mus"[54].

Ir dabar atsakė Vytautas: dar vis netikiu. Ir negaišdamas išvyko į savo valdas Palenkėje — į Dargukainą (Drohiszyn)[55].

Kęstučiui ir dabar teko vienam spręsti sunkiausią uždavinį. Jautė, kad Jagėla susimokė ant jo galvos, kad nori pražudyti Lietuvą, o sūnus netiki, vis dar abejoja, todėl nenori su juo eiti. Bet laukti ilgiau nebegalima, pasiryžo pats vienas padaryti perversmą. Visa tai reikia rengti atsargiai, veikti greitai, kad nei Jagėla, nei vokiečiai nepajustų. Jagėla sėdėjo Vilniuje ir jį saugojo maža įgula. Skirgėla greitai galės grįžti nuo Polocko, taigi reikia skubiai veikti.

Spalio mėn. Kęstutis su savo kariuomene buvo prie Medininkų (Žemaičiuose). Ten jis paleido gandus, kad eisiąs ar tai į Prūsus (į Bartus), ar tai į Lenkus. Iš pradžių jis tikrai ėjo į Prūsų pusę, perėjo Nemuną. Įsibrovė į Prūsus, staiga pasuko atgal, perėjo Nemuną, traukė Vilniaus link. Vokiečiai, susirūpinę savo krašto gynimu, nebūtų ėję pagalbon, o Jagėla, išgirdęs, kad Kęstutis išėjo į Prūsus, ramiai sėdės Vilniuje[56].

---

[54] Liet. metr., p. 73, 221—222.

[55] Ten pat, p. 73, 222.

[56] Istorinėje literatūroje yra kilęs ginčas dėl šito žygio, ar buvo Kęstutis Osterodėje (*S. R. Pr.*, II, p. 608—609).

Pagrindinis šaltinis — Wigand, p. 120 (vertimas). Tenai pasakyta, kad „sudegė senoji ir naujoji pilis 19/20.X naktį. Tie, kurie naudojosi Wigando originalu, sako nuo savęs, kad Kęstutis sudeginęs ją (Bornbach, Schutz).

Ir tikrai ramiai, be pasipriešinimo Kęstutis užėmė Vilnių, pagavo Jagėlą, jo brolius, motiną Julijoną. Pilyje rado skrynią, kur buvo sudėti diplomatiniai aktai. Ėmė juos vartyti ir tarp jų užtiko 1379 m. Rygos ir 1380 m. gegužės 31 d. Daudiškės sutartis — išdavystės aktus prieš Lietuvą ir Kęstutį.

Kęstutis, radęs šituos raštus (Daudiškės ir Rygos sutartis), iškėlęs juos ėmė rodyti visiems, kas ten buvo.

Tuojau jis sušaukė Lietuvos didikus, pasiskelbė didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, pareikalavo iš visų, kad jam prisiektų. Didesnieji apšlakstė save gyvulių krauju[57].

Kęstutis, užėmęs Vilnių, skubiai davė žinią Vytautui į Dargukainį. Kvieslys jau pakelyje Gardine sutiko Vytautą, apie viską papasakojo, Vytautas parskubėjo į Vilnių.

Kęstutis pasakė atvykusiam Vytautui: „Tu manim netikėjai, o še tie raštai, kuriuos surašė prieš mane, bet Dievas sergėjo. Aš didžiajam kunigaikščiui Jagėlai nieko nepadariau, neliečiau nei jo lobių, nei bandų, o jie patys nėra pas mane nelaisvėje, tik mažos sargybos saugomi. Jam duodu jo tėviškę — Vitebską bei Krėvą ir visus miestus, ką tėvas turėjo, visa tai atiduodu, nieko iš to neimu. Šitai padariau, žiūrėdamas savo galvos, pajutęs, kad prieš mane pikta sumanė."[58].

Jagėla nežinojo, ką jam padarys Kęstutis, gal už išdavi-

Boldt teisingai netikėjo, kad tokį tolimą žygį į Osterodę galėtų atlikti, nuo Osterodės iki Vilniaus 50 mylių tiesiai. Be to, Kęstučiui rūpėję Vilnius, būtų užtekę trumpai negiliai užsukti į Prūsus (p. 435).

Be to, pagal Trakų sutartį (1379) Osterodės sritis įtraukta į taikos plotą. Kęstutis savo sutarčių laikėsi, nenorėtų gundyti Ordino, kad po jo tuojau skubėtų.

[57] Voigt, *Codex,* VI, p. 2/3 (sk. II).

[58] Taip rašo *Liet. metraščiai,* p. 74 (Žinoma, žodžius „Dievas sergėjo" vienuolis metraštininkas nuo savęs pridėjo).

mą lieps nužudyti; buvo vis saugojamas. Galbūt Kęstutis, vis laukdamas Vytauto, iš karto nebuvo pasakęs, ką skirs Jagėlai. Laukė Vytauto ir Jagėla, apsidžiaugė, kai Vytautas atvyko, jau nurimo. Ir lengvai išsisuko Jagėla.

Ir tikrai švelnus buvo Kęstučio pasielgimas su Lietuvos išdaviku. Matyt, čia paveikė Algirdo atminimas, kuris pavedė jį globoti, ar savo šeimos garbės laikymasis, gal nenorėjo vidaus kovų, manydamas, kad taip jį lengviau nuramins. Ir Jaunutis kadaise nurimo. Juk Kęstutis ir su savo priešais vokiečiais buvo švelnus, laikėsi ir ten priimtų karžygio taisyklių. Be abejonės, nereikia manyti, kad Kęstučio akyse Jagėlos kaltės visai nebuvo arba buvo maža, juk ten ėjo apie Kęstučio bei Lietuvos laisvę ir gyvybę[59].

Po to, kai atvyko Vytautas ir Kęstutis su juo viską aptarė. Jagėla sužinojo apie savo likimą. Jisai nebebus didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, o turės prisiekti jau Kęstučiui kaip savo siuzerenui[60].

„Ir didysis kunigaikštis Jagėla prisiekė savo dėdei Kęstučiui ir kunigaikščiui Vytautui, kad niekuomet prieš jį neis ir visur klausys valdžios"[61]. Gavęs vasalo ir ištikimybės priesaiką, Kęstutis paleido Jagėlą, motiną ir brolius, visus juos išsiuntė į Krėvą, o iš ten Vytautas nulydėjo į Vitebską.

Sunkiau buvo Vaidilai, kuris dažnai jodinėjo su žiniomis ir tarpininkavo tarp Jagėlos ir Ordino.

Dar nebuvo paleidę Vaidilos, nes Kęstutis laikė jį didžiausiu viso blogio kaltininku. Bet vėliau, norėdamas santaikos šeimoje, ir jį paleido.

---

[59] Taip mano prof. Jonynas (*Jogaila*, p. 268). Tai jo minčiai paremti nerandame įrodymų. Iš švelnumo daro kaltės stoką.

[60] Manau, kad savo sprendimą dėl Jagėlos Kęstutis padarė pasitaręs su Vytautu, nors metraščiai jį įdeda į Kęstučio žodžius Vytautui.

[61] „Dux vero Jagello per nimium ex hilaratus de adventu ducis Wytowti fidem dat (*Liet. metr.*, p. 74, 86; Origo, p. 222).

Užbaigęs su Jagėla, Kęstutis nusiuntė du pasiuntinius prie Polocko: vieną — į Lietuvos kariuomenę, kitą — į Polocko miestą, pranešti apie įvykusias permainas.

Miestas apsidžiaugęs sutiko pripažinti Kęstučio viršenybę. Lietuvos kariuomenė, gavusi paliepimą nutraukti apgulimą, patenkinta traukėsi atgal, buvo nuvargusi, kariauti nebegalėjo, be abejo, jai nepatiko ir sąjungininkai vokiečiai. Polockiečiai laimingai pabaigė kovą, o Skirgėla taip ir neįėjo pas juos. Skirgėla į Lietuvą eiti negalėjo, turėjo eiti pas vokiečius. Nedidelė jo draugė liko ištikima Skirgėlai, taigi su juo buvo per maža jėgos, kad bent ką nuveiktų. Vokiečiai ėjo namo, į Livoniją, taigi su jais traukė ir Skirgėla. Lietuvos kariuomenė grįžo į Vilnių, pripažino Kęstutį. Turbūt tada grįžo Andrius į Polocką.

Ramiai, be kraujo praliejimo įvyko 1381 m. perversmas.

Šita visa (Vilniaus paėmimas) įvyko lapkričio 1 d. (ar lapkričio pradžioje).

Dabar Kęstutis turėjo nusistatyti, kur jis eis, su kuo kovos, kas yra didžiausias Lietuvos priešas — Maskva ar Ordinas?

Rodos, Kęstutis liovėsi veržtis į rytus, į rusų gyvenamas žemes ir nutarė, kad yra svarbesnis dalykas apsaugoti ir apginti lietuvių gyvenamus plotus. Dėl to į rytus mažai žiūrėjo, gal net susitarė su Maskva ar apsiėjo be susitarimo, nes Maskva, turinti savo rūpesčių su totoriais pietuose, į vakarus, į Lietuvos pusę nežiūrėjo, buvo patenkinta, kad ten ramu ir jos nejudina[62].

Matyt, kitaip ir būti negalėjo: Žemaičiai, padėję Kęstu-

[62] Paszkiewicz, *Krewo*, p. 110; Kolankowski (I, p. 20) sutinka su ta mintimi, bet ji silpnai paremta.

čiui padaryti perversmą, jį iškėlę į sostą, pirmiausia pareikalavo, kad jiems užtikrintų saugumą — apgintų nuo Vokiečių ordino. Taigi Kęstutis didžiausiu Lietuvos priešu laikė Ordiną. Be abejo, tas perversmas buvo didelis smūgis Ordinui. vietoj palankaus jiems Jagėlos, kuris Žemaičius atidavė vokiečiams plėšti ir nukariauti, Lietuvos centre atsirado Kęstutis, kuris Žemaičius gynė, su jais išvien ėjo, buvo jų kunigaikštis.

Ir Ordinas tuoj pajuto permainą.

KĘSTUČIO KOVOS SU ORDINU

Abi pusės, vokiečiai ir lietuviai, ruošėsi rimtai, didelei kovai.

Kęstutis pradėjo pirmas: nelaukdamas vokiečių puolimo, 1382 m. sausio mėn. iš Naujapilio surengė žygį į Prūsus. Jis traukė link Vėluvos, Tepliavos, Auktolitų, išnaikino apylinkes, pridarė žalos, išsivedė daug žmonių (apie 500).

Jis puolė netikėtai, todėl tiek daug žalos galėjo pridaryti. Greitai žinios apie užpuolimą pasiekė Ordino pilis; jo vadai surinko karių, pradėjo vytis. Lietuviai, pajutę, jog vejasi, pasuko atgal.

Bet čionai, Prūsuose, lietuviai išgirdo, jog vokiečiai rengia žygį į Lietuvą. Dėl to skubiai grįžę galėjo įspėti, jog vokiečiai ruošiasi pulti. Kad nepatektų į lietuvių spąstus, maršalas liepė saviesiems sustoti ir toliau nebesivyti[63].

Vokiečiai tikrai su didelėmis jėgomis rengėsi pulti lietuvius.

---

[63] Wigand, p. 112 (*S, R. Pr.*, II, p. 602—603), Detmar, *Posilge* (*S. R. Pr.*, III, p. 118—119).

Kaip paprastai, taip ir dabar buvo daroma mažų žygelių garsiems svečiams karu palinksminti. Kartais jie gerai pavykdavo, kartais ne.

Tikrą, didelį žygį vokiečiai pradėjo vasario mėn. Numatė pasiekti Trakus ir juos nukariauti. 21 d. vokiečiai įžengė į Lietuvą. Menka buvo šito žygio klotis, nes visur užtikdavo žmones pasergėtus, matė su turtu subėgusius į pilis. Lietuviai visur laukė vokiečių ateinant, buvo pasirengę gintis. Taigi į Trakus eiti buvo sunku. Dalis vokiečių staiga pasuko į Šalčininkus. Ir čia žmonės buvo pasergėti. Vokiečiai tuštino, plėšikavo, naikino, ką pagriebdami. Darė tat kokias 10 dienų. Bet prasidėjo atlydys, patvino upės. Be to, sunku pasidarė su pašaru, nėra kuo arklių šerti. Vokiečiai nutarė trauktis. Kęstutis išsiuntė Vytautą, kad, užėjęs vokiečiams iš užpakalio prie Nemuno ties Perlamu, užpultų grįžtančius vokiečius, bet greitai atšaukė jį atgal, nes gavo žinių, kad keliolika vokiečių karių saugoja sandėlius ir kelius. Vis dėlto grįždamas iš sulaikyto žygio, Vytautas netikėtai susidūrė su vokiečių būreliu, kuris ieškojo kaimuose pašaro ir plėšikavo. Juos užpuolė grįžtančius su grobiu į stovyklą. Vytautas staiga juos užpuolė, nugalėjo ir paėmė į nelaisvę. Vokiečių didysis maršalas išgirdęs apie užpuolimą, ėmė vytis, dalį savųjų atmušė, bet paimtųjų vadų negalėjo atmušti, jų neprisivijo.

Galbūt norėdamas sudaryti kitokius santykius su Ordinu, Kęstutis vėliau paleido suimtuosius[64].

Neilgai trukus po to Kęstutis surengė kitą žygį į vokiečių pilis Žemaičių žemėje; norėdamas atimti Jurbarką, tokią

---

[64] Wigand; p. 113, 121; 124. (*S. R. Pr.* III, p. 603; 609, 611—612); Ann Tor. (*S. R. Pr.* III, 118—119),

svarbią Žemaičiams pilį; kuri kaip rakštis buvo įlindusi jiems. Balandžio mėnesį, po Velykų, Kęstutis nusileido Nemunu su patrankomis. Tik vos pernai pirmą sykį su jomis buvo pasirodę vokiečiai; o šiemet jas turėjo ir Kęstutis.

Jis apgulė pilį. Priemiestį vokiečiai spėjo sudeginti. Gal be įgulos buvo atėję pagalbon daugiau kariuomenės, kad paimti pilį nepavyko. Puolimus atmušė.

Tada Kęstutis pradėjo su vokiečiais derybas dėl paliaubų, norėdamas atitraukti nuo Jagėlos. Matyt, tuo laiku Kęstutis paleido vyresniuosius vokiečių karius, neseniai paimtus į nelaisvę. Bet nesusitaikė, taigi nepavyko jų atitraukti nuo Jagėlos[65].

JAGĖLOS SĄMOKSLAS

Jagėla, būdamas Vitebske, neketino tenkintis savo padėtimi; norėjo grįžti į senąją vietą, į Vilnių. Žmonių, kurie buvo nepatenkinti Kęstučiu, buvo ir daugiau, reikėjo tik juos suburti į vieną, parengti bendrą planą ir imti veikti Kęstučiui nuversti.

Juo nepatenkintas buvo Vokiečių ordinas; jis sutiktų viską padaryti, kad grįžtų jiems patogus Jagėla. Buvo nepatenkinti Jagėlos broliai, kurie buvo nustumti į šalį; pagaliau atsirado ir vietos gyventojų, kuriems nepatiko įvykęs pakeitimas. Jie taip pat norėtų Jagėlos grįžimo. Tai buvo dalis Vilniaus miestiečių; daugiausia svetimieji — vokiečiai.

---

65 Wigand, p. 125 (*S. R. Pr.*, p. 11, 613).

ORDINAS

Ordino žemėje dabar buvo Skirgėla. Jis tenai ieškojo pagalbos ruošiant sąmokslą; ir lengva buvo jos rasti. Ordinui buvo ne vis tiek, kas Lietuvą valdys — Kęstutis ar Jagėla. Jagėla atidavė lietuvių žemes, ypač žemaičių, Kęstutis gi visu savo smarkumu puolė vokiečius, nesiliovė kariauti, brovėsi į vakarus, rėmėsi lietuviais, kuriuos Ordinas norėtų pavergti. Dėl to Ordinas padės visiems, kurie eis prieš Kęstutį.

JAGĖLOS BROLIAI

Negavęs Polocko, pabėgęs iš Lietuvos, besislapstąs pas Ordiną Skirgėla norėtų grįžti namo, įgyti valdžią, o šitai galima tik pašalinus Kęstutį. Ir dirbo siekdamas tikslo pasislėpęs pas Ordiną.

Kitas brolis, Kaributas, energingas ir apsukrus žmogus, buvo dabar rytuose. Jis laikėsi išvien su Jagėla, žinojo jo planus. 1381 m., kai jis, Jagėlos pasiųstas, turėjo padėti Kęstučiui kovoti su vokiečiais imant Bavarpilį, būti jis buvo, bet nekariavo ir reikalingos pagalbos neteikė. Be abejo, darydamas 1381 m. rudenį (XI.I) perversmą, Kęstutis ir jį buvo liepęs suimti; Kęstučio paleistas, Kaributas grįžo į savo Sieversko žemes, kurias pirmiau, be abejo, buvo gavęs iš Jagėlos. O tai buvo stiprios valdos, turtingos, galėjo pristatyti nemaža karių.

Liko dar veikti ir Jagėlos svainis Vaidila. Tuomet Kęstutis, be abejo, buvo jį paleidęs, dovanojo kaltes, gal net buvo grįžęs į vieną jam duotąjį dvarą. Dabar ir jis subruzdo slapta veikti.

Jau seniai, nuo Gedimino laikų, Vilniuje buvo susispietę pirklių; kaip ir visur bent geroka dalis jų buvo svetimšaliai — vokiečiai ir rusai. Vieni palaikė gyvus prekybos ryšius su Ryga ir per ją su užsieniu, kiti — su rusais į Polocko, Pleskuvos ir Naugardo pusę. Vokiečiai, daugiausia iš Rygos, stengėsi išplėsti savo prekybą toliau į pietus per Palenkę į Volynę ir toliau, kur besivaržydami susidurtų su Torūnės ir Breslavos pirkliais. Jiems, be abejo, naudinga palaikyti Lietuvoje tą viešpatį, kuris rems vokiečius ir geruoju su jais gyvens, nes dėl blogų santykių su anais pirmiausia pirkliai nukentėdavo savo turtu ir asmeniškai.

Kęstutis, nušalinęs Jagėlą, nelietė jo šalininkų ar nekreipė į juos dėmesio, nesirūpino tuo, ką darys jam artimi ar turintys iš jo naudos žmonės. Teisybė, Kęstutis nedavė vokiečiams tų privilegijų, kurias jie turėjo Jagėlai valdant[66].

Pradėjus Skirgėlai veikti Livonijoje ir Prūsuose, Rygos politikai tuoj užmezgė ryšius su Vilniaus vokiečiais ir per juos organizavo sąmokslą Jagėlai grąžinti. Be abejo, Vilniaus pirkliai buvo tie tarpininkai tarp Vilniaus gyventojų ir Jagėlos, jie su matomomis prekėmis vežiojo žinias iš Vilniaus į Rygą. Gali būti, kad mažai ar visai neprisidėdavo prie to darbo rusų pirkliai.

Tarp Vilniaus vokiečių pirklių išgarsėjo Hannike (Hanulo), kilęs iš Rygos. Matyt, jis buvo vokiečių pirklių priešakyje[67]. Vilniuje jis padėjo organizuoti sąmokslą prieš Kęstutį.

---

[66] Vėliau vokiečiai sugalvojo tokį aiškinimą: Kęstutis buvęs žiaurus su jais, todėl dėl to ir sukilę (*S. R. Pr.*, III, p. 602 — *Alt. Hohm.-Chronik*).

[67] Vėliau, Jagėlai įsigalėjus, jis aukštai pakilo — turtais, įtaka. Būdavo Jagėlos įgaliotiniu, pasiuntiniu, liudininiku. Persikėlė su juo į Lenkiją, neliko Lietuvoje pas Vytautą (Semkowicz, *Hanul*, p. 1—20) .

Jagėla ir jo draugai bei šalininkai parengė veikimo planą. Vėlyvą 1382 m. pavasarį tolimame Sieverske sujudo Kaributas: jis paskelbė, jog nepripažįsta Kęstučio, nemokės jam duoklės ir jo neklausys. Kęstutis manė, kad tai vieno neramaus Kaributo išsišokimas, kad paskui jį eis totoriai, kad per ten jie brausis į Lietuvą. Jis nepastebėjo niekur, kad būtų kas slapta taręsis, net iš vokiečių nebuvo atėję blogų žinių. Dėl to pasiryžo pats eiti į tolimus rytus. Jis netikėjo, kad Jagėla, ką tik prisiekęs, ką nors bloga prieš jį būtų sumanęs, tai ir jį pašaukė į kovą Kaributo malšinti. Jagėla neatėjo, bet ir dabar Kęstutis nieko bloga nelaukė, vis dar tikėjo jo priesaika. Taigi Jagėla liko užnugaryje. Tik Kęstutis įtarė, kad atnaujino savo veiklą Vaidila, todėl liepė pagauti Vaidilą ir pakarti. Išeidamas į rytus prieš Kaributą, Kęstutis pavedė Vytautui Vilnių ginti.

Kęstutis išėjo į karą gegužės mėnesį, bet 25 d. jo ten nebuvo. Tai buvo tolima kelionė. Dabar ilgam laikui išviliojo Kęstutį iš Vilniaus. Vytautas taip pat greitai išvyko į Trakus ar į Gardiną. Gal ir jam surado būtiną reikalą išvykti, gal ten reikėjo ką nors saugoti ir žiūrėti.

Tada pradėjo sąmokslą vykdyti Vilniaus miestiečiai, Hanulio vedami, birželio 12 dieną. Neva ieškodami nusidėjėlio, pasislėpusio pilyje, jie įsiveržė į ją, išmušė mažutę įgulą ir įsitvirtino pilyje.

Gal kelyje į Sieversko žemes Kęstutis, išgirdęs apie perversmą, pasuko atgal, bet čia prisistatė Kaributas, kovėsi, stabdė, puolimais pešiojo ariergardą. Bet vargu ar buvo didelių kovų. Gal dar totoriai padėjo Kaributui[68].

[68] Semkowicz, *Hanul*, p. 1—20; Paszkiewicz, *Krewo*, p. 197—200; *Metr.*, p. 74.; *S. R. Pr.*, III, p. 122; Kuczyński, *Tiemie*, p. 207—209.

Jagėla už kelių dienų skubiai atvyko į Vilnių su savo kariuomene ir stipriai užėmė pilį.

KOVOS SU JAGĖLA

Jagėlai užėmus Vilnių, po kelių dienų po to atvyko Vytautas, bet į pilį įeiti jau nebegalėjo. Jagėla atsisėdo stipriai, turbūt buvo atsivedęs su savim geroką karių būrį, rusų iš Vitebsko, jam neabejotinai ištikimų.

Matydamas, kad pilis Jagėlos užimta ir stipriai saugojama, Vytautas skubiai ėjo į Trakus. Ten už stiprių mūrų buvo saugiau[69], ten buvo Kęstučio lobiai sukrauti, taigi ten pasislėpė su šeima.

Jagėla nutarė eiti Trakų imti.

Žinios apie naują perversmą Vilniuje pasiekė Prūsus. Didysis rnaršalas tuoj pranešė apie tai didžiajam magistrui ir jis paprašė padėti Jagėlai, nes reikia jį palaikyti, o kova bus neišvengiama. Didysis magistras, pasitaręs su vadais,

---

[69] Wigand (p. 123, 126 — *S. R. Pr.*, II, p. 611, 613) sako apie kruvinas kovas ties Vilniaus pilimi, pasakoja du sykius apie tą patį. Jis nurodo žuvusiųjų skaičių; vieną sykį per abi puses kritę per 1000, kitą sykį — po 300, taigi per abu 600.

Šituo nereikia tikėti. Apie tas kovas ties Vilniumi lietuviški metraščiai tyli. Neįmanoma, kad galėjo įvykti kautynės: arba vieni išėjo iš pilies ir puolė Vytautą, bet tam nebuvo reikalo, nes už Vilniaus mūrų saugiau; arba Vytautas buvo apgulęs, tai darbas be naudos, neturint patrankų, tik savųjų jėgų žudymas, ypač kai reikėjo jas telkti.

Todėl reikia manyti, kad Wigand supainiojo su vėlesniais įvykiais ties Vilniumi.

Jonynas, Smolka (p. 146) ir kiti tiki, kad tos kautynės yra buvusios, Boldt teisingai sako, kad jų nebuvo (p. 441).

pasiuntė gana gausią kariuomenę, gerai ginkluotą, su patrankomis[70].

Eidami į Trakus, vokiečiai pakeliui naikino Kęstučio žemę: jo dabar nėra, grįžęs iš jų negaus pagalbos, dėl to žiauriai naikino viską.

Netoli Kauno užtiko stiprią Eigulių[71] pilį. Įgulą sudarė 40 vyrų. Pilį paėmė ir sudegino, įgulą išmušė, nors ir buvo pasidavusi, paliko gyvus ir paėmė į nelaisvę tik du bajorus, nes iš jų galima gauti išpirką. Iš ten pro Rumšiškes, per Strėvą skubėjo į Trakus. Trečią dieną vokiečiai apsistojo prie didelio Galvės ežero.

Vytautas pamatė pavojų didėjant: Jagėla eina nuo Vilniaus, iš vakarų atėjo vokiečiai, reikia sutelkti daugiau karo jėgų. Su žmona ir motina pasiėmęs kiek galėjo lobių, pabėgo į Gardiną, ten skubiai rinko karių. Iš ten pranešė Kęstučiui apie viską, kas įvyko, kviesdamas grįžti atgal.

Jagėla buvo bepradedąs apgulti Trakų pilį, bet netikėtai pamatė ateinančius vokiečius. Jis nustebo, ko jie atėjo: jo draugai ar priešai? Pats pripratęs suktai elgtis, tikėjosi to paties iš vokiečių. Abejodamas nuo pilies aukštumų nusileido į lygumą ir laukė, kas bus. Atrodo, neilgai tesvyravo. Maršalo kviesliai pranešė Jagėlai, jog atėjo draugai jam pagelbėti. Apsidžiaugė Jagėlos žmonės, pamatę draugus, pasidarė ramesni.

Jagėla, dabar neabejodamas, kad kas puls iš užpakalio, vėl galėjo grįžti prie Trakų mūrų.

Savo ruožtu prasidėjo derybos tarp didžiojo maršalo ir Jagėlos dėl bendro veikimo sąlygų. Abi šalys norėjo sau pa-

---

[70] Wigand, p. 123, 126 (S. R. Pr., II, p. 611, 613-614).

[71] Smolka mano, kad tai buvo Ariogala; tą patį sako prof. Jonynas (*Jagėla*, p. 524—525). Juk buvo stipri Eigulių pilis, pakeliui į Trakus. Kronikininkai skiria Eigulius nuo Ariogalos.

imti Trakus. Maršalas pareikalavo atiduoti Trakus jam „Ordino ir visos krikščionybės labui". Jagėla su tuo nesutiko. Reikėjo tarpininkui Skirgėlai parodyti daug apsukrumo, kad įtikintų, jog sunku bus paimti Trakus Ordinui, vis tiek neįveiks jų išlaikyti. Be to, kilo įtarimas, kad Trakų įgula gali susidėti su Jagėla ir nusigręžti prieš Ordiną, taigi jo padėtis gali pasidaryti sunki. Dėl to maršalas Trakų išsižadėjo. Kelias dienas vyko tos derybos. Galų gale susitarė liepos 6 ir surašė sutartį Bražuolės kaime.

Suderėjo iš vienos pusės didieji Ordino vadai, iš kitos pusės — Jagėla ir Skirgėla su motina ir kitais vaikais[72]. Paliaubos daromos 2 mėnesiams, iki Šilinės (IX.8).

Per tą laiką pasižada: Jagėla — nei pulti, nei kariauti, Prūsų ir Livonijos ordinas — tą patį Lietuvos, dabar Jagėlos, žemėms, be to, nepalaikyti nei Kęstučio, nei jo sūnų, nei teikti jiems žinių, nei būti draugais[73].

Darė sutartį skubiai, nebuvo kada gaišti, nes galįs pasirodyti Kęstutis. Todėl daug dalykų paliko aptarti vėliau, bet pagrindiniais dalykais tarp savęs buvo susitarę[74].

Dabar reikėjo greičiau paimti pilį, kol neatėjo Kęstutis, o pilis stipri, stori ir aukšti jos mūrai; joje nemaža ir gerai ginkluota įgula. Smurtu paimti negalima; ilgai apgulimas užsitęs, tai sugalvojo kitokį būdą jai paimti — įtikinti įgulą geruoju pasiduoti. Įtikinti pabandė Skirgėla. Jis ėmė gąsdin-

---

[72] Be abejo, nei motinos, nei vaikų Trakuose nebuvo; jų vardai dėl pilnumos ir atsargumo įdėti.

[73] Sutarties tekstas priede.

[74] Ar buvo dar kita sutartis? Gali būti. Ji galėjo būti daroma ir raštu; ar net tik žodžiais aptarta. Turbūt susitarė, kad jie veiks išvien prieš Kęstutį; ir apytikriai nustatė, ką Ordinas gaus už šitokią pagalbą; nes neilgai trukus nugalėjęs Kęstutį, sudarė Dubysos sutartį, kuria perleido vokiečiams Žemaičius.

ti vokiečiais: maršalas norįs būtinai paimti Trakus, Kęstučio pilį. Jį paėmęs; padarys įgulai tą patį, ką neseniai buvo padaręs Eiguliuose, išpjaus visus. Todėl geriausia būtų pasiduoti Jagėlai, o su maršalu jau jis susitars. Įgula viso šito neišsigando: ji nepasidavė.

Tuomet nuvyko prie Trakų pilies vokiečių kalbėtojai: jie reikalavo tuojau atiduoti pilį, kitaip ją sudeginsią.

Įgulos vadas atsakė: jie geriau žus, negu pasiduos. Maršalas šiek tiek nusileido: duoda laiko iki rytojaus pagalvoti, tegul pasisako, kam pasiduos, — Ordinui ar Jagėlai, bet šiaip tol neatstos, kol nepaims Trakų pilies Ordinui.

Vėl tarėsi tarp savęs maršalas ir Jagėla. Rytojaus rytą prijojo prie mūrų pats maršalas su apsauga; bet atsakymo negavo. Jagėla ir Ordinas ėmė nerimauti. Čia vėl pasišoko būti tarpininku Skirgėla. Prijojęs prie Trakų pilies, ėmė gąsdinti įgulą vokiečių žiaurumais ir kerštu. Įgula galų gale pabūgo. Ji veltui laukė Vytauto grįžtant, o tas vis nėjo pagalbon, tai sutiko pasiduoti Jagėlai. Jie tarė, kad, pasidavę vokiečiams, gyvi neliks, o jam pasidavę bent gyvybę išgelbės. Tačiau sutiko pasiduoti Jagėlai, po to, kai jis pažadėjo leisti visiems laisvai išeiti. Liepos 20 d. atsidarė Trakų pilies vartai, taigi praėjo dvi savaitės, kol Jagėla galėjo gauti pilį. Visi dideli Kęstučio lobiai atiteko Jagėlai, jis pasisavino juos, nes jau maža beturėjo. Pilyje įsitaisė jo įgula.

Vokiečiai linksmi traukė namo: ilgai buvo užgaišę svetur, bet apsiėjo be karo, ir jo nebebus nei dabar, nei vėliau, dykai gaus daug naujų žemių.

Maršalas padovanojo Jagėlai bombardas (patrankas), grąžino belaisvius[75].

O Jagėla apvylė Trakų gynėjus: leido laisvai išeiti, bet

[75] Wigand sako visus belaisvius, nors tai turėjo būti lietuviai (p. 128. — *S. R. Pr.*, II, p. 617).

paskui prisakė pakeliui gaudyti, gerokq jų skaičių arba išžudė, arba įkalino, nes per daug buvo ištikimų Kęstučio bajorų — vis lietuvių. Ordino kariai tam pritarė ir padėjo tą darbą dirbti.

Trakuose Jagėla pasodino Skirgėlą ir davė jam rusų įgulą[76].

KĘSTUTIS PRIE TRAKŲ

Be Vilniaus, Jagėla dabar turėjo paėmęs Trakus. Ten užgrobė visus Kęstučio lobius, suėmė žymiausius bajorus. Vokiečiai grįžo namo, gal pirmą sykį Lietuvoje neplėšdami. Kitaip, ir dar neseniai, buvo pasielgęs Kęstutis: jis nepaėmė nieko iš Jagėlos turtų.

Kol paėmė Trakus, Vytautas veikė savo valdose — Gardine ir Palenkėje, rinkdamas karius į žygį prieš Jagėlą ir stiprindamas įgulas pilyse.

Jau grįžo Kęstutis iš tolimo žygio; dalis jo kariuomenės žuvo, kita išsiskirstė pakeliui. Reikėjo čia sudaryti naują kariuomenę, teko ieškoti talkininkų pas gimines, pas kaimynus.

Jis kreipėsi pirmiausia į savo brolį Liubartą Volynėje, nes su juo taip ilgai ir tiek kartų buvo sykiu kariavę. Bet jis toli, jau atvėso nuo bendrų kovų, be to, pats pateko po vengrais. Todėl iš Liubarto nebuvo galima sulaukti pagalbos[77].

---

76 Wigand, p. 126, 130, 131 (*S. R. Pr.*, II, ...); Smolka, *K. i J.*, p. 146—148; Boldt, p. 442-443; Jonynas, *Jogaila*, p. 525—528.

77 Nors Wigand mini Liubarto vardą, esą jis atskubėjęs su Vytautu, tačiau netenka tikėti: galėjo būti kas kitas. Iš Volynės Liubartas nesijudino (Wigand, p. 131. — *S. R. Pr.*, II, p. 618).

Kęstutis laukė pagalbos iš savo naujojo žento Jonušo, Mozūrų kunigaikščio neabejodamas, kad jis palaikysiąs. Net savo žmoną Birutę išsiuntė į gretimą Mozūrams pilį, į Brastą (lietuvių). Manė, gal ten bus saugiau, nes tai buvo stipri pilis. Jonušas nei pažadų, nei pagalbos nedavė, tuo tarpu tylomis ruošėsi pulti Kęstučio žemes. Vytautas liko Gardine, o Kęstutis pats vyko į Žemaičius. Vilnius, Trakai užimti; reikėjo traukti aplinkiniais keliais, Užnemunės miškais, jam žinomais takais; ėjo per balas ir girias, kol pasiekė Medininkus. Tenai jis sušaukė aplinkinius bajorus, sukvietė įvairių padermių vadus. Jis ten išaiškino, kaip su juo buvo pasielgta, koks dabar gresia pavojus žemaičiams, susidėjus Jagėlai su vokiečiais. Mažai tereikėjo aiškinti, ką darys vokiečiai, nes žemaičiai tuo reikalu turėjo per daug patyrimo.

Suprantama buvo, kad jie palaikys Kęstutį. Reikėjo aptarti tik vieną dalyką — kaip organizuoti karą prieš Jagėlą. Visi kariai negali išeiti, nes tuomet vokiečiai galės užpulti beginklius Žemaičius. Ir pasiryžo eiti, ėjo greitai, nes, tiktai greitai veikdami, galėjo tikėtis laimėti[78].

---

[78] Ordino kronikininkas smulkiai nupasakoja žemaičių pasikalbėjimą su Kęstučiu. Tarp kita ko, jis įdeda tokį epizodą (Wigand, p. 131, *S. R. Pr.*, II, p. 619): Žemaičiai, sako, pasiuntę kvieslius pas Jagėlą paklausti: jeigu pasilieki pagoniu, tai klausysim, jeigu tapai krikščioniu, tai ne. Kad Jagėla taptų krikščioniu, tokių gandų negalėjo būti. Nesant centralizuoto pagonių kulto, neturint kunigų luomo, nesant pagonių bažnyčlos, toks klausimas negalėjo kilti. Kas kita, jeigu būtų klausę: ar eini su vokiečiais (krikščionimis), ar su lietuviais. Vokiečiai krikščionybės vardan juos žudė, vargino, naikino, plėšė ir skerdė. Tai šita politinė laisvė, o ne tikyba būtų jiems rūpėjusi. Bet ir tokio klausimo būti negalėjo. Siųsdami kvieslius, būtų tik įspėję Jagėlą, o tas būtų išsikvietęs vokiečius ir t. t. Be to, ir laiko neturėjo. Trakai Jagėlos užimti VII.30, o Kęstutis buvo prie Trakų VIII.3.

Dėl to galima laikyti kvieslių siuntimą pas Jagėlą prasimanymu ar anekdotu (Bodlt, p. 444; Jonynas, *Jogaila*, p. 529). Kiti tuo tiki (Smolka, *K. i J.*, p. 149).

Netoli Kauno, prie Nemuno (2 mylios virš Nemuno) susiėjo Kęstutis su Vytautu, kuris, surinkęs Gardine ir Palenkėje ir atsivedęs savo karius[79].

Apvylė Mozūrų Jonušas: Vytautui išėjus į karą, jis užpuolė ir užėmė Dargukaimį bei Melniką ir ten paliko savo įgulas; sunaikino Suražą, Bielską, Kamenecą; nuėjo į Brastą, ten norėjo paimti savo uošvę Birutę, bet pilies nepaėmė, per stipri buvo, ir grįžo atgal[80].

Jagėla išgirdo apie tai, ką ruošia Kęstutis ir Vytautas, atrodo, jis ir laukė puolimo. Tuoj pranešė Ordinui, kuris taip pat buvo pasirengęs padėti Jogėlai.

Iš Prūsų negalėjo eiti pagalba, nes neseniai, prieš 2 mėnesius, buvo miręs didysis magistras W. v. Kniprode, reikės naują rinkti. Be to, Prūsų ordino kariai ką tik buvo grįžę nuo Trakų, buvo nuvargę, nematė reikalo vėl judintis. Taigi šita darbo našta teko Livonijos ordinui.

Jis ir padarė taip, kaip iki šiol buvo priimta: vienam Ordinui dalyvaujant kare, kitas ramiai sėdėjo namie ir saugojo sienas. Taigi dabar Jagėlai atėjo pagalbon kita Ordino dalis — Livonijos magistras W. v. Vrimersheim su savo kariuomene.

Jagėla nebuvo dar tikras dėl Trakų, todėl nutarė geriau pabėgti ir eiti pasitikti ateinančių vokiečių.

Ordino nariai senu įpročiu lietuvių kraštą pakeliui naikino, bet daug žalos pridaryti negalėjo, nes skubėjo į Trakus.

Jagėla sutiko vokiečius prie Neries ir kartu vyko į Trakus, kur jau rado Kęstutį. Kęstutis dabar atsidūrė tarp dviejų kardų: iš vienos pusės stovi Trakų pilis, kurioje yra Jagėlos pastatytoji įgula su šaunamomis patrankomis. Iš kitos

[79] Wigand, p. 131 (S. R. Pr., II, p. 618).

[80] *Liet. metr.*, p. 75, 153, 210, 267,

pusės atėjo vokiečiai su Jagėla. Ant vieno kalnelio įsitaisė stovyklą Kęstutis, ant kito — Jagėla.

Jagėla buvo dabar stipresnis ir kariškai, ir finansiškai. Jagėla turėjo Trakų pilį, buvo užgrobęs Kęstučio lobius, galėjo daugiau įsigyti karių, o čia dar atėjo vokiečių. Šitą skirtumą pamatė Kęstutis[81], tačiau trauktis nebuvo galima, kautynės turės įvykti, išsisukti neįmanoma.

Bet ar panorės lietuviai su lietuviais kautis? — mąstė Kęstutis. Pas Jagėlą buvo dalis gudų, dalis lietuvių, bet ar norės eiti išvien su vokiečiais prieš lietuvius? — baiminosi Jagėla.

Kariuomenės stovėjo netoli viena priešais kitą — per 3—4 šūvius (iš lanko), galėjo net susikalbėti.

Ir Jagėla su vokiečiais dar nebuvo tikras dėl savo laimėjimo. Todėl jo stovykloje kilo mintis pabandyti derybomis laimėti, kad būtų kuo mažiausiai pavojaus. Jis pasiuntė pas Vytautą keletą kvieslių, — tarp jų buvo Skirgėla, norėdamas su juo pasikalbėti, nes abejojo, ar pradėjus kalbas tiesiog su Kęstučiu, kas nors pavyktų. Vytautui jis įrodinėjo, kad nenorėtų kovų ir kraujo praliejimo, todėl siūlo net tokias taikos sąlygas: „Mes, sako, laikysime savo, jūs — savo". Tai reikštų, kad Jagėla vėl būtų Vilniuje, o Kęstutis — Trakuose, taigi pripažintų jį laimėjusiu ir savo vyresniuoju viešpačiu.

Vytautui atrodė, kad toks pasiūlymas priimtinas, todėl kviesliai paprašė Vytautą nuvykti pačiam į Jagėlos stovyklą, žadėdami saugumą, net ketindami prisiekti. Vytautas pareikalavo iš Skirgėlos, kad jis prisiektų. Tasai sutiko, priesaiką atliko. Tik po to Vytautas vyko į Skirgėlos stovyklą. Tenai susitarė dar smulkiau dėl kovos nutraukimo sąlygų, bu-

[81] Neįtikimas ir nepagrįstas prof. Jonyno tvirtinimas, jog Kęstučio jėgos buvo didesnės (*Jogaila*, p. 60—62).

vo duoti tam tikri pažadai. Dabar Vytautas ir Skirgėla vyko pas Kęstutį ir pakvietė jį eiti kartu pas Jagėlą. Čia Skirgėla prisiekė saugumą Kęstučiui savo ir Jagėlos vardu[82].

Kęstutis patikėjo. Susirinko dabar pas Jagėlą abi pusės. Ir čia Jagėla ėmė ką kita kalbėti: dabar nebūsią galima baigti šnekos, geriausai tat padarysią Vilniuje.

Visi keturi vyko į Vilnių. Juos lydėjo su mažu būreliu Livonijos magistras[83].

KĘSTUČIO MIRTIS

Dar laisvi vyko į Vilnių Kęstutis ir Vytautas, bet jau kelyje nujautė klastą. Norėjo eiti prie savo kariuomenės, bet jiems neleido, o lietuvių kariuomenei pranešė Kęstučio vardu, kad gali skirstytis.

Vilniuje atskyrė Kęstutį nuo Vytauto. Vytautą tuo, tarpu paliko Vilniuje, o Kęstutį apkalę nugabeno į Krėvą, uždarė bokšto rūsyje. Jį gabenamą lydėjo Skirgėla. Davęs Krėvoje tam tikrus įsakymus, jis grįžo į Vilnių.

Palaikę 5 dienas, Krėvos pilies žmonės, Jagėlos tarnai, Kęstutį pasmaugė[84]. Tai įvyko apie rugpjūčio 15[85].

---

[82] Nereikia tikėti vokiečių kronikomis, kurios sako, kad Kęstutis išsigandęs ir pasidavęs ištisai Jagėlos malonei (*S. R. Pr.*, III, p. 122, 603; II, p. 618—619).

[83] Taip pasakoja Lietuvos metraščiai, gavę žinių iš Vytauto (p. 75—76 211, 224). Taip pasakoja vėliau pats Vytautas (*S. R. Pr.*, II, p. 712—7I3).

[84] Žinomi jų vardai: Prokša, Kučiukas, Lisica ir kiti. Kronikose jie kartais įvairuoja. Bet vis gudų vardai.

[85] Dėl nužudymo dienos turime tokių žinių. Lietuvos kronikos sako, kad nužudę penktą dieną po suėmimo, bet nenurodo, kada šitai įvyko.

Praėjus kelioms dienoms po Kęstučio mirties, vėl atvyko Skirgėla neva dėdės aplankyti, o iš tikrųjų — patikrinti, ar padaryta, kas buvo įsakyta.

Žinoma, išgirdo laukiamą naujieną, kad Kęstutis nebegyvas, čia pat sugalvojo paaiškinimą, kad jis pats nusižudęs. Skirgėla pasiėmė dabar jau Kęstučio lavoną, nusivežė į Vilnių, kad visi matytų, tenai ištaisė iškilmingas laidotuves, sudeginę jo kūną.

Kęstučio kūno likučius, kaip sakoma, palaidojo, greta pakasė po žeme jo mylimiausius žirgus, sakalus, kurtus, ginklus, rūbus[86].

Pasklido gandai, esą deginant kūną įvykęs stebuklas: prasivėrusi žemė, atsiradusi praraja pusantro vyro ilgumo, prarijusi pelenus. Po to ji vėl užsidariusi, o iš aplink stovinčių žmonių niekas nenukentėjo[87].

Jagėla, bailys iš prigimimo, nebebijodamas Kęstučio, galėjo rodyti žiaurumą.

Tuoj prasidėjo žymių Kęstučio šalininkų gaudymas ir žudymas. Daugeliui Kestučio šalininkų bajorų nukirsdino galvas, o didiesiems ponams, kaip Birutės giminėms, pvz., jos dėdei Vidimantui, seserėnui Butrimui, sugalvojo baisesnę mirtį: juos liepė įpinti į ratą ir nukankinti; Birutę taip pat

---

[85] Mirties dieną nurodo vokiečių kronikos: apie Žolinę (VIII.15) (Ann. Thor. — *S. R. Pr.*, III, p. 122). Šita data gali būti apytikrė. Jeigu vokiečiai pasirodė prie Trakų apie VIII.3, tai viskas galėjo baigtis VIII.15.

[86] Vokiečių kronikininkai pasakoja, kad sudeginę kartu Kęstučio žirgus ir kt. Tai galbūt jų pačių aiškinimas. Darant kasinėjimus, Lietuvoje atrasta pabalnotų ir pašarvotų žirgų, bet nėra žymių, kad būtų jie deginami. Veikiausiai gyvus užkasdavo.

[87] Apie tą stebuklą pasakoja Wigand, p. 133 (*S. R. Pr.*, III, p. 620). Apie tai nieko nežino blaivusis *Lietuvos metraštis*.

pagavo ir prigirdė. Vytautą ir jo brolius Tautvilą, Žygimantą laikė kalėjime. Galbūt ir jiems rengė mirtį.

Jagėla bijojo, kad Kęstučio padermė neišliktų, tai žudė, ką pagavo, kas atrodė pavojingesnis. Gal prisidėjo prie to ir moterys, bent Jagėlos sesuo Marė reikalavo keršto už jos vyro Vaidilos nužudymą.

Dabar Jagėla galėjo stiprinti pozicijas, dalydamas Lietuvos žemes vokiečiams ir savo broliams bei tarnams. Vytautą išsiuntė į Krėvos pilies bokštą.

PRIEDAI

POLITINIS BIRUTĖS VAIDMUO

Paprastai tylima apie Birutę. Kronikos ir vėlesni įterpimai temini romantišką jos pagrobimą, bet iš to, kas dėjosi šeimoje, galima spręsti ir apie politinį Birutės vaidmenį Lietuvos gyvenime.

Be abejo, vyko kivirčų tarp Birutės ir jos posūnių. Jau jie buvo užaugę, veikė kare, valdė sritis, darė su kaimynais politines sutartis, o didelių darbų atlikti negalėjo. Jie buvo paveldėję iš tėvo ambiciją, bet jiems trūko kūrybinių gabumų, stiprios jo valios ir ištvermės. Jiems rodėsi, kad tėvas ir pamotė pastojo kelią į galybę, todėl ėmė jos neapkęsti. Ir jų akyse visuomet pamotė bus kalta.

Žinoma, buvo rimtesnių priežasčių nesusipratimams kilti. Birutė, mačiusi vokiečių žiaurumus Žemaičiuose supratusi jų planus, buvo nusistačiusi prieš juos. O posūniai neturėjo to karšto noro, kaip Birutė Lietuvą ginti nuo vokiečių. Jie linko į vokiečių pusę, net eidavo prieš Lietuvą.

Taigi, Birutė buvo už Lietuvos savitumą — prieš svetimšalius, norinčius Lietuvą užimti.

Tuo, kad ji turėjo politinės įtakos, bus galima paaiškinti Jagėlos šeimos įniršį prieš Birutę ir visus jos gimines. Ji ir jos artimieji norėjo Lietuvos savitumo, ėjo prieš Vokiečių ordiną, o Jagėla geriau dėjosi su jais, davė jiems už pagalbą net lietuvių žemes, ypač Žemaičius, Birutės gimtinę[1].

[1] Lietuvoje tas klausimas (politinis Birutės vaidmuo) nebuvo nagrinėjamas, nes nebuvo ir nėra medžiagos. Vis dėlto Birutė turėjo turėti įtakos.

KĘSTUČIO ŠEIMA

Nemaža buvo Kęstučio šeima, atsiradusi per ilgą gyvenimą iš dviejų ar daugiau žmonų, kurių paskutinė buvo Birutė.

Augantys vaikai turėjo išmokti dirbti tėvo darbą — į karą stoti, kraštą ginti. Iš pradžių veikė su tėvu, paskui savarankiškai.

Jie turėjo išmokti kraštą valdyti, jau paaugę gaudavo iš tėvo vieną kitą pilį. Vaikai turėjo išeiti sunkią gyvenimo mokyklą — per karus, per vargus, sustiprėti kūnu ir valia. Tėvo ranka buvo kieta, reikalavo darbo ir ištvermės, ir pirmieji sūnūs neišlaikė gyvenimo sūkuryje, tik paskutiniai, kilę iš Birutės, buvo atsparesni visokioms gyvenimo sunkenybėms.

SŪNŪS

P a t i r g a s — vyriausias Kęstučio sūnus. 1348—1365 m. jis nuolatos dalyvavo Algirdo ir Kęstučio kovose. Po 1365 metų jis išnyko iš istorijos.

Jam tėvas buvo davęs svarbią, poziciją prie Nemuno — Gardiną, ginti nuo mozūrų ir lenkų.

1348 m. jam buvo pavesta išvesti sieną tarp Mozūrų ir Lietuvos, Gardine įvyko suvažiavimas susitarti dėl to dalyko.

Kai 1361 m. kilo karas su vokiečiais ir Kęstutį paėmė į nelaisvę, Patirgas pirmasis pabėgo. Taigi ypatingu narsumu nepasižymėjo.

Greitai jis pradėjo artėti su Vokiečių ordinu.

1364 m. Ordinui užpuolus Lietuvių žemes ir jas naikinant, Patirgas, užuot gynęsis ar vokiečių valdas naikinęs, pasidavė jiems, gerinosi jiems.

1365 m. Kęstutis, matydamas, kad jo sūnus apvylė tėvo lūkesčius, netgi draugauja su Ordinu, iš Gardino atstatė, davė jam kitą žemę Rusioje ar Palenkėje, galbūt Brastą[1].

Po to išnyko jis iš istorijos lapų.

Vaidotas minimas tik vieną sykį istorijoje, bet labai gražiai, — kai 1362 m. jis gynė Kauno pilį nuo stiprios vokiečių kariuomenės. Narsiai jis ją gynė, bet galų gale po sunkios kovos su dideliais nuostoliais vokiečiai užėmė pilį, paėmė į nelaisvę Vaidotą su 36 bajorais.

Bene vėliau buvo jo valdos rytuose — Lietuvos Naugardas pusiau su kitu broliu Tautvilu. Ir jis, kaip Patirgas, buvo nukeltas toliau nuo vokiečių sienos į rytus.

Matyt, anksti mirė. Tik 1382 m. dar minimas jo vardas, bet tai jau jo sūnus[2].

Vytautas — žymiausias Kęstučio sūnus, vyriausias iš Birutės vaikų. Čia netenka jo tyrinėti. Jis turi savo plačią istorinę literatūrą.

Tautvilas — jaunesnysis Vytauto brolis, bene penktasis Kęstučio sūnus. Neminimas tėvui valdant, nes buvo dar mažas. Išaugo ir pakilo jis jau Vytautui pradėjus veikti. Bėgo jis nuo Jagėlos kartu su Vytautu į Prūsus. Bene tuo metu, kai Prūsuose krikštijosi Vytautas, apsikrikštijo ir Tautvilas, paėmęs Konrado vardą.

Ir vėliau jis veikė išvien su Vytautu. 1388 m. užėmė

---

[1] Wigand, p. 46, 52, 61, 67 (*S. R. Pr.*, II, p, 522, 525, 545; Fijałek, *Wnuk*, p. 185—190; Wolf, p. 53.

[2] *S, R. Pr.*, II, p. 587; III, p. 81—82; *Cod. Vit.*, p. 72, Nr. 233.

Vyzną kartu su Vytautu. 1390 m. Vytautas davė jį įkaitu Ordinui. Užmuštas kare prieš Jagėlą ties Vilniumi (1390).

Tėvo valdymo laikais jis turėjo Naugardą per pusę su Vaidotu[3].

Ž y g i m a n t a s — antras pasižymėjęs Kęstučio sūnus greta Vytauto, kartu su juo dirbęs. Didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu tapo vėliau (1440), Vytautui mirus.

Ar turėjo jis kitą vardą? Jis atrodo lietuviškas ir atitiko panašų krikščionių vardą, tai gal dėl to krikštijantis nereikėjo kito vardo duoti.

B u t a u t a s — vienas pirmųjų Kęstučio sūnų, gal iš pirmosios žmonos. Jis buvo gimęs apie 1345 m. ar anksčiau[4].

Lietuvos metraščiai, o jais sekdami visi tie, kurie ėmė iš ten žinias, visai nutyli ir nemini Butauto vardo, nes jis pabėgo pas vokiečius.

Vokiečiams svarbu buvo ką nors iš žymesniųjų asmenų patraukti savo pusėn, kad per juos galėtų prieiti prie paties Lietuvos centro ir per juos ją plėšyti. Jiems pavyko prieiti prie Kęstučio sūnaus Butauto — jaunikaičio, niekur ir niekuo nepasižymėjusio, o turinčio didelių ambicijų. 1365 m., kai Kęstutis ir Algirdas buvo Volynėje ir ten kovojo su lenkais, jis sumanė padaryti perversmą. Saugojęs Trakų pilį Darsūna visa tai sutrukdė ir norėjo jį suimti, bet Butautas su 15 draugų, tarp kurių buvo ir žymus bajoras, vėliau pagarsėjęs pas vokiečius Survila, pabėgo į Prūsus su įvairiais prietykiais, nes Darsūna jį vijosi.

---

[3] Paszkiewicz, *Krewo*, p. 325—330; Wolf, *Ród Giedymina*, p. 59—61.

[4] Amžius nustatomas tuo būdu ir tik apytikriai: pabėgo 1365 m., buvo vedęs, tuomet jau turėjo sūnų, dar kūdikį, Vaidutį. Kadangi kunigaikščiai vesdavo anksti, tai pabėgdamas turėjo ne mažiau kaip 20 metų, vadinasi, gimė prieš 1345 m.

Butautas atvyko į Įsrutį (VII.25) ten pasakojo, kas jis ir ko norįs. Vokiečiai apsidžiaugė, kad pas juos sveikas ir gyvas atbėgo Kęstučio sūnus, tačiau apgailestavo, kad jam nepavyko padaryti perversmo. Tarpu sugalvojo panaudoti jį savo kovose prieš Lietuvą. Jie nutarė, kad reikia kuo iškilmingiau apkrikštyti, padaryti tat Karaliaučiuje. Į krikštynas surinko visus Ordino dignitorius, pakvietė buvusius tuo laiku Prūsuose anglų svečius, ta proga gausiai jį apdovanojo. Jis gavo Indriko vardą.

Neilgai trukus po to Žolinių žygyje Butauto vedami vokiečiai su daugybe svečių traukė prieš Kęstutį į Lietuvą.

Vokiečiai buvo pasiruošę ilgam, dideliam žygiui, išbuvo plėšikaudami ir kariaudami 12 dienų. Trakus aplenkė, apgulė Vilnių. Bet jo nepaėmė, turėjo skubiai grįžti atgal lietuvių vejami.

Butautas pasirodė vokiečiams per menkas keliavedis, nepajėgė Lietuvos atiduoti. Jis šitame žygyje rengėsi tapti Lietuvos karaliumi, o grįžo su vokiečiais į Prūsus pabėgėliu. Po to politinė jo karjera pasibaigė, išėjo iš Prūsų. Visą laiką jis trankėsi Vokiečiuose, Čekuose, po karaliaus kiemą. Pabėgėlis, be darbo, Lietuvos karalius be sosto. Mirė Prahoje 1380.V.7[5].

---

[5] Apie Butauto pabėgimą iš kronikininkų plačiausiai yra rašęs Wigand. Wigand sako apie Butautą: „Atsitiko, kad toks pagonių karalius Butautas, Kęstučiui esant kare, pasiliko namie ir su savo bajorais, kitais ir savo broliu Survila išėjo į girią prieš tai pasiuntęs į Karaliaučių savo keliavedį, vardu Darsūna. Bet paskui jie gailėjosi, nes kelias naktis laikė uždaręs kalėjime, o paskui grįžo į Lietuvą."

Šitą painų aprašymą istorikai ir Wigando komentatoriai stengėsi išpainioti, kilnodami esamus sakinius ir žodžius iš vienos vietos į kitą ar pridėdami naujus.

Kaip žinoma, liko tik vertimas į lotynų kalbą su klaidomis, sutrumpintas, o pats originalas dingo. Dar juo naudojosi gyvenęs XVI a.

Jo sūnus Vaidutis, dar kūdikis likęs Kęstučio globoje, kiek paūgėjęs pabėgo iš senelio pas savo tėvą 1381 m., o iš ten — pas imperatorių. Matyt, tėvas neužmiršo, o sūnus nekaip jautėsi, gal perdaug globojo[6]. Be to, buvo kam papasakoti apie pabėgusį tėvą.

Jis bastėsi po svetimus viešpačių kiemus. Atrodo, ilgainiui jis tapo kunigu, net pasidarė Krokuvos universiteto rektoriumi[7]. Šiaip niekuo nepasižymėjo, neilgai gyveno.

V a i š v i l o vardas iki šiol buvo žinomas, tačiau jis

Prūsų istorikas Schtütz. Jisai ne tik sekė Wigandu, bet ir taisė jį, šį tą nuo savęs pridėdamas. XIX—XX a. istorikai, rašydami apie Butauto pabėgimą, remiasi ne Wigandu, bet Schützu, manydami, kad jis darė kombinacijų pražuvusiame originale ir dėl to atsirado dar daugiau painiavų ir prieštaravimų. Pvz., Darsūna, anot Schützo, buvo Vilniaus viršininkas, o Vilnius Kęstučiui nepriklausė.

Darsūna vydamasis girioje pagavo Butautą, uždarė kalėjime. Butautas išspruko, Darsūna kovoje žuvo (*S. R. Pr.*, II, p. 550—553). Kitas kronikininkas (Ann Thor) sako, kad Darsūna žuvo kovodamas su Ordinu 1375 m. (*S. R. Pr.*, III, p. 94. Turbūt tas pats, kuris saugojo Butautą).

Tiesa, po 1365 m. yra minimas Darsūnos sūnus.

Visi istorikai, sakau, sekė Schützu nepatikrinę, kiek galima, painaus originalo Wigando vertimo. Apie Butautą nurodo smulkių žinių Hirsch (*S. R. Pr.*, II, p. 550—553) ir visi pakartoja jį netikrinę. Hirsch aiškina taip: keliavedis buvo kitas žmogus, o Darsūna — viršininkas, sužinojęs apie ... suėmė. Butautą bajorai atleido, o jis pats grįžo.

Jis paėmė iš Schützo žinią, jog bajorai užmušė Dirsūną.

Wigandas apie užmušimą nesako: Dirsūnas grįžo į Lietuvą.

Vis dėlto užtinkame vėliau Dirsūną: 1375 m. krito kovoje. Gal tas pats?

Tas pats atsitiko ir Liet. encikl. straips. Butautas (XIV, Studnick. *O. i K.*, p. 76—79, 100—131, Šapoka, *Liet. encikl.* , IV, p. 1198—1200).

[6] Ann Thor (*S. R. Pr.*, III, p. 115)

[7] Fijałek, *Wnuk Kęstuta*, p. 181—197; Wolf, *Ród Giedymina*, p. 34, mano, ar nebus jis vyresnysis Patirgo sūnus.

nebuvo laikomas Kęstučio sūnumi. Buvo manoma, kad tai galingas Lietuvos ponas. Tačiau dabar yra manančių, jog jis Kęstučio sūnus.

Vaišvila minimas 1358 m., kai vedė sieną tarp Lietuvos ir Mozūrų[8]. Jis valdė žemes Guduose. Lohojskas jam priklausė. Gal ir jis anksti mirė. Jis galėjo būti Kęstučio sūnus.

Kęstučio sūnumis kartais vadinami ir tie, kurie jais negalėjo būti.

Neseniai vienas anų laikų tyrinėtojas, p. Puzyna, įrodinėjo, kad Kęstučio sūnus, be Vaišvilos, buvęs dar ir S t i r p e i k a.

1367 m. sutartyje tarp Lietuvos ir Livonijos jis pavadintas kunigaikščiu, bet iš to daryti išvadą, kad jis būtų Kęstučio sūnus, dar per greita[9].

Taip pat neteks vadinti Kęstučio sūnumi ir Survilos.

Wigand, kalbėdamas apie Butauto pabėgimą, sako, jog su juo pabėgęs jo brolis Survila[10]. O toliau jo likimas kitoks, negu Butauto. Jis buvo tik žymus Lietuvos bajoras[11], pasiliko Ordine ir ten iškilo, valdydamas jo pilį, kovodamas prieš Lietuvą. Be šitų, yra dar kitų klaidingai priskiriamų.

---

[8] Jakubowski, *Opis Księstwa Trockiego*, p. 45. Paszkiewicz, *Krewo*, p. 37—39, 302—304; Wolf, *Ród Giedymina*, p. 48—49, neigia, bet vėliau (*Ksiąz. Litewscy*, p. 160) pripažįsta.

[9] Taip daro Puzyna, p. 132.

[10] Wigand (*S. R. Pr.*, II, p. 550).

[11] Puzyna laiko sūnumi. Paszkiewicz teisingai neigia (*Krewo*, p. 303—304); taip pat Wolf (*Ród Giedymina*, p. 50); Stadnicki, *O. i K.*, p. 78.

Žinomos trys Kęstučio dukterys[12]. Jos visos iš Birutės. Kai kas mano, kad jų buvę daugiau, bet per maža įrodymų teturime. Apie kitas sklinda pramanytos pasakos[13].

Vyriausioji Miklausė. Ji ištekėjo į Tverę 1375 m. Apsikrikštijo Marės vardu. Mirė 1405 m.

Kita Danutė (krikšto vardas Ona), ištekėjo 1380 m. į Mozūrus už Jonušo. Mirė 1429 m.

Trečioji, pati mažoji Ringelė, minima pirmą sykį tėvui mirus 1392 m. Vytautui esant pas vokiečius, pilyje prie Kauno, pas jį buvo ir Ringelė. Į šitą pilį atvyko Indrikas, Mozūrų kunigaikštis, Plocko vyskupas, 20—22 metų jaunikis. Jis buvo gavęs iš Jagėlos politinę misiją — prikalbinti Vytautą, kad susitaikytų.

Indrikui taip patiko Ringelė, kad nutarė vesti. Tikėdamasis gauti dispensą, jau dabar ją vedė.

Ringelė jau po kelių mėnesių buvo našlė[14]. Vėliau ji ištekėjo į Moldaviją. Ten ji blogai gyveno su vyru, buvo ją išvaręs iš namų. Antrą sykį našle tapo 1433 m. O kitais me-

---

[12] Paszkiewicz (*Krewo*, p. 305) sako, kad buvusi ir ktvirta. Jos ir jos vyro vardai nežinomi. Vienintelis šaltinis — Wigand, p. 57 (*S. R. Pr.*, II, p. 525). Jis sako, jog Kęstučio žentas 1364 m. vijosi vokiečius girioje, plėšikavo. Leidėjai sako, jog tai buvęs Mozūrų Jonušas, bet jis vedė vėliau — 1380 m., tai iš to Paszkiewicz daro išvadą, kad tai buvęs kitas.

Manau, kad per maža įrodymų, jog ji yra buvusi. Vieno Wigando neužtenka: galėjo tai būti Jonušas (vėliau pasidaręs žentu) ar kitas asmuo, visai ne svainis. Juk Wigando kronikos atskiros vietos vėliau buvo prdirbinėtos, be to, vertimas buvo blogai atliktas.

[13] Wolf, *Ród Giedymina*, p. 52—53.

[14] Gali būti, kad Ringelės romanas su Indriku įpintas į Shakespeare's „Žiemos pasaką“ (Caro, III, p. 107—110).

tais, posūniui įsakius, buvo užmušta ir jos sūnus nužudytas (1446).

Pramanyta viena Kęstučio duktė įpinta į romantišką istoriją. Ją pagrobęs vienas vokietis Valter v. Staden. Jos vardas neminimas, nurodoma tik amžius — 19 metų. Sako, vesti nenorėjęs, tai prispyręs ją įstoti į Agnesų vienuolyną Moguntijoje (Mainz'e)[15].

ŽMONOS

Neabejojama, kad Birutė buvo Kęstučio žmona. Ar ji vienintelė? Senesniais laikais sakydavo, kad Birutė buvo jo vienintelė žmona, visi Kęstučio vaikai buvę iš jos kilę[16].

Jau XIX a. imta dėl to abejoti ir pradėta manyti, kad Kęstutis turėjo kelias žmonas, kad Birutė buvo jo paskutinė žmona. Šitai matyti iš tokių duomenų.

Vienas Kęstučio sūnus Patirgas jau veikė 1348 m., tai galėjo gimti bent apie 1330 m. ar anksčiau. Duktė Ringelė, ištekėjusi 1392 m. (žuvusi 1434 m.), bene bus gimusi apie 1372 m. Taigi visi vaikai negalėjo būti iš Birutės. Todėl reikia manyti, jog Birutė buvo paskutinė jo žmona, iš eilės antroji ar trečioji.

Kas buvo kitos Kęstučio žmonos, nežinome.

Kiek vaikų turėjo Kęstutis? Pas istorikus tas skaičius

[15] Kotzebue, *Geschichte*, II, p. 196. Korzeniowska (*Atlas Hist.*, Tablice genealogiczne Jagellonów) tą vokietį vadina tuo pačiu, tik prancūzišku vardu — Gautier de Stadion.

Savaip tą temą palietė A. Mickevičius poemoje „Konrad Wallenrod".

[16] Stryjkowski, I leid., p. 467.

įvairuoja. XIX—XX a. imta sakyti, esą buvę 6 sūnūs ir 3 dukterys[17].

Gabūs, energingi ir ilgaamžiai buvo Birutės vaikai. Bet, atrodo, kad tokių privalumų turėjo gal ne visi, bet ir anų žmonų vaikai[18].

BIRUTĖS KILMĖ

Birutės vardo nemini nė vienas XIV—XV a. raštas, nemini jos nei Kęstutis, nei Vytautas. Sūnui tat visai suprantama, ir nebuvo reikalo nei įmanoma minėti motiną vardu.

Kad Birutė buvo Kęstučio žmona gyvojoje tradicijoje tai išliko. Apie Birutę buvo apysakų ir legendų, kurios į Lietuvos metraščius pateko antrojoje XV a. pusėje ar XVI a. Ten buvo įdėta legenda, kaip ją romantiškai pagrobė Kęstutis, legenda, primenanti senovės romėnų vestales.

Pasak tos legendos, Birutė buvusi vaidilutė, drauge su kitomis tokiomis pat mergaitėmis prižiūrėdavusi šventąją ugnį Palangoje. Kęstutis, jodamas į Prūsus, atsitiktinai pamatęs, pamilęs, pagrobęs ir pasiėmęs į Trakus. Yra ir kitas šios legendos variantas, supintas su anuo.

Žinomoje Birutės dainoje, parašytoje Valūno XIX a. pradžioje, Birutė — žvejo duktė ir, be to, vaidilutė. Ją, nešančią broliams pietus, pasitiko pajūryje Kęstutis.

Ar turi istorinį pagrindą ta legenda?

Ji negalėjo būti vaidilutė, šventosios ugnies prižiūrėtoja, nes per atkampiai nuo Lietuvos centro buvo Palanga, kad galėtų būti moterų (vaidilučių) vienuolynas.

---

[17] Wolf, *Ród Giedymina.*

[18] Puzyna, p. 131—132.

Žibintas Palangoje galėjo būti, ugnį prižiūrėti galėjo moterys, kaip dažnai jos tat daro, gal tai buvo net labai reikalinga žvejams, bet tokio nuolatinio užsiėmimo būti negalėjo.

Palangos vokiečiai nebuvo užėmę, nes jiems nebuvo reikalinga. Keliai iš Klaipėdos į Kuršą ėjo per Kretingą, aplenkdami tuščią, balų apsuptą nedidelę Palangos kalvą.

Galbūt tas Kęstučio romanas taip ir įvyko, kaip pasakoja legenda: viename žygyje prieš vokiečius Kęstutis susipažino su Birute, patiko jam ir pasiėmė į Trakus.

Renesanso laikais, kai Lietuvos rašytojai buvo susipažinę su romėnų istorija ir literatūra, rado panašumo su vestalėmis ir įterpė į metraštį[19].

Stryjkowski, rašęs XVI a. Lietuvos istoriją, pakartoja tą naują legendą. Jis nurodo ir šeimos pavardę, iš kurios ji bus kilusi, būtent, iš Vidimanto, Žemaičių didiko.

Pakartoja, tik labiau išpuošia tą pačią pasaką Narbutas savo lietuvių tautos veikaluose.

„Surinkti vietoje Prūsų Lietuvos archeologų tyrinėjimai patvirtino Stryjkowskio pateiktą žinią, kad ant to kalno (Birutės) buvo Praurimos altorius, ant kurio kūrenosi amžinoji ugnis, vaidilučių saugojama. Šitos vietos patys kryžeiviai niekuomet nelietė: ar kokiais burtų sumetimais, ar dėl to, kad plaukiant jūra, ta ugnis, visuomet deganti, buvo naudinga. Altorius ir apeigos pergyveno visas pagonių liekanas Žemaičiuose, nes Jagėla ir Vytautas, gerbdami kunigaikštienę Birutę, bet negalėdami jos palenkti prie krikščionybės, turėjo ją palikti su savo apeigomis. Liaudis, likusi prie savo senųjų prietarų, jai gyvai esant, pradėjo gerbti ją kaip dei-

[19] Šitą klausimą, kaip pateko į metraščius, išnagrinėjo Tichomirov (*O sostavie*, p. 33) ir vėliau Ukrainos mokslininkas Suszycki (p. 201—203, 341—344).

vę — taip tvirtina Stryjkowski. Kai mirė, ją palaidojo po amžinosios ugnies altoriaus griuvėsiais"[20].

Visa, ką čia rašė Narbutas, — jo fantazijos kūrinys. Jokie Prūsų Lietuvių archeologai Praurimos altoriaus neieškojo ir nesurado; amžinosios ugnies altoriaus nebuvo.

O Birutės gyvenimo galas buvo visai kitoks, negu norėtų Stryjkowski, ir Narbutas.

BIRUTĖS GIMTOJI PADERMĖ

Stryjkowski sako, kad Birutė yra kilusi iš Vidmantų (Vidimantų) giminės. Juo seka T. Narbutas ir XX a. prof. Jonynas[21]. Tas sakymas paremtas nesusipratimu. Jis yra kilęs iš klaidingo vienos metraščių vietos aiškinimo.

Tenai buvo aprašoma, kaip Jagėla žiauriai nukankino Birutės dėdę ir pusbrolį. Dėdė vadinosi Vidimantas (Vidmantas), tai ir jos tėvas, sako, kilęs iš tos pat padermės, taigi, turėjo taip pat vadintis Vidimantu. Šitai paremta nesusipratimu. Lietuvoje pavardžių tuo laiku dar nebuvo; žmogus turėjo vieną asmens vardą; kad atskirtų, pridėdavo kartais tėvo vardą, todėl tėvo ir sūnaus vardai buvo skirtingi[22].

Vienas iš vėlesniųjų Lietuvos mokslininkų genealogų p. Puzyna (rašęs lenkiškai), užsiimdamas Birutės kilimu, išveda ją iš tų Vismontų Bulių, kurių vardą užtinkame Mindaugo laikais[23]. Šitai taip pat neįrodyta, paremta spėjimu, nes p. Puzyna remiasi Raudėnų rankraščio duomenimis, o jis yra Narbuto falsifikatas.

[20] Narbutt, *Dzieje*, t. I, p. 86—88.

[21] *Liet. enc.*, t. III.

[22] Apie tai rašiau ir *Liet. enc.*, t. III, Birutė.

[23] Puzyna, p. 132.

Taigi ir šitai reikia atmesti.

Iš kurios v i e t o s kilo Birutė? Nežinome. Galbūt nuo Palangos, tiktai g a l b ū t. Tradicija nesipriešina tam, kas neabejotinai žinoma.

Iš kokio l u o m o ji buvo kilusi?

Puzyna mano, kad iš nurodytosios kunigaikščių padermės. Kęstutis, sako, pykęs, kam Jagėla išleidęs savo seserį už Vaidilos, žemos kilmės žmogaus. Tai buvusios nelygios jungtuvės, ir užtat Vaidilą pakoręs. Jeigu Kęstutis reikalavo lygių jungtuvių savo giminaičiams, tai ir jo žmona negalėjo būti paprasta bajorė, o turėjo būti tik iš kunigaikščių padermės.

Ir čia klaidingas tvirtinimas. Kęstutis liepė pakarti Vaidilą už šnipinėjimą ir dėjimąsi su vokiečiais, o ne už vedybas.

O pasipiktinimas nelygybe galėjo būti vėlesniųjų kronikininkų įdėtas. Antra vertus, Vaidila buvo kilęs iš bajorų, o ne žemojo luomo žmogus.

Taigi nurodymas į Vaidilą nepadės išspręsti Birutės kilmės. Kad iš bajorų kilusi, tat galima tik spėti. Žemaičiuose daug jų buvo. Ar iš turtingos ir galingos padermės, nežinome. Vargu galėjo ji būti stipri, galinga, kol Vokiečių ordinas naikino Žemaičius. Buvo be abejo energinga giminė.

Birutei nutekėjus į Trakus, iškilo jos giminės — ten minimi — dėdė, pusbrolis, kol kovose su vokiečiais kiti giminaičiai buvo žuvę. Be abejo, jie padėjo Kęstučiui administracijos darbe. Gal jau buvo pratę prie administracijos darbo, dirbdami Žemaičiuose kokioje pilaitėje, ją gindami ir valdydami. Taigi jie buvo aukštos kultūros, turėjo politinių gabumų. Jie buvo labai artimi Kęstučiui, nes Jagėlos kerštas ir juos kuo labiausiai palietė: juos vienus žiauriai nukankino.

Vytauto laikais negirdėti apie Birutės gimines — ar jie buvo negausūs ir lengva juos išžudyti, ar jeigu būtų užsilikę Žemaičiuose, gal būtų priminę apie save.

BIRUTĖS VARDAS

Birutė yra tikras lietuviškas moteriškas vardas, ne pramanytinis ir ne naujas darytinis. Nors moteriškų vardų iš istorijos laikų mažai tesurinkta, vis dėlto atrodo, kad Birutės vardas buvo vartojamas[24].

Kaip kuriozą nurodau vieną, rodos, seno lenkų istoriko, Birutės vardo aiškinimą.

Biruta — tai skandinavų žodis, brut — braut (nuotaka, jaunamartė). Rytų slavai įdėjo i, ir pasidarė birut, biruta.

Išeitų, kad tai skandinavų žodis, rusų iškreiptas, lyg Žemaičiai būtų rusai[25].

---

[24] Viename dokumente yra minimas Kauno pavieto bajoras Jakas Vežeikonis su žmona Birute (Jakas Vežeikonis s žonoju Birutoju — rus.) turėjo ūkį Užnabelyje, kitaip Aristave. (Iš K. Jablonskio archyvo).

[25] Szajnocha, *Lechicki początek Polski*, 1858, p. 263.

AR BUVO TRAKŲ SUTARTYJE KITOS, PASLĖPTOS MINTYS

1379 m. Trakų sutartis — pirmas ilgesnio laiko paliaubų raštas. Antra vertus, po jos prasideda aiški Jagėlos kova pries Kęstutį, padedant vokiečiams. Todėl vėlesniais laikais mokslininkai ėmė ieškoti šitoje sutartyje paslėptų, toli siekiančių tikslų. Jų beieškant atsirado didžiausia nuomonių įvairovė. Tie, kurie buvo Trakuose susitarę, vargu ar apie tai bus galvoję.

Voigtui, Boldtui suprantama buvo, nors matė ir neaiškumų, ko norėjo pasiekti susitariančios šalys: abiem pusėms buvo žalingas mažasis karas, plėšikavimai, visa tat trukdė ūkio kultūros darbą. Vokiečiams rūpėjo priešpiečių valdos neapgintos, skystai gyvenamos pietryčių valdos. Greta, priešpriešiais stovi Palenkė, Gardino žemė, jų tarpas taip pat tuščias.

Ordinas matė ramybėje tokią didelę naudą, jog darė paliaubas su pagonimis[1].

Šita sutartis buvo vykdoma, nes buvo abiem pusėms naudinga.

Nieko pikto neieškojo ir Kotzebue; jis rado, jog Ordinas nebuvo toks stiprus, kad galėtų apsieiti be paliaubų ir sutarčių net su pagonimis[2].

Tačiau lenkų ir lietuvių istoriografijoje matome pastangų atrasti paslaptingus ir labai nedorus tikslus bei planus; šitam įrodyti labai dažnai iš piršto išlaužiami motyvai. Betgi

---

[1] Voigt, *Geschichte*, V, p. 245—246; Boldt, *Der Deutsche Orden*, p. 429.

[2] Kotzebue, II, p. 216.

dažniau jų laikų politinės ir ideologinės nuotaikos atsispindėjo tose išvadose.

Narbutas, rašydamas apie sutartį, sako, kad lietuviai norėję paliaubų tikrajai Lietuvai ir Žemaičiams, bet Ordinas atsisakęs, nes tai esančios pagonių šalys, todėl jie negalį. O Rusia — krikščionių šalis, nors dar ne katalikų, bet galinti susidėti su Romos Bažnyčia, taigi su rusais paliaubas galima daryti.

Lietuvos pusė nesutiko išplėsti paliaubų visoms Ordino žemėms, nes turi būti lygūs plotai iš abiejų pusių.

Tikybiniai Ordino sumetimai yra iš oro pagauti: jam rūpėjo svetimas žemes užgrobti, — taigi, politiniai ir ūkiniai sumetimai[3]. Toliau Narbutas savo išvedžiojimams suteikia Voigto nuomonę.

Šitą Narbuto nuomonę palaiko prof. Jonynas. Sugalvojęs paliaubas, Kęstutis pats jas pasiūlęs krikščionių žemėms. „Nenorėdamas susikompromituoti katalikiškos Europos akyse, ordinas negalėjo visiškai atmesti pasiūlymo, bet, matyt, darė tat nelengva širdimi"[4].

O iš tikrųjų nei Europa, nei Ordinas nebrangino stačiatikių, net kartais jų labiau nekentė negu nekrikščionių. Ordinas taip pat nepaisė, ką pasakys „Europa". Juk jis kariavo ir su katalikais. Popiežius kartais duodavo Ordinui gerų patarimų, kad elgtųsi kitaip, ar net pabardavo, o tas darė savaip, kaip reikalavo politiniai jo interesai, o ne Bažnyčios reikalai.

Bet bus iš oro pagautas pasakymas, jog Kęstutis pirmasis sugalvojęs paliaubas, jog jis pasiūlęs jas duoti tik rusų žemėms ir dėl to, kad jos krikščionių. Kęstutis buvo pakan-

---

[3] Narbutt, V, p. 255—260.

[4] Jonynas, *Jagėla*, p. 261—262.

tus, tikybos nepaisė, betgi negalėjo aukščiau iškelti žemaičius ir aukštaičius, negu rusus.

Danilovič nenorėjo ieškoti suprantamų, žmoniškų motyvų paliaubose. Jis pajuokė už tai Voigtą ir Kotzebue ir davė motyvus . „Manau, sako, kad tai buvo gudrūs vyliai Jagėlai su Kęstučiu suvaidinti"[5]. Ta mintis prigijo. Po to istoriografijoje prasideda Ordino suktybių ieškojimas. Jis tampa pikto įkūnijimas, nepaprastai gudrus, be suktybių ir vylių nė žingsnio negalįs padaryti.

Lengva šitaip galvojant rašyti istorijas: užuot tyrinėjus realią padėtį, realius interesus, nes tai reikalauja darbo, geriau viską suversti piktai Ordino vadovų valiai. Politinis nupuolimas, vilties nustojimas po Rusų jungu vertė ir praeityje ieškoti nelaimingų aukų: Lietuvos ir Lenkijos pusėje buvo visi geri, dori, bet lengvatikiai, todėl nedori priešai juos apvildavę, jų tarpe sėdavę intrigas, o paskui pražudydavę.

Jie save niekindavo: nei Ordinas buvo ypatingai gudrus kaip žaltys ir per daug piktas kaip velnias, nei lietuviai nebuvo neišmanėliai, nežinoję, kas dėjosi jų žemėse.

XIX—XX a. vykstant tautinėms lietuvių ir lenkų kovoms, atgimstant naujai Lietuvai, lenkų istorikai piktybių ieškojo jau ne vokiečių, o lietuvių pusėje. Iki šiol buvęs Kęstutis moraliai švarus, narsus, kilnios dvasios, bet naivus, naujausioje istoriografijoje pasidarė piktas, intrigantas, tykojąs pražudyti nekaltą ir dorą Jagėlą.

Paskui pasirodė, kad tokios nuomonės užkrėtė kai ką iš lietuvių.

Kołankowski sako, kad Kęstutis sumanęs per paliaubas su vokiečiais atiduoti Jagėlos žemes plėšti. Tai buvusios intrigos prieš Jagėlą. Jis taip argumentuoja:

---

[5] Daniłowicz, *Skarbiec*, I, p. 229.

a) 1377—1379 m. Ordinas smarkiai puolė Palenkę, Kęstučio valdomą. Jis siekęs sostinę, o čia vietoj keršto Ordinas sulaukė iš Lietuvos negirdėto dalyko — paliaubų Trakuose 1379. IX.29. Kęstutis jas priėmė, todėl nenoromis turėjo jas priimti ir Jagėla.

b) Paliaubos 10 metų saugoja Kęstučio valdas, neliečia tikrųjų lietuvių žemių, ypač Žemaičių, kurių norėjo gauti Ordinas, o jos visos priderėjo Jagėlai.

Taigi paleido naują pasaką: Kęstutis — rusų, ne lietuvių žemių viešpats, o Jagėla rūpinosi lietuviais.

c) Kęstutis vienas buvo susitaręs su didžiuoju magistru 1379 m. vasarą, o užbaigė Trakuose su Jagėla.

d) Jagėla, įspėtas motinos, visa tai sugadino: Skirgėla liepos mėnesį, išvykęs į Ordiną, parengė dirvą artimesniam susipratimui, o per vaišes pas jį Vilniuje parengė dirvą[6].

Žemaičiai nepriklausė Jagėlai. Kęstutis nebuvo susitaręs su Ordinu. Žinome, kad buvo atvirkščiai, kad Jagėla tarėsi su Ordinu prieš Kęstutį.

Deja, tos pasakos kai ką iš lietuvių įtikino.

---

[6] Kołankowski, I, p. 16—18; Kuczyński, p. 201—202.

RYGOS SUTARTIES (1380) ĮVERTINIMAS

Lenkų istorinėje raštijoje ji įvertinama ir aiškinama vienodai — pripažįstama, jog ji nukreipta prieš Kęstutį, tik vieni smerkia Jagėlą, piktinasi jo darbu, kiti ramiai konstatuoja faktą. Smerkia Smolka, Prochaska, Stadnicki, dargi Kołankovski pripažįsta šitą aplinkybę, kad ji prieš Kęstutį nukreipta[1].

Tik lietuvių literatūra sudaro išimtį, atrodo, toje kryptyje — vienas žmogus.

Prof. Jonynas, rašydamas savo „Jogailoje" apie Rygos sutartį, sako: Kęstučio valdomos žemės bei Žemaičiai tikrai buvo išimtos iš paliaubų, tačiau šitai „negali būti laikoma Kęstučiui nedraugingu aktu".

Nors siekiama atskirti Kęstutį nuo Jagėlos, tačiau sako: „Abudu Lietuvos valdovai turėjo tat jausti, bet, aplinkybių spiriami, stengėsi pasiekti tai, kas buvo galima. Beje, Jogaila, kaip aukščiausias krašto suverenas („Magnus rex Lettowie", kaip išsireikšta sutartyje) nebuvo reikalingas Kęstučio parašo arba, teisingiau sakant, antspaudo prikabinimo"[2].

Į viduramžių laikus perkeliamos vėlyvesnių ir net dabartinių laikų savokos „nedraugingas aktas" arba „krašto suverenas" — terminas absoliutizmo laikų padaras.

Iš esmės gi šitie tvirtinimai priešingi žinomiems faktams.

Jeigu Jagėla Lietuvos dalį aiškiai leidžia pulti, o pats

---

[1] Smolka, *Kiejstut*, p. 105; Prohaska, *Upadek*, p. 493—494, *Jagiełło*, p. 36, I; Stadnicki, *Olg. i K.*, p. 168—169; Kołankowski, I, p. 16—18; Kuczynski, p. 201—202

[2] Jonynas, *Jogaila*, p. 262.

vokiečiams niekaip netrukdys, o šitai paslėpė, tai aišku, kad sutartis buvo nukreipta prieš Kęstutį, nuo kurio slėpė. Jagėlos darbas darosi baisesnis, kad nepranešė Kęstučiui.

Žinoma, ir negalėjo jam pranešti, nes slapta susimokė su vokiečiais, su jais susitarė prieš Kęstutį ir Lietuvos vakarus.

Kitoje anos studijos vietoje atrodė, lyg Kęstutis nujautė, ką darė Jagėla. Galbūt nieko gero nelaukė. Bet kas buvo Jagėlos padaryta, tikrai nežinojo.

Ar Jagėla turėjo teisę tai daryti? Pagal viduramžių feodalinę tvarką sutartyse, kurios kur nors liečia vasalą ar jo teritoriją, visuomet ir jis pats dalyvauja.

O Kęstutis netgi nebuvo Jagėlos vasalas. Jis lygus anam, galbūt Jagėla turėjo tik garbės pirmenybę. Šitai matome iš įvairių Lietuvos sutarčių su mozūrais, vengrais, lenkais, pagaliau ką tik padarytoji (1379) Trakų sutartis rodo, kas turi pasirašyti.

KUR YRA DAUDIŠKĖ?

Anų laikų kronikos šitą vietą įvairiai vadina — Dovidiškė, Daudiškė, dažniau Daudiškė. Kur ji yra?

Daniłowicz sako — tai buvo Daugai, netoli Alytaus[1].

Narbutas išveda tą vardą iš Gardino viršininko Dovido. Jo nuosavybė buvusi kairiajame Nemuno krante tarp Gardino ir Prūsų, taigi tiksliai nenusako. Ir pats Narbutas nežinojo, tos vietovės vardą susiejo su Dovidu nieku tai negalėdamas pagrįsti.

Priima tokį aiškinimą Stadnicki, tik jis tą vietą nurodo prie Prūsų sienos. Jis nesutinka su S. R. Pr. II aiškinimu, kur sakoma, kad tai esą dabartiniai Šiaudiniškiai[2].

Weber sako, kad tos Dovidiškės ar Daudiškės buvusios pris dabartinių Pilviškių[3].

Ir koks dabar vardas teisingesnis? Daudiškė ar Dovidiškė?

Neteisinga būtų vadinti Dovidiškės. Iš kur galėjo atsirasti šitas Dovido vardas? Narbutas iš vardų skambėjimo panašumo išvedė vietovę nuo Dovido viršininko, pakombinavo, kad tai buvo jo nuosavybė. Kad būt šitą vietovę gavęs Dovidas, niekur įrodymų nėra.

Lietuvių raštijoje sekė Narbutu prof. Jonynas. Taigi šitą iškraipymą reikės atmesti.

Vokiečių kronikos, tiek galėjo, užrašinėjo lietuviškus vardus teisingai, ypač tai buvo svarbu karo reikalams; ten vengė iškraipymų. Visai lietuviškai skamba Daudiškė.

---

[1] Daniłowicz, I, p. 232.

[2] Stadnicki, *Olg. i K.*, p. 170; Narbutt, V, p. 263.

[3] Weber, p. 526.

Be to, šita vietovė Ordinui buvo žinoma, dažnai žvalgų nurodoma. Ne sykį šitoje apylinkėje medžiojo kunigaikščiai, medžiodavo ir paprasti bajorai. Turėjo būti taip pavadinta vieta girioje, sunkiau prileisti, kad ten būtų trobos, kad tai būtų koks dvarelis ar ūkis. Praeinantieji kariai nebūtų palikę.

Daudiškė turėjo būti netoli Prūsų sienos, niekieno žemėje, dėl to buvo patogu susieiti svečiams. Todėl ją abi šalys ir pasirinko. Taigi Daudiškė — sena lietuvišku vardu vieta.

O dėl jos vietos yra artimesnių nurodymų.

Wigand kelis sykius mini, bet jis nustatymui duoda nedaug medžiagos, užtat yra smulkių žinių ir gana tikrų žvalgų pranešimuose apie kelius į Lietuvą („Wegeberichte"). Ten žvalgai nurodo atstumus, kokiu keliu eiti, kur pasiganyti[4].

Ir atrodo, kad Weber savo realiu galvojimu buvo arti teisybės. Jis sakė Daudiškę esant arti Pilviškių.

Prochaska, remdamasis „Wegeberichte", bandė rasti Daudiškę ten, kur yra Šiaudiškių dvaras. Šitą sutartį jie vadina ne Daudiškės, bet Šiaudiškės vardu.

Prof. Totoraitis plačioje savo knygoje apie Sūduvą ten pat apsistojo[5].

Bet kaip dabar esamieji Šiaudiškiai virto Daudiške niekas nebandė išaiškinti.

Kaip sakoma „Wegeberichte", Daudiškė buvo nurodytoje vietoje, tik gal kiek į vakarus. Veikiausiai bus tas vardas išnykęs.

---

[4] *Wegeberichte* (*S. R. Pr.*, II; p. 682—684 686, 688—689, Nr. 39; 40; 45; 54, 55).

[5] Totoraitis, *Sudūvos Suvalkijos istorija*, p. 2—3.

Dėl Daudiškės sutarties tikslų nedaug tebuvo abejonių mokslinėje raštijoje. Visiems buvo aišku: prasidėjo kova Jagėlos su Kęstučiu, ir šitoji sutartis buvo nukreipta prieš Kęstutį. Jeigu ginčydavosi, tai tik dėl Jagėlos moralinio ir politinio įvertinimo, ir tai tik kai kurie lietuviai, kurie norėtų pateisinti Jagėlą.

Narbutas taip ėmė teisinti Jagėlą: jis tikrai pasirašęs sutartį, bet neketinęs jos vykdyti, net jis buvęs nusistatęs prieš Ordiną, taigi norėjęs jį apgauti.

Mokslinėje raštijoje niekur šitokia mintis neprigijo, tačiau buvo viena išimtis lietuvių literatūroje: ją vis dėlto iškėlė tie, kurie tyrinėjo Jagėlos darbus.

Vieno laikoma „sunkiai išaiškinama"[7], kito — „vienas iš tamsiausių dokumentų lietuvių tautos istorijoje"[8].

Ir vis dėlto pripažįstama, jog ji nukreipta prieš Kęstutį.

Jonynas pritaria Narbuto nuomonei: jis neketinęs jos vykdyti, taigi atrodo, lyg būtų norėjęs apvilti Ordiną.

Jagėla buvo neramus, kad pasirašė prieš Kęstutį, bet kadangi slapta daręs, Kęstutis nesužinos, taigi skriaudos nebus, tad iš viso — tik rizikingas žygis[9].

Kitoje vietoje jau atrodo, kad pats Jagėla buvo apgautas, šitoji sutartis — „tai buvo gudriai sugalvotos pinklės pačiam Jagėlai, p r o v o k a c i j a, kuri turėjo sukompromituoti Jagėlą lietuvių akyse..."[10].

---

[6] Narbutt, t. V, p. 266.

[7] Ivinskis, p. 56—57.

[8] Jonynas, *Dovid. sutartis* (*Liet. enc.*, VI; p. 1341—1344).

[9] Tas pat, *Jogaila;* p. 264—266.

[10] Tas pat (*Liet. enc.* VI, p. 1341—1344).

Tik tikrovėje ir Ordinas, ir Jagėla suderėjo rimtai ir rimtai vykdė, kiekvienas turėdamas savo tikslus.

O vėliau dar sykį sako, kad „ji iš esmės nebuvo nukreipta prieš Kęstutį..."

Vienoje vietoje duoda tokį Jagėlos apibūdinimą:

„Jagėla — tolregis politikas, jau ir tada šitą parodęs. Nenorėjo žudyti Kęstučio. Jie nenorėjo jos pildyti.

Nemalonu buvo, kad paslėpę nuo Kęstučio, bet ramino viena, kad bus paslaptis, liūdnas buvo dar labiau Vytautas, ano draugas.

Jis žinojęs apie sutartį, vėliau elgėsi dviprasmiškai. Visa tat sugalvojęs ordinas. Jagėla turėjęs plačių tikslų: įsigalėti rusuose, o ten reikia duoti kompensatų ordinui iš Kęstučio valdų. Kęstutis, žinoma, nesutiks. Šią problemą išsprendė Jagėla slapta sutartim Daudiškėje"[11].

AR VYTAUTAS ŽINOJO APIE DAUDIŠKĖS SUTARTĮ?

Daudiškės girioje vyko medžioklė, puotavo aukšti svečiai. Nebuvo su jais Kęstučio. Bet ar buvo tenai Vytautas?

Buvusius medžioklėje asmenis nurodo Ordino heroldas Wigand. Vieną sykį jis sako: buvęs Wigand, kitą sykį tame pat skirsnelyje — Vytautas. Dėl to vieni istorikai sakydavo, jog tikrai buvęs Vytautas, tik kitas, ne Kęstučio sūnus[12], antri — kad pats Kęstučio Vytautas buvęs, ir tų bus dauguma.

Ar buvo Vytautas? Dėl šito netenka abejoti. Jis ir Jagėlai

[11] Ten pat.

[12] Daniłowicz, I, p. 232, Voigt, V, p. 356, *S. R. Pr.*, II, p. 604, prier. 1419 (ne Vytautas, o Vygautas, Jagėlos brolis); Stadnicki, *Olg. i K.*, p. 170 išnašoje.

buvo naudingas: Kęstutis sužinos, kad Jagėla buvo susiėjęs su vokiečiais, medžiojo, puotavo, galės įtarinėti ką nors bloga, o sužinojęs, kad ten buvęs ir jo Vytautas, ir tas, nieko nepastebėjęs, nurims.

Vėliau, kai Kęstutis pasakė Vytautui, ką jam padaręs Jagėla, netikėjo, kad apskritai kur nors yra buvęs, nes jam būtų pasakęs. Taigi ir Vytautas buvo Daudiškėje.

Ar Vytautas žinojo, ką darė Jagėla Daudiškėje prieš Kęstutį? Ar ir jis pritarė tam žygiui? Jeigu jis visai nebuvo Daudiškėje, tai, aišku, ir nežinojo[13].

Kiti, kurie mano, jog Vytautas buvęs, bet nežinojęs, nuo jo viską slėpę, jis vylių nepastebėjo, o jo buvimas Kęstučio budrumą sumažinęs[14].

Yra ir tokių nuomonių, kad Vytautas žinojęs ir nuslėpęs nuo tėvo. Kodėl jis, taip darė? Kas spyrė jį taip elgtis? Tam duodama visokie aiškinimai, priklausantys nuo nusistatymo.

Daugiausia rašęs apie Vytautą Prochaska įvairiuose savo raštuose dėl to dalyko pateikia įvairių nuomonių.

Vytautas žinojo, kas daroma, net ir jis nuslėpė nuo tėvo[15].

Kitur Prochaska ne taip drąsiai sako: reikia įtarti, kad Vytautas žinojęs[16], o dar kitame rašte: Vytautas nežinojo sutarties turinio, bet buvo po Jagėla, galėjo tik spėti, kas daroma[17].

Yra įsitikinę, kad Vytautas žinojęs, kas daroma, Pfitzner, Paszkiewicz[18].

---

[13] Daniłowicz, I, p. 232; Stadnicki, *Olg. i K.*, p. 170—171.

[14] Kochanowski, *Witold*, p. 34, Smolka, *Kiejstut*, p. 105—107.

[15] Prochaska, *Jagiełło*, I, p. 37—39.

[16] Tas pats, *Witold*, p. 31.

[17] Tas pats, *Upadek*, p. 500.

[18] Pfitzner, p. 54—55; Paszkiewicz, *Krewo*, p. 94—100.

Lietuvių literatūroje, atrodo, negausioje, skirtoje Jagėlai, vyrauja Jagėlos aukštinimas ir švarinimas, tai ten Vytautas žinojęs, netgi pataręs[19].

Prileidę mintį, kad Vytautas žinojęs, ieško priežasčių, kodėl jis Jagėlai net pataręs suderėti su vokiečiais ir Kęstučiui nesakęs.

Priežasčių tokiam Vytauto elgimuisi randame įvairių, bet visur norima surasti priešingumų tarp Vytauto ir Kęstučio, ar tai amžiaus, ar politikos tikslų skirtumus; nesant faktų, išgalvoja išvadas.

Pfitzner mano, jog Vytautas buvo jau priešingas tėvui. Jis žinojo, ką darė Jagėla, pritarė jam, bet tylėjo, nes jam rūpėjo išlaikyti savo kunigaikštiją[20].

Juk jis turėjo 10 metų paliaubas, santarvė su Jagėla ir Ordinu jam paranki, todėl jam nepatikę, kad tėvas vėliau pradėjo kovą su Jagėla[21].

Yra tokių, kurie Jagėlos išdavime matė aukštesnius, kilnesnius tikslus — tikybinius. Tuo pasižymi Prochaska.

Jagėla rūpinosi priimti katalikybę, apkrikštyti Lietuvą. Vytautas palaikęs kilnius Jagėlos norus, todėl Vytautas ėjo su juo, o ne su tėvu[22].

Lietuvių literatūroje užtinkame tokią nuomonę: buvo amžiaus ir temperamento skirtumai, kitaip galvojo Jagėla ir Vytautas, kad dėjosi su vokiečiais[23].

Visus tuos motyvus, iš Prochaskos paimtus, įdeda į Vy-

---

[19] Ivinskis, *Jogaila*, p. 56; Jonynas, *Dovidiš. sutartis, Jogaila* (*Liet. encikl.*).

[20] Pfitzner, *Witold*, p. 54—55.

[21] Paszkiewicz, *Krewo*, p. 94—100.

[22] Prochaska, *Jagiełło*, I, p. 37—39, *Witold*, p. 31.

[23] Ivinskis, *Jogaila*, p. 56.

tauto galvojimą prof. Jonynas. Pridėjo ir amžiaus skirtumą, ir tikybinius motyvus[24].

Atrodo, kai kas randa, jog Jagėla norėjęs priimti graikų tikybą, o ne katalikų, ne jos troškęs[25].

Norėdami surasti priežasčių, dėl ko Vytautas nuslėpė nuo tėvo slaptąją sutartį, nurodo į tai, kad Vytautas buvo piktuoju su tėvu. Šitai niekuo neparemta. Galėjo būti priešingumų dėl amžiaus, dėl veikimo planų Kęstutį žudyti ar silpninti, ar jo žemes plėšti. Juk tai buvo mylimiausias Kęstučio sūnus, tėvas jam ketino palikti viską — valdžią ir žemes. Dėl to jisai negalėjo kenkti savo būsimai valstybei; Kęstutis su juo tardavosi politikos dalykais, su juo eidavo į karą. Taigi Vytautas negalėjo eiti išvien su Jagėla prieš savo tėvą. Galėjo juodu su Jagėla kartu žaisti, medžioti, kartu puotauti su vokiečiais, bet neiti prieš savo interesus. Jagėla mokėjo veidmainiauti, sugebėjo ir savo jaunystės draugą apvilti; jam rūpėjo nušalinti dabar Kęstutį, o ateityje — jo įpėdinį Vytautą. Jagėla ir jo šeima mokėjo veikti iš pasalų ir ruošti pinkles savo artimam draugui.

Taigi Vytautas nieko nežinojo apie Daudiškės sutartį ir nieko negalėjo pasakyti tėvui.

IŠ KO KĘSTUTIS SUŽINOJO APIE DAUDIŠKĖS SUTARTĮ?

Nors slėpėsi Ordinas ir Jagėla, vis dėlto neilgai trukus Kęstutis sužinojo apie esamas Jagėlos derybas: apie įvykusią sutartį.

Kas tai padarė? Kas išdavė paslaptį? Apie tai tikrų žinių

---

[24] Jonynas, *Jogaila*, Dovid. sutart.

[25] Smolka, *Kiejstut*, p. 105—107.

nėra. Vienintelis šaltinis — pats Vytautas, jo raštai ir žinios, iš jo patekusios į Lietuvos metraščius.

Jis pats aiškiai nesako, kas Kęstučiui davė žinią. Apie tai yra vienintelis jo raštas, rašytas Vokiečių ordinui. Informatorius buvo Ordino narys, todėl Vytautas to žmogaus nenurodo. Tėvas, sako, „sužinojo iš kelių savo prietelių"[26].

Smulkiau ir išsamiau viskas aprašyta Lietuvos metraščiuose, kurie atsirado tik XV a. Žinios, ten užrašytos, pateko į juos iš Vytauto. Čia vėl atsiranda sunkumų. Tų metraščių yra kelios redakcijos, vardai — nevienodi, tai šitai ir sudarė naujų painumų, dėl to ir išvados turėjo skirtis. Mokslininkams teko kai ką papildyti spėjimais[27].

Seniausias Lietuvos metraštis sako: „Buvo tūlas ponas O s t e r o d ė s komtūras, vadino jį H u n n a t y n u; jis buvo k ū m a s didžiajam kunigaikščiui Kęstučiui, krikštijo Jonušo kunigaikščio žmoną, tai tas pasakė apie Jagėlos sutartį prieš Kęstutį[28].

Kituose metraščių nuorašuose ir redakcijose randame: Oškrovos komtūrą, Livonijos komtūras Oškrovos, Ostrogo Ostrode, Asterodės — komtūras, Ostrovo pirklys, Ostrogo protopopas. Vardai taip pat ivairuoja: jis vadinamas Hustyn, Hunstyn, Hnypin, Smydsten, Augustin, Augustas, Augustinas; tik vienoje, abejotinoje redakcijoje — Liebestyn.

Vis dėlto tenka imti „Osterodės komtūras", nes jis visur yra pagrindinis.

Tenka paieškoti, kas iš jų buvo kūmas.

Kęstučio duktė Danutė apie 1376 m. ištekėjo į Mozūrus

---

[26] Vytauto raštas prieš Jagėlą ir Skirgėlą, bene 1390 m. (*S. R. Pr.*, II, p. 712).

[27] Lietuvių metraščių santykį su kits kitu iš vėlesnių rašo Tichomirov, Sušycki (*L-r. liet.*, p. 144—149).

[28] *Liet. metr.*, p. 73.

už Jonušo. Krikšte ji priėmė Onos vardą. Turbūt apie tą pati laiką ir krikštijosi[29].

Per 20 su viršum metų, 1349—1370 m., Osterodėje komtūru buvo Gunther v. Hohenstein, o nuo 1370 m. iki savo mirties[30] buvo Brandenburgo komtūru. Jis mirė 1380.VII.22.

Po to Osterodės komtūru buvo:

1370—1372 m. — Bassenheim,

1374—1379 m. — Mansfeld,

1379—1383 m. — Liebenstein[31].

Sudarant Daudiškės sutartį, komtūru buvo Liebenstein, bet ne jis buvo Kęstučiui kūmas.

Narbutas, leisdamas savo pagamintąją vad. Bychovco kroniką, pataisė kronikas ir įrašė: Liebestyn pranešė Kęstučiui. Jo tekstą galima atmesti kaip pataisytąjį[32].

Savaip parašė tą vardą Długoszas. Jis rašo: Sandestein, o tai yra iškreiptas Hundestein.

Taigi lieka du vardai: H o h e n s t e i n ir L i e b e n s t e i n, kurie buvo Kęstučio informatoriai. Paskutinį mini Narbutas, patikrinęs komtūrų vardus. Vis dėlto literatūroje užsiliko Liebensteino vardas, kuriam prikišamas paslapties išdavimas.

Liebenstein vėliau, 1343—1347 m.(?), buvo didysis komtūras, taigi pakilo. Jeigu jis išdavė paslaptį, tai padarė šitą didžiojo magistro įsakymu, taigi padaryta politiniais sumetimais ir t.t.

Viskas paremta netinkamu Narbuto šaltiniu.

Hohenstein (visur Lietuvos metraščiuose iškreipta Hustyn, Hunsteyn ir t.t.) ilgą laiką buvo Osterodės komtūru:

---

[29] Balzer; *Genealogija*, p. 469.

[30] *S. R. Pr.*, III, p. 113—114.

[31] Voigt, *Namen Codex*, p. 42.

[32] *Liet. metr.*, p. 502.

turėjo reikalų su mozūrais, dažnai kovojo su Kęstučiu. Jam visam laikui galėjo prigyti Osterodės komtūro vardas, taip jį vadino Trakų ir Vilniaus kunigaikščių kiemuose.

Jis buvo pažįstamas su Kęstučiu, susitikdavo ne tik kovos lauke, su ginklu, bet ir derėdavosi[33]. Kęstutis net norėjo geriau su juo kalbėtis, negu su kitais Ordino valdininkais. Pvz., taip buvo padaryta 1377 m.[34]. Taigi Hohenstein turėjo tam tikrą pasitikėjimą. Gal jam tuomet jis buvo kūmu. Jis vyko į Trakus 1379 m., kur derėjosi dėl paliaubų, iš ten jis turėjo nuvykti į Vilnių pas Jagėlą; tai darė jisai didžiojo magistro pavestas. Žinoma, negalėjo jam patikti Jagėlos vyliai.

Trakuose, sutikdamas svečią, Kęstutis vadina Hohensteiną kūmu[35].

Bet vėl Daudiškėje gal jo ir nebuvo, bent ten jisai neminimas Wigando. Gal jis nepritarė dviveidžių politikai; taigi į medžioklę nekvietė Kęstučio kūmo, ten jis nereikalingas. O gal sirgo, negalavo, nes po 2 mėnesių mirė.

Jis buvo gerbiamas Ordino viršūnių. Jam pavedė pargabenti šventenybių, jis buvo žinomas imperatoriaus kieme[36].

Jam mirus, gerai jį prisimena kronikininkai[37], ką ne apie kiekvieną rašydavo.

Bet tas Hohenstein mirė 1380.VII.22, ką tik po Daudiškės sutarties.

Ar jis žinojo? Galbūt. Gal nežinojo viso rašto turinio, bet turbūt nuo jo neslėpė, juk jis tiek buvo įėjęs į Ordino gyvenimą ir politiką. Kaip jis galėjo perspėti? Nebūtinai tu-

---

[33] Wartberge, Wigand, p. 44, 57, 99, 108 (S. R. Pr. II, p. 106, 541, 573, 587, 589, 604)

[34] Ten pat, p. 99 (*S. R. Pr.*, II, p. 589).

[35] Ten pat, p. 116 (*S. R. Pr.*, II, 605).

[36] Ten pat, p. 108 (*S, R. Pr.*, II, p. 597—598).

[37] *S . R. Pr.*, III, p. 113.

rėjo tyčia atsiųsti kvieslius Kęstučiui; galėjo tai įvykti komtūro būstinėje, kalbant prasitarti, nenoromis įspėti. Mirštąs komtūras galėjo tai padaryti savo geru noru, norėdamas draugiškai įspėti savo kūmą dėl naujos, nešvarios jaunųjų kartos, kuri eina išdavimu ir vyliais, veikia iš pasalų ir kuriais dėl to tikėti negalima.

Nereikia manyti, kad būtinai visi Ordino vadovai pikti, nedori. Kęstutį vis dėlto labai gerbė, ypač senoji karta. Kita mokslininkų nuomonė, jog Kęstučiui pranešė Kuno v. Liebenstein[38]. Tą vardą iškėlė Narbutas, įdėjęs į savo surastąją, o tikriau pagamintąją, kroniką, vadinamą Bychovco. Įdėjo ją todėl, kad tais metais (1380) jis buvo Osterodės komtūru: jeigu kitos kronikos nepatikrinusios rašo, kad Hunstyn buvo Osterodės komtūras (rašė iš pirmykščio teksto), o jis turbūt tuo nebuvo, tai Narbutas įdėjo teisingąjį komtūro vardą.

Jeigu Kęstutį įspėjo Liebensteinas, o jis kilo ir kilo aukštyn Ordino tarnyboje (1375 m. didžiojo magistro kompanas, 1379 m. Osterodės komtūras, 1383 m. — didysis komtūras, t. y. didžiojo magistro pavaduotojas, jokių artimų ryšių su Kęstučiu neturėjo, pats Daudiškėje nebuvo, taigi galėjo tai padaryti didžiajam magistrui pavedus.

AR SU DIDŽIOJO MAGISTRO ŽINIA SUDARYTA?

Jeigu sakysime, kad Kęstutį įspėjo Liebenstein, tai, be abejo, jisai šitai padarė Ordino magistro įsakytas. Tikslas galėjo būti vienas — pasėti neapykantą, sukelti lietuvių vidaus kovas.

---

[38] Boldt mano, kad tai veikiau daręs ne Liebenstein, o Hohenstein (p. 480—481).

Ir Vytautas, žinodamas teisybę, slėpęs ją, nes tėvas „ginąs pražudytas pozicijas" (t. y, nenorėjęs krikščioniu būti). Pranešę po 1381.VIII[39]. Taip mano Smolka.

Panašiai galvoja Prochaska: Ordinas nenorėjo, kad Jagėla sustiprėtų; reikia sukelti vidaus kovą, tai ir pranešęs[40].

Stadnicki taip pat mano, kad tai buvo Ordino intriga. Kęstutis net galėjo tuojau užimti Vilnių, bet Vytautas sulaikęs tėvą[41].

Voigt apskritai netiki, kad būtų pranešta. Osterodės komtūru tuomet buvo ne Hundstein, o Liebenstein[42].

Teisybė, tai buvo parašyta 1832 m., todėl Narbutas pataisė kronikų klaidą: į Bychovco kroniką įrašė Liebenstein, tada prieštaravimų nebus.

Lietuvių spaudoje labiau laikomasi Narbuto, Stadnickio ir Prochaskos nuomonės, jog Kęstučiui pranešęs Liebenstein ir tai padaręs su Ordino vadų žinia, kad kiltų vidaus kovos. Tai buvusi Ordino provokacija[43].

Per daug painiai ir gudriai istorikai supynė intrigų tinklą, bet perprato Ordino vadų gudrybes ir jas parodė, niekas nuo jų nepasislėpė. Visa tai paremta viena prielaida, kad Ordinas tik klastomis gyveno, nors galima buvo ir tiesiais keliais eiti. Atrodo, tikrovė turėjo ką kita rodyti.

Ordinui pavojingesnis buvo Kęstutis, nes jis Žemaičius ir Nemuną gynė. Jagėla gali eiti į rytus, vieną Kęstutį lenviau nugalėti. Laukti, kad Jagėla vienas įsigalėtų, grįžtų į vakarus, — jiems nenaudinga.

---

[39] Smolka, *K. i J.*, p. 133—135.

[40] W.Prochaska, *Jagiełło*, p. 39—40, *Upadek*, p. 500—501.

[41] Stadnicki, *O. i K.*; p. 173—174.

[42] Voigt, *Geschichte Pr.*, V, p. 361.

[43] Jonynas, *Kęstutis* (Liet. a., Nr. 133), *Jogaila*, *Dovid. sutart.*; Ivinskis, *Jogaila*, p. 57.

Ir savo darbais Ordinas šitai rodė: puolė Kęstutį, nejudino Jagėlos, netgi jam ir jo šalininkams padėjo. Ordinas vykdė Daudiškės sutartį, nes jam buvo naudinga.

Jeigu Ordino vadai būtų įspėję, tai būtų davę Kęstučiui tikslesnių žinių — sutartį, o čia tik spėjo, kas daroma. Kęstutis tikrų įrodymų neturėjo, kol neįsitikino vėliau, užėmęs Vilnių ir radęs raštus.

Vytautas vėliau, rašydamas Ordino magistrui, kad tėvą įspėjo draugai, nesako kas. Didysis magistras gal būtų jam prasitaręs, kad jis įspėjo Kęstutį. Ir keista manyti, kad garsieji Ordino vadai darytų geras sutartis, kad jas patys griautų.

BIRUTĖS NUŽUDYMAS

Nužudęs Kęstutį, Jagėla ėmė naikinti ir kitus jo gimines, nepasigailėjo nė moterų: Birutę taip pat nužudė. Jagėlai liepiant, ją paskandino. Kokioje vietoje, kokiame ežere ar upėje, nežinia[1].

Ar tos žinios teisingos? Kuo paremtas šis tvirtinimas?

Lietuvos kronikos apie tai visai tyli, jos nieko nepasakoja apie jos mirtį.

Visos žinios apie Birutės mirtį — vokiečių kronikos bei Ordino raštai, taip pat keli Vytauto pareiškimai, padaryti esant jam Prūsuose.

1384 m. savo rašte, kur jis pasiduoda Ordino globai, Vytautas sako, kad „pusbroliai nužudė jo t ė v ą" (unser Vater von denselbigen unsern Vettern getodt war) . Taigi minimas vienas tėvas. Bet čia pat, atsakydamas į tą raštą, Vokiečių ordinas, žadėdamas pagalbą, nupasakoja, ką girdėjo iš Vytauto, būtent: jog „t ė v a i buvo anųdviejų (Jagėlos ir Skirgailos) žiauriai nužudyti („parventesque suos ab iis trucidatos fuisse"[2], taigi čia yra t ė v a i, t. y. tėvas ir motina.

Vytautas dėl to paties skundėsi, būdamas Prūsuose antrą sykį. Savo rašte Vytautas smulkiai nupasakoja kovų isto-

---

[1] Iš daug vėlesnių laikų užsiliko nuomonė, kad Birutę paskandinę Galvės ežere (Trakuose).

[2] Prochaska *Cod. Ep. Vit.*, Nr. 13, p. 3—4, Nr. 15, p. 5 (Danilovičius, atrodo, laiko šitą Vytauto raštą falsifikatu. Man atrodo, kad tai jis daro be pakankamo pagrindo, o jeigu pripažinsime Ordino falsifikatu, tai turėjo rašte parašyti taip, kaip būtų pats Vytautas padaręs, išėmus vietą apie priklausymą nuo Ordino, pasidavimo sąlygas, o visa kita turėjo atitikti teisybę).

riją; tenai jis tarp kita ko sako: „Ir pražudė jį (tėvą) ir mano motiną taip pat pražudė" (und vorterbten jn und meine moter ouch alzo vorterbten").

Apie Birutės mirtį — jos nužudymą pasakoja ir kai kurios Vokiečių kronikos.

Wigand vienoje vietoje pasakoja, jog pasmaugė tėvą (Kęstutį), Vytautą kalino, o motiną prigirdė („Kynstut in captivitate strangulatur, Wytaut vinculatus; matrem autem submergunt")[3].

Ordinas, susiginčijęs su Jagėla, primena tuomet jo blogus darbus. Rašte į Konstancijos bažnytinį seimą jis sako: „Cuius exercitus adjutorio Jagel nunc rex Poloniae vinctam habuit Kynstot, patrum Wytowdi quem etiam in carceribus ingalavit et uxorem ejus matrem videliacet Wytowdi submersit" (anos kariuomenės padedamas, Jagėla, dabartinis Lenkijos karalius, apkaltą laikė kalėjime Kęstutį, Vytauto tėvą, kurį dar ir kalėjime pasmaugė, ir jo žmoną, taigi Vytauto motiną, prigirdė)[4].

Kadangi apie Birutės mirtį tyli Lietuvos kronikos, tai tyli apie tai ir Długosz, kaip jis tylėjo apie Kęstučio sūnų Butautą, pabėgusį pas vokiečius.

Taigi kitas klausimas: ar tos žinios apie Birutės nužudymą yra tikėtinos?

Iki šiol niekas neabejojo, neabejojo Smolka, Stadnicki, Wolf ir kiti.

Tik pradėjus Jagėlą garbinti, turėjo istoriografai jį išbaltinti. Pasirodo, kad pirmas tai darė Narbutas.

Narbutas įrodinėjo, kad Birutė nebuvusi nužudyta, o likusi sveika ir gyva, ir dar ilgai gyvenusi.

Kad pasmaugus Kęstutį, Jagėla liepęs nužudyti ir Biru-

---

[3] *S. R. Pr.*, II,.p, 614.

[4] Prochaska, *Cod. Ep, Vit.*, p, 1026.

tę, šitą žinią išplatino kryžeiviai, rašė tai savo kronikoje Wigand, be to, jis tvirtina, kad tai sakęs Vytautas 1384 m.

„Visa tai, — sako Narbutas, — yra Wigando aidas ir juodylas prie juodylo pridėtas prieš Lenkijos karalių. Visa tai išėjo iš vienos dirbtuvės ir rankraščių".

Teisybė, cituojamas panašus Vytauto raštas, tai ir jis esąs jų pramanytas.

„Jeigu taip būtų, tai Lietuvos metraštis, taip vaizdžiai aprašąs Kęstučio mirtį ir kitų nužudymą, nebūtų nutylėjęs. Be to, ji buvo Brastoje, taigi ne Jagėlos valdžioje."

„Vytautas įkurdino Brastoje Augustinėnų ordiną toje vietoje, kur stovėjo jo motinos rūmas, perleistas, kad būtų anoji fundacija, jai sutikus 1413 m. Taigi tuomet ji gyveno."

„Šita privilegija buvo Brastos klebonijos archyve, kurią skaitė prieš 5—6 metus patikimas, man gerai žinomas žmogus, dvasinio luomo žmogus.

Birutės kaip vaidilutės biografiją Narbutas yra įdėjęs į I tomą, tai ji, sako, esant „paremta tikriausiais faktais ir archeologinėmis pastabomis."

Žinoma, tų faktų nėra. Kai dėl Brastos klebonijos privilegijos, tai pasirodo, kad jos originalas dabar yra Kaune, bet jis yra falsifikatas ir, be to, minėtos vietos apie Birutę ten nėra.

Taigi Narbutas tikrai matė, ar jo draugai ją yra skaitę, tik išskaitė tai, ko joje nebuvo.

Narbutas nurodo taip pat į tai, kad Konstancijos bažnytiniame seime lenkų delegatai atrėmė vokiečių kaltinimą dėl Birutės nužudymo, nepasisakė dėl Kęstučio[5].

Tas pačias mintis dėsto ir prof. Jonynas[6].

---

[5] Narbutt, Dzieje, t. V, p, 301—302.

[6] Prof. Jonynas, *Jogaila* (Židinys, VII, p. 67—68); *Birutė* (Liet. encikl.).

Ordinas, sako, nenurodęs paskandinimo vietos.

Teisybė, Vytautas savo skunde Ordinui rašęs apie motinos mirtį (taigi raštas tikras, ne Ordino falsifikatas), bet tuos žodžius reikia suprasti taip: „jai pakliuvus nelaimėn, Jagėla ir Skirgėla pagreitinę mirtį."

„Lenkų delegacija Konstancijos bažnytiniame susirinkime Jagėlos ir Vytauto vardu griežtai atrėmė Jagėlai mestą kaltinimą dėl Birutės paskandinimo, pareikšdami, kad Birutė „po visų savo skandalingų pergyvenimų ilgai gyvenusi garbingoje savo asmeniui tinkamojoje padėtyje ir paskui garbingai baigusi savo gyvenimą, jos kapas ir dabar dar laikomas pagarboje."

„Kuri iš dviejų skirtingų liudijamų versijų yra teisinga, sunku pasakyti."

Bet kitoje vietoje prof. Jonynas priima vieną versiją, būtent, kad tas visas kaltinimas pramanytas.

„Vytautas tai buvo padaręs pykčio įkarštyje...

...Pasikeitus politinėms aplinkybėms, galima buvo sakyti tiesą. Sunku būtų prileisti mintis, kad pasaulinio susirinkimo akivaizdoje Jogailos ir Vytauto įgaliotiniai būtų galėję sakyti aiškią netiesą"[7].

Su šitokiais išvedžiojimais sutikti negalima.

Juk Konstancijoje kalbėjo ne Vytautas, o Jagėlos delegatai; ginčo objektas buvo ne Birutės mirtis, o teritorijos. Ar žinojo delegatai apie Birutės mirtį, nežinome. Kad galėjo sakyti (subjektyviai ir objektyviai imant) netiesą ir sakė ją bažnytiniuose seimuose, ne toks jau retas, gal net paprastas dalykas.

Be to, prof. Jonynas nurodo vieną aplinkybę, dėl kurios Birutė negalėjo būti nužudyta.

---

[7] Ten pat, p. 81.

„Kruvino Krėvos įvykio metu Birutė buvo Palenkėje, kur siautė Mozūrijos kunigaikščio būriai, stengdamiesi kraštą užgrobti. Palenkė buvo Jagėlos ginklų grąžinta Lietuvai tik 1383 m. Sunku prileisti mintis, kad žmonės, turį reikalo stiprinti savo valdžią centre ir Kęstučio smurtingą žuvimą slėpti nuo visuomenės akių, būtų radę galima siųsti specialius žudikus į Lietuvos Brastą senelei žudyti. Šitoks žygis būtų tolygus sadistiškam pašėlimui"[8].

Juk Jagėla nužudė seną Kęstutį, nužudė Birutės dėdę, turbūt seną žmogų, be abejo, ne Vilniuje pagavo ir nukankino, įpynęs į ratą. Birutė buvo įtakinga, apie 50 metų, matyt, buvo pavojinga Jagėlai, nepaisė, ką pasakys kitos kartos, žmogus kietų nervų, o gal ir iš baimės buvo pašėlęs. Baikštieji — žiaurūs, o tai panašu į Jagėlą.

Taigi teks tikėti Vytautu ir Ordino kronikomis. Juk sūnus nesigirs, kad jo tėvus nužudė, nuolat neminės Jagėlos žiaurumų. Neteks kaltinti Vytautą... melavimu, kaip tat dabar daroma.

---

[8] Ten pat, p. 138.

KĘSTUČIO MIRTIS ISTORINĖJE LITERATŪROJE

Literatūroje pareikšta įvairių nuomonių atskirais klausimais, kurie yra susiję su Kęstučio mirtimi. Kai kurias iš jų tenka čia išnagrinėti atskirai.

AR KĘSTUTIS PATS NUSIŽUDĖ, AR NUŽUDĖ? (ORDINO ŽINIOMIS)

Tas klausimas labai senas, iškilęs tuoj po Kęstučio mirties ir, pasirodo, dar ir dabar kartais keliamas. Jagėlos žmonės tuoj po mirties paleido gandus, kad Kęstutis nusižudęs. Tos žinios nepateko į Lietuvos metraščius, nes jos atsirado kiek vėliau ir buvo rašomos Vytauto įtakoje, taigi jos pasakoja tik apie nužudymą, nė neužsimenama apie nusižudymą, ir apie tai Lietuvoje gandų nebuvo užsilikę.

Žinios apie Kęstučio mirtį tuoj pasiekė vakarus, pateko į Ordino kronikas ar nuo jo prideramas bei įkvėptas. Tenai minimi dvejopi mirties aiškinimai: nusižudymas ar nužudymas.

Ordinas turėjo palaikyti Jagėlos aiškinimą, — jam perleido teritorijų, ilgą laiką ėjo išvien su Jagėla prieš Kęstutį, jį palaikė, todėl tepti Jagėlos vardą viešai — ne naudinga. Ordino vadai žinojo tikrą teisybę, bet visuomenėje skleidė ar melagingąją mirties versiją, ar miglomis ją apdengdavo.

Anales Thor., Joh. v. Possilge (*S. R. Pr.*, III, p. 122—123) užrašo, kad Kęstutis miręs, bet kaip, — nepasako.

Senoji Didžiųjų magistrų kronika (Ordinui arttmiausia

oficiozinė) (*S. R. Pr.*, III, p. 603), — sako, jog pats nusižudė.

Į Lenkus pateko Jagėlos versija, — jog nusižudė (Janko iš Czarnkowo. — *S. R. Pr.*, II, p. 718).

Pas Wigandą, ordino heroldą, galima užtikti abi versijas — tikrąją ir melagingąją (c. 126, 134, *S. R. Pr.*, II, p. 614, 620).

Bet vėliau Ordinas susikivirčijęs su Jagėla, jį kaltino Kęstučio nužudymu, pvz., raštuose Konstancijos bažnytiniame seime.

Ordinas turėjo per daug gerų žinių apie tai, kas dėjosi Lietuvoje, Gedimino šeimoje, kad būtų galima jam tiekti pasakų apie nusižudymą.

LIETUVOS KRONIKOS. UŽMUŠĖJŲ VARDAI

Lietuvos kronikos težino vieną Kęstučio mirtį — nužudymą. Iš jų sėmė žinias lenkų — Długosz, lietuvių — Stryjkowski.

Lietuvos kronikoms žinomi ir užmušėjų vardai, kai kurių užsiėmimai, kilmė, ir kad jie — Jagėlos tarnai. Krėvos pilis jam priklausė, jie visi nuo jo parėjo. Visos Lietuvos kronikos, kurios turėjo vieną bendrą šaltinį, iš jo perrašinėjo, nurodo tuos pačius vardus ir ta pačia tvarka. Kartais viena prideda kokį naują vardą ar senąjį iškreipia.

Jų vardai tie, kurie pasikartoja, buvo: 1) Prokša, kuris tiekdavo vandenį; 2) Mostės brolis, Kučiukas; 3) Lisica-žibintojas, kuris šviesą duodavo, o dėl kitų ivairuojama arba iš vieno daromi du ir t.t.[1].

Ir atsirasdavo tie skirtumai dėl to, kad nurašytojas ne

[1] Mtr., p. 76, 89, 147, 168, 212, 269, 320, 383, 446, 500.

taip išskaitė tą ar kitą raidę, ne ten galvoje dėjo skiriamąjį ženklą (anų laikų rašte jų nebuvo). Pvz., vienur buvo „byli inyje", tai perrašytojas išskaitė: Bielik, Bilgeny. Arba vėl kai kas įdėdavo naują vardą. Pvz., įdėdavo po Mostės brolis „Gedka krėviškis" — tuomet atsiranda du žmonės.

Długosz, rašydamas apie tą įvykį, naudojosi įvairiomis Lietuvos kronikomis, todėl jis padarė 7 pavardes, Stryjkowski — 6 ir prideda: „ir kiti".

Pas Długoszą yra: Prokša, jo brolis Bilgeny; Mostev, Getko, Krewlanin; Kuczuk, Lisica.

Lisica, žibintojas (ugniakurys) gavo pas jį dvasinę tarnybą: jis „deivei Žibintai degė ugnį". Jis nesuprato lietuviško žibintojo vardo. Kronikos paprastai pridėdavo paaiškinimą, kuris ugnį kūreno, Długosz'as sukūrė „Žibintos" deivę, kaip romėnų „Vesta".

VYTAUTAS APIE KĘSTUČIO MIRTĮ

Pats Vytautas; pabėgęs iš Krėvos kalėjimo, kur jį pasodino po tėvo nužudymo, ir pasislėpęs Prūsuose pasakojo apie tėvo nužudymą.

Pakartojo tai ir antrą sykį atsidūręs Prūsuose.

1384 m. sausio 30 d. duotame vokiečių kalba rašte, kurį rašė Ordino žmonės, jis sako, kad „pusbroliai užmušė mūsų tėvą" (und unser vater von denselbigin unsern vettern getodt vart)[2].

Antrą sykį pabėgęs į Prūsus 1390 m., Vytautas atpasa-

[2] Prochaska, *Cod. Ep. Vit.*, Nr. 13, p. 3. Didžiojo magistro raštas Nr. 15, p. 5 (1389.VI.14). Aną Vytauto raštą Danilovičius laiko falsifikatu (SK, I, Nr. 492). Falsifikatas gali liesti jo dovanas ir prievoles, bet istorinė dalis turi atitikti tikrenybę.

koja visą savo santykių su Jagėla ir Skirgėla istoriją. Jis rašo: „Ir pražudė jį (tėvą) ir mano motiną (und vorterbten jn (vatir) und meine mutir)[3].

Nereikia abejoti teisingumu: jis pats nuo mirties pabėgo, pasakojo Ordinui, kuris turėjo tiek žinių apie Lietuvą ir jos įvykius. Krinta į akis trumpumas: nėra reikalo plačiai pasakoti apie tai, kas visiems yra žinoma.

ISTORIJOS RAŠTUOSE

Vokiečių istorijoje Kęstučio mirties klausimas nesukėlė prieštaravimų, į jį žiūrima ramiai, be aistros. Ordinas nebuvo paliestas, jo niekas rimtai nekaltino, jis ir jo istorikai dėl to dalyko nesijaudino.

Kotzebue (II, p. 242) neabejoja Jagėlos kalte, Voigt (V, p. 372) ypatingo dėmesio į tą klausimą nekreipė, to klausimo smulkiau netyrinėjo, turbūt, sako, pasmaugė.

Boldt, šiaip blaivus rašytojas, nekelia abejonių dėl Jagėlos darbo (p. 447—448).

Kas kita buvo lenkų raštijoje. Nuo Długosz'o laikų niekas neabejojo, kad Kęstutis buvo nužudytas, ir kad tai buvo Jagėlos darbas. Atrodo, smulkiai tuo reikalu nesidomėjo.

Tik XIX a., Lietuvai atsidūrus po rusų jungu, kai pradėta tyrinėti Lietuvos istoriją, kai reikėjo ieškoti praeityje šviesių asmenų, pradėta keisti nuomonę apie jau nusistovėjusius dalykus.

Pirmasis, kuris ėmė tai daryti, buvo žinomas Lietuvos istoriografas Teodoras Narbutas.

Kęstutis, Vytautas, Jagėla buvo Lietuvos kunigaikščiai;

---

[3] *S. R. Pr.*, II, p. 713.

Iš Jagėlos kilo viešpataujančioji dinastija; juodinti savo dinastiją — nepatogu, geriau, kad ji būtų šviesesnė, baltesnė, negu rusų ar kitų. Ir pradeda jis taisyti istoriją.

Norėdamas ką pakeisti ar savo naujovę paremti, Narbutas pasigamindavo senų raštų, kronikų, paskelbdavo jas, bet patys originalai, iš kurių jis buvo paėmęs, paprastai dingdavo be jokių pėdsakų. Paprastai jų gaudavo iš žmonių, kurie neseniai buvo mirę, buvo grąžinęs, žinoma, prieš jų mirtį, o pas tuos kur nors nusimesdavo, nes niekas jų palikime neberasdavo.

Skaitytojai, net mokslininkai juo tikėjo, nes jis tikrai buvo iškasęs naujų ir įdomių dalykų, be to, istorijai buvo atsidavęs. Lietuvos istorija buvo užmiršta, o jis ją pakėlė. Todėl Narbutas turėjo gerą pasisekimą. Blaivus didelio mokslininko J. Danilovičiaus balsas atrodė nemalonus, piktas, griaunantis šventenybes. Ne be reikalo S. Daukantas buvo patenkintas Narbutu, o skersavo į Danilovičių.

Vėliau ir rimtieji istorikai sekdavo Narbutu, jo netikrindami. Todėl ir dabar yra užsilikę istoriografijoje Narbuto išgalvojimų ir pasakų, lyg tai būtų faktai. Jų pradžia — Narbuto paleistos pasakos.

Narbutas pirmą sykį aprašė Kęstučio mirtį apysakoje „Łuka Petrovicz“[4].

Ją rašydamas, sako, naudojęsis, be esamųjų raštų, dar dviem nežinomais šaltiniais — XVI a. rankraščiu ir Lietuvos, vad. Bychovco, kronika.

Ano rankraščio nerodė ir nepaskelbė, sako, sunaudojęs jį apysakoje, buvo žadėjęs jį atiduoti Vilniaus universitetui. Žinoma, niekas ten jo nerado, nebuvo nė Narbuto palikime. Bychovco kroniką jis nusirašė, perrašė lotynų raidėmis,

---

[4] *Dziennik Wileński"*, 1830, t. V, p. 129—158.

rankraštį grąžino, originalas, žinoma, dingo, ir dabar kronika skelbiama iš Narbuto nuorašo, lotynų raidėmis pagaminto (originalas neva turėjęs būti rusų raidėmis).

Vėliau pasirodė, kad Narbutas užmiršdavo suderinti savo naujoves vieną su kita, atsirasdavo prieštaravimų jo raštuose. Dėl to ėmė įtarinėti, kad jis pramanęs.

Savo apysakutėje „Luka Petrowicz", kur meno ir kūrybos nėra, jis taip nupasakoja Kęstučio mirtį.

Kryžeiviai ir keli ponai prikalbinę Jagėlą, kad Kęstutį suimtų. Vytautą jis norėjo paleisti, į Vilnių atgabeno su garbės sargyba.

Į Krėvos pilį viršininku atsiuntė Prorą, Marės patikėtinį. Prora, norėdamas jai įtikti, rūpinosi kuo greičiau nugalabyti Kęstutį.

O prie Kęstučio buvo ištikimas tarnas Grigas Omulič, taigi Jagėla buvo palikęs.

Prora su 4 žmonėmis puolė prie Kęstučio, bet čia pastojo kelią Grigas, tai jį sužeidė, anie manė, kad Grigas esąs negyvas, išmetė jo kūną laukan, bet jis lauke vėliau atsigavo, išliko gyvas.

To Grigo žmona Alena buvo Vytauto tarnaitė, kuri padėjusi jo žmonai išgelbėti Vytautą. Tai ją, pamatę savo klaidą, užmušė sąmokslininkai.

Jagėla buvo už tai labai įpykęs. Prora tuoj išnyko iš Krėvos. Jo brolis Bilgen, Krėvos sargybos viršininkas, pasiliko. Žybintą (tai, anot Narbuto, buvusi pavardė) suimtą nugabeno į Vilnių, ten jį nužudė.

Aiški išvada — Kęstutį nužudė prieš Jagėlos norą, jis — nekaltas, netgi nubaudę kaltininkus.

Nieko nepasakyta apie kryžeivių dalyvavimą.

Žinia šita tikriausia, neabejotina, nes Grigas išsigelbė-

jęs, vėliau prie Vytauto papasakojęs, užrašė tą visa, rankraštį sunaudojęs Narbutas.

Apie Kęstučio mirtį Narbutas pasakoja ir savo istorijoje „Dzieje Narodu litewskiego", t. V, p. 290—297, bet jau užmiršęs smulkmenas iš anos savo apysakos, nors jis pats surado, kaip šaltinius savo nežinomą rankraštį ir apysaką.

Pas Kęstutį buvo jaunas tarnas Hrehory Omulicz. Atėjus žmogžudžiams, jis ėmė rėkti, tai jį užmušė vietoje ir kūną išmetė. (Taigi neatsigavo).

Prora atėjo su sąmokslininkais, persirėdžiusiais tarnais. O tarp jų buvo: Proros brolis Bilgen, vokiečių magistro brolis (nežinomo vardo), be to, Kučiukas, Lisica Žibintojas. Pasmaugė aukso virvute.

Jagėla parodė slpnumą, nieko nedarė tarnams, bet Proros nenorėjo net savo akimis matyti. Be to, kryžeivio buvimas rodo, kad Jagėla nekaltas.

Kaip surasti Ordino magistro brolį? Narbutas taip galvoja: Kniprode turėjęs brolių, jeigu ne jo, tai Livonijos magistro brolis?

Kad buvo vokietis, jis taip išveda: Mostev — Moster — Master — magister.

Rankraštyje, sako, radęs nežinia kieno prirašyta „kryzak". O apysakutėje dar jis kryžeivio neįdėjo, aname rankraštyje dar jo nebuvę, atsirado „Istorijoje".

Ta Narbuto pasaka patikėjo kartais šiaip rimti mokslininkai, pvz., Smirnov[5].

Beletristas J. Chodzko piešia nužudymo sceną, kaip ją pavaizdavo Narbutas[6]. Tenai užmušime dalyvauja kryžeivis.

---

[5] Smirnov, *Jagiełło*, p. 34—37, 235—236.

[6] Chodzko, Wybor pism, 1903, p. 419—423.

Savaip gina Jagėlą apie jį parašęs knygą jam ir Lenkijai išaukštinti Szajnocha. Jis eina kitais keliais negu Narbutas: savo naujų metraščių ar aktų neprasimano, o tik esamuosius savaip išaiškina.

Lietuvos metraščiai aiškiai kaltina Jagėlą. Kaip tat pakeisti?

Jis sako, kad Lietuvos metraščiai — tai rusų darbas. Jie pikti ant Jagėlos, kam jis priėmė ne jų, o vokiečių tikybą, dėl to pramanė apie jį piktus gandus, kad atkeršytų. Nužudymą padarę Jagėlos tarnai, susidėję su vokiečiu, o Jagėla esąs nekaltas.

Szajnocha nežinojo, kad Lietuvos metraščiai — ne rusų, bet lietuvių darbas; tik Lietuvos rusų kalba rašyti. Iš jų nematyti tikybinių kovų ir neapykantos. Szajnocha nemini Narbuto, o išvadas iš jo paėmė, įterpęs kryžeivį.

Smolka, Stadnicki, Caro — jie visi pajuokia Narbutą, Szajnochą. Jiems nekyla abejonių dėl Jagėlos kaltės[7].

XIX a. baigiantis ir XX a. pradžioje į istorikų darbą įsipainiojo politika, atsirado nauji motyvai — tautiniai (Lenkų ir Lietuvių kovos) ar net įsibraudavo kartais tikybiniai. Dabar rašant istoriją, kartais žiūrima, kaip tat atsilieps dabartiniams Lietuvos—Lenkijos santykiams. Skirtumų nebus, kokia kalba kas rašė — lenkų ar lietuvių. Pasitaikė ir tokių, kurie nepaisė, kokias išvadas padarys politikai.

Didžiausias Vytauto laikų žinovas ir jo garbintojas A. Prochaska kelis sykius keitė savo nuomonę.

Straipsnyje „Upadek Kiejstuta (Kwart. Hist., 1909, p. 504—506) Prochaska abejoja, bet linkęs kaltinti Jagėlą.

Knygoje „Władysław—Jagiełło", 1908, t. I, p. 44, 48

---

[7] Smolka, *Olg. i Kiejsz.*, p. 150—151, Stadnicki, *Olg. i K.*, p. 198—205, Caro, *Geschichte Polens*, III, p. 476—477.

nekaltina Jagėlos; jis neliepęs žudyti, tarnai patys padarę, tarė įtiksią savo ponui.

Jagėlai širdyje rūpėjusi krikščionybė, norėjęs pašalinti pagonių šulą. Užmušėjai žinoję šitą Jagėlos paslaptį. Taigi dėl krikščionybės tai padarę: Jagėla daręs tai iš širdies gilumos dėl tikybos šventos (p. 49).

O vėliau (knygoje „Witold", 1914) Prochaska sako, jog Kęstutis nusižudęs iš susikrimtimo, jog vaikai jį apleidę, ypač jo sūnus Vytautas (p. 38).

O Vytautas, kaip ir Jagėla, Prochaskos nuomone, buvo įsitikinęs, kad krikščionybė ims viršų, kovoti dėl pagonijos, kurios atstovu buvo tėvas, — veltui darbas (p. 38). Taigi Prochaska netyčia įtraukia ir Vytautą į užmušimą.

Puzyna[8], Paszkiewicz[9] neslepia įsitikinimo, jog Jagėlai liepiant tai padaryta.

Netgi Kołankowski (I, p. 249), žeminęs Kęstutį, garbinąs Jagėlą, pasakė, jog neišaiškinta mirtis, ji lieka paslaptis, o vis dėlto priduria: „Reikia bijotis, jog žuvo mirtimi nepriderama dideliam Lietuvos gynėjui".

LIETUVIŲ KALBA

I

Pasirodo, kad plačiau tenka apsistoti prie lietuvių raštijos, kurioje nagrinėtas Kęstučio mirties klausimas.

A l e k n a savo Lietuvos istorioje aiškiai nepasisako; abiejose laidose — trumpojoje ir ilgojoje jis sako: Kęstutis buvo pasmaugtas, ar su Jagėlos žinia, tikrai negal pasakyti.

---

8 Puzyna, *Swridrygiełło,* p. 26, 30.

9 Paszkiewicz, *Jagiel.* i I. *Krewo,* p. 119—122.

Žmonėse paskleista garsas, kad Kęstutis patsai pasismaugęs" (trumpojoje — 1918 m., p. 32—33, ilgojoje — p. 57).

Jau plačiau nagrinėjo tą klausimą d-ras Z. Ivinskis rinkinyje „Jogaila" ir „Lietuvos istorijoje"[10].

„Jogailoje" randame šitaip galvojant. Jagėla, derėdamasis su Ordinu, turėjo savo politiką. Jis neabejojo, kad reiks tapti krikščionimis, laikas priimti evangeliją. Kęstutis buvo tam priešingas. Ir čia buvo skirtumai tarp Kęstučio ir Jagėlos.

Kęstutis galėjo nesuprasti to, ko norėjo ir galėjo Jagėla bei Vytautas.

Norint sustiprėti, Jagėlai reikėjo sutvarkyti santykius su kaimynais, susitaikyti su Vokiečių ordinu, reikėjo išsižadėti senųjų dievų, keisti tikėjimą. Pradėjo dėtis su Ordlnu. Gal ir Kęstutis ėjo į kompromisą (p. 52, 53, 54)

Konservatyvus senis Kęstutis galėjo jų nesuprasti (p. 156).

Suimtas Kęstutis, galimas daiktas, sako Prochaska, terado vieną išeitį — nusižudyti (p. 63).

Ivinskis gi mano, kad buvo nužudytas. Negalima be atodairos tvirtinti, kad Jogaila būtų nužudęs Kęstutį. Vadinasi, „istorijos akyse Jogaila išeina ne išteisintas, bet ir ne apkaltintas". Laikosi vieno Wigando posakio: „ir kokiu būdu žuvo, niekas nieko nežino." (p. 63—66).

„Lietuvos istorijoje" skyrių, kuriame kalbama apie Kęstutį, rašė taip pat dr. Ivinskis. Ten randame tas pačias mintis su pakeitimais: Kęstutį nužudė, bet kas, neišaiškinta, kiek kaltas Jagėla, sunku pasakyti, greičiausiai teks įtarti Skirgėlą, Jagėla dažniausiai buvo dingstis kitiems (p. 99).

Taigi jau lyg atsirastų kaltininkas — Skirgėla, ir gal dar Jagėla.

---

[10] Abi išleistos Švietimo ministerijos.

II

Ne plačiai ten buvo rašyta. Smulkiausiai tuo klausimu pasisakė prof. I. Jonynas keliose monografijose ir straipsniuose („Kęstutis", „Jogaila", trumpai „Liet. enciklopedijoje"). Visur kiaurai eina mintis: Jagėla — istorijos raštuose ir kronikose nuskriaustas, Vytautas — veidmainingas, o Kęstutis atsilikęs ir gyvenimui netikęs.

Jagėla, sako prof. Jonynas, sulaukė tik blogų raštų apie save, apie jį visi piktai rašę, rašę tik priešininkai, o draugų neturėjęs. Vokiečių ordinas „nevengė skaudžiausiai įžeisti Jagėlos vardo" (p. 136).

Długosz'as, beveik Jagėlos amžininkas, daugiausia juo užsiėmęs, ilgą laiką buvo nesugriaunamas autoritetas XIX a. istorikams (p. 137).

Jis buvo įtarinėjamas ar net piktai šmeižiamas (p. 138).

Vytautas pareiškė, kad „Jagėla nužudęs ne tik tėvą", bet ir jo, Vytauto, motiną."

Pykčio apimtas Vytautas, kad padarytų didesnį įspūdį, daug nuo savęs pridėjo kaltindamas Jagėlą.

Vėliau, per Konstancijos bažnytinį seimą ką kita sakė jų įgaliotiniai. „Pasikeitus aplinkybėms, buvo galima sakyti tiesą. Sunku būtų prileisti mintis, kad pasaulinio susirinkimo akivaizdoje Jagėlos ir Vytauto įgaliotiniai būtų galėję sakyti aiškią netiesą" (p. 138)..

Vytautas, kalbėdamas apie Jagėlos amžių, buvo sąmoningai netikslus (p. 139).

Jagėla „negalėjo pritarti dėdės nusistatymui žūtbūt palaikyti pagonystę krašte" (p. 143).

Savaip nušviečiamos Kęstučio ir Jagėlos sutartys su Ordinu, kurios aukščiau buvo aptartos.

Trakų sutartį (1379) pasiūlė Kęstutis, padaręs tai iš ne-

apykantos Jagėlai, bet ji nebuvo nukreipta prieš Jagėlą. Ordinas buvo drovus, nenorėjo savęs kompromituoti katalikiškos Europos akyse" (p. 261).

Jagėla vienas sudarė sutartį su Livonijos ordinu, kur „įsakmiai buvo išskirtos Kęstučio valdomosios žemės ir Žemaičiai tačiau... visa tai vis dar negali būti laikoma Kęstučiui nedraugingu aktu... Jis nebuvo reikalingas Kęstučio parašo" (p. 262).

Jagėla buvo politiškai toliaregiškas (p. 262). Daudiškėje ir Jagėla, ir Vytautas žinojo, ką darą; toje sutartyje abi šalys buvo pasiryžusios jos nevykdyti. Teisybė, ją slėpė nuo Kęstučio, buvo neramus, bet ramino mintis, kad Kęstutis nesužinos... (p. 264).

O paskui Ordinas pats pranešė Kęstučiui apie paslaptį (p. 267).

Vytautas nepalaikė tėvo. Kęstutis pats ištyręs rado dėl Jagėlos daug švelninančių aplinkybių.

Dauguma šių tvirtinimų aukščiau aptarta, o čia nurodau dėl pilnumo.

Apie Kęstučio mirtį randame tokius tvirtinimus.

Sąmokslą prieš Kęstutį sugalvojo Ordinas (p. 269; 323). Kęstutis negalėjo būti surakintas, galėjo surakinti Krėvos pilyje, prieš tai nebūtų išdrįsęs padaryti (p. 63). O jeigu Lietuvos metraščiai rašė, tai jie perdėjo. „Jagėla nieku būdu nebūtų drįsęs to padaryti Vilniuje, tą tegalėjo padaryti Krėvoje" (L. a., 1932, Nr. 244) .

Krėvoje Kęstutį pasmaugė. Ar kaltas Jagėla dėl Kęstučio mirties? Autorius svyruoja: vieną sykį pasisako vienaip, kitą — kitaip.

Rašydamas apie Kęstutį „L. aide", jis aiškaus atsakymo neduoda; veikiausiai linktų į tą pusę, kad būtų galima pasakyti: nežinia, kaip miręs. Netgi Vytautas, būdamas Vil-

niuje, o paskui Krėvoje, nieko tikro nežinojo, turbūt sužinojo vėliau ir kalbomis rėmėsi kaip neužginčijamu faktu (L. a. 1932, Nr. 244).

Vytautas kaltino Jagėlą tėvo nužudymu, bet Vytautu tikėti negalima (p. 65).

Savo būdu Jagėla tokiam darbui netiko: jam trūko ryžtingumo, įsakyti negalėjo, iniciatyvos neturėjo, neturėjo ir keršto jausmo, jis negalėjo būti beprotiškai be tikslo žiaurus (p. 66), galėjo greičiausiai įsakyti Skirgėla. „Ir mūsų sąžinės jausmas neleidžia su pilnu įsitikinimu mesti kaltę už Kęstučio nužudymą vienam tik Jagėlai" (p. 67) .

***

Jeigu imsime dailiąją literatūrą, pvz., Asnyko, Maironio ir kitų dramas, visur neabejojama, jog Jagėla liepęs nužudyti Kęstutį, vienas Chodzka tai neigia. Kraszewski — randa nužudytą.

PRIESAIKA

PRIESAIKOS FORMOS

Priesaika yra iškilmingai duodamas pažadas ką nors padaryti ar nedaryti arba patvirtinimas to, ką jis yra pasakęs. Paprastai kreipiamasi į dievus ar į kokią kitą laikoma šventa esybę. Dievybė atlygins už pažadų įvykdymą arba nubaus už nevykdymą. Arba būna ir taip, kad tas, kuris nevykdys pažadų, atsakys savo garbe, taigi jos nustos.

Jeigu šaukiamasi dievų, tai pridedamas paties savęs pasmerkimas ar net prakeikimas, dievai jį nubaus, jis už tai turės nukentėti, nustos jų malonės šiame ir aname gyvenime[1].

Priesaika daroma iškilmingai, viešai, esant dievams, vėlėms arba jų atvaizdams, kuriuose jie yra.

Kartais tais pavaduotojais galėjo būti ypatingi daiktai, brangūs dievams arba baisūs ir pavojingi. Pvz., dažnai siekė prieš ugnį, kad ji prarytų tą, kuris nevykdys. Ginklai turėjo ypatingą reikšmę: tegul jie muša kaltąjį. Kiti laikė kardą net dangaus dovana, nes jis gali būti ir liudininku, ir priesaikos prižiūrėtoju — vykdytoju.

Apeigos priesaiką atliekant įvairuodavo, žiūrint, koks klimatas, žmogaus kultūra ir užsiėmimas. Germanų laisvieji kariai prisiekdavo su kardu jį ištraukę, jį palytėję, o paskui įkišę į žemę jį visą ar tik jo dalį, kartais juo palytėję save, kad net žmogaus kraujas varvėdavo į žemę.

Vienas graikų karys algininkas, kariavęs prieš persus,

[1] Thudichum, p. 1—3.

prieš 2300 m., aprašo tokią priesaikos eigą: „Barbarai (persai) dar prisiekė ir tuo, kad rodys kelią be jokios klastos, ir čia paskerdė jautį, vilką, meitėlį ir aviną. Ir graikai į varvantį ant skydo kraują merkė kardą, o persai ietį".

Arba kitoje vietoje: „Makronai davė graikams savo ietį, o graikai savo makronams, nes, makronų žodžiais, tame buvo visa jų priesaika; bet dievus abi šalys kvietė į liudininkus"[2].

Samojedai prisiekdami užmuša šunį prieš dievaitį: ir jam, žmogui, darančiam priesaiką, tegul taip būna, jeigu jos nevykdys.

Svarbu priesaikos žodžiai: jų atsisakyti negalima, negalima nė žodžio iškreipti.

Priesaika — ne krikščionių įvedimas, ji būdavo ir seniau prieš anos atsiradimą. O žodžiai dažnai visur tie patys.

Krikščionys prisiekia prie savo šventenybių — kryžiaus[3].

Yra negaliojančių priesaikų. Patys dievai ar jų vardu kalbą jų tarnai galėjo išaiškinti jos netinkamumą ir dėl to paskelbti ją nevykdytina.

Viduramžiais krikščionys galėjo atleisti nuo priesaikos, jeigu ji išgauta smurtu, grasinimu ar apgavimu, arba siekta padaryti neleistinus dalykus, pvz., priešingus bažnyčios naudai. Bus tuomet ne tikroji priesaika, jos laužymas nėra nuodėmė. Kartais dėl to priesaika būdavo paskelbta negaliojančia, nes buvo duota atskalūnui ar pagoniui, jis duoto-

---

[2] Literatūroje neradau, kad būtų kas atkreipęs dėmesį į šitos priesaikos aprašymus. Juos aprašo Ksenofontas, Anabasis, II. 2 eilė, 8—9, IV, 8 eilė, 7.

[3] Ebert, *Eid.* Thudichum, p. 16—17; Lippert, *Christentum*, p. 514—524.

sios priesaikos neprivalo laikytis, tai čia daroma per akis pažadų laužymas[4], pripažinta leistinu ar net privalomu.

Pažadų tikrumą galima laiduoti rankos padavimu, galima duoti laidus ir t.t.

LIETUVIŲ PRIESAIKA

Yra užsilikę žinių, kaip prisiekdavo lietuviai. Duotą žodį pastiprindavo paduodami ranką, įteikdami ietį, net krauju[5].

Kęstutis, atėmęs Vilnių iš Jagėlos, prisaikdino kunigaikščius, apšlakstęs krauju[6].

Kartais tenkinosi rankos padavimu: Skirgėla priesiekė Jagėlos vardu Vytautui; po priesaikos padavė ranką[7].

Betgi plačiausią Lietuvos priesaikos aprašymą duoda Dubniko kronika (atrodo, tik užsimena ir kiti). Šita bene bus vienintelis toks platus priesaikos aprašymas. Be abejo, gyvenime buvo ir kitų paprastesnių formų, tik šita buvo iškilmingiausia, ypatingos reikšmės turinti.

KĘSTUČIO PRIESAIKA

15 rugp. lygumoje prieš Vengrų karaliaus palapinę vengrų stovykloje lietuviai atvedė žalą jautį, pririšo jį prie dviejų stulpų, žinys (ar pats Kęstutis) prapjovė gyslą kakle (vieną ar dvi); pradėjus trykšti kraujui, tai palaikė gera žy-

---

[4] Thudichum, p . 48—51.

[5] *Eiliuotoji Chronika*, p. 4616—4620.

[6] Stadnicki, *Olgierd i Keistut*, p. 177.

[7] *S. R. Pr.*, II, p. 713.

me, jog dievai sutinka, kad prisiektų. Priėję prie jaučio, Kęstutis ir palydovai pamirkė pirštu kraujyje, patepė juo kaktą, po to nukirto galvą jaučiui ir, atitraukę ją nuo kūno, padarė tarpą. Per ten lietuviai praėjo tris kartus, sakydami: Rogachina roznenachy gospanany, o tai reiškia: tegul su jais būna tas pats, jeigu nesilaikys priesaikos[8].

Apie tą įvykį pasakojo dar Petras Suchenwirt, keliaujantis vokiečių poetas, aprašinėjęs kiekvieno didelio pono, kuris buvo kare, karžygiškus darbus. Jisai pasakoja, jog Kęstutis prisiekė pagonių būdu, o kitoje vietoje, jog prisiekė „su krauju".

Kęstutį prisiekiantį matė ir vienas bajoras — karys Sternegge. Jis papasakojo kitiems; iš jo lūpų tą žinią užrašė kronikininkas Heinrich Truchsese v. Diessenhofen, popiežiaus kapelionas, decretalium doctor, Konstancos kanauninkas[9].

Sternegge suteiktos žinios kai kuo skiriasi nuo Jono Kronikos, trumpesnė, bet skiriasi smulkmenomis. Todėl to tyrinėtojai remiasi daugiausia Jono žiniomis.

PRIESAIKOS AIŠKINIMAS

Mokslininkai pradėjo aiškinti šitą priesaikos aktą ir pasakytus žodžius. Tyrinėjo ją dviem požiūriais: apeigų (tikybos, mitologijos) istorikai ir kalbos žinovai. Plačiausiai apie tą dalyką yra pasisakę du: Mierzyński ir Būga. Mierzyński abu dalykus žiūrėjo: apeigų formą, bet lietė ir kalbą; Būga tyrinėjo tik kalbą. Abiejų išvados pasidarė priešingos: Mierzyńskis tarė, kad Kęstučio priesaikos žodžiai — slaviški (rusiški), Būga — lietuviški. Abu ima pagrindan lotynišką prie-

[8] Dubniko kronika (Priedas).

[9] Mierzyński, *Zródla*

saikos vertimą ir žiūri, kokią kalbą atitinka užrašytieji svetimi žodžiai. Buvo ir sunkenybių aiškinant. Abu tyrinėtojai sutiko, jog Jonas, nemokėdamas kalbos, užrašė taip, kaip jis girdėjo, pasiteiravęs kitų, ką tai reiškia, ir pridėjo lotynišką vertimą. Tačiau nemokėdamas kalbos, Jonas užrašė netiksliai, su klaidomis, tai dabar ir Mierzyńskis, ir Būga įneša savo pataisymus, ir po to daro išvadas dėl kalbos. Ir jos pasirodė priešingos.

Mierzyńskis priesaikoje matė du aktus: 1) žavėjimą (paleidus kraują ir, jam trykštant, buvo aišku, kad tai geras ženklas ir galima prisiekti); 2) po to, pamirkę pirštus kraujyje, davė priesaiką.

Su kai kuriais Mierzyńskio pasakymais dėl apeigų vargu bus galima sutikti.

Jis sako, kad kunigaikštis Lietuvoje buvo kartu ir žynys (kunigas), kad jis pats skerdė auką, vartojo savotišką lietuvišką skerdimo peilį (cultrum lituanicum). Gal jo neturėjo kiti kariai, jeigu tat krito į akis. Karo kunigo (žynio), be abejo, nebuvo, jo niekur nesutinkame; gal priesaikai atlikti daug veiksnių ir nereikėjo.

Toliau Mierzyńskis sako, kad priesaikos kraujui gauti paėmė būtinai žalą jautį (rubeus — rudas), neva to reikalavus ir lietuvių tikyba. Tam pastiprinti jis ima dainelę: „Perkūne, dievaiti, nemušk žemaitį, bet muški gudą kaip šunį rudą". Dėl to, sako, auka turėjo būti žala (ruda).

Dainelėje žodis rudas dėl rimo pridėtas. Mušti dėl to reikia, kad nemėgstama, mušamas šuo, o ne dėl to, kad jis rudas. Dievui aukos plaukai turi būti ypatingai mėgstamos spalvos. Pagaliau šita dainelė nesena, nesiekia ji Kęstučio laikų, bene pirmą sykį pateikia ją Narbutas, anksčiau jos nesutinkame. Ar nebus ji Narbuto ar jo draugų XIX a. padaras?

Pereinant prie kalbos, Mierzyńskis sako, kad priesaikos žodžiai skamba nelietuviškai, kad tai buvo rusiški[10].

O Jaunius ir jo pėdomis einąs Būga išskaitė lietuviškus žodžius, atitinkančius lotynų tekstą[11].

Įsižiūrėjus į tai, kaip parašyti priesaikos žodžiai, matyti viena, kad jis nesuprato žodžių, surašė iš atminties nesuprantamus garsus, nesiteiravo dėl jų, tik paklausė, ką jie reiškia.

Be abejo, tegalėjo būti lietuviški žodžiai.

---

[10] Mierzyński, *Der Eid*, p. 109—110.

[11] Būga, *Kęstučio priesaika*, p. 150—154.

TRYS VILNIAUS KANKINIAI

Vilniuje, šv. Dvasios vienuolyno požemiuose, XIX a. iki Didžiojo karo buvo trijų šventųjų kūnai. Tai buvo nukankintieji Lietuvoje XIV a. du broliai Antanas ir Jonas ir jų giminaitis Eustachas.

Per karą juos išvežė į Rusiją, per jos revoliuciją karstus atidarė, rado ne visai tai, kas buvo sakoma.

Jie pradėti garbinti XIX a., esant Lietuvai rusų valdžioje. Rusų valdininkai, ypač stačiatikių kunigai politiniais sumetimais iškėlė tų šventųjų garbinimą, nors vyriausioji administracija iš pradžių skeptiškai žiūrėjo į tai[1], o paskui nusileido: liepė švęsti.

Tačiau tai nėra XIX a. prasimanymas: graikų—rusų bažnyčia visą laiką tikėjo, kad jie buvo kankiniai dėl tikybos ir darė stebuklus, bet tos nuomonės buvo ir katalikai, tik jie sakė, kad tai buvę unitai, o ne stačiatikiai; netgi XVII a. bolandistai įtraukė juos į katalikų šventųjų sąrašus, aprašė jų gyvenimą. Rusams valdininkams ir kunigams XIX a. iškėlus jų garbinimą, kai kur katalikų visuomenėje Lietuvoje slaptai buvo laikomasi nuomonės, kad rusai juos pasisavinę, o buvo tai katalikai, taigi jų garbinimui nesipriešino, bet patys, žinoma, nėjo.

Ar tikrai jie buvo nukankinti? Kada ir kaip tai įvyko?

Lietuvos kronikos tyli, nieko apie tai nesako, dėl to neužsimena apie juos ir Stryjkowski, rašęs Lietuvos istoriją XVI a., nė vėlesni rašytojai. Visos žinios — šventųjų gyvenimo aprašymai, vartojami bažnyčios reikalams, o ir tie bu-

---

[1] Chodynicki, *Geneza i rozwój.*

vo nevienodi. XIX a. rašiusieji apie tuos įvykius jais rėmėsi, tik kai ką atmesdavo, ši tą savaip aiškindavo, bet paties nužudymo fakto neneigdavo.

Žinios apie gyvenimo laiką ir apie patį nukankinimą taip pat įvairavo: nurodoma 1329, 1342, 1347 m., taigi atsitikę Gedimino, kiti — Jaunučio ar Algirdo laikais, dažniau minimi 1347 m., taigi Algirdo laikai.

Ar Algirdo laikais buvo tikybiniai persekiojimai apskritai, graikų tikybai ypatingai? Tokių atsitikimų nei Gedimino, nei Algirdo bei Kęstučio laikais nežinoma. Atrodo, jų ir būti negalėjo, nes Lietuvos valdose buvo per daug tos tikybos išpažintojų. Gedimino dinastija vis toliau ėjo į jų žemes, Gedimino vaikai ir anūkai priiminėjo tą tikybą, pagal ją krikštijosi, o vakaruose, Europoje, viliojo pas save visokių tikybų žmones, net bažnyčias jiems statė. Dėl viso to atrodė, kad tikybinių persekiojimų Lietuvoje būti negalėjo.

Baliński, rašęs XIX a. pradžioje, dar vis tiki, jog tai buvę tikybiniai kankiniai, tik sako, kad buvę unitai (šv. Baziliaus)[2].

Narbutas negalėjo aiškiai pasisakyti, gal jie buvo sąmokslininkai, o gal ir ne[3].

Kraszevwski neabejojo, kad tai buvo graikų tikybos žmonės, bet neaišku, kaip tai įvyko, kad nukankino, nes esamose žiniose pilna prieštaravimų ir neaiškumų[4].

Dėl to istoriografai ėmė drąsiai tvirtinti, kad, nesant tikybinių persekiojimų, dėl tikybos nukentėti negalėjo. Nužudymas buvo, bet grynai politinis; Algirdas liepęs nužudyti kaip sąmokslininkus[5].

---

[2] Baliński, *Wilno*, I, p. 24.

[3] Narbutt, *Dzieje*, V, p. 41—46.

[4] Kraszewski, *Wilno*, I, p . 36—37; III, p . 43.

[5] Stadnicki, *Olgierd i K.*, p. 9—10, 119—121.

Vėliau vienas tyrinėtojas matė draminę sceną, manė, kad bus tik kankiniai: Algirdas šiaip leidęs visiems giminaičiams krikštytis, o kai lietuvių pagonių kunigai ir liaudis ėmė protestuoti, tai tuos tris jaunikaičius liepęs nužudyti, — paaukojęs juos liaudies ir kunigų ūpui nuraminti[6].

Visi tie išvedžiojimai iš oro pagauti, niekuo neparemti. Tie, kurie rašė graikų bažnyčios istoriją Lietuvoje, žinoma, nė kiek neabejojo dėl kankinimo[7], tik nesirūpino išaiškinti aplinkybių.

***

Kada jie pakelti į šventuosius, kada kanonizuoti?

Žinios taip pat prieštaraujančios. Vienas istorikas sako, kad pasirūpino pripažinti šventaisiais Maskvos metropolitas Aleksa 1355 m.[8], kitas, — jog buvo tai 1364 m.[9]. Dar kiti nurodo kitą laiką. Veikiausiai visa tai padariusi Sofija, Vytauto duktė, nutekėjusi į Maskvą, taigi XV a. (negalėjo, sako, būti padaryta Aleksos XIV a.).

Tuomet kanonizavimo dar nebuvo, o jau kai kurie bažnyčios kalendoriai įtraukė į savo sąrašus; oficialus, tikras pripažinimas šventaisiais (kanonizavimas) įvyko tik Rusų bažnyčios seime 1549 m.[10].

***

XX a. surasta raštų, kurie buvo kilę iš pirmojo šaltinio, surašyti XIV a., keliant į šventuosius.

---

[6] Smolka, *Unia Litwy*, p. 135—136.

[7] Kiprianovič, *Istorič. očerk*, p. 16—18; Makarij, *Istorija russkoj cerkvi*, t. IV, p. 130—131; Priesniakov, p. 295—296 (išnašoje).

[8] Kiprianovič.

[9] Makarij, IV, p. 356.

[10] Gołubinski, *Istorija kanonizacii*, p. 68—71, 104, 542—543.

Rusų mokslininkas Speranskis viename Ato (graikiškai — Athos, rusiškai — Afon) vienuolyne, rausdamasis senuose jo rankraščiuose, užtiko Lietuvos kankinių gyvenimo aprašymus serbų kalba. Rado ten šį tą tuo pačiu reikalu graikų kalba. Jis visa šita paskelbė 1909 m.[11].

Šio naujo dalyko nepastebėjo rusų mokslininkai, nežinojo jo nė lenkų istorikas Chodynicki, specialiai tuo klausimu užsiėmęs[12]; kuris taip vaizdžiai nupasakojo rusų politikos įtaką šventųjų garbinimui. Dėl to atkrinta ir visi jo išvedžiojimai.

Speranskio surastieji tekstai kitaip nušviečia įvykius, pavaizduoja ir politines aplinkybes, kuriomis tat įvyko.

Kęstučio—Algirdo laikais vyko kovos tarp Lietuvos ir Maskvos ne tik dėl teritorijų, bet ir dėl bažnyčios įtakos.

Lietuva, turėdama savo valdose daug rusų graikų—rusų tikybos žmonių, norėjo, kad Kijevas, senasis rusų krikščionių centras, liktų tuo ir dabar, o ne Maskva, arba bent būtų lygus. Šitai turėjo nustatyti Konstantinopolio patriarchas. Kovos vyko ginklu, pinigais, diplomatiniu būdu.

Lietuvai prireikė turėti savo šventųjų, reikėjo padaryti, jog ji — Dievo numylėta šalis, jog joje tarpsta dievobaimingas gyvenimas. O šventaisiais padaryti tegali Konstantinopolio patriarchas. Taigi reikia jį įtikinti, duoti aiškių įrodymų. Be abejo, Lietuvai netrūko tam reikalingų pinigų, kuriuos ten taip mėgo.

Šventuosius surado, net tris, dalį jų kūnų galėjo nuvežti, bet nemokėjo dar vietoje, Lietuvoje, pasigaminti jų gyvenimo aprašymo, kaip iki tol buvo priimta rašyti. Konstantinopolyje, kur buvo gausiai literatų, šitai galėjo paruošti, mo-

[11] Speranski, *Serbskoje Zitije...* Recenzija apie tai (*Žurnal Ministerstva narodnago prosveščenija*) Sobolevskio.

[12] Chodynicki, *Genera ir rozwój.*

kančių šventųjų gyvenimus rašyti buvo daugybė, tai ten jų surado. Lietuvos pasiuntiniai davė medžiagos, o tie atitinkama forma surašė tuos gyvenimus.

Šiek tiek laiko praėjo, kol surado rašytojus, gausiomis dovanomis įtikino patriarchą ir jo tarėjus, pašalino politines kliūtis, daromas Maskvos.

Visas darbas buvo užbaigtas patriarcho Filotėjo laikais 1374 m. Tuomet atvežtąsias šventųjų kūnų dalis padėjo šv. Sofijos bažnyčioje.

Ar kiek anksčiau, ar dabar juos kanonizavo (pakėlė į šventuosius).

Jų gyvenimas, žinoma, buvo parašytas graikiškai, bet tuo tarpu jis niekur iki šiol nesurastas, užsiliko graikiškai liaupsė, M. Volsamono pasakyta.

Graikiškai rašytasis gyvenimas buvo išverstas į serbų kalbą, kuris užsiliko. Tai seniausias šventųjų gyvenimas. Iš Balkanų perrašytas, pertaisytas pateko į Rusus ir į Lietuvą. Maskvoje daug metų praslinkus, nežinant apie kanonizaciją, teko dar sykį kelti į šventuosius.

Lyginant seniausiąjį gyvenimo aprašymą su Vilniaus ir Maskvos redakcijomis, randama didelių skirtumų — padaryta esminių papildymų ir pakeitimų.

***

Seniausiasis gyvenimas buvo tokio turinio. Lietuvių žemėje kunigas Nestaras apkrikštijo tris Lietuvos kunigaikščio, ugnies garbintojo, tarnus Antano, Jono ir Eustato vardais. Kunigaikštis, būdamas sykį piktas, pastebėjo, kad Jonas ir Antanas nekirptais plaukais, neskusta barzda, pareikalavo jųdviejų nusikirpti ir nusiskusti, o po to valgyti mėsą. Jiedu atsisakė, nes esą krikščionys. Kunigaikščiui liepiant, juos nukankino. Toje vietoje buvo ir daugiau krikš-

čionių. Jie paprašė iš kunigaikščio duoti leidimą pastatyti toje vietoje bažnyčią. Kunigaikštis mielai sutiko, pasiūlė net geresnę, padoresnę vietą. Ir pastatė bažnyčią. O po to vis tiek nukankino šv. Eustatą. Tuoj po to šis pradėjo daryti vietoje stebuklus.

Rusų tekstuose jau buvo papildytas gyvenimas: nurodyti pagonių vardai — Kuklys (Koklys), Nežyla, Kumetis, kankinimo vieta — Vilnius, kunigaikštis — Algirdas.

Volsamono liaupsės žodyje yra pavadinti — rusai, o kunigaikštis — lietuvių, ugnies garbintojas (bet nei anų, nei jo vardų nėra).

Kai kuriuose gyvenimuose duodami trejopi vardai, lietuviški, rusiški ir krikščioniški: Kumetis (Michlej), Nežyla (Nižila), Kuklys ar Kuklej (Kruglec).

Tik ar lietuviškas vardas Nežyla?

Neabejotina dabar, kad tie trys kankiniai kanonizuoti Konstantinopolyje 1374 m., esant Algirdui. Tuomet Lietuva varė aštrią kovą dėl atskiros graikų metropolijos Lietuvoje. Maskva priešinosi. Lietuvos valdžia tinkamumui, be politinių ir finansinių įdodymų, pateikė bažnytinį — tris šventuosius. Maskva turėjo nusileisti, pripažinti atskira metropolija.

Jeigu tuo rūpinosi Algirdas, tai ar galėjo jis nukankinti? Ar būtų jo priešininkai tylėję? Juk Algirdas puolė rusų metropolitą dėl negerų darbų, o šis būtų atsikirtęs baisesniu kaltinimu. Neįmanoma, kad kunigaikštis, nukankinęs dėl krikščionybės, būtų leidęs ramiai gyventi kitiems krikščionims, jiems prašant pats leistų statyti bažnyčią kankinimo vietoje, netgi pasiūlyti geresnę, o po to vėl trečiąjį nukanintų?

Esant politinėms kovoms tarp Maskvos ir Lietuvos, svyruojant dėl kankinių tautybės — jie turi tai lietuviškus, tai

rusiškus vardus, tai dar abejus, neaišku buvo, kas Lietuvoje dėl graikų tikybos nukentėjo — lietuviai ar rusai, nors vyrauja nuomonė, jog buvę kilnūs lietuviai.

Konstantinopolyje pas Volsamoną jie vadinami rusai.

Maskvoje, naujai kanonizuojant, įdėjo jų senuosius vardus, o tikriau įdėjo neva lietuviškus, Algirdą, Vilnių. Maskvoje XVI a. sakė, kad Lietuvoje, dabar katalikų šalyje, kadaise plito stačiatikių tikyba, turėjo šventųjų, kurie buvo lietuviai.

Ar turėjo kokį istorinį pagrindą trijų kankinių legenda? Jokio.

Ar nukankino ką nors kur kitur, pietų rusų žemėje, Lietuvių valdomoje? Ir ten ne jokia kronika nepasakoja.

Šita legenda — tai Maskvos—Lietuvos politinių kovų padaras.

NUKANKINTIEJI PRANCIŠKONAI

Tai yra taip pat pramanyta legenda, atsiradusi XVI a. Tada, vykstant Lietuvoje tikybos kovoms, tarp krikščionių imta ieškoti kankinių už tikrąją, gerąją tikybą.

Surado juos buvus net XIV a. Ir buvo tai pranciškonai, jie buvo įrašę į savo vėlyvesnius metraščius, padėję senas datas.

Gedimino laikais žuvę pranciškonų, atėjusių be leidimo ir įžeidusių jį[1].

Plačiau rašoma apie pranciškonų nukankinimą Algirdo laikais. Pirmas tai įrašė į Lietuvos istoriją kan. Stryjkowski[2], o iš jo paėmė Kojalavičius.

XIX a. T. Narbutas išleido neva seną Lietuvos kroniką, kurią kadaise turėjo Bychovcas; ji buvo rašyta rusų raidėmis, jis persirašęs lotynų raidėmis ir grąžinęs savininkui, paskui originalas žuvęs. Iš tikrųjų tai buvo Lietuvos kronika, iš kelių esamųjų sudaryta su brangiais papildymais: kur nebuvo rūpimų dalykų žinių žinomose Lietuvos kronikose, tai ten jos buvo įterptos[3].

Šitoje kronikoje randame tokį pasakojimą.

Kai Algirdas išėjo prieš Maskvą ir su juo kartu vyko Petras Goštautas, Vilniaus miestiečiai, gausiai susirinkę, užpuolė vienuolyną, nenorėdami turėti Romos katalikų. Vienuolyną sudegino, septyniems vienuoliams nukirto galvas,

---

[1] Tai buvo Ulricus de Adlechovitz ir Martinius de Aha (*Analecta Pranciscana*, t. III, cit. Abraham, *Polska i Litwa*, p. 17 išnašoje).

[2] Stryjkowski, *Kronika*, II, p. 14.

[3] Narbutas sudarė vieną naują rankraštį, pas jį kopijos ar vertimai, originalai, gauti iš ką tik mirusių žmonių, žūdavo.

kitus septynis pririšo prie kryžiaus ir paleido žemyn Nerimi, sakydami: iš vakarų atėjote, tai ir grįžkite į vakarus, kam niekinote mūsų dievus.

Pasiskundė Goštautas, ir Algirdas liepė nužudyti 500 žmonių už tokį žiaurumą su krikščionimis[4].

Šitos kronikos žinios panašios į Stryjkowskio suteiktąsias, bet yra ir skirtumų, atrodo, tik smulkmenose.

Ar tai teisybė, ar žinios pramanytos? Anų laikų kaimynų metraščiai apie tai tylėjo, nors ne vieną dalyką buvo suteikę apie Lietuvą. Juk tuo laiku Lietuva rūpinosi popiežius, norėdamas apkrikštyti, jos gyvenimą sekė lenkai, sekė vokiečiai (esantys Prūsuose ir Livonijoje). Jie būtų išpūtę tokius įvykius kaip vienuolių nužudymas, gal dar būtų prašę paskelbti kryžių karą dėl lietuvių pagonių žiaurumo. Tylėjo apie tai dar neseniai po to gyvenęs lenkų Długosz, kuriam rūpėjo pavaizduoti lietuvius laukiniais žmonėmis[5].

Nežinojo apie kankinius Vilniaus bernardinų gvardijonas, rašęs XVI a., nežinojo nė pirmasis Vilniaus vyskupas, pats pranciškonas.

XVI a. negirdėjo nė Kurija. Kai jai prireikė XVI a. relikvijų Vilniaus katedrai, apie vietos kankinius nė neužsiminė.

Tik XVI a. viduryje šitai priminė Vilniaus vyskupas. Greitai surado seną kolumną, jiems paminėti pastatytą. XVII a. prisiminė buvusį ant jos parašą, įrašė jį į kronikas. Jau pasakojo apie vieną stebuklingą išgijimą, buvusį XVI a.

---

[4] *Lietuvos metr.* (PSLR, XVII p. 500).

[5] Pas Stadnickį randame tokį savotišką aiškinimą, kodėl Długosz'as tylėjęs: pranciškonai nepaprastai uoliai platinę krikščionybę, atsidavę, kentėję, vietoje vienų atsiradę naujų. Mat jam rūpėję įrodyti, kad krikščionybė prasidėjusi vos 1387 m., susidėjus su lenkais. (*Olg. i K.*, p. 119). Jeigu Długosz taip būtų galvojęs, būtų atvirkščiai padaręs: juk jis nemėgo Jagėlos.

XVI a. kalbama, jog pranciškonus pasikvietęs Goštautas, bet juos nukankino. Iš čia žinios patenka į užsienius: ten skaičius didėja. Stryjkowski pasakoja apie 14, o užsieniuose randame daugiau — 36.

Ir Vilniaus kapitula susirūpino jų kūnais 1598 m.[6], žinoma, jų nesurado.

Ir XVII a. (tarp 1603—1623 m.) ant Plikojo kalno pastatė kryžius. Vėliau jį praminė trijų kryžių kalnu. Pranciškonai nuo XVII a. pradėjo labiau rūpintis žiniomis apie nužudytus vienuolius, ir tada ėmė ieškoti istorinio pagrindo toms žinioms. Vieni sakę, kad tai buvo Gedimino laikais, kiti — vėliau. Kai kurie visas tas žinias laiko patikimomis ir suranda vis daugiau kankinių: 1333 m. — 14, 1341 m. — 36, o dar kiti — 1404 m. Po to XVIII ir XIX a. reikėjo derinti esamus prieštaravimus. Iš ten tos žinios pateko į mokslo veikalus — pas Kraszewskį, Narbutą[7].

Jie taip pat atitinkamai tikrino ir taisė kitus.

Kai ėmė rodyti tiksliai datas, istorinius asmenis, iš karto pasidarė aišku, kad pranciškonų nukankinimas — legenda, prasimanymas: ar tokių asmenų nebuvo, ar tokių įvykių būti negalėjo.

Algirdas išėjo į kovą, pasakojama legendoje, pagonys Vilniuje savavaliauja, Goštautas (vienas taip pat išėjęs į karą, kitas paliktas pilies saugoti) nieko negali padaryti; tik grįžus Algirdui pasiskundė, ir tas liepęs išžudyti 500 žmonių. Ir ramiai šitai praėjo, gyventojai tylėjo, pasidavė, nesipriešino. Algirdas turėjo jėgų suvaldyti. Neįmanomas įvykis — pasipriešino pagonys kunigai, kurie nebuvo organizuoti, neturėjo savo hierarchijos. Neįtikinama, kad pagonis

[6] Kurczewski, *Kósciół zamkowy*, III, p. 84.

[7] Kraszewski, *Wilno*, I, p. 37; Narbutt, *Dzieje*, V, p. 155.

Algirdas dėl kelių svetimų vienuolių niekieno nevaromas žudys 500 žmonių.

O ir Goštautai iki XVI a. nesirūpino pranciškonais, nebuvo jų nė kvietę, tik vėliau tapo jų geradariais, ir po to apie juos aniems ėmė tuos dalykus pasakoti.

Pranciškonai XVI a. rūpinosi turėti atskirą nuo Lenkų provinciją, reikėjo turėti nuo senų laikų savo istoriją, veikimą, užtarytojus, savo legendas, savo kankinius, žinoma, iš senų laikų — jau iš Gedimino[8]. Ir tą legendą kūrė. Bet ji niekuo istorijoje nepagrįsta.

---

[8] Smulkiai išnagrinėjo tą legendą Chodynicki, *Legenda o męszenstwie.*

PINIGAI

Turėdamas tokias plačias valdas, karu ir prekyba prisirinkęs į iždą nemaža turto — aukso ir sidabro, nebegalėjo tenkintis savo kapomis (netiksliais, nevienodais sidabro gabalais) arba svetimais pinigais, kurių vertė įvairavo ir kartais buvo netikra. Reikėjo pereiti prie savo monetų kaldinimo. Iš to turėjo būti ir politinė, ir finansinė nauda. Taigi Kęstutis, pasidaręs didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, jeigu ne anksčiau, pradėjo kaldinti savo pinigus — vidaus ir užsienio prekybai.

Lietuvos numizmatikos literatūra (mokslas, raštija apie monetas) nėra tokia maža. Jeigu atmesime Narbuto lietuvių monetų aprašymus ir išvedžiojimus, kur faktai supainioti su prasimanymais ir sunku kartais juos atskirti, užtektinai rasime neabejotinos medžiagos, iš kurios jau galima padaryti teisingas išvadas, bet liks dar daug vietos spėjimams ir abejonėms.

Tyrinėtina medžiaga bus užsilikusios senovės laikų monetos ir atkastos žemėje, dėl kurių nėra abejonių, o ne auksakalių falsifikatai.

Atrastosios monetos, žinomos tik sidabrinės, yra dvejopų tipų: 1) paprastosios — su ženklais ir užrašais abiejose pusėse; 2) brakteatai — ženklai ir užrašai vienoje pusėje, taip išspausti, jog prasimušdavo į antrą pusę, taigi vienoje pusėje įdubimas, kitoje — toks pat pakilimas.

Buvo manoma, jog kaldino pinigus jau Gediminas. Pasisakė šitaip E. Tiškevičius ir T. Narbutas.

Pagrindas jiems buvo vienintelis brakteatas, kurį kadai-

se turėjo vienas monetų rinkėjas Gedonyse (Danzige), o paskui perėjo į kito rinkėjo rinkinį Petrapilyje. Tai tenai pastebėjo raides ir išskaitė Tiškevičius ir Narbutas, jog tai Gedimino[1].

Geresnėje padėtyje atsirado mokslininkai vėliau, kai surado daugiau monetų ir buvo žinoma, kur jos surastos.

Apie 1840 m. Kaune mieste griaunant namus, rastas gerokas lobis: nemaža sidabrinių iki šiol nežinomų lietuviškų monetų. Tarp jų nebuvo brakteatų.

Vienoje jų pusėje buvo atmuštas vytis, kitoje — stiebai, tarp kurių yra įsprausta raidė K ar R.

Tuojau vienas numizmatikas pasisakė, kad tenai esanti raidė R, o ji reiškianti Rimgaudą, Mindaugo tėvą. Taigi ji būtų seniausia moneta, net iš XIII a.

Bet kiti nesutiko su tokiu skaitymu: jie išskaitė K (kuri iš tikrųjų ir buvo). Ką gi ji reiškia?

Vieni sako: ji reiškianti Kauną, kiti — Kęstutį.

E. Tiškevičius, apžiūrėjęs jau minėtas Kaune atrastas monetas, 1845 m., ženklo nematęs, bet taręs, kad tai Vytauto pinigai, kryžeivių kalvių daryti jų žemėje, o neaiškūs ženklai — gal pinigų kalvių žymės[2].

Apie tą patį ir dėl tų pačių kauniškių pinigų pasisakė žinomas numizmatikas K. Strończynski: tarp striebų yra raidė K. Tad, nepaisant to, ką reiškia K. — Kaunas ar Kęstutis — vis tiek Kęstučiui priklausė[3].

Po to atsirado daugiau monetų, prisidėjo naujų nuomonių.

Vėlesni numizmatikai, kaip Gumowski, apžiūrėdamas

---

[1] Vėliau tik atsirado įtarimas, kad ji falsifikuota.

[2] Tyszkiewicz, p. 18.

[3] Stronczyński *K., Pieniažki* (*Bibl. W.*, 1845, IV, p. 666—667).

tuos pačius pinigėlius ir daug kitų, vėliau surastų, pasisakė kitaip: tai bus Vytauto moneta, o K. reiškia Kauną[4].

Kodėl K. reiškia Kaunas? Išskaitę — Kaunas, ieškojo pateisinimo, sako — Kaune kaldinę. Bet įrodymų tam, kad Kaune būtų kaldinęs Vytautas ar kas kitas, nėra; tik dėl to, kad norėjo išskaityti Kauną, pasakė, jog Kaune dėl to turėjusi būti pinigų kalvė.

Nei politiniai sumetimai, nei sentimentas (o buvo ir tokių argumentų), nei geografinė Kauno padėtis nekalba už tai, kad ten kaldino monetas. Ar bus Kęstučio, ar Vytauto, vis tiek Kaune negalėjo būti pinigų kalvė. Turtai, iždas buvo Trakuose ar Vilniuje, o ne Kaune. Vis dėlto patogiau ją buvo laikyti ten, kur yra turtai sukrauti, kur yra valdovas, o ne nuošaliai, pavojingoje vietoje.

O ir niekur dar nežymėta viena kaldinimo vieta; raidė tegalėjo reikšti valdovo vardą. Tik esant valdovo žymei, galėjo kaldinti ir vietą.

Dar galima vieną priekaištą šiai nuomonei padaryti — tai atvaizdai. Vienos monetos pusėje atmušta vytis, kitoje stiebai. O Kęstučio antspauduose to nėra; visur — stovintis kunigaikštis, vienoje rankoje laikantis kardą, su kita atsirėmęs į skydą, o parašai — lotyniškai ar rusiškai — Kęstutis — Trakų kunigaikštis, ar tik Kęstutis.

Jeigu ši moneta yra Kęstučio, tai jis galėjo ją leisti, tapęs didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu. Jeigi iki tol, seniau, Lietuvą valdė vienas Gediminas, paskui — du galingiausi jo sūnūs, tai dabar vėl vienam valdant turėjo pasireikšti šitai ir simboliuose. Gal vytis ir buvo bendras visos Lietuvos ženklas.

---

[4] Gumowski, *Numizmatyka litewska*, p. 32—50, ypač p. 47—49 (O pirmiau ir jis buvo sakęs, jog Kęstučio).

Neseniai dėl Kęstučio pinigų pasisakė prof. V. Jurgutis savo knygoje „Pinigai". Jisai linktų prie tos minties, kad minimos monetos veikiausiai bus Vytauto, o raidė K. reiškia Kauną[5].

Iki šiol tyrinėtojai nagrinėjo monetas, atrastas prieš 100 metų (o po to daugelyje vietų surado naujų). Vieni žiūrėjo tik atmuštus atvaizdus, kiti — tik į anų išvedžiojimus — priimdami ar atmesdami.

Po karo lietuviškų monetų padaugėjo.

Vytauto muziejuje taip pat yra, tik nežinia, kaip jie atsirado, kas ir kada juos surado. Gautosios iš monetų pardavėjų gali būti ir abejotinos arba ir tikros, bet, nežinant, kas jie, nėra tikros atramos jų reikšmei nustatyti.

Po karo atsirado naujos ir labai geros medžiagos, iš kurios, matyti, jog monetos nefalsifikuotos, o tikros, ir galima ieškoti kilmės.

Surasti lobiai su tomis pat monetomis[6].

Įdomiausia, kad su jomis buvo ir čekų Vaclovo IV (viešpatavo 1379—1419) monetos. Lietuviškos buvo naujutėlės, o čekų — nudilusios, vartotos.

Jeigu rastos vienoje vietoje, reikia manyti, kad turėjo būti įdėtos į žemę vienu laiku.

Nudilę čekų grašiai liudijo, jog ilgą laiką vaikščiojo, kol atsidūrė Lietuvos žemėje, taigi XIV a. baigiantis ar XV a. pradžioje.

Dabar galima tarti dvejopai: 1) lietuviškos monetos — Vytauto, ir jos pateko į žemę ano laikais arba 2) monetos — Kęstučio, pas savininką gulėjo ilgą laiką nevartotos ir su

---

[5] V. Jurgutis, *Pinigai,* p. 65—67.

[6] Didelį jų rinkinį turi Kaune p. Karazija, o Vilniuje p. Stašys. Pirmojo medžiaga ir naudojausi.

nudėvėtais čekiškais grašiais pateko į žemę (į lobį, į slėptuves).

Žiūrinėjant esamus pas p. Karaziją monetų rinkinius, galima dar keletą dalykų pastebėti.

Kęstučio monetos nevienodo mušimo, yra geresnė ir blogesnė technika; vienų puikiai išlikę atvaizdai, kitų — nudėvėti, nusitrynę. Be to, yra dar žymių, iš kurių matyti, kad užsilikusios monetos buvo kelių kalimų.

Yra ženklų I ir II, jų piešinys ir forma įvairuoja.

Taigi galėjo išleisti į apyvartą vieną eilę, o paskui — kitą; pakartoti tie patys ar panašūs įrankiai, ne tokie tobuli.

Ar reikia būti nepriklausomu viešpačiu, norint kaldinti pinigus?

Žinome atsitikimų, kad srities kunigaikštis, Gedimino padermės, arba vasalinis kitos padermės, kaldavo savo monetas, pvz., Kaributas.

Tai kodėl negalėjo Trakų kunigaikštis Kęstutis, lygus Algirdui, stiprus savo jėgomis ir turtu, kartais besiderantis visos Lietuvos vardu Vakarų Europoje, ar reikalingas buvo kieno nors leidimo?

Juk kartais sakoma, kad pinigų kalvė XV a. pasidarė regalė, tai pirmiau kaldino monetas tas, kas norėjo. Tai kodėl negalėjo ir Kęstutis kaldinti?

Lietuvos valstybė nebuvo toks palaidas kūnas, viskas ėjo prie to, kad joje būtų vienas viešpats. Gedimino ir Kęstučio—Algirdo laikais tos vienos valios skilimo nebuvo, tik, atėjus Jagėlai, tas vieningumas skilo, todėl Kęstutis tuojau pašalino Jagėlą.

Tas pasikeitimas svetur turėjo pasireikšti bendrais simboliais, žymėmis. Turėjo būti bendri Lietuvos valstybės ženklai.

Kęstutis galėjo kaldinti monetas, būdamas net Trakų kunigaikščiu, ir atmušti ant jų vytį ir stiebus.

Pirmiau buvo minėta apie vėliavas; buvo viena visos Lietuvos vėliava, tai šitie visos Lietuvos ženklai turėjo būti išmušti ir ant rnonetų. Išleido monetas Kęstutis, tai įstatė raidę K., o visai Lietuvai pažymėti įdėjo stiebus ir vytį. Taigi monetos galėjo atsirasti Kęstučiui ir Trakuose esant.

Šitie klausimai nauji, Lietuvos numizmatikoje, heraldikoje, sfragistikoje neišaiškinti.

Tik spėju, manau, kad taip buvo.

Gal vėlesni tyrinėjimai tą mano nuomonę patvirtins, kad šitos monetos — Kęstučio.

Jeigu Kęstutis kaldino, tai ar nedarė to paties Algirdas?

Kai kurie numizmatikai tarp stiebų užtikdavo raidę O. Sako, tai reiškia Algirdas.

Jeigu pažiūrėsime į numizmatinę literatūrą, tai rasime labai daug spėjimų. Lakios fantazijos vedami mokslininkai išskaito ir tai, kas buvo ir ko nebuvo ir būti negalėjo; bet jie turėjo duoti atsakymus į iškilusius klausimus ir davė tokius, kol neatsiras kitų, geresnių.

Tik dabar po karo pradėjo rastis Lietuvos numizmatika, taigi galima tikėtis naujų, tikresnių žinių apie Lietuvos pinigus.

KĘSTUČIO ANTSPAUDAI

Rašydami raštus, kunigaikščiai prikabindavo prie jų savo antspaudus: į dėžutę įdėdavo vaško, ant jo išspausdavo savo ženklą.

Taip darė ir Kęstutis. Jis, kiek yra išlikę, turi vieną antspaudo atvaizdą. Pasikeičia gal smulkmenos, nes, žuvus vienam, padarė kitą. Nors buvo skirtumų, bet pagrindas lieka tas pats. Keičiasi legenda, užrašytasis tekstas — lotyniškai ar rusiškai, vienur užrašytas vien Kęstučio vardas, kitur prie vardo pridėta Trakų kunigaikštis.

Galbūt ir kitokių skirtumų buvo, bet iš tų antspaudų, kurie užsiliko, arba liko jų aprašymai, tebuvo vienas Kęstučio atvaizdas.

O tas atvaizdas — stačiai stovįs kunigaikštis, pėsčias (ne raitas), laikantis rankoje kardą, kitoje — atsirėmęs į skydą. Galbūt pačiame skyde buvo kas nors pavaizduota, be to, lauke matyti kai kurie pagražinimai.[1].

Galbūt tapęs didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, Kęstutis ėmė vartoti vytį — bendrą Lietuvos antspaudą, tačiau jo neužtinkame, nes viešpatavimo laikas buvo trumpas.

---

[1] Gumowski, Piečęcie, *Aten. Wil.*, VII, p. 702; Sochaniewicz K., Pieczęć Kiejstuta, *Wiad. Num. Arch.*, t. XII, p, 92—94; Czacki, *O polskich i litewsk. praw.*, I, p, 81—83; Daniłowicz, Skarbiec dypl., I, Nr. 361. *Kodeks dyplomatyczny księstwa Mazowieckiego.*

LIETUVOS VĖLIAVA

Viduramžių feodalinėje santvarkoje Europoje į lėną duodavo žemę, duodavo net tarnybą; jeigu prie tarnybos yra žemė, tai ši buvo laikoma anos priklausinys.

Įteikimo forma buvo vienoda, buvo vartojami tie patys simboliai. Ilgainiui skaičius sumažėjo, dažniau vartojo vėliavos įteikimą, o vėliava — tai karo ženklas. Vasalas vasalui nelygu, vienų teisės platesnės, kitų — siauresnės. Kunigaikštis, gaudamas kokią teritoriją lėnui, įgyja tam tikrą valdžią — karinę, o paskui ir teisminę. Jis turi daugiau teisių. Jis gali dalį jų perleisti kitiems; šitai galiai pažymėti įteikiamas jam kardas. Paprastai kunigaikščiai jį ir gaudavo.

Vėliava iš karinio simbolio pasidarė teismo žyme. Vasaliniai kunigaikščiai, ją paimdami, laidavo kraštui taiką, jie apsiėmė vesti karą prieš nusidėjimus.

Kartais vasalinis kunigaikštis gaudavo keletą vėliavų, kurias galėjo įteikti kitiems, po juo esantiems; tokiai pat valdžiai vykdyti[1].

Tie papročiai pateko ir į Lietuvą. Vėliavų simbolika, ypač tarpvalstybiniuose santykiuose, buvo ta pati. Vasalas Europoje, taip pat Lietuvoje, iškabindavo savo siuzereno vėliavą.

Pastačius pilį, ypač pasienyje, iškabindavo savo vėliavą tas, kas ją valdė, to vėliava plevėsavo.

1369 m. lietuviai prie Nemuno statė savo pilį. Vokiečiai ją sugriovė, medžiagą paėmė, pasistatė iš jos savo pilį (pra-

---

[1] Mitteis, Lehnrecht, p. 202—203, 476, 510—514.

minta Gotteswerder), pasodino įgulą ir iškabino savo vėliavą[2], taigi Ordino vėliavą.

Arba kitas atsitikimas iš 1366 m. karo Volynėje, Belzos pilyje, kurią valdė Strazdas (Drozge); ten kabojo Lietuvos vėliava.

Pilis pasidavė. Kaip pasidavimo ženklą nuleido Lietuvos vėliavą, o iškabino vengrų[3].

Plevėsavusi vėliava buvo visos Lietuvos, nė vietos kunigaikščio. Nuleido Lietuvos vėliavą, iškabino naujo siuzereno — vengrų karaliaus vėliavą.

Kaip Lietuvos vėliava atrodė, suteikia žinių Dubniko kronika, kurioje autorius pažįsta šitą vėliavų simboliką.

Jie aiškiai sako, kad vengrams kovojant su Lietuva (ne tik su Volynės valdovais) pilyje kabojo Lietuvos, ne kieno kito vėliava. Jis dar aprašo, kaip ji atrodė: „žmogaus galvos su juodomis ietimis" (capita humana cum nigris pilis). Vėliavos nepaėmė, nes į pilį neįėjo, taigi vėliava liko pilyje. Pažiūrėjus į užsilikusias vėliavas ir į jų atvaizdus ar antspaudus, neteko rasti tokios, kuri atitiktų aprašymą.

Gal tiktų Lietuvos vytis, raitelis? Ten kelios galvos — žirgo ir žmogaus, yra kardas ar ietis. Gal ji taip iš tolo žiūrint atrodė.

O juodos ietys ar nebus stiebai?

Taigi vėl spėjimas, bet gal jis bus artimas teisybei.

---

[2] Wigand, p. 71 (*S. R. Pr.*, II, p. 561).

[3] Faktinė pusė yra kitoje vietoje, kur aprašomos kovos dėl Volynės.

KĘSTUČIO IŠVAIZDA

Iki šiol pas mus ir kitur Kęstutį piešia paveiksluose ir scenoje vaizduoja ilgais plaukais, ilga, garbanota barzda, šitai virto kone kanonu. Taip neva atrodė ir visi suaugę lietuvių vyrai.

Kuo paremta šitai? Ar yra istorinių duomenų?

Yra XVI a. raižinys, įdėtas į Stryjkowskio kroniką. Jisai spausdinimui turėjo pagamintą tam tikrą seriją raižinių, kuriuos suvartojęs pakartojo[1]. Vieną tokį priskyrė Kęstučiui.

Vėliau panašiai ir dar gyviau aprašė Kęstučio išvaizdą istorikas romanistas Kotzebue.

Jis savo senojoje Prūsų istorijoje aprašė, kaip atrodė Kęstutis, sėdėdamas uždarytas Marienburgo pilyje.

„Kęstutį vėl nuvedė į Marienburgą. Jisai buvo aukštas, liesas, ugningos akys žėrėjo išblyškusiame veide; maža plaukų dengė jo galvą, žila barzda — krūtinę. Jis nešnekus, bet kiekvienas pasakytas žodis — ryškus. Jeigu jis grasino, gyslos kaktoje išsipūsdavo. Visa jo figūra įvarydavo baimę, o jo narsumas ir ištikimumas sužadindavo pasitikėjimą[2].

Iš kur tas žinias Kotzebue paėmė? Jis šaltinio nenurodė. Todėl kai kurie istorikai[3] ėmė sakyti, kad jis rėmėsi nežinoma kronika.

---

[1] Galaunė P. Vytauto portretai (*Praeitis*, t. II, p. 72—86.

[2] „Kiejstut wurde abermals nach Marienburg geführt. Er war lang, hager, feurige Augen glühten im blassem Gesichte; wenig Haar bedekten sein Haupt, ein grauer Bart die Brust. Karg waren seine Lippen, aber jeder Wort reich an Nachdruck. Wenn er drohte, schwollen ihm die Adern vor der Stirn. Seine ganze Gestalt war Fürcht einflüssend, wie seine Tapferkeit und Treue Hochachtung erweckend..." (Kotzebue, *Preussens ältere Geschichte*, II, p. 197—198).

[3] Antonovič, p. 80.

O iš tikrųjų tokios kronikos ir nebuvo.

Galėjo Stryjkowskio paveikslas paveikti ar net dar paprasčiau: pats Kotzebue jį sugalvojo. Taip turi atrodyti didvyris, narsus karys, sužeistas patekęs į nelaisvę, uždarytas už stiprių mūrų, besiilgįs laisvės. Kotzebue Kęstutis — jo fantazijos kūrinys.

Gal būtų galima kitais duomenimis atstatyti jo išvaizdą? Reikėtų pabandyti.

KĘSTUČIO FIGŪRA

Ar jis aukštas? Liesas?

Kęstučio kūną sudegino, nieko neliko.

Galima prie to prieiti aplinkiniais keliais.

Čia, sprendžiant apie tai, teks remtis archeologiniais ir antropologiniais duomenimis.

Kapuose iki V-XIV a. randame žmonių vidutinio ar žemo ūgio, tik vėlesniais amžiais, pagerėjus gyvenimo sąlygoms, žmonės pasidarė aukštesni. Tuomet buvo 1,60 m ūgio ir mažiau[4].

Vargu galėjo būti didesnis ir Kęstutis. Jo visas gyvenimas — kovos; jis turėjo eiti į kovą dar jaunas būdamas; žmonės negalėjo būti didesni net kunigaikščio kieme, Gedimino šeimoje, kur visi dirbo, kur tėvas neleido dykiems būti; ir jie negalėjo ramiai augti. Žinoma daugiau kaip atrodė Kęstučio sūnus Vytautas ar Algirdo — Jągėla: jie nebuvo dideli, labiau jie buvo žemo ūgio.

Jeigu imsime anų laikų šarvus, visi jie skiriami nedideliems liesiems žmonėms.

---

[4] Šitų žinių man suteikė dr-as Puzinas.

Anų laikų lietuvių žirgai — žemaitukai ar kitos panašios rūšies — žemo ūgio. Iškasenos niekur nedavė aukštų žirgų.

Negalėjo tikti tokiam žirgui didelis, sunkus jojikas, o ypač prireikus joti į ilgus tolimus žygius.

O Kęstutis tik raitas į karą jojo. Žinome, kiek tolimų žygių jis yra padaręs, lėkė greitai, — jis ir jo kariai ant žemų greitų žirgų jojo — lengvi, liesi, stiprūs, ištvermingi nedideli raiteliai.

Kęstučio arklidėse, žirgynuose buvo šimtai žemų vietos arklių. Dideli, sunkūs arkliai atsirado Prūsuose ir Lietuvoje vėliau, kai pradėjo geriau žemę dirbti, kai padarė kietus kelius.

Arkliai buvo lengvi, greiti, žemi, raiteliai buvo tokie pat — žemi, liesi, lengvučiai[5]. Aukštų vyrų nesurasta.

Toks tegalėjo būti ir Kęstutis. Niekur neužtinkame žinių, kad jis kuo nors išsiskirtų iš kitų savo bajorų — išvaizda, sunkumu ir t.t.

AR LIETUVIAI XIV a. BUVO BARZDOTI, AR SKUSTI?

Yra žinių, ką sako rusų kronikos apie rusų ir nerusų išvaizdą. Ten, kur įsigalėjo graikų tikyba, atėjusi iš Bizanto, barzdą turėjo turėti kiekvienas padorus krikščionis. Jų bažnyčia draudė kunrgams ir vienuoliams skustis. Tikintieji privalėjo jais sekti. Kas kirposi ir skutosi, atrodė atskalūnu, abejojančiu. Štai dėl ko vėliau vyriausybės bandymas pareikalauti iš gyventojų, kad jie apsikirptų ar nusiskustų, buvo lygu reikalavimui atstoti nuo tikrojo, išganingo tikėjimo.

[5] Dabar kavalerijoje nustatoma, koks turi būti normalus santykis tarp arklio dydžio ir raitelio svorio bei aukščio.

Išvaizdos skirtumas — skustas ar barzdotas — pasidarė gyvas ten, kur susiduria dvi kultūros — rytų ir vakarų. Pačiuose vakaruose, kur gyveno vienos tikybos žmonės, tas klausimas nebuvo toks gyvas, nebuvo nei reikalo nuo ko nors skirtis išvaizda, nebuvo nei tokio reikalavimo. Kas kita buvo ten, kur susidurdavo dvi tikybos — graikų ir lotynų, rytų ir vakarų, ten reikėjo griežčiau daryti ir išvaizdos skirtumą. Vienoje tikyboje privaloma barzdą turėti, kitoje — atvirkščiai, ją skusti. Iš išvaizdos matyti, kas kokios tikybos, kas kokiai kultūrai pridera.

Tam galiu duoti tokį pavyzdį.

Švedų karalius 1348 m. pareikalavo iš Didžiojo Naugardo, kad jo žmonės pereitų į katalikų tikybą. Jie atsisakė; tai jis pradėjo karą, nukariavo ir ėmė krikštyti; pirmas darbas buvo duoti naujakrikštam europinę, katalikų išvaizdą — ėmė kirpti barzdas. Bet nukariavimas buvo laikinas, naujos tikybos žymės buvo neilgam. „Rusai, anot švedų kronikos, parodė, kad jiems ataugo barzdos". Švedai pasitraukė, atžėlė barzdos, išnyko katalikystė, išnyko Europos žymės[6].

Taip pasakoja ir rusų, ir švedų kronikos apie katalikų švedų ir stačiatikių rusų išvaizdos skirtumus.

Tokį pat dalyką turime legendoje apie tris Vilniaus kankinius. Ji parašyta Algirdo ir Kęstučio laikais. Pasak jos, tie trys jaunikaičiai nukentėjo už tai, kad jie, Lietuvos kunigaikščiui pareikalavus, nepanorėjo nei nusikirpti, nei nusiskusti[7]. Taigi pats kunigaikštis ir visi jo kiemiškiai buvo ir kirpti, ir skusti.

Tų kankinių gyvenimas parašytas Bizante, remiantis žiniomis, gautomis iš Lietuvos. Ir tenai atvaizduoja stačiati-

---

[6] Geijer, *Geschichte Schwedens,* I, p. 185; Solovjov, Istorija Rosiji, I, p. 948.

[7] Apie tris Vilniaus kankinius kitoje vietoje plačiau.

kius rusus barzdotus ir plaukuotus, lietuvius pagonis skustus ir kirptus, kaip Vakarų Europoje.

Vakarų Europoje barzdas nebūtinai skusdavo, buvo vyskupų ir popiežių barzdotų. Kas kita, einant į rytus; norėdami atsiskirti nuo graikų, lotynų kunigai turėjo skustis, o graikų likdavo barzdoti.

1429 m. tarptautiniame Lucko kongrese imperatorius Žygimantas pasisakė, kuo skiriasi katalikų kunigai nuo graikų: jie turi barzdas ir žmonas, o katalikų — ne[8]. Jeigu vakaruose ir buvo barzdotų katalikų kunigų, tai čia, kur susidurdavo dvi tikybos, — ne. Teisybę sakė Žygimantas.

Matyt, tas barzdų klausimas Lietuvoje buvo gyvas ir vėliau, net pastebėjo jį vakaruose vienas kiek vėlesnis rašytojas, iš XV a. Enejas Silvius Piccolomini (vėliau popiežius Pijus II) buvo girdėjęs Šlezijoje ir įrasė į savo istoriją tokią pasaką: Vytautas buvęs žiaurus, nepastovus žmogus; vieną sykį paliepęs visiems skusti plaukus, pats vienas auginęs, o kas neklausė, pats šaudęs iš lanko; kitą sykį uždraudęs kirptis ir skustis, o pats skutosi ir kirposi; kas jo neklausė, vėl žudęs.

Tai yra pasaka, bet jai pagrindas turėjo būti kalbos apie Lietuvos gyventojų prievolę ar draudimą skustis ir kirptis[9].

Žinoma, tas viskas galėjo liesti aukštesnįjį — kunigaikščių, ponų ir gal bajorų — sluoksnį.

Šiek tiek medžiagos išvaizdai nustatyti duoda ir antspaudai. Lietuvos vakarinėje dalyje, bent iki Dnepro, veikė Vakarų Europos kultūra; iš ten ėjo į Lietuvą prekės, meistrai — auksakaliai, ginklų meistrai, dailininkai. Rytinėje Lietuvos kunigaikštijos dalyje už Dnepro sutinkame antspau-

[8] Dlugosii, XI, p. 515.

[9] Janulaitis, *Enejas Silvijus Piccolomini*, p. 61—62, 33.

dų, dar padarytų Bizanto pavyzdžiu, o vėliau, ten kultūrai smunkant, nutrūkstant ryšiams kas kartą labiau vyrauja meistrai, atėję iš vakarų. XIV—XV a. antspaudai dirbami jų meistrų ir jų pavyzdžiu. Kunigaikščiai vaizduojami majestotiniuose antspauduose sėdi puikiuose sostuose, pasipuošę visomis prideramomis insignijomis, o kai dėl veido, skusti, retai kada, pvz., Volynės kunigaikštis Boleslovas (Jurgis) mažute smaila prikirpta barzdele ir ilgais, garbanotais plaukais[10].

Jeigu pažiūrėsime į Kęstučio antspaudą, tai ir jis Vakarų Europos meistro darbas. Jų yra du: vienas su lotynų tekstu, kitas — su rusų, bet piešinys, pats antspaudas — tas pats.

Išvaizda — jaunikaitis be barzdos, o gal kai kas įžiūrės mažą barzdelę.

Tarp jų tik skiriasi raidės: viename — rusų raidės, kitame — lotynų (gotika).

KĘSTUČIO LIETUVA VAKARŲ EUROPOS ĮTAKOJE

Paprastai, kai vaizduojami XIV a. Lietuvos žmonės, rodomi jie rusų drabužiais, rusų išvaizda, rusų apsiėjimu. Jie tipiški rytiečiai, o ir tie patys paimti iš vėlesnių laikų atvaizdų. Rusų mokyklose, ypač meno ir dailės, šitą skelbė mūsų jaunimui. Jie sakė, jog Lietuvoje vyravo rusų kultūra, Lietuva — tai rusų gyvenamoji kunigaikštija, taigi, norint pavaizduoti XIV a. lietuvius, reikia imti pavyzdžių iš tų laikų rusų istorijos.

[10] Vytauto, Jagėlos antspaudai (Gumowski, *Pieczęcie*). Rink. *Boleslav Juri II* — Lappo-Danilevskio straipsnis, p. 279—296.

Čia daugiau kalbėjo politiško viešpatavimo noras, negu anų laikų tyrinėjimo rezultatai.

XIX a. pradžioje geram rusui nepriderėjo tyrinėti Lietuvos istorijos, tik, įrodžius vyriausybei, jog Lietuva — tikroji rusų šalis, buvo galima Lietuvą įtraukti į Rusijos istoriją.

Kai netrukus po to prisiminė teoriją, jog rusų kunigaikščiai (variagai) kilę iš Lietuvos, jai sugriauti kai kam užteko tokio pasakymo — argi rusų valstybės veikėjai galėjo kilti iš mūsų dabartinių žemaičių mužikėlių?

Tų laikų politikos momentas, nulėmė istorijos klausimus.

Šita pasaka, atsiradusi XIX a. pradžioje, jau XIX a. baigiantis, ėmė griūti. Tikroji Lietuva — tankiai gyvenama šalis, rusų — retai, skystai[11].

Lietuviai galėjo sukurti savo kultūrą.

Toliau, lietuviai buvo užkariautojai rusų žemėse, jie išnešiojo savo įpročius, savo teisę į užimtąsias sritis.

Tik ten, kur lietuvių buvo nuėję maža, kur vieni rusai gyveno, viešpačiai turėjo prisitaikyti prie aplinkos, joje ištirpti, susilieti su ja.

O kai kalba apie pačią rusų kultūrą, tai iš anksto nutarta, kad ji buvo savita, savarankiška, savotiška.

Bet šitai dar reikia įrodyti. Tik XIX a. atsirado balsų, kurie sakė, kad Rusija ne taip toli buvo atsiskyrusi nuo Europos[12].

Taigi rusų gyvenimas nebuvo taip atitolęs nuo vakarų,

---

[11] Tai įrodė Jakubowski.

[12] Pavyzdžiu gali būti originalus Pavlovo-Silvanskio tyrinėjimas, kuris rodo analogiją, didelį panašumą tarp rytų ir Vakarų Europos feodalizmo savo turiniu, forma, net pavadinimais (Pavlov-Silvanski, *Feodalizm*).

ypač pradėjus Rusuose domėtis tuo, kas dėjosi Europoje, gaunant prekes, ginklus, meistrus, mokslą, idėjas. Nesvarbu pagaliau, ar rusai yra nutolę nuo Europos, pas save užsidarę, svarbiau mums kitas dalykas: kokia įtaka vyravo Lietuvoje — Europos ar rytų. Atsakymas aiškus: rytų kultūra negalėjo veikti Lietuvos, pati būdama silpna, apmirusi ir atsispirti prieš gyvąją, besiveržiančią iš vakarų.

Rusams Europos vakarai buvo toliau negu Lietuvai, jie turėjo mažiau kelių — vieną kelią per Didįjį Naugardą. Visi kiti keliai ėjo per vokiečių bei lietuvių ar vienų lietuvių žemes. Pietuose buvo keliai užaugę, išnykę, o kultūros centras — nusekęs. Taigi rusai galėjo gauti iš Vakarų Europos žinių per Lietuvą; Lietuva buvo pereinamas kultūros kelias, ji turbūt ir vėliau buvo tos pažangos nešėja Rusuose.

VAKARŲ KULTŪRA LIETUVOJE

Lietuva buvo vakarų, o ne rytų kultūros įtakoje: ji pradėjo veržtis gana seniai. Gyvi buvo ryšiai jau Gedimino laikais. Jisai palaikė juos ypač per Rygą. Ten buvo jo bankininkai, iš vakarų atėję jo kieme dirbo raštininkai, Vilniuje buvo svetimi pirkliai ir amatininkai. Per juos lietuviai susipažino su tuo, kas dėjosi Europoje. Iš ten, be prabangos dalykų, be visokių brangių audeklų, ėjo taip reikalingi apsiginti ginklai, taip pat meistrai su visa tobulesne ginklų technika; atvykdavo auksakaliai.

Ginklų gamintojai, nepaisant draudimų ir kliūčių, vis tiek pristatydavo jų lietuviams, tik jie turėjo uždirbti daugiau.

Ginklų gamintojai kiekvieną naują išradimą pristatyda-

vo ir kiekvienai kariaujančiai pusei; atlikdavo tai stebėtinai greitai. Pavyzdžiu gali būti toks atsitikimas. Vokiečių ordinas gavo patrankų (bombardų). Jau po metų, kaip praneša tos pačios vokiečių kronikos, jos atsirado ir pas Kęstutį, kuris jas pavartojo prieš Ordiną. Prie patrankų gal iš pradžių buvo svetimi meistrai, bet greitai turėjo pramokti savieji; reikėjo iš jų šaudyti, gamintis šovinius ir t. t. XIV a. Lietuvoje pradėjo statyti mūro pilis.

Turint reikalų su vakarais, darant sutartis raštu, prireikė raštingų žmonių, mokančių vokiečių ir lotynų kalbas; prie jų reikia antspaudų, taigi turi būti jų meistrai.

XIV a. antspaudai yra padaryti Vakarų Europos pavyzdžiu: technika, raštas, atvaizdas iš ten paimti.

Drabužiai, žmonių išvaizda buvo panašūs į vakariečių. Žinoma, tai liečia vyraujantįjį sluoksnį, ne liaudį. Pasiturintieji sekė Europos madas — drabužiuose, avalynėje.

Volynėje atvaizduose žmonės dėvi siaurus smailus batus, o jau XIV a. jie seka Europos mada — platūs batai smailais galais. Tai matyti naujuose antspauduose.

Pažintis su Vakarų Europa, nuolatinės kovos su ja pertvarkė tam tikslui Lietuvos v;suomenės ir valstybės struktūrą anos pavyzdžiu.

Pinigai kalami Europos meistrų, o jie buvo reikalingi esant mainams su tais pačiais vakarais.

Taigi visur skverbėsi Lietuvos ir Europos įtaka, tik iš jos vakarų, o ne iš rytų.

KELIAI, KURIAIS ĖJO VAKARŲ EUROPOS ĮTAKA

Lietuvos tarpininkai buvo pirkliai ir kariai. Jais nebuvo krikščionybės platintojai. Vieni, kariai, ėjo į Lietuvą žemių

iškodami, kiti — pirkliai, ieškantys naudos, bet atvežantys svetimas prekes ir paimantys kitas iš čia mainais.

Atsiranda keliai, kuriais eina pirkliai, iškyla miestai, kur sukraunamos prekės, daromi mainai. Tose vietose kraunami, renkami turtai, steigiami sandėliai.

Jeigu tie punktai buvo svetur, tai ten eina lietuvių karo žygiai.

Žiemiuose lietuviai ieškojo rusų Didžiojo Naugardo. Čia pat turėjo Dauguvos upę, prie kurios susikūrė didelis Rygos miestas. Pietuose stengėsi įsigalėti prie Dnepro, o ten buvo Smolensko ir Kijevo miestai. Pagaliau buvo dar vienas prekybos kelias pietuose, kuris ėjo per Palenkę, Volynę.

Valdimiere XIV a. buvo Liubeko pirklių; buvo ten pirklių iš pietų — iš Genujos ir Venecijos[13].

IŠVADOS

Apie Kęstučio išvaizdą neturime jokių žinių.

Jeigu spręsime iš anų laikų archeologinių duomenų, kaip lietuviai atrodė, jeigu apžvelgsime visą jo gyvenimą — nuolatiniai karai, skriejimas ant žemaitukų iš vieno Lietuvos galo į kitą, tai turėsime tarti, kad Kęstutis nesiskyrė iš kitų, kad turėjo būti žemas, lengvas, liesas.

Ar turėjo barzdą, ilgus plaukus? Lietuvai esant Vakarų Europos įtakoje, susiduriant su priešinga jai rytų, Bizanto kultūra, su ja kovojant, jos vyraujantis sluoksnis turėjo ypatingai pabrėžti vakarietiškumą, todėl turėjo būti kirptas ir skustas.

---

[13] *Boleslav Jurij II*, Lappo-Danilevski. Straipsnis, p. 252—287.

Bizante leido gandą, kad Lietuvoje būti barzdotam, ilgaplaukiam yra net nusidėjimas.

Taigi dėl Kęstučio išvaizdos reikia atsisakyti seno, įsigyvenusio kanono: milžinas, ilgaplaukis, ilgabarzdis.

Kitaip galėjo atrodyti tie Gedimino ainiai, kurie surusėjo, priėmė graikų tikybą, mažai beturį ryšių su tikrąja Lietuva.

TRUMPAI APIE AUTORIŲ

Teisininkas, istorikas ir politinis veikėjas Augustinas Janulaitis gimė 1879 m. kovo 31 d. Malavėnų k., Šiaulių vls. ir aps., mirė 1950 m. gegužės 21 d. Kaune.

1886—1893 m. mokėsi Šiaulių gimnazijoje. 1893 m. už surastus pas jį lietuviškus raštus pašalintas, persikėlė į Rygos gimnaziją ir 1896 m. ją baigė. Tais pat metais jis įstojo į Maskvos universiteto teisių fakultetą.

1899 m. rugpjūčio 8 d. dalyvavo Palangoje organizuojant pirmąjį viešą lietuvišką spektaklį „Amerika pirtyje" (1900 m. sausio 16 d. pats vaidino šiame spektaklyje Liepojoje).

Caro valdžia, siekdama likviduoti lietuvišką judėjimą, A. Janulaitį ir daugelį kitų veikėjų areštuoja ir 1900—1901 m. kalina Liepojoje ir Aispūtėje. Vėliau, 1902—1905 m., vengdamas arešto, jis pasitraukęs į Tilžę, redaguoja „Darbininkų balsą". Kartu 1903—1905 m. protarpiais jis studijavo teisę Berno universitete Šveicarijoje. 1906 m. pradžioje A. Janulaitis grįžo Lietuvon su pasiskolintu vokišku pasu. Prie sienos rusų pagautas su lietuviškos revoliucinės spaudos ryšuliu, nugabentas į Vilnių, kur, kaip tariamasis Vokietijos pilietis, buvo nuteistas tik 10 mėn. tvirtovės (Lukiškių kalėjime). Atlikęs bausmę, jau tikrąją pavarde A. Janulaitis išvyko Maskvon baigti teisės studijų. 1907 m. jas baigė ir grįžo Lietuvon, apsigyveno Vilniuje ir vertėsi advokatūra.

1918 m. pabaigoje M. Šleževičiaus sudarytame ministrų kabinete A. Janulaitis buvo užsienio reikalų ministerijos valdytoju. Vyriausybei pasitraukus į Kauną, Vilniuje likęs A. Janulaitis 1919 m. sausio mėn. V. Kapsuko buvo suimtas, bet netrukus paleistas. 1919—1925 m. jis Kaune buvo vyriausiojo tribunolo

teisėju, 1924 m. — jo pirmininku. Be to, jis vienas iš Aukštųjų kursų iniciatorių, jų lektorius. Nuo 1922 m. spalio 11 d. Lietuvos universiteto Teisės fakulteto Lietuvos teisės istorijos katedros vedėjas, 1924 m. balandžio mėn. pakeltas ordinariniu profesoriumi, 1932 m. jam suteiktas garbės doktorato vardas; nuo 1935 m. to fakulteto dekanas Kaune, vėliau Vilniuje, kol buvo sovietų iš tų pareigų pašalintas. Be Teisės fakulteto, kai kuriuos Lietuvos istorijos dalykus A. Janulaitis dėstė ir Humanitarinių mokslų fakultete. Be to, jis yra lektoriavęs Aukštuosiuose karininkų kursuose Kaune ir nuo 1936 m. dėstęs ŽŪA Dotnuvoje. Likęs Lietuvoje, 1945 m. buvo minimas Vilniaus universiteto Istorijos-filosofijos fakulteto dekanu, vėliau LSSR Mokslų Akademijos tikruoju nariu.

A. Janulaičio raštai yra dvejopo pobūdžio: politinės polėminės brošiūros (ligi 1908 m.) ir mokslinės istorinės studijos (nuo 1908 m.). Raštai daugiausia pasirašyti įvairiais slapyvardžiais ir spausdinti pas M. Jankų ar išleisti JAV „Vienybės lietuvininkų ir Lietuvos" (plačiau žr. „Lietuvių enciklopedija". Boston. T. IX. p. 291—293).

Antanas MARTINIONIS

TURINYS

Priedai

Augustinas Janulaitis
LIETUVOS DIDYSIS KUNIGAIKŠTIS KĘSTUTIS

SL 1888. 1998.05.21. 11,5 sp. l. Tiražas 700 egz.
Užsakymas 3755. Leidykla „Kardas“, p. d. 1847, LT 2043 Vilnius.
Spausdino SPAB „Aušra“, Vytauto pr. 23, 3000 Kaunas.
Sutartinė kaina